

หลักฐานธรรมกาย

ในคัมภีร์พุทธโบราณ

ฉบับรวมงานวิจัยโดยย่อ

หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1

ฉบับรวมงานวิจัยโดยย่อ

ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์

พระพรหมสิทธิ (ธงชัย สุขญาโณ)
พระราชภาวนาจารย์ (เผด็จ ทตตชีโว)
พระครูวินัยธรสุวิทย์ สุวิชาโม

ที่ปรึกษา

พระมหาสมเกียรติ วรรณโส ป.ธ.9
พระครูใบฎีกาอานวยศักดิ์ มุนิสกโก

บรรณาธิการบริหาร

พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. (สุธรรม สุธมโม)

กองบรรณาธิการ

พระมหา ดร.สุธรรม สุรตโน ป.ธ.9

พระมหาสมคิด ติกุโข ป.ธ.3

ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล บ.ศ.9

ดร.ศิริพร ศิริขวัญชัย

กัลยา กัมพล ตริสทเกียรติ

กัลยา ชัชวาลย์ เสรีพุททะณะ

กัลยา ปรัชญา สัพพัญญูวิทย์

กัลยา สุขาดา พงศ์พันธ์

กัลยา พุทธพล ภูมิพุทธ

กัลยา กิตติพงษ์ วงศ์อักษร

ผู้เรียบเรียง

ดร.กิจชัย เอื้อเกษม

พิมพ์ครั้งที่ 1

22 เมษายน 2557

ลิขสิทธิ์

สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (ออสเตรเลีย และ นิวซีแลนด์)

Dhammachai International Research Institute of New Zealand

16 Pitt Street, North Dunedin, Dunedin 9016, New Zealand

พิมพ์ที่

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด

ISBN

978-0-9923869-2-4

หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับรวมงานวิจัยโดยย่อ

เรียบเรียงโดย
ดร.กิจชัย เอื้อเกษม

สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย
ประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์
พ.ศ. 2557

กราบบูชาธรรม

พระเดชพระคุณพระเทพญาณมหามุนี วิ.
(ไชยบูลย์ ธมฺมชโย)

องค์สถาปนาสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย
ประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์
เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย ประเทศไทย
ในวาระอายุวัฒนมงคลได้ 70 ปี
วันคุ้มครองโลก
22 เมษายน พ.ศ. 2557

สัมโมทนียกถา

สพพทาน์ ธมมทาน์ ชินาติ. การให้ธรรมทาน ชนะการให้ทั้งปวงฯ

อาตมภาพได้รับทราบเรื่องอันเป็นที่น่าอนุโมทนายินดีเป็นอย่างยิ่ง
ดังที่พระครูวิเทศสุธรรมญาณ (สุธรรม สุขโม) และศาสตราจารย์กิตติคุณ
สุกัญญา สุตบรรทัด มารายงานความก้าวหน้าของการทำงานวิจัยเรื่อง “สืบค้น
หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ” ของ **สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย
(DIRI)** ที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องด้วยความมุ่งมั่นอุตสาหะและทำงานเป็น
คณะ โดยแบ่งความรับผิดชอบเพื่อสืบค้นแหล่งข้อมูลให้ได้มาซึ่งหลักฐานจาก
หลายภูมิภาคทั่วโลก

เป็นที่ทราบกันอยู่ดีว่าพระธรรมคำสอนอันบริสุทธิ์ของพระสัมมา
สัมพุทธเจ้านั้น **มีความเป็นสัจธรรม** ที่จะนำพาชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลายผู้ยัง
จิตหลงสู่ความเพียรในสัมมาสมาธิ ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏ และ
เข้าถึงสันติสุขอันไพบูรณ์อย่างแท้จริงได้ โดยไม่ถูกจำกัดด้วยกาลเวลา เป็น
“**อกาลโก**” จวบจนเวลากว่า 13 ปีผ่านไปขณะทำงานได้พบหลักฐานธรรมกาย
ที่สำคัญดังมีปรากฏในคัมภีร์ที่จารึกด้วยอักษรขอมโบราณในภาษาคานธารีบน
เปลือกไม้เบิร์ช ซึ่งเป็นวัตถุโบราณเก่าแก่ที่คัดลอกตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-6
อันนับเป็นก้าวใหม่ของการสืบค้นทางวิชาการ รวมถึงการพบหลักฐานจาก
คัมภีร์โบราณอื่นๆ ได้แก่ คัมภีร์อักษรจีน คัมภีร์อักษรขอม คัมภีร์อักษรธรรม

และคัมภีร์อักษรเขมร เมื่อศึกษาวิจัยโดยเปรียบเทียบคัมภีร์พุทธโบราณเหล่านี้กับคัมภีร์บาลีมีพระไตรปิฎกเป็นต้น ได้พบว่ามีความถูกต้องสอดคล้องกัน **ดุจดั่งรสเปรี้ยวที่ปรากฏในมะนาว หรือรสหวานที่ปรากฏในน้ำผึ้ง**

ย่อมเป็นที่ประจักษ์รับรองความจริงแท้ของพระสัทธรรมที่ถูกเก็บรักษาไว้ในภาษาและอักษรต่างๆ ซึ่งคัดลอกสืบต่อกันผ่านกาลเวลาที่ล่วงมากกว่า 2,000 ปี ผ่านยุคสมัยและแว่นแคว้นดินแดนอื่นๆ มากมายจนถึงยุคของเราในปัจจุบัน ผลของการศึกษาข้อมูลคำสอนจากหลักฐานอันสำคัญเหล่านี้ ทำให้ได้ภาพของหลักธรรมในส่วนภาคแห่งปฏิบัติสัทธรรม ซึ่งอาจเลื่อนหายไปบ้างตามกฎแห่งไตรลักษณ์นั้นกลับยังมีความชัดเจนขึ้น อันเป็นการยืนยันว่า **พระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ที่** ได้รับความรู้พื้นธรรมปฏิบัติวิชาวรรณกายของพระพุทธองค์ไว้ในหลายแง่มุมนั้น ความเป็นเอกภาพที่เป็นเอกายนมรรค ดังที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกบาลี ทัฬหีนิคาย อคัณณสูตร ที่ว่า

“ตถาคตสฺส เหนฺตํ วาเสฏฺฐา อธิวณฺโณ ธมฺมกาโย อิติปิ
 พรหมกาโย อิติปิ ธมฺมภูโต อิติปิ พรหมภูโต อิติปิฯ” (ที.ปา.
 11/55/92)

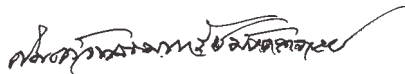
“ดูก่อนวาเสฏฐะและภราทวาชะ เพราะคำว่า ธรรมกาย
 ก็ดี พรหมกายก็ดี ธรรมภูตก็ดี พรหมภูตก็ดี เป็นชื่อของพระ
 ตถาคต” และพระพุทธวาทะที่กล่าวกับพระวัคคิ ว่า

“โย โข วกกलि ธมมံ ปสฺสติ, โส มํ ปสฺสติฯ โย มํ ปสฺสติ,
โส ธมมํ ปสฺสติ ฯ”

ธมมํ หิ วกกलि ปสฺสนฺโต, มํ ปสฺสติฯ มํ ปสฺสนฺโต, ธมมํ
ปสฺสติฯ” (ส.ข. 17/216/147)

“ดูก่อนวักกलि ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นเรา,
ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นธรรม, วักกलि เป็นความจริง
บุคคลเห็นธรรมก็ย่อมเห็นเรา บุคคลเห็นเรา ก็ย่อมเห็นธรรม”

อาตมภาพขออนุโมทนากับคณะทำงานวิจัยซึ่งมี พระเทพญาณมหามุนี
(ไชยบูลย์ ธมมชโย) ผู้สถาปนาสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (DIRI) และ
ผู้มีส่วนสนับสนุนทุกท่าน ที่ได้นำความรู้ข้อเท็จจริงด้านวิชาการเรื่องธรรมกาย
นี้ มาเติมเต็มในส่วนของปริยัติสัทธรรม และสร้างกำลังใจให้แก่ชาวพุทธทั้ง
มวลในส่วนแห่งปฏิบัติสัทธรรม อันจะนำไปสู่ผลคือปฏิเวธสัทธรรมที่สามารถ
รับรู้ได้ด้วยตนเองเป็นสันติภูมิธรรม อนึ่งต้องขอชื่นชมคณะพุทธบริษัทเหล่า
กัลยาณมิตรที่ตั้งใจจัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการเพื่อถวายแด่พระสังฆาธิการ
30,000 วัดทั่วประเทศ เนื่องในวันคุ้มครองโลก 22 เมษายน พ.ศ. 2557
ซึ่งจักอำนวยประโยชน์แก่วงการวิชาการที่ศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งภายใน
ประเทศไทยและทั่วโลกอย่างกว้างขวางต่อไป

เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ
ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

สาส์นจากบรรณาธิการ

พระสัทธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น อกาลิกโก ทรงพระคุณโดยไม่จำกัดกาลเวลา นำพาเวไนยสัตว์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานในวัฏฏะและเข้าถึงสันติสุขอันไพบูรณ์ได้อย่างแท้จริง พระพุทธวจนะคำสอนที่สืบทอดต่อกันมาในรูปมุขปาฐะก็ดีหรือบันทึกบนใบลานหรือบนเปลือกไม้ก็ดี ย่อมเป็นเครื่องแสดงความมีอยู่ของธรรมปฏิบัติอันเป็นเอกายนมรรคหนทางสายเดียว ที่มีปรากฏให้เห็นเหมือนกันไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรศาสนา นิกายใดในอดีตและปัจจุบัน

ด้วยมโนปณิธานในเรื่องดังกล่าว **พระเดชพระคุณพระเทพญาณมหามุนี วิ. องค์กรสถาปนาสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย แห่งออสเตรเลียและนิวซีแลนด์** จึงมอบหมายให้อาตมภาพและคณะทำงานดำเนินการสืบค้นหลักฐานของธรรมปฏิบัติจากคัมภีร์คำสอนดั้งเดิม เพื่อยืนยันความถูกต้องมั่นคงที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบันของพระสัทธรรม เหตุนี้จึงเป็นจุดกำเนิดของโครงการ “การสืบค้นหลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะทำหน้าที่เสมือนนายแกะต่างแทนพระพุทธรศาสนา ชี้แจงให้เกิดการยอมรับในสังคมต่างๆ โดยเฉพาะในวงการนักวิชาการที่อาจไม่เคยปฏิบัติสมาธิภาวนา แต่กลับใช้ความพยายามที่จะอธิบายประสบการณ์ภายในซึ่งอาจสื่อความหมายเปลี่ยนผันไปบ้าง จึงควรให้นักวิชาการทั้งหลายนั้นได้

เข้ามาพิสูจน์ ดังบทพระบาลีที่ว่า เอहिปัสสิโก ท่านจงมาพิสูจน์เถิด พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้น ควรน้อมนำมาปฏิบัติด้วยตนเองได้ทุกเมื่อ ซึ่งก็คือ โอปะนะยิโก และเป็นเรื่องอันวิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตนคนเดียวด้วยการปฏิบัติ ซึ่งคนอื่นที่ยังไม่ปฏิบัติจนรู้แจ้งจะพลอยตามรู้ตามเห็นด้วยหาได้ไม่ ดังพระบาลีที่ว่า ปัจจัตตังเวทิตัพโพวิญญูหิตินั่นเอง

โครงการสืบค้นคำสอนดั้งเดิมจากคัมภีร์พุทธโบราณ นั้น จำเป็นต้องดำเนินขั้นตอนตามหลักการศึกษาวิจัยเชิงวิชาการ สำหรับคณะทำงานของสถาบันฯ ถือว่าเป็นการเริ่มต้นจากศูนย์ เพราะสิ่งแรกที่ต้องทำคือการสร้างบุคลากรให้เป็นนักวิชาการทางพุทธศาสนศึกษา โดยเริ่มเรียนรู้ระบบการค้นคว้าแบบตะวันตก เพื่อให้เข้าถึงแหล่งข้อมูลซึ่งเป็นที่หวงแหนของสถาบันวิชาการระดับโลกต่างๆ ซึ่งคณะทำงานบางท่านต้องเปลี่ยนสายงานจากพื้นฐานความรู้ความถนัดที่มีอยู่เดิม ทั้งนี้ต้องนับว่าเป็นคุณูปการอย่างยิ่งของนักวิชาการตะวันตกสาขาต่างๆ ที่ได้รวบรวมและทำการศึกษาหลักฐานทางพระพุทธศาสนายุคต้นไว้แล้วเป็นอเนกอนันต์ ไม่ว่าจะเป็นวิชาการด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ จารึกโบราณ นิรุกติศาสตร์ พุทธศาสนศึกษา ฯลฯ และสำหรับด้านบริหารจัดการทางสถาบันฯ ก็ได้สร้างความสัมพันธ์กับองค์กรทางวิชาการนานาชาติ เพื่อส่งเสริมงานด้านวิชาการ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเพื่อความทันต่อการเคลื่อนไหวของวงวิชาการ องค์กรทางวิชาการเหล่านี้ ได้แก่ มหาวิทยาลัยวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา มหาวิทยาลัยออสโล นอร์เวย์ มหาวิทยาลัยโอทาโก นิวซีแลนด์ มหาวิทยาลัยเคลานีเยา ศรีลังกา และมหาวิทยาลัยโคตะมะ อินเดีย เป็นต้น และสิ่งที่ดำเนินการควบคู่กันไป คือ การวิจัยค้นคว้าในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาดั้งเดิม

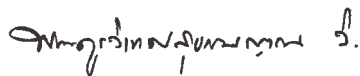
ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลงานที่สำคัญของสถาบันฯ ในงานวิจัยที่ทุ่มเทตลอดเวลา กว่า 13 ปีที่ผ่านมา เป็นการค้นคว้าในหลักฐานปฐมภูมิ อันได้แก่คัมภีร์ที่จารึกด้วยอักษรโรฮิณเอนเปลือกไม้เบิร์ช ภาษาคานธารี ภาษาสันสกฤต และภาษาโบราณต่างๆ ของเอเชียกลาง รวมถึงคัมภีร์ปฏิบัติสมาธิภาวนาภาษาจีน ซึ่งประพันธ์โดยวิปัสสนาจารย์ชาวต่างชาติ ที่เข้ามาเผยแพร่ตั้งแต่ยุคแรกๆ ของพระพุทธศาสนาในจีน การค้นคว้าในคัมภีร์อักษรขอมที่มีหลักฐานทางจารึกโบราณสามารถอ้างอิงอายุได้ถึงสมัยอยุธยาตอนต้น รวมถึงกลุ่มคัมภีร์อักษรธรรมและอักษรเขมรโบราณที่กล่าวถึงการทำสมาธิภาวนาของพระพุทธศาสนาในอดีตของสุวรรณภูมิ

ผลจากงานวิจัยที่คณะทำงานได้ทุ่มเทด้วยความวิริยะอุตสาหะ เป็นเวลามากกว่า 13 ปีที่ผ่านนั้น คือการแสดงให้เห็นนัยสำคัญหรือร่องรอยของวิชาธรรมกายที่สูญหายไปกว่าสองพันปี บทความวิจัยที่เสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้ รวบรวมจากข้อมูลหลักฐานมากมายหลายชิ้นงานและจากหลายแหล่งสถานที่ ซึ่งเมื่อได้นำมาศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับคัมภีร์ฉบับบาลีมีพระไตรปิฎกเป็นต้น และเปรียบเทียบศึกษากับเทศนาคำสอน ของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ก็พบความชัดเจนว่าธรรมกายเป็นที่รู้จักของชาวพุทธตั้งแต่ยุคต้นๆ จนถึงอดีตที่ไม่ไกลนัก และธรรมกายเป็นกายที่ประกอบด้วยญาณตรัสรู้ที่สามารถรู้เห็นได้ด้วยญาณมิใช่ด้วยวิญญูญาณรู้ อีกทั้งการปฏิบัติธรรมที่เป็นประสบการณ์ภายในคือนิมิตดวงสว่าง และการปฏิบัติธรรมแบบเห็นองค์พระภายในกลางตัว รวมถึงการหยุดใจไว้บริเวณเหนือสะดือกลางท้องนั้น

**ย่อมบ่งชี้ว่ามีชาวพุทธได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรมสืบทอดต่อเนื่องกันมานาน
หลายสิบศตวรรษแล้ว**

ขอเจริญพรขอบคุณอย่างยิ่งต่อคณาจารย์ที่ปรึกษาทุกท่าน ที่เมตตาให้คำแนะนำและขัดเกลาผลงานวิจัยตามหลักวิชาการ จนสำเร็จเป็นรูปธรรมทันตามกรอบเวลา รวมถึงอนุโมทนาในมหากุศลของท่านสาธุชนเหล่ากัลยาณมิตรทั้งหลาย ที่ให้การอุปถัมภ์ร่วมเป็นเจ้าภาพจัดพิมพ์หนังสือ “หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ” เล่มที่ 1 เพื่อถวายแด่พระสังฆาธิการทั่วประเทศ 30,000 วัด เนื่องในวันคุ้มครองโลก วันที่ 22 เมษายน 2557 นี้ และคณะศิษยานุศิษย์ก็ได้แสดงความกตัญญูทเวทิตา และพร้อมใจบูชาธรรมแด่พระเดชพระคุณพระเทพญาณมหามุนี วิ. ซึ่งตรงกับวาระอายุวัฒนะมงคลได้ 70 ปี

การเผยแพร่ผลงานวิจัยเป็นธรรมทานครั้งนี้ จักก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่วงการศึกษาศึกษาและเสริมสร้างศรัทธาสัมมาทิฐิแก่ผู้ใฝ่ใคร่ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาทางวิชาการจักได้เจริญรุ่งเรืองสืบไป.

(พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ.)

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

งานที่นำเสนอฉบับนี้มีกำเนิดจากศรัทธาอันแรงกล้า ที่จะสนองมโน
 ปรารถนาของพระเดชพระคุณพระเทพญาณมหามุนี วิ. ในการหาร่องรอยวิชา
 ธรรมกายจากหลักฐานคำสอนดั้งเดิมในส่วนต่างๆ ของโลก “ลูกๆ ชายหญิง”
 ของท่านได้ใช้เวลาหลายปีในการค้นคว้าเชิงวิชาการจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่
 ยากต่อการเข้าถึง ทำงานวิจัยด้วยความอุตสาหะตอกย้ำศรัทธาของตน พร้อม
 กับใช้ศักยภาพความสามารถทั้งหมดอย่างเต็มที่ รวมถึงการประสานงานและ
 ประสานแรงใจก้าวข้ามอุปสรรคทีละขั้นไปเป็นพืด ผลที่ได้คือข้อมูลขั้นต้นที่ให้
 ร่องรอยของวิชาธรรมกายย้อนไปได้ถึงพุทธศตวรรษที่ 5 จนถึงพุทธศตวรรษ
 ที่ 24 ตามที่ปรากฏในบทความต่างๆ จากนั้น

ดร.ชนิตา จันทราศรีไส ได้ค้นคว้าหาร่องรอยของวิชาธรรมกาย
 และการปฏิบัติสมาธิภาวนาพุทธานุสติที่มีนิมิตองค์พระกลางตัว จากคัมภีร์
 โบราณเปลือกไม้เบิร์ชและใบลาน ภาษาคานธารี ภาษาสันสกฤต และภาษา
 อื่นๆ ที่ใช้ในเอเชียกลาง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 5 พบในคันธาระ (ปัจจุบัน
 อยู่ในอัฟกานิสถานและปากีสถาน) และเอเชียกลาง ในคัมภีร์ต่างๆ ที่ได้รับการ
 อ่านชำระแล้วและที่ยังไม่ได้รับการอ่านชำระจากนักวิชาการ พบว่ามีกรกล่าว
 ถึงการปฏิบัติที่ทำให้เห็นองค์พระจำนวนมากว่าเมื่อดทลายในแม่น้ำคงคา การ
 เห็นพระพุทธรูปเจ้าตลอดทั้งวันและคืน และการมองพระพุทธรูปโดยธรรมะ พระ
 สัมพุทธะมีธรรมเป็นกาย แต่สภาพแห่งธรรมะไม่เป็นที่รู้เห็นและไม่อาจรับรู้
 ได้ด้วยวิญญาน เป็นต้น ดร.ชนิตายังได้ให้ความคิดเห็นในการศึกษาเปรียบ
 เทียบกับธรรมะในพระบาลีและวิชาธรรมกายในหลายแง่มุม ชี้ให้เห็นหลัก
 ธรรมทั่วไปและหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกันของพระบาลี วิชาธรรมกายและ

คัมภีร์โบราณนั้น ความคิดเห็นเหล่านี้ล้วนมีคุณประโยชน์ในวงวิชาการเป็นอย่างมาก

ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวรังกุล ได้ศึกษาเน้นไปที่คัมภีร์ปรีนิรวาณสูตร ต้นฉบับลายมือเขียน เขียนเป็นภาษาสันสกฤตด้วยอักษรพราหฺมี ซึ่งข้อความในชิ้นส่วนแตกหักกว่า 30 ชิ้นของคัมภีร์นี้ได้รับการตรวจชำระแล้วจากนักวิชาการ ดร.ชัยสิทธิ์ได้วิเคราะห์ความหมายของกายสูงสุดของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระสูตรดังกล่าว ว่าแท้จริงแล้วคือพระธรรมกาย โดยเทียบเคียงกับฉบับภาษาจีนและภาษาทิเบตหลายสำนวน ถือเป็นการชัดเจนในเรื่องความหมายของธรรมกายอย่างยิ่ง การค้นคว้ายังครอบคลุมไปถึงกลุ่มคัมภีร์อาคมะซึ่งทางมหายานถือว่าเป็นส่วนที่สืบทอดจากคำสอนของสาวกยาน และได้พบความหมายของธรรมกายในงานส่วนนี้เช่นกัน

พระวิรัช เตชงุโร ได้ใช้ฐานข้อมูล GRETEL ซึ่งเป็นข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ของคัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตต่างๆ ที่เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบัน ในการค้นหาคำว่า “ธรรมกาย” ที่เขียนไว้ในพระสูตรประมาณ 180 คัมภีร์นั้น พบว่าใน 33 พระสูตรมีคำว่า “ธรรมกาย” อยู่ 194 ตำแหน่ง พระวิรัชได้นำผลที่ได้เทียบเคียงกับหลักฐานทางวิชาการอื่นๆ เพื่อตรวจสอบข้อมูลจำเพาะของคำว่าธรรมกายที่พบนั้น จากนั้นได้ค้นหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และแนวคำสอนในคัมภีร์ที่พบคำว่าธรรมกาย แล้วจึงประมวลความหมายของคำว่าธรรมกาย ในท้ายที่สุดก็จะให้ความหมายของธรรมกายที่มีมาแต่เดิมในสมัยพระพุทธศาสนายุคต้นๆ ซึ่งสามารถศึกษาเปรียบเทียบกับคำสอนวิชาธรรมกายโดยพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้

พระเกียรติศักดิ์ กิตติปณฺโณ ได้ค้นคว้าหลักการปฏิบัติสมาธิภาวนา จากคัมภีร์ภาษาจีน โดยเน้นผลงานที่แปลเป็นภาษาจีนของพระภิกษุจากเอเชีย กลาง และดินแดนต่างๆ ของอินเดีย ที่เริ่มนำพระพุทธศาสนาเข้าไปเผยแผ่ใน ประเทศจีนราวพุทธศตวรรษที่ 6 และพบว่าคัมภีร์ได้กล่าวถึงการปฏิบัติสมาธิ ของสาวกยานแบบลมหายใจ (อานาปานสติ) โดยขณะทำสมาธิอยู่นั้นผู้ปฏิบัติ พึงวางใจไว้ที่กลางมหาภูตรูปสี่ ซึ่งใกล้เคียงกับตำแหน่งฐานที่ 7 ที่ตั้งอยู่ระหว่าง กลาง ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ภายในกายของผู้ปฏิบัติ ตามที่พระเดชพระคุณพระ มงคลเทพมุนีได้สอนไว้ ในส่วนของคัมภีร์การปฏิบัติสมาธิภาวนาที่เก่าแก่ ที่สุดของมหายาน ก็พบเนื้อความว่าเมื่อผู้ปฏิบัติใจหยุดนิ่งจะสามารถเข้าถึง ประสพการณ์ เห็นพระพุทธเจ้าจำนวนมากมายดุษฎีเลองค์พระได้ นับเป็น ธรรมปฏิบัติที่สืบทอดผ่านกาลเวลาโดยไม่เปลี่ยนแปลง

ที่กล่าวไว้แล้วนั้นเป็นการค้นคว้าจากหลักฐานคันธาระ เอเชียกลางและ จีน สำหรับหลักฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีนักวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งทำการ ศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ท้องถิ่นในเวลาเดียวกัน

พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. (สุธรรม สุธมฺโม) และคณะได้ร่วมกันศึกษา คัมภีร์ “ธัมมกายาที” ฉบับเทพชุมนุม อักษรขอมไทย ซึ่งเป็นฉบับที่พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้ประจำวัดพระเชตุพนฯ มีคาถา บาลีแสดงถึงพระธรรมกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประกอบไปด้วยญาณ ตรีสรู้ต่างๆ พร้อมกับอธิบายถึงพระญาณต่างๆ นั้น ในงานวิจัยยังได้แสดงที่มา ของคาถาพระธรรมกาย ซึ่งปรากฏอยู่ในอรรถกถาโมรณุปุณฺณี และสรุปว่า พระธรรมกายที่ประกอบไปด้วยญาณตรีสรู้ต่างๆ นั้น เป็นหลักธรรมของ เถรวาทอย่างแท้จริง

สุปราณี พณิขยพงศ์ ได้ศึกษาคัมภีร์จตุรารักขา ซึ่งเป็นคาถาพระปริตรที่แพร่หลายในศรีลังกาและบางภาคของไทย เนื้อหาในคัมภีร์แสดงวิธีการปฏิบัติธรรมโดยย่อ 4 ประการ คือ พุทธานุสสติ เมตตานุสสติ อสุภานุสสติ และมรณานุสสติ และได้กล่าวถึงธรรมกายไว้ในคาถาที่ 11 ว่าพระธรรมกายมั่งคั่งไปด้วยญาณอันเป็นอสาธารณะ ในงานวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับพระบาลีและวิชาธรรมกายในเรื่องดังกล่าวไว้อย่างลึกซึ้ง

กิจชัย เอื้อเกษม ได้ศึกษาการทำสมาธิภาวนาจากคัมภีร์โบลาน อักษรธรรม ซึ่งเป็นอักษรที่ใช้บันทึกพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาของล้านนา ล้านช้าง ไทยลื้อ ไทยจีนและภาคอีสานมาตั้งแต่ต้นยุคประวัติศาสตร์ในแต่ละพื้นที่ คัมภีร์ต่างๆ ที่ใช้ค้นคว้ามีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกัน โดยกล่าวถึงนิมิตดวงสว่างบริเวณสะดือ ภาวะที่ผู้ปฏิบัติจะไม่รู้สึกถึงการหายใจ การดับสังขารทั้งสามให้อยู่ในสภาพ “หยุด” การบูชาข้าวพระ และกล่าวถึงพระธรรมกายของพระพุทธเจ้าในลักษณะเดียวกับคัมภีร์ “พระธัมมกายาติ” งานวิจัยสรุปไว้ว่าธรรมกายเป็นที่รู้จักในดินแดนที่ใช้อักษรธรรมมานานถึง 4-6 ศตวรรษ

พระปอเหมมา ธมฺมจิตโต ได้ค้นคว้าการปฏิบัติธรรมจากคัมภีร์ภาษาเขมรโบราณ ซึ่งต้องเสี่ยงภัยจากความไม่มั่นคงของประเทศเพื่อการเข้าถึงแหล่งข้อมูล จากคัมภีร์เกือบ 1,000 ฉบับได้คัดเลือกคัมภีร์กรรมฐานโบราณไว้ได้ 28 ฉบับ และใช้เนื้อหาในคัมภีร์ “มูลพระกัมมัฏฐาน” เป็นหลักในการเปรียบเทียบกับตำรากรรมฐานโบราณฉบับอื่นๆ รวมถึงการเปรียบเทียบกับคำสอนในวิชาธรรมกาย ซึ่งพบว่าคัมภีร์ดังกล่าวใช้คำบริกรรมภาวนาว่า “อรหัง” และเน้นบริเวณ “กลางกัก” ของร่างกายเป็นฐานสำคัญในการปฏิบัติ ในคัมภีร์ยังกล่าวถึงการสอบอารมณ์โดยพระอาจารย์เพื่อความก้าวหน้าของศิษย์ งานวิจัย

ได้พบคาถาพระธรรมกายเช่นเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์พระธัมมกายาทีด้วย ซึ่งเป็นหลักฐานยืนยันถึงการรู้จักพระธรรมกายในกัมพูชาที่สำคัญ

ความสอดคล้องต้องกันในหลักธรรมของคัมภีร์โบราณกับคำสอนวิชาธรรมกายโดยพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ย่อมเป็นเครื่องแสดงความเป็น เอกายนมรรค หรือหนทางเดียวที่นำไปสู่ความหลุดพ้นที่ตรัสรู้โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนการแจกแจงปฏิเวธโดยละเอียดถี่ถ้วนตามหลักธรรมดังกล่าวของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี ย่อมแสดงถึงประสบการณ์ภายในของท่านเอง อันเป็นเครื่องยืนยันความจริงที่อยู่เหนือกาลเวลาของวิชาธรรมกายที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วกว่า 2,500 ปี

กิจชัย เอื้อเกษม

ผู้เรียบเรียง

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์ภาษาคานธารี และภาษาสันสกฤต	18
บทที่ 2 คัมภีร์ภาษาสันสกฤตและปรากฏจากแหล่งข้อมูล อิเล็กทรอนิกส์	94
บทที่ 3 สมာธิภาวนาและธรรมกายในคัมภีร์ภาษาจีน	115
บทที่ 4 ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์อักษรขอมไทย	167
บทที่ 5 สมာธิภาวนาและธรรมกายในคัมภีร์อักษรธรรม	214
บทที่ 6 ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์ใบลานภาษาเขมร	318
บทที่ 7 บทสรุปรวม	344

Abbreviation

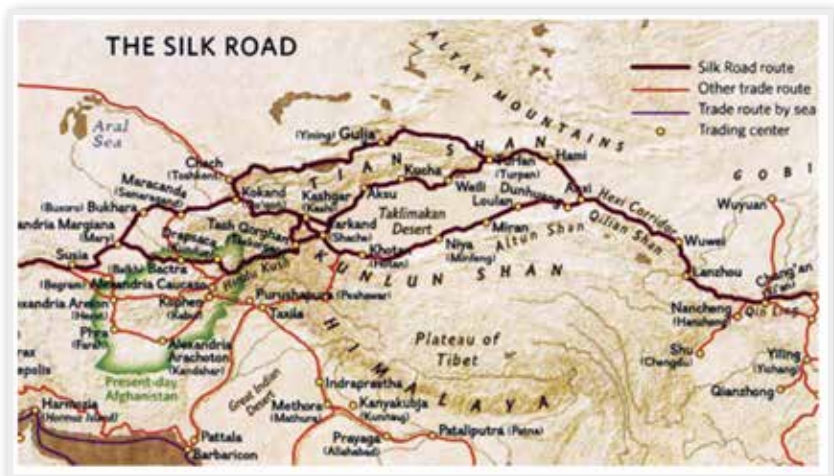
A	manuscript A
B	manuscript B
BLSF	British Library Sanskrit Fragments
ChinD	Chinese translation (Taisho vol. 12 No. 374 pp. 354-603) translated by Dharmakṣema
ChinF	Chinese translation (Taisho vol. 12 No. 376 pp. 853-899) translated by Fa-xian
P	fragments on St. Petersburg
r	recto
Rgybh	Ratnagotravibhāgasūtra
SF	Sanskrit Fragment of Mahāparinirvāṇamahāsūtra
SMS	Srīmālādevīśiṃhanādasūtra
v	verso
Tibetan tipitaka	
P	Peking edition (tsu) pp. 133b-215a
N	Narthang edition (ma) pp. 207b-332a
D	Derge edition (tsha) pp. 126a-206b
L	Lhasaedition (ma) pp. 196a-315b
TaishoDaisokyoAgama	
DA2	DīrghaĀgama vol. 1 No. 1 p. 13b10
DA10	DīrghaĀgama vol. 1 No. 13 p. 234b7
SA604	SamyuktaĀgama vol. 2 No. 99 p. 168b 1.16
SA2 196	SamyuktaĀgama vol. 2 No. 100 p. 445c6
EA1	EgottaraĀgama vol. 2 No. 125 p. 549c14
EA37.1	EgottaraĀgama vol. 2 No. 125 p. 711c2
EA37.4	EgottaraĀgama vol. 2 No. 125 p. 712c2
EA45.4	EgottaraĀgama vol. 2 No. 125 p. 772c8
EA48.2	EgottaraĀgama vol. 2 No. 125 p. 787b28

บทที่ 1

ร่องรอยธรรมกาย
ในคัมภีร์ภาษาคานธารี
และภาษาสันสกฤต

หลังสมัยพุทธกาลเป็นที่เชื่อว่าพระธรรมคำสอนได้รับการถ่ายทอดด้วยมุขปาฐะ พระสงฆ์สาวกผู้ทรงจำพระวจนะได้เดินทางไปในแว่นแคว้นต่างๆ เพื่อเผยแผ่พระธรรม จวบจนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 5-6 จึงเริ่มปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี แสดงให้เห็นถึงการบันทึกพระธรรมคำสอนเป็นลายลักษณ์อักษร อันได้แก่คัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ชที่พบในแถบคันธาระ การค้นคว้าหา ร่องรอยวิชาธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม จึงเริ่มต้นจากการศึกษาคัมภีร์บันทึกคำสอนที่สืบทอดจากพุทธกาลมาถึงยุคที่สร้างคัมภีร์นั้น เมื่อพระพุท ศาสนาเผยแผ่มาถึงสุวรรณภูมิ หลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นการมาถึงของ พระพุทธศาสนานิกายต่างๆ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-12 หลักคำสอนของ นิกายต่างๆ ในอดีตได้รวมตัวผสมผสานอยู่ในดินแดนนี้อย่างกลมกลืน ร่องรอย วิชาธรรมกายอาจค้นคว้าได้จากคัมภีร์ที่เขียนด้วยอักษรท้องถิ่น เช่นอักษร ขอม อักษรธรรมและอักษรเขมร โดยเฉพาะคัมภีร์ที่บันทึกคำสอน การปฏิบัติ สมาธิภาวนาที่เก็บรักษาไว้ในอารามต่างๆ

เส้นทางการค้าโบราณทางบกที่สำคัญอย่างยิ่งระหว่างทวีปเอเชียและทวีปยุโรปรวมถึงภายในทวีปเอเชียเองคือเส้นทางไหม ¹ เส้นทางนี้เริ่มมีก่อนคริสตกาลราว 200 ปีในยุคราชวงศ์ฉันของจีน เริ่มต้นจากเมืองฉางอันหรือซีอาน ทอดตัวไปทางพรมแดนจีนสุดด้านตะวันตก แล้วแยกตัวเป็นสองสายใหญ่ในแถบเอเชียกลาง เข้าสู่ฟกานิสถานและอิหร่าน ไปสิ้นสุดที่ชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนของยุโรป ความยาวรวมกว่า 10,000 กิโลเมตร

เส้นทางไหม แสดงที่ตั้งเมืองแบคเทรีย ในคันธาระและเทอร์ฟาน กุษา โขตาน ในเอเชียกลาง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนต่างๆ ตามเส้นทางสายไหมนี้ ตั้งแต่ยุคต้นๆ ของการเผยแผ่ โดยตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ดินแดนคันธาระเป็นประตูบานใหญ่เปิด

ออกสู่ดินแดนเอเชียกลาง และโดยกาลเวลาคันธาระก็เป็นแหล่งสะสมแนวความคิด หลากหลายหลายนิกายของพระพุทธศาสนาด้วย จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์จากดินแดนคันธาระและเอเชียกลางส่วนใหญ่คือภาษาคานธารี และภาษาสันสกฤต ส่วนภาษาอื่นๆ ที่ใช้ในเอเชียกลางพบเฉพาะบางพื้นที่

คัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับเขียนเป็นภาษาคานธารีและภาษาสันสกฤต ที่มีความเก่าแก่นับด้วยอายุของวัตถุตัวคัมภีร์นั้น ปัจจุบันได้แก่กลุ่มคัมภีร์ที่เขียนบนเปลือกไม้เบิร์ช ซึ่งส่วนใหญ่คัดลอกหรือทำขึ้นเมื่อ 2,000 ปีที่แล้ว ในยุคที่คันธาระและแถบเอเชียกลางเจริญรุ่งเรืองสูงสุดทางพระพุทธศาสนา ข้อมูลร่องรอยวิชาธรรมกายได้จากการค้นคว้าคัมภีร์ดังกล่าว ซึ่งบางส่วนถอดความและพิมพ์เนื้อหาเผยแพร่แล้ว และบางส่วนได้จากต้นฉบับคัมภีร์ซึ่งยังไม่ตีพิมพ์ ตัวคัมภีร์ที่กล่าวถึงนี้ได้จากแหล่งค้นพบที่สำคัญๆ ได้แก่ ฮัตตา บามิยัน บาจาวัร์ กิลกิต และแบคเทรียในดินแดนคันธาระโบราณ และจาก โชตาน เทอร์ฟาน คิซิล และกุกา ในเอเชียกลาง

²จากการสำรวจเนื้อหาคัมภีร์แหล่งข้อมูลในขั้นต้น พบคัมภีร์ที่มีคำว่า “ธรรมกาย” หรือมีเนื้อความสอดคล้องในบางแง่มุมกับวิชาธรรมกายจำนวนหนึ่ง ดังจะได้แสดงตัวอย่างบางส่วนดังนี้

คัมภีร์นิเทศภาษาคานธารี

คัมภีร์นิเทศเป็นคัมภีร์ประเภทหนึ่งที่อธิบายศัพท์หรือข้อความในพระสูตรหรือคัมภีร์หลักอีกที คัมภีร์นิเทศภาษาคานธารีฉบับนี้สันนิษฐานว่า ได้มาจากฮัตตาหรืออาจมาจากปากีสถานตะวันตก มีอายุราว พ.ศ. 553-573³ ส่วนคัมภีร์หลักที่นำมาขยายความมีเนื้อความบางส่วนตรงกับพระไตรปิฎกบาลี

บางส่วนตรงกับธรรมบทภาษาคานธารี อุทานวรรคภาษาสันสกฤต และมีบางส่วนที่ตรงกับคัมภีร์อื่นแต่ไม่พบในพระบาลี ข้อความที่สำคัญ ได้แก่

สูตรว่า “อชโร ชิ-อ-มณฺเณน” ในสูตรนั้น มีคำอธิบายดังนี้
บทว่า “ไม่มีความแก่” หมายเอา อนุปาติเสสนิพพานธาตุ บทว่า
“แก่ไปอยู่” หมายเอา อุปาทานขันธทั้ง 5 เขาย่อมละทิ้งอุปาทาน
ขันธเหล่านั้นเสีย ควรแสวงหานิพพานในภาวะที่ไม่รู้จักแก่...⁴

สิ่งที่น่าสนใจคือข้อความที่ว่าพระนิพพานไม่มีความแก่ ตรงข้ามกับ
อุปาทานขันธที่กำลังเสื่อมตลอดเวลา หลักการอธิบายเช่นนี้สอดคล้องต้องกัน
ในพระพุทธศาสนาทุกนิกาย รวมถึงวิชาธรรมกาย

ประติมากรรมพระพุทธเจ้าแสดงธรรม ศิลปะคันธาระ พบที่ฮัตตา
ราวพุทธศตวรรษที่ 7-8

วาสิชฌสูตร

แหล่งที่พบตัวคัมภีร์อาจเป็นฮัตตาหรืออาจเป็นปากีสถานตะวันตก คัมภีร์มีอายุราว พ.ศ. 673-683⁵ เป็นพระสูตรในภาษาคานธารีที่มีเนื้อความ ตรงกันกับพระบาลี สังยุตตนิกาย ในพระสูตรภาษาคานธารีที่กล่าวถึงนี้มี ข้อความยืนยันความถูกต้องของหลักการในวิชาธรรมกายคือ

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย สำหรับผู้ที่รู้อยู่ผู้ที่เห็นอยู่ มิใช่สำหรับผู้ที่ไม่รู้มิใช่สำหรับผู้ที่ไม่เห็น เราย่อมกล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย... สำหรับ ผู้ที่รู้อยู่เห็นอยู่ว่า นี่คือรูปนี่คือเหตุเกิดแห่งรูป นี่คือความดับไป แห่งรูป ฯลฯ⁶

ข้อความภาษาคานธารีข้างต้น แสดงถึงหลักการเก่าแก่ที่เก็บรักษาไว้ในพระไตรปิฎกบาลี พระไตรปิฎกแปลภาษาจีน ซึ่งตรงกับหลักการของวิชา ธรรมกาย แต่กลับเป็นหลักการที่ชาวพุทธ เถรวาทจำนวนมากในปัจจุบันละเลยหรือ ปฏิเสธ หลักฐานจากคัมภีร์คานธารีที่เก่าแก่นี้ จึงเป็นเครื่องยืนยันรับรองว่า ความเข้าใจว่า “การเห็น” เป็นเงื่อนไขสำคัญข้อหนึ่งในการ ตรัสรู้และกำจัดกิเลสอาสวะนั้น เป็นหลักการ เก่าแก่ในพระพุทธศาสนาแต่ดั้งเดิม

ประติมากรรมเศียรพระพุทธรูป ศิลปะคันธาระ พบที่ฮัตตา

โพธิสัตว์ปิฎก⁷

คัมภีร์ที่ใช้ศึกษาพบเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย 16 ชิ้น มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-12 ได้จากบามิยันเขียนด้วยภาษาสันสกฤต โดยพบว่ามีส่วนคัมภีร์อยู่ชิ้นหนึ่งเขียนข้อความเกี่ยวกับธรรมกาย ปะติดปะต่อความได้ว่า⁸ “พลังของธรรมกายไม่มีการสูญเสียไปหรือเสื่อมไป”⁹ เนื่องจากในวงวิชาการเชื่อว่า บามิยันเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนานิกายมหาสาฆิกะ-โลโกตตรวาท ซึ่งมีคำสอนว่า กายพระพุทธเจ้าเป็นกายที่ไม่แตกทำลายอยู่แล้ว คำว่าธรรมกายซึ่งปรากฏในคัมภีร์ที่พบชิ้นส่วนนี้ ดร.ชนิดาก่อว่ามีความหมายอยู่ 2 นัยคือ เป็นคำนาม หมายถึงกายที่แท้จริงของพระพุทธองค์ ดังที่ปรากฏในข้อความว่า “พลังของธรรมกายนั้นไม่ลดหย่อนหรือหมดไป” และใช้เป็นคำคุณศัพท์หมายถึง “ผู้มีธรรมเป็นกาย” ซึ่งกล่าวถึงพระพุทธองค์ หรือพระโพธิสัตว์ ข้อมูลนี้เองแสดงความสอดคล้องของหลักการมหาสาฆิกะ-โลโกตตรวาทและหลักการสำคัญของวิชชาธรรมกายว่า พระพุทธองค์มีธรรมเป็นกาย¹⁰

ศตปัญจศติกส์โตตระ¹¹

ศตปัญจศติกส์โตตระเป็นคาถาสรรเสริญคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้านักวิชาการสันนิษฐานว่าประพันธ์ขึ้น¹²ราวพุทธศตวรรษที่ 7-8¹³ เป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธอินเดีย¹⁴ ตัวคัมภีร์โบราณบันทึกเป็นภาษาสันสกฤตด้วยอักษรคุปตะตัวเอียง¹⁵ ซึ่งบ่งชี้ว่าคัมภีร์ที่ค้นพบนี้ น่าจะคัดลอกในกุขาราวกลางพุทธศตวรรษที่ 9 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 11¹⁶ มีข้อความเกี่ยวกับธรรมกายว่า¹⁷

ด้วยพระดำรัสว่า “ธรรมกายและรูปกายของเรา (ดำรงอยู่) ก็เพื่อประโยชน์ของผู้อื่นนั่นเอง” พระองค์ทรงแสดงพระนิพพานแก่ชาวโลกผู้เฉื่อยชา (เขื่อยาก)

ดังที่ทรงแสดงพระธรรมกาย¹⁸แก่ผู้มีศรัทธาโดยสิ้นเชิง (ไม่ปิดบัง) และทรงสละพระรูปกายให้ (กระจาย) ดังเมล็ดงา แล้วเสด็จปรินิพพาน¹⁹

ข้อความที่ตัดตอนมานี้แสดงถึงคำสอนที่ว่า พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยพระรูปกายและพระธรรมกาย ซึ่งตรงกันกับคำสอนของวิชาธรรมกาย และตรงกันกับคัมภีร์ของเถรวาทและนิกายดั้งเดิมอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ ศิลปะคุษา พุทธศตวรรษที่ 12

จตุศติกาสโตตระ²⁰

จตุศติกาสโตตระจัดเป็นคาถาสรรเสริญพระพุทธเจ้าและมีประวัติเช่นเดียวกับศตปัญจศติกาสโตตระ²¹ เนื้อหาที่ยกมาเป็นตัวอย่างด้านล่างนี้ กล่าวถึงธรรมะของพระพุทธองค์ว่าเหนือกว่าคุณธรรมของพระอรหันต์อย่างเทียบกันไม่ได้ แม้จะตรัสรู้นิพพานเดียวกันก็ตาม

ฉะนั้น คุณธรรมของพระพุทธองค์จึงเป็นธรรมสูงสุดเหนือกว่าธรรมทั้งปวง ส่วนธรรมอื่นที่เหลือก็เปรียบได้เพียงหยากเยื่อของความจริง

แม้ผู้ที่เสมอเหมือนกับพระองค์ก็ยังมีได้ จะกล่าวอะไรถึงผู้ที่เหนือกว่า? แม้จะหาผู้ที่ด้อยกว่าพระองค์เพียงเล็กน้อยยังหาไม่ได้เลย

แล้วข้าพระองค์จะเปรียบเทียบกับพระองค์กับผู้ใดได้? ข้าแต่พระผู้นำของชาวโลก พระองค์เป็นผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้จัดสิ้นแล้วซึ่งโอกาสในการเปรียบเทียบ ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระองค์ ผู้ไร้ซึ่งอุปมา

ฉะนั้นแม้บุคคลอื่นๆ จะได้เข้าถึงพระนิพพานเดียวกันก็ตาม ระยะห่างจากคุณธรรมของพระองค์ผู้เป็นพระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้เสมอเหมือนก็ยิ่งแสนไกล²²

หากจะอาศัยเพียงเหตุผลของความคล้ายคลึงในการเข้าถึงความว่าง (สุญญตา) เหมือนกัน แล้วจะสรุปว่าไม่มีอะไรยิ่งหย่อนกว่ากัน เราก็คงกำลังเปรียบรูขุมขน ที่เป็นช่องเล็กจิ๋วว่าเสมอเหมือนกันกับท้องนภาภาคนั่นเอง²³

ดร.ชนิตาได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับข้อความข้างต้นว่า ข้อความในคาถาแสดงถึงความเข้าใจของชาวพุทธในยุคหนึ่ง ถึงคุณธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เหนือกว่าธรรมของพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก ซึ่งสอดคล้องกับหลักการในวิชชาธรรมกาย ที่กล่าวถึงธรรมกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแยกจากธรรมกายของพระปัจเจกพุทธเจ้าและของพระอรหันตสาวก โดยมีข้อความบ่งบอกความไม่เหมือนกันดังนี้

ธรรมกายหรือกายธรรมหมดทั้งสิ้น ยกธรรมกายของพระสัพพัญญูและธรรมกายของพระปัจเจกพุทธเจ้าออกเสีย นอกจากนั้นเป็นธรรมกายของพุทธสาวกทั้งสิ้น มีมาน้อยเท่าใดเป็นสังขารัตนะ แก้วคือสงฆ์²⁴

เรื่องความแตกต่างกันนี้ พระไตรปิฎกบาลีก็มีข้อความกล่าวไว้ชัดเจนว่า ไม่มีพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเลยที่จะถึงพร้อมด้วยคุณธรรมเสมอด้วยพระพุทธรองค์ทุกประการ²⁵ ซึ่งตรงกันกับเนื้อความในโคลกสันสกฤตนี้และหลักการของวิชชาธรรมกาย

ศรีมาลาเทวีสิงหนาทนिरเทศ²⁶

ชิ้นส่วนคัมภีร์ภาษาสันสกฤตนี้พบที่บามิยัน ซึ่งเป็นแหล่งเผยแผ่ของ นิกายมหาasanghika - โลโกตตรวาท เป็นเพียงชิ้นส่วนคัมภีร์ตอนท้ายของพระสูตร แต่ก็ทำให้ทราบได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 คำสอนในพระสูตรนี้เผยแผ่อยู่ในดินแดนดังกล่าว พระสูตรศรีมาลาเทวีสิงหนาทนिरเทศเป็นพระสูตรมหายาน ซึ่งแสดงหลักการตถาคตศรัทธา และธรรมกายที่ว่า ในมนุษย์และสรรพสัตว์ล้วนมีธาตุแห่งความเป็นพุทธะอยู่ภายใน แต่ถูกปกปิดบดบังไว้ด้วยกิเลสอาสวะ²⁷ ซึ่งคล้ายกับพระบาลีที่มีว่า “จิตเป็นของเลื่อมใส แต่จิตนั้นเศร้าหมองไปด้วยกิเลสที่จรมมา และจิตเป็นของเลื่อมใส จิตนั้นหลุดพ้นแล้วจากกิเลสที่จรมมา”²⁸ ดร.ชนิดาให้ความเห็นในกรณีนี้ว่า

แม้ว่าในพระไตรปิฎกบาลีจะไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนถึงคำว่า “พุทธภาวะ” แต่อย่างน้อยการที่บอกว่า จิตเลื่อมใสมาแต่เดิมแล้วมาเศร้าหมองไปเพราะกิเลสที่จรมมา ก็บ่งชี้ถึงที่มาของกิเลสว่าเป็นอาคันตุกะจรมมาจากที่อื่น คือมีที่มาไม่ได้เป็นของที่มีติดตัวมาแต่ดั้งเดิม และยังบอกด้วยว่าจิตหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะนั้นได้ จึงแสดงถึงศักยภาพของมนุษย์ในการตรัสรู้และกำจัดกิเลส

ในส่วนที่สอดคล้องกับวิชชาธรรมกายนั้น คือการที่วิชชาธรรมกายกล่าวถึงกายภายในซึ่งคือกายธรรม ว่าเป็นกายแห่งความหลุดพ้น ซึ่งมีนัยของ “พุทธภาวะ” อยู่²⁹

หุบเขาบามิยัน อัฟกานิสถาน

สมาธิราชสูตร³⁰

สมาธิราชสูตรเป็นพระสูตรมหายาน ตัวคัมภีร์โบราณที่ใช้ศึกษานี้ทำจากใบลาน พบใน 2 แหล่งของดินแดนคันธาระคือที่เมืองกิลกิต และบามิยัน เขียนด้วยอักษรกิลกิต - บามิยัน แบบที่ 1³¹ จึงประมาณอายุว่าน่าจะคัดลอกในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 11-13³² แต่นักวิชาการเชื่อกันว่าสมาธิราชสูตรเขียนขึ้นครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 คัมภีร์นี้ยังพบในเอเชียกลางอีกด้วย³³ ซึ่งแสดงว่าเป็นพระสูตรที่นิยมศึกษากันในดินแดนทั้งสอง

ในบทที่ชื่อว่าพุทธานุสติปริวรรตมีเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิภาวนา โดยการระลึกถึงรูปกายของพระพุทธเจ้าพร้อมกับพระพุทธรูปคุณ สาระโดยย่อมีว่าการจะเข้าถึง “สมาธินี้” ได้โดยไม่ยากนั้น ผู้ปฏิบัติต้องอยู่บนพื้นฐานของศีลและคุณธรรมประการต่างๆ เมื่อเข้าถึง “สมาธินี้” ได้แล้วย่อม

เข้าถึงพระพุทธรูปอันเป็นอจินไตยได้เช่นกัน การตรึงระลึกถึงพระพุทธรูปจะทำให้จิตใจสงบตั้งมั่นและมีความรู้กว้างขวาง มองเห็นพระพุทธรูปเจ้าหลายพันโกฏิ หรือมากยิ่งขึ้นกว่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา และกล่าวถึงการตั้งความปรารถนาพระโพธิญาณอันเป็นอจินไตย และยังมีข้อความว่า “สมาธิ” กับสัญญาตา คือสิ่งเดียวกันด้วย

ในส่วนของการปฏิบัตินั้น คัมภีร์สอนให้ระลึกถึงพระรูปกายของพระพุทธรูปในขั้นแรก แล้วกล่าวถึงการดำรงอยู่ในอนิमित ให้มองเห็นทุกสิ่งว่าว่างเปล่า กล่าวถึงการเป็นอภาวะ ทั้งยังกล่าวถึงการดำรงอยู่ในพระธรรมกาย (อันเป็นอภาวะ) และการไม่เห็นพระองค์โดยพระรูปกาย ซึ่งในที่สุดจะทำให้ได้รู้ได้เห็นพระองค์ผู้เป็นนาถะของโลกตลอดคืนและตลอดวัน ไม่พราดจากไปแม้ในยามเจ็บป่วยใกล้จะละสังขาร...

ดร.ชนิดาให้ความเห็นในเนื้อหาคัมภีร์ข้างต้นว่า การเห็นพระพุทธรูปตลอดวันและคืนนั้นเป็นการเห็นโดยพระธรรมกาย ซึ่งแตกต่างจากการเห็นพระรูปกายของพระพุทธรูปในเบื้องต้นซึ่งได้จากการทำบริกรรมนิมิต และให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า

เมื่อเจ็บป่วยใกล้ตายก็ไม่ละจากการเห็นพระพุทธรูปเจ้านั้น เป็นเพราะจิตได้สั่งสมอบรมมาดีแล้ว จนรู้แจ้งชัดในความว่างเปล่าของธรรมทั้งหลายทั้งในอดีตและอนาคต จิตจึงไม่หลุดออกไปจากทางสายกลางซึ่งตรงกันกับที่พระเดชพระคุณหลวงปู่สอนว่า เมื่อปล่อยวางสิ่งทั้งปวงก็จะเข้าถึงซึ่งกลางและธรรมแท้

ที่มีอยู่ภายใน เป็นการเข้าถึงความว่างในว่างไปเรื่อยๆ จนถึงที่สุด
คือภาวะที่ว่างเปล่าจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง

สรุปว่าระดับการให้ความสำคัญกับสิ่งที่เห็นในสมาธิ อยู่ในระดับหรือ
ลักษณะเดียวกับวิชชาธรรมกาย คือเห็นสักแต่ว่าเห็นโดยไม่ไปยึดติดว่าเป็น
ตัวเราของเรา จึงจะเข้าไปสู่สภาวะธรรมที่ละเอียดยิ่งๆ ขึ้นได้

ในอีกบทหนึ่งที่ว่า เทศคุณราชาปวิรรตของคัมภีร์เดียวกันนี้³⁴ กล่าว
ถึงความวุ่นวายหรือความไม่ดีไม่งามที่จะเกิดในหมู่สงฆ์ในอนาคต ข้อความ
ในคัมภีร์สอนให้ “อยู่ธุดงค์” ให้นึกถึงพระพุทธเจ้า บุชาพระเจดีย์และเคารพ
พระพุทธรูป เพื่อให้มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรืองอยู่เหนือผลจากความวุ่นวาย หรือสิ่ง
ไม่ดีไม่งามของสังคมที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ ดร.ชนิดาให้ความเห็นในเนื้อหา
ของบทนี้ว่าสอดคล้องกับรูปแบบของการสร้างบุญ ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่
อชวนให้เหล่าลูกๆ ถวายถนิมตรเพียรกระทำกันอยู่ เพื่อให้มีบุญมากพอที่จะสร้าง
บารมีรู้ตนหน้าต่อเนื่องไปได้ โดยไม่มีอุปสรรค สามารถลอยตัวอยู่เหนือความ
ขึ้นลงทั้งปวงของโลกได้

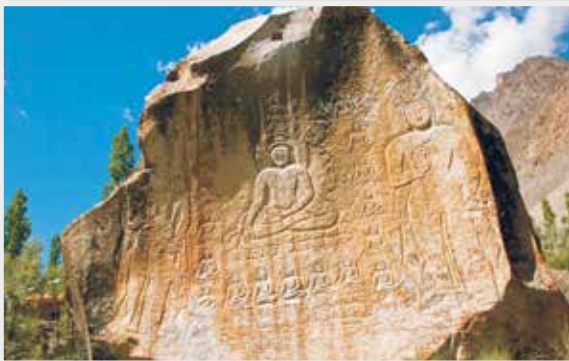
วัชรจเฑทิกาปรัชญาปารมิตา ³⁵

ขึ้นส่วนคัมภีร์ของพระสุตรมหายานนี้ ค้นพบในแหล่งคัมภีร์สองแหล่ง
คือที่บามิยันในอัฟกานิสถานและที่กิลกิตในปากีสถานตอนเหนือ ขึ้นส่วนที่พบ
ในบามิยันเป็นท่อนต้น ³⁶ และส่วนที่ได้จากกิลกิตเป็นท่อนปลายมีเนื้อหาเข้า
กันได้พอดี³⁷ ประมาณอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-11 และยังพบคัมภีร์นี้
ในเขตโฆตานของเอเชียกลางอีกด้วย แต่เป็นฉบับกะทัดรัดตัดใจความบางส่วน
ออกไป ในการศึกษาคัมภีร์วัชรจเฑทิกา ปรัชญาปารมิตาได้ใช้ฉบับภาษา

สันสกฤตจากบามิยันและกิลกิต ซึ่งพบข้อความเกี่ยวกับธรรมกายในพ่อน
ปลายดังนี้

ในเวลานั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสดังนี้ “ชนเหล่าใด
เห็นเราโดยรูป ติดตามเราโดยเสียง ประกอบความเพียรในทางที่
ผิด ชนเหล่านั้นไม่ชื่อว่าเห็นเรา ควรมองพระพุทธรูปโดยธรรมะ
พระสัมพุทธะมีธรรมเป็นกาย แต่สภาพแห่งธรรมะนั้น³⁸ ไม่เป็น
ที่รู้เห็นและไม่อาจรับรู้ได้ด้วยวิญญูญาณ”³⁹

ข้อความจากคัมภีร์นี้แยก रूपกายออกจากธรรมกายอย่างชัดเจน และ
กล่าวว่าความเพียรที่ถูกต้องควรแก่การปฏิบัติคือความเพียรเพื่อให้เห็น
พระพุทธรูปด้วยธรรมะ เพราะว่าพระองค์มีธรรมกาย ทั้งหมดนี้สอดคล้องกับ
ข้อความที่ปรากฏในพระบาลี เมื่อพระพุทธรูปเจ้าตรัสกับพระวักกลีว่า “ผู้ใดเห็น
ธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”⁴⁰ และตรงกับวิชชาธรรมกายเป็นอย่างยิ่ง⁴¹

รูปสลักพระพุทธรูปเจ้าบนก้อนหินใหญ่ กิลกิต ปากีสถาน

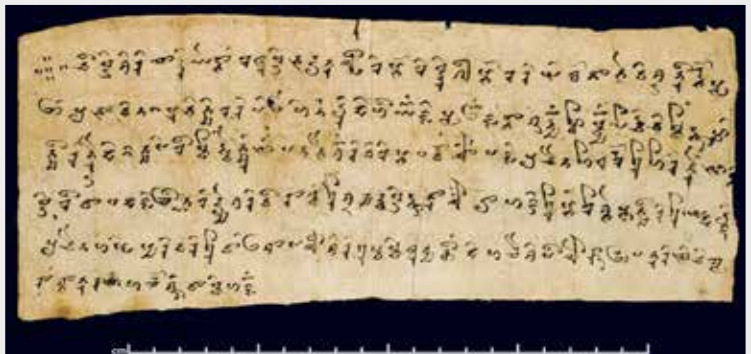
รูปสลักพระพุทธเจ้าบนหน้าผาสูง กระจกหะ กิลกิต ปากีสถาน

นอกจากนี้ยังพบคัมภีร์เดียวกันแต่เขียนเป็นภาษาโชตานโบราณด้วย อักษรคุปตะอีกหนึ่งฉบับ⁴² มีเนื้อหาแตกต่างกันจากฉบับภาษาสันสกฤตพอสมควร

ปัจจุบันโชตานคือส่วนหนึ่งของดินแดนเตอร์กีสถาน ตั้งอยู่ตอนใต้ของทะเลทรายทากลามากัน มณฑลซินเจียง (ซินเจียง) สาธารณรัฐประชาชนจีน โชตานเคยเป็นศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนามากกว่า 300 ปี สิ้นสุดอาณาจักรเมื่อเสียเอกราชให้แก่กษัตริย์มุสลิมแห่งกาซคาร์อาณาจักรใกล้เคียง⁴³ คัมภีร์พุทธที่พบที่โชตานมีอายุการคัดลอกตั้งแต่ราว พ.ศ. 900 เป็นต้นมา ภาษาโชตานจัดอยู่ในตระกูลภาษาอิหร่านตะวันออกยุคกลาง ตัวอักษรโชตานดัดแปลงจากอักษรพราหมี คัมภีร์โชตานและชิ้นส่วนคัมภีร์ถูกค้นพบประมาณ 2,500 ฉบับในกลางพุทธศตวรรษที่แล้ว ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดบริติช นับเป็นแหล่งความรู้สำคัญที่ให้ข้อมูลของพระพุทธศาสนาในดินแดนดังกล่าว คัมภีร์หลายส่วนได้รับการตรวจทานและแปลไว้แล้วโดย นักจาริกวิทยา⁴⁴ แต่ไม่ปรากฏว่ามีนักวิชาการด้านพุทธศาสตร์⁴⁵ ให้ความสนใจอย่างจริงจังแต่อย่างใด คัมภีร์โชตานส่วนใหญ่แปลจากภาษาสันสกฤต⁴⁶ แต่ที่ประพันธ์ขึ้นเองในโชตานก็มีหลักฐานอยู่บ้าง⁴⁷ จากศักราชที่บันทึกไว้ทำให้ทราบว่าคัมภีร์ภาษาโชตานกลุ่มที่ได้จากตุนหวางของจีนเขียนขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 14 ถึง 17⁴⁸ และคัมภีร์ภาษาโชตานกลุ่มที่ได้จากบริเวณโชตานเองมีอายุเก่ากว่า คือคัดลอกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 ถึง 13

โบราณพุทธสถาน เมลิกวัด อาณาจักรโชตาน

ตัวอย่างภาพคัมภีร์พระพุทธศาสนาอักษรโชตาน

ประติมากรรมพระพุทธรูปเจ้า มีจารึกที่ฐาน ศิลปะขอมตอนทองเหลือง
สูง 42 ซม. กลางพุทธศตวรรษที่ 13

ภาพจิตรกรรมพระพุทเจ้า ศิลปะโซตาน

คัมภีร์วัชรเจติกาปรัชญาปารมิตาฉบับภาษาโชตานโบราณที่กล่าวถึง
นี้ มีสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือ ภาพองค์พระนั่งสมาธิในกลางวงกลมสองวง
ซ้อนกัน ปรากฏอยู่ในหน้าแรกและหน้าสุดท้ายของคัมภีร์ดังแสดงไว้ด้านล่าง

องค์พระที่ปรากฏในหน้าแรก

องค์พระที่ปรากฏในหน้าสุดท้าย

ภาพองค์พระนั่งสมาธิในกลางวงกลมซ้อนกันสองวง

จากคัมภีร์ภาษาโชตานโบราณ

ฉบับโชตานที่กล่าวถึงนี้พบว่าใช้คำบางคำแตกต่างไปจากฉบับภาษา
สันสกฤตบ้าง ซึ่ง ดร.ชนิตามีความเห็นในเชิงวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อความ
เข้าใจพระพุทธศาสนาในยุคเดียวกับคัมภีร์ด้วย หลักฐานคำบางคำที่แตกต่าง
ไปดังนี้

อีกจุดหนึ่งที่ฉบับโชตานแตกต่างจากฉบับสันสกฤตซึ่ง
อาจมีนัยสำคัญ คือในข้อความที่กล่าวว่า พึงเห็นพระพุทธรองค์
โดยความเป็น “ธรรมตา” (ธรมฺเหสุส = ธรมฺตยา) นั้น ในฉบับ
สันสกฤตที่ดีพิมพ์และที่พบในคัมภีร์⁴⁹ กล่าวเพียงว่า โดยความ
เป็นธรรม (ธรมฺโต)⁵⁰ ซึ่งเนื้อความในภาษาสันสกฤต สามารถที่
จะชี้แจงให้ตีความ “ธรรม” ว่าเป็นคำสอนได้ ดังที่นักวิชาการนิยม

ตีความกัน แต่ในฉบับโชตันที่ใช้คำว่า “ธรรมตา” นั้น ดูจะชี้ทางไปนัยเดียวว่าหมายถึงธรรมกาย ในความหมายที่ว่าป็นกายแท้ที่เป็นธรรมชาติที่แท้ของพระพุทธองค์นั่นเอง และไม่เปิดโอกาสให้ตีความไปว่าหมายถึงพระธรรมคำสอนเลย ซึ่งนับว่าตรงกับหลักการของวิชาธรรมกาย

ความเห็นข้อนี้สำหรับนักวิชาการด้านศิลปศาสตร์ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่น่ารับฟัง และควรค่าแก่การค้นคว้าต่อไป

ไมเตรยยากรณ์⁵¹

นักวิชาการพบหลักฐานคัมภีร์นี้ในดินแดนคันธาระ 2 แห่งคือที่กิลกิตและที่บามิยัน คัมภีร์จากกิลกิตประมาณอายุอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 12-14 ส่วนคัมภีร์จากบามิยันอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 11-13 เป็นที่น่าสังเกตว่าคัมภีร์ส่วนใหญ่ในกิลกิตมาจากนิกายมุลสรวาสตีวาท ส่วนบามิยันนั้นเชื่อกันว่าเป็นแหล่งเผยแผ่ของนิกายมหาasanghika - โลโกตตรวาท การที่คัมภีร์ของทั้งสองแห่งมีเนื้อหาคล้ายกันมาก จึงเป็นกรณีที่น่าสนใจที่นิกายต่างกันแต่มีความนิยมศึกษาคัมภีร์เดียวกัน ซึ่งอาจแสดงถึงการมีจุดเริ่มต้นนิกายร่วมกัน โดยสันนิษฐานจากข้อความที่ปรากฏในจารึกอักษรพราหฺมีและอักษรขโรษฐีของราชวงศ์กุษาณะ ซึ่งกล่าวถึงการมีอยู่ของทั้งสองนิกายนี้ในดินแดนคันธาระ⁵²

คัมภีร์นี้บรรยายเรื่องของพระศรีอริยเมตไตรย์ ขึ้นส่วนจากบามิยันเป็นขึ้นส่วนคัมภีร์ขึ้นเล็กๆ ส่วนที่ได้จากกิลกิตนั้นสมบูรณ์กว่า และพบคำว่าธรรมกายในข้อความดังนี้

พระบรมศาสดาไม่ตรียะผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์สองเท้า จักทรงแสดงพระสัทธรรมตลอดระยะเวลา 6 หมื่นปี ด้วยความ เกื้อกูลต่อสัตว์โลก พระผู้นำโดยวิเศษ จักทรงนำเหล่าสัตว์หลาย แสนชีวิต (ออกจากวัฏสงสาร) โดยพระธรรมกาย แล้วจากนั้นจัก ทรงเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน⁵³

พระธรรมกายในข้อความนี้อาจเข้าใจได้ว่า หมายถึงธรรมกายของ พระศรีอริยเมตไตรย์ แต่ในด้านวิชาการก็มีความเป็นไปได้ที่จะให้ความหมาย อีกทางหนึ่ง ดร.ชนิตาได้ชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ดังนี้ว่า

แม้ว่าการหลุดพ้นจากวัฏสงสารนั้นต้องอาศัยพระ ธรรมกายในฐานะที่เป็นกายแห่งการตรัสรู้ธรรม หากแต่บริบท ของคำว่า ‘ธรรมกาย’ ในบทนี้ชวนให้เข้าใจว่า ท่านผู้เขียนคงจะ หมายถึงเอาคำสอนของพระพุทธองค์ ที่ใช้เป็นเครื่องแนะนำ สรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ในวัฏสงสารมากกว่า

เมื่อมีความเป็นไปได้เช่นนี้แล้ว ก็ควรแก่การค้นคว้าหาหลักฐานมา สนับสนุนเพื่อระบุมความถูกต้องต่อไป

คัมภีร์ปฏิบัติธรรมของโยคจารย์⁵⁴ (Yogalehrbuch)⁵⁵

คัมภีร์นี้ค้นพบที่คิซิลทางตอนเหนือของเอเชียกลางไม่ไกลจากเมือง กุชา⁵⁶ มีลักษณะคล้ายเป็นคู่มือการปฏิบัติธรรม ได้พบอยู่หลายสำเนาแต่ไม่ สมบูรณ์ แต่เมื่อนำเนื้อความของหลายๆ สำเนามาศึกษาาร่วมกันจึงทำให้เข้าใจ เนื้อหาได้ดีขึ้น ทุกสำเนาที่พบเขียนด้วยภาษาสันสกฤต ต่างกันแต่ว่าสำเนาหลัก

ที่นำมาศึกษาเขียนบนเปลือกไม้เบิร์ช ส่วนสำเนาอื่นๆ เขียนบนกระดาษเช่นเดียวกับคัมภีร์ท้องถิ่นทั่วๆ ไปในแถบนั้น อีกทั้งตัวอักษรที่ใช้เขียนบนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ช เป็นอักษรคุปตะรุ่นเก่า มีอายุมากกว่าอักษรที่ใช้คัดลอกคัมภีร์กันในเอเชียกลาง นักวิชาการจึงตั้งข้อสันนิษฐานว่าสำเนาที่เขียนบนเปลือกไม้เบิร์ชนี้ น่าจะเป็นคัมภีร์ต้นฉบับที่นำเข้ามาจากอินเดีย⁵⁷ ในขณะที่บางท่านเห็นว่าจะนำมาจากแคชเมียร์ซึ่งเป็นถิ่นฐานของนิกายสรวาสติวาท เพราะที่แคชเมียร์ในยุคนั้นคัมภีร์ของสรวาสติวาทนิยมเขียนบนเปลือกไม้เบิร์ช และวิธีปฏิบัติธรรมก็เป็นแบบเดียวกับที่ใช้กันอยู่ในแวดวงสรวาสติวาทที่แคชเมียร์ ส่วนสำเนาอื่นๆ ที่เขียนบนกระดาษด้วยตัวอักษรที่ใช้ในยุคหลังจากนั้น แน่แน่นอนว่าเป็นสำเนาที่คัดลอกกันในเอเชียกลาง

เนื้อหาของคัมภีร์กล่าวถึงแบบการปฏิบัติธรรมหลายแบบ คล้ายกับที่ปรากฏในพระไตรปิฎกบาลี วิสุทธิมรรคและในคัมภีร์ปฏิบัติธรรมอื่นๆ ได้แก่ การปฏิบัติแบบ อสุภภาวนา อานาปานสติ กายคตาสติ มรณัสสติ การพิจารณาขันธ ธาตุ อายตนะ พิจารณาปฏิจกสมุปบาท อัปมัณญา และอนุสติต่างๆ แต่มีสิ่งที่แตกต่างกันคือการแสดงรายละเอียดบางประการเกี่ยวกับวิธีการและประสบการณ์ในการปฏิบัติ มีลักษณะทำนองเดียวกับคัมภีร์สายปฏิบัติของเอเชียวาเคนยและศรีลังกา วิธีการและประสบการณ์ที่แสดงไว้นั้น มีทั้งสิ่งที่คล้ายคลึงและที่แตกต่างจากที่เราคุ้นเคย ซึ่งบอกถึงประสบการณ์ภายในส่วนบุคคล มากกว่าที่จะแสดงหลักการปฏิบัติโดยทั่วไป และค่อนข้างคลุมเครือ⁵⁸ เพียงแต่เป็นของสรวาสติวาทไม่ใช่เถรวาทเท่านั้น

การศึกษาเนื้อหาจากคัมภีร์นี้ทำได้ไม่ง่ายเลย เพราะนอกจากข้อความจะขาดวินัยไม่ปะติดปะต่อแล้ว ภาษาที่ใช้ก็ไม่ใช่ภาษาทั่วไป คล้ายเป็นภาษา

ที่พยายามสื่อภาพที่เห็นจากประสบการณ์ภายในออกมาเป็นรูปธรรม จึงเป็นคัมภีร์ที่น่าสนใจควรแก่การศึกษาให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ในการศึกษาเบื้องต้นเฉพาะในท่อนพุทธานุสติ อาจเปรียบเทียบกับกรปฏิบัติในวิชชาธรรมกายได้ดังนี้

พุทธานุสติที่กล่าวถึงในคัมภีร์เริ่มต้นด้วยการตรึงระลึกถึงพระพุทธรูป เช่นเดียวกับที่เถรวาทนึกถึงพุทธรูป 9 ประการในบท “อิติปิ โส ฯ” ต่างกันแต่เพียงว่าทางสรวิสาตวิทริกไปถึงพุทธรูปประวัติด้วย เริ่มแต่ครั้งยังเป็นพระบรมโพธิสัตว์ตั้งปณิธานจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนกระทั่งจุติลงมาจากสวรรค์ชั้นดุสิตในพระชาติสุดท้าย ไปถึงการตรัสรู้ธรรมมีพระมหากรุณาออกโปรดสัตว์โลก และเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นที่น่าเสียดายว่าข้อความขาดหายไปจึงศึกษาได้ไม่ครบถ้วน

ส่วนหลักการปฏิบัติในวิชชาธรรมกายนั้นเน้นที่การ “รวมใจหยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 เหนือสะดือขึ้นมาราว 2 นิ้ว” อาศัยบริกรรมนิมิตและบริกรรมภาวนาเป็นเครื่องผูกจิตไว้ที่ศูนย์กลางกาย และเน้นให้มีความสบายเป็นธรรมชาติ ซึ่งในกรณีของพุทธานุสติจะให้ตรึงระลึกถึงพระพุทธรูปที่คุ้นเคยไว้ที่ศูนย์กลางกายเป็นบริกรรมนิมิต และอาศัยคำบริกรรมภาวนาว่า “สัมมาอะระหัง” ให้ออกมาจากศูนย์กลางกาย สำหรับพุทธรูปวัตินั้นในการนำปฏิบัติธรรมบางครั้งพระเดชพระคุณพระเทพญาณมหามุนี (พระครูสุธรรมยานเถระ) ก็นำปฏิบัติโดยให้วางใจหยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกายก่อน แล้วจึงทบทวนประวัติของพระองค์ตั้งแต่ภพชาติในอดีตเรื่อยมาจนถึงการสร้างบารมีในปัจจุบันเช่นเดียวกัน

คัมภีร์ปฏิบัติธรรมของโยคจารย์กล่าวถึงการเห็นภาพหลากหลายมากมาย ภาพที่เห็นเหล่านั้นสอดคล้องกับภาพประสบการณ์จากการปฏิบัติธรรมวิชชาธรรมกายเป็นบางส่วน ที่น่าสนใจคือการเห็นสิ่งที่ “เป็นแก้ว” หรือ “สำเร็จด้วยแก้ว”⁵⁹ และส่วนที่คัมภีร์กล่าวถึงการเห็นพระพุทธรูปเจ้าใน “มณฑลแห่งพระอาทิตย์”⁶⁰ ก็คล้ายกับการมองเห็นองค์พระภายในดวงกลมที่ใสสว่างหรือดวงธรรมนั่นเอง ในส่วนที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ว่าพระพุทธรูปเจ้าผู้รู้เรื่องด้วยลักษณะและอนุพยัญชนะที่เห็นในมณฑลแห่งพระอาทิตย์นั้น ก็สอดคล้องกันกับพระธรรมกายที่กล่าวถึงในวิชชาธรรมกาย⁶¹

ในคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของโยคจารย์บรรยายประสบการณ์ภายในออกมาเป็นภาพพร้อมกับการตีความ โดยถือว่าภาพที่เห็นในสมาธินั้นจัดเป็น “รูปนิมิต” ของคุณธรรม⁶² หรือเป็นบุคลาธิษฐานของคุณธรรมแต่ละประการ⁶³ ส่วนในวิชชาธรรมกายเน้น “ความหยุดนิ่ง” เป็นหลัก โดยสอนให้ “เห็นสักแต่ว่าเห็น” เพื่อไม่ให้ใจยึดติดหรือผลักไล่สิ่งที่มองเห็นในเบื้องต้นนั้น ไม่ทำให้ใจกระเพื่อมและสามารถหยุดนิ่งต่อไปได้อย่างต่อเนื่องลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น จนกว่าจะเข้าถึงจุดที่สามารถเป็นที่พึ่งให้กับตนเองได้อย่างแท้จริง เมื่อถึงตรงนั้นแล้ว ก็ยังคงต้องอาศัยหลักการเดิมคือ “หยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกาย ในกลางของสิ่งที่เห็น” เพื่อให้เข้าถึงธรรมะที่ละเอียดขึ้นไปตามลำดับ ดังที่พระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำภาษีเจริญได้กล่าวไว้ว่า “หยุดเป็นตัวสำเร็จ ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงนิพพาน”

ผู้ปฏิบัติ⁶⁴ ในคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของโยคจารย์จะได้ชื่อว่าตรัสรู้ธรรม⁶⁵ ในลำดับสุดท้ายที่เรียกว่า “การอภิเชก” ซึ่งในเนื้อความตอนที่ว่าด้วยพุทธานุสตินี้ คัมภีร์ใช้คำว่า “การหยุดนิ่งที่เป็นแก้ว”⁶⁶ ซึ่งเข้ากันได้กับ

วิชชาธรรมกาย อาจกล่าวได้ว่ามีเนื้อหาในคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของโยคอาจารย์ มีความสอดคล้องกันกับวิชชาธรรมกายในลักษณะการเข้าถึง “รัตนะ” หรือ “แก้วภายใน” แต่การจำแนกประสบการณ์ภายในนั้นวิชชาธรรมกายให้รายละเอียดมากกว่า สิ่งที่เห็นว่า “เป็นแก้ว” จึงอาจจัดอยู่ในระดับ “กุศลนิมิต” หรืออาจเป็น “ธรรมแท้ที่เข้าถึง” ก็ได้ อย่างไรก็ตามผู้ปฏิบัติในทุกระดับยังคงได้รับคำแนะนำให้มีความพอใจในสิ่งที่เข้าถึง เพื่อประคองใจให้หยุดนิ่งละเอียดยิ่งขึ้นไป

ดร.ชนิดาได้ให้ความรู้อีกประเด็นหนึ่งเรื่องการ “อภิชekh” ซึ่งเป็นศัพท์ที่ใช้เรียกจุด “เข้าถึงธรรม” ของผู้ปฏิบัติในสายนี้⁶⁷ ที่เปรียบเทียบกับมูรธาภิเษก อันเป็นพิธีขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ด้วยการรดน้ำที่พระเศียร ซึ่งคัมภีร์ได้บรรยายไว้ว่าการ “รดน้ำที่ศีรษะ” ทำให้น้ำนั้นซึมซาบเข้าไปเอบอบทำให้ “รูป(ภายใน)” เต็มอ้อมและบริบูรณ์ขึ้น ทั้งยังกล่าวถึง “กระแสน้ำที่เป็นแก้ว” ไว้ด้วย นับเป็นการเปรียบเทียบเพื่ออธิบายประสบการณ์ที่เข้าถึงให้เห็นภาพได้ชัดเจน เพราะการเข้าถึงประสบการณ์ภายใน ทำให้ผู้ปฏิบัติมีความรู้สึกเต็มอ้อมทำนองเดียวกันกับการได้รับ “มูรธาภิเษก” นั้นเอง ต่างกันแต่ว่าเป็นความเต็มอ้อมที่ละเอียดอ่อนกว่าและสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีภัย

อนึ่งขั้นตอนสุดท้ายของการปฏิบัติในแต่ละบทจะอธิบายไว้แตกต่างกัน แต่จะมีจุดร่วมเดียวกัน คือการที่ “ความรู้เห็น” กลับเข้าสู่ภายในกายของผู้ปฏิบัติตนเอง เช่น

- ในบทว่าด้วยอานาปานสติ ลงท้ายด้วยข้อความว่า “ลำดับนั้นสิ่งที่จะพึงรู้ทั้งปวงได้กลับเข้าไปภายในกาย⁶⁸ ของพระโยคจารย์”

- ในบทว่าด้วยกรณพรมวิหารภาวนา เขียนไว้ว่า “ในที่สุดสิ่งที่จะพึงรู้ทั้งปวงได้มารวมหยุดที่สะดือ พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ทรงประทับนั่งบนดอกบัวปรากฏขึ้นภายในกาย”

- ในบทว่าด้วยการพิจารณาปัจจุสมุปบาทและพุทธานุสติ มีข้อความว่า “ในที่สุดสิ่งที่จะพึงรู้ทั้งปวง ได้มารวมหยุดที่สะดือ”

การที่ “ความรู้เห็น” ย้อนกลับเข้ามาสู่ภายในนั้น ในความหมายของวิชชาธรรมกาย นับเป็นการเริ่มต้นคือเป็นการเข้าถึงมรรค ที่ยังต้องดำเนินต่อไปในกลางของกลาง⁶⁹ ความรู้เห็นที่ย้อนกลับเข้ามาสู่ภายในยังมีไข่ขั้นตอนสุดท้าย จึงเป็นไปได้ว่าสิ่งที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของโยคจาร เป็นการพาผู้ปฏิบัติมาถึงจุดแห่งมรรคที่จะปฏิบัติต่อไปได้ด้วยตนเอง แต่ยังมีได้เข้าถึงความเป็น “พุทธะ” แต่อย่างไร

ถ้ำพระพุทธเจ้าพันพระองค์ คิซิล มณฑลซินเจียง สาธารณรัฐประชาชนจีน

จิตรกรรมผนังถ้ำพระพุทธเจ้า คีซิล ปลายพุทธศตวรรษที่ 12

ส่วนหนึ่งของภาพจิตรกรรมผนังถ้ำพระพุทธเจ้าพันพระองค์ คีซิล

ในแง่ประวัติศาสตร์ของคัมภีร์นี้ คิชิลซึ่งเป็นแหล่งที่พบคัมภีร์ตั้งอยู่ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเอเชียกลาง⁷⁰ ซึ่งนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า เป็นดินแดนที่ไม่เคยพบคัมภีร์มหายานเลย คัมภีร์ที่นี้ ทั้งหมดเป็นของสรรพาสติวาท แนวการบรรยายเนื้อหาการปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ ก็ตรงกับที่สอนกันอยู่ในแวดวงสรรพาสติวาทแห่งแคชเมียร์ด้วย ทำให้นักวิชาการผู้ถอดความคัมภีร์โบราณนี้ลงความเห็นว่าเป็นคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของสรรพาสติวาทนั่นเอง แต่กระนั้นยังมีนักวิชาการบางท่านเห็นว่า มีคำสอนบางอย่างคล้ายคลึงกับของมหายาน จึงนำเสนอว่า น่าจะเป็นของมูลสรรพาสติวาทมากกว่า เพราะน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของมหายาน แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม ยังไม่มีนักวิชาการคนใดเลยที่ระบุว่าคัมภีร์นี้เป็นของมหายาน คัมภีร์ปฏิบัติธรรมนี้อาจเป็นรอยต่อที่ชัดเจนระหว่างมหายานกับนิกายหลักดั้งเดิมก่อนการแยกเป็นมหายาน⁷¹ และหากเป็นของมูลสรรพาสติวาทจริง นักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่า มูลสรรพาสติวาทได้เก็บรักษาหลักการที่เป็น “แกนกลางสากล” ซึ่งใช้เหมือนกันทุกนิกายเอาไว้

ภัทรपालสูตร⁷²

ตัวคัมภีร์ค้นพบใกล้โซตาน ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นที่ ชัทลิก⁷³ ในบริเวณแหล่งน้ำโดโมโกกลางทะเลทราย⁷⁴ เขียนเป็นภาษาสันสกฤตแบบผสมด้วยอักษรคุปตะตัวตรงของอินเดีย⁷⁵

คัมภีร์มีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 12-14 เนื้อหาในชั้นส่วนคัมภีร์สันสกฤตที่พบเป็นข้อความบางส่วนที่กล่าวถึง “สมาธินี้” และอานิสงส์บางประการ โดยไม่มีข้อความระบุว่า “สมาธินี้” คืออะไร แต่เมื่อศึกษาแล้วพบ

ว่า⁷⁶ตรงกับเนื้อหาบางส่วน⁷⁷ของพระสูตรที่ชื่อว่า “ภัทราลสูตร”⁷⁸ ว่าด้วยการทำสมาธิแบบเห็นพระพุทธรูปเจ้าในปัจจุบันมาปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ซึ่งเป็นพระสูตรมหายานที่เก่าแก่ที่สุดว่าด้วยการทำสมาธิ⁷⁹ ต้นฉบับน่าจะเขียนขึ้นในราว พ.ศ. 500 หรืออาจเก่าแก่อีกว่านั้น

จากการศึกษาฉบับภาษาจีนและทิเบตของพระสูตรนี้ พบว่ามีเนื้อหากล่าวถึงสมาธิอย่างหนึ่ง ซึ่งหากปฏิบัติด้วยดีแล้วจะเป็นเหตุให้ได้รับการปกป้องรักษาจากมนุษย์และอมนุษย์ ดึงดูดแต่สิ่งที่ดีงามเข้ามาหา ขับไล่สิ่งที่ไม่ดีงามทั้งหลายออกไป และทำให้ผู้ปฏิบัติมีญาณทัศนะที่กว้างไกล รู้แจ้งสัจธรรมที่เหนือคำบรรยายและเข้าถึงธรรมชาติอันสูงสุดของสรรพสิ่งที่เรียกว่า ตถัตวา⁸⁰ หรือ ตถตา ซึ่งหมายถึงธรรมกาย⁸¹

บริเวณที่น่าจะเป็นแหล่งโบราณคดี ชัทลิก
ใกล้แหล่งน้ำโดโมโก มณฑลซินเจียง

คัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตร⁸²

คัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตร⁸³ พบว่ามีคัมภีร์ต้นฉบับเขียนด้วยอักษรพราหมี แดกเป็นขึ้นเล็กขึ้นน้อย 36 ขึ้น⁸⁴ เกือบทุกขึ้นระบุว่ามาจากแหล่งโบราณคดี ชัทลิก ใกล้แหล่งน้ำโดโมโก กลางทะเลทราย มณฑลซินเจียง (ซินเกียง) อันเป็นมณฑลไกลสุดทางตะวันตกของจีน มีพรมแดนติดกับรัสเซีย คาซัคสถาน ทาจิกิสถาน อัฟกานิสถาน ปากีสถาน และอินเดีย

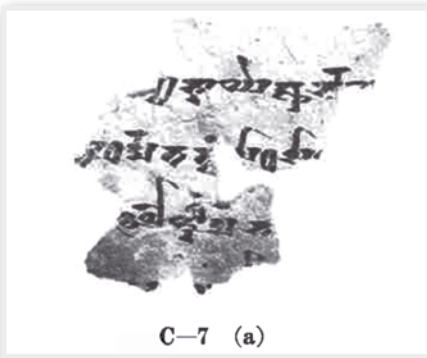
พุทธโบราณสถานใกล้แหล่งน้ำโดโมโก กลางทะเลทราย

นักวิชาการอักษรโบราณได้อ่านขึ้นส่วนคัมภีร์ไม้เบิร์ชที่เขียนด้วยภาษาสันสกฤตเหล่านี้ ในขั้นแรกพบว่าข้อความขาดเป็นท่อนๆ แต่เมื่อนำข้อความเหล่านั้นมาเรียงต่อกันเท่าที่จะทำได้ และสอบทานกับคัมภีร์ในปัจจุบัน⁸⁵ ก็พบว่ามีเนื้อความตรงกับคัมภีร์ชื่อ “มหาปริณิรวาณสูตร” จึงกล่าวได้ว่าขึ้นส่วน

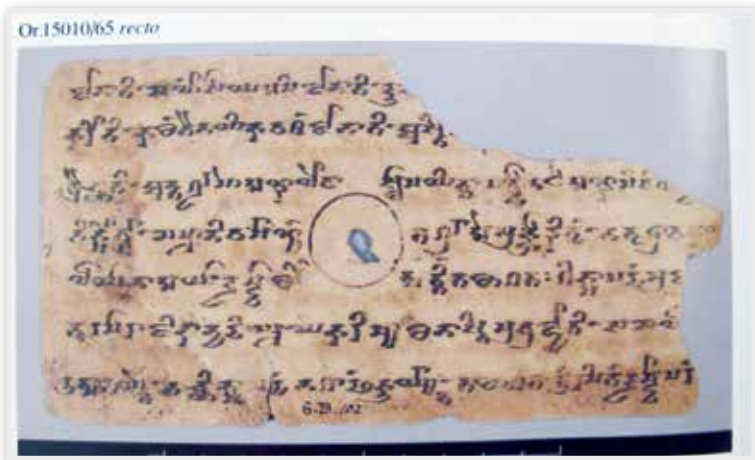
คัมภีร์ไม้เบิร์ชทั้ง 36 ชิ้นเป็นคัมภีร์ “มหาปริณิรวาณสูตร” ที่เก่าแก่ที่สุด ข้อความที่เขียนไว้จึงเป็นเนื้อหาดั้งเดิมที่ตกทอดผ่านกาลเวลามาถึงปัจจุบัน

ในคัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตรฉบับเปลือกไม้เบิร์ชนี้ ส่วนของเนื้อหาที่กล่าวถึงกายของพระตถาคตว่าเป็นกายอันสูงสุดหาที่เปรียบมิได้และเป็นกายที่ไม่แตกสลายนั้น ดร.ชัยสิทธิ์ได้แปลเป็นภาษาไทยดังข้อความด้านล่าง ซึ่งเป็นพระดำรัสที่พระตถาคตตรัสกับพระโพธิสัตว์มหากาศยปะ

(ลำดับนั้นพระพุทธรองค์ได้ตรัสสรรเสริญ) พระโพธิสัตว์มหากาศยปะและกล่าวว่า “ดีมาก ดีมาก ตถาคตมีกายแก้วและกายที่ไม่แตกสลาย เธอมีความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ) เป็นความเห็นที่บริสุทธิ์ และยังเป็นผู้ใฝ่ในการเรียนรู้ ตถาคตมีกายแก้วและกายที่ไม่แตกสลาย พระโพธิสัตว์มหาสัตว์มีความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) แล้ว ยิ่งกว่านั้นเธอจะเห็นกายสูงสุด⁸⁶อย่างชัดเจน เหมือนกับการสะท้อนและการส่องสว่างอย่างชัดเจนจากกระจกเงานั้น”⁸⁷

ตัวอย่างชิ้นส่วนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ช มหาปริณิรวาณสูตร
(Matsuda 1988: Plate XXII)

ตัวอย่างชิ้นส่วนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ช มหาปริณิรวาณสูตร
(equals to Matsuda 1988: Plate III)

ตัวอย่างชิ้นส่วนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ช มหาปริณิรวาณสูตร
(equals to Matsuda 1988: Plate III)

คัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตรยังขยายความเรื่องกายพระตถาคตเพิ่มเติมอีกด้วยว่า มิได้ประกอบด้วยธาตุต่างๆ จากอาหารแต่อย่างใด ดังข้อความที่แปลจากภาษาสันสกฤตดังนี้

“ (ข้าแต่ พระผู้มีพระภาค) ก็เพราะเหตุใดเล่า”

“ เพราะว่า... กายของตถาคตมิได้ประกอบจากธาตุต่างๆ ของอาหาร แต่ใครก็ตามที่ตรึงระลึกถึงธรรมชาติ ...ก็ก่อให้เกิดความตั้งใจและเจริญดำเนินต่อไปได้เรื่อยๆ...”⁸⁸

ดร.ชนิดา จันทราศรีไสล⁸⁹ให้ความเห็นในชิ้นส่วนคัมภีร์โบราณนี้ว่า

มหาปริณิรวาณสูตรเป็นพระสูตรมหายานสอนหลักการตถาคตคัมภีร์ที่ว่า ทุกชีวิตมีธาตุแห่งความเป็นพุทธะอยู่ ชิ้นส่วนที่พบเป็นการเกริ่นนำกล่าวถึงความสำคัญของพระสูตรนี้ให้แก่ผู้ที่ต้องการเข้าใจและเข้าถึง “ตถาคตคัมภีร์” และกล่าวถึงการเผยแผ่มหาปริณิรวาณมหาสูตรโดยพระโพธิสัตว์จากภูมิภาคตอนใต้ ซึ่งเชื่อกันว่าหมายถึงตอนใต้ของอินเดีย คือที่แคว้นอานธระ อันเป็นศูนย์กลางของนิกายมหาasanghika ข้อความในคัมภีร์กล่าวว่าพระสงฆ์ภิกษุนี้จะนำสอนคำเผยแผ่ไปไกล⁹⁰ แล้วพระสูตรหายไปซ่อนอยู่ในแผ่นดินร่วมกับพระสูตรมหายานอื่นๆ ข้อความดังกล่าวจะบอกเป็นนัยว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธภาวะภายในซึ่งมีอยู่มากมายในพระสูตรมหายานนั้น แม้จะเผยแผ่มาจากนิกายมหาasanghika ก็จริง แต่เป็นคำสอนเก่าแก่มาแต่เดิมที่

ถูกนำเข้ามาสู่อาณาจักรในเวลาทีพระสัทธรรมกำลังจะเสื่อมไป ซึ่งมหาสาณิกะทำได้แต่เพียงรับไว้และถ่ายทอดออกไปเท่านั้น

แม้ในชั้นส่วนคัมภีร์จะหลงเหลือเพียงข้อความที่บอกความเป็นมาของพระสูตร โดยไม่มีเนื้อหาคำสอนติดมาด้วยก็ตาม แต่อย่างน้อยการค้นพบชั้นส่วนนี้ก็บ่งบอกว่า พระสูตรและคำสอนในสายตถาคตคัมภีระเคยแพร่หลายอยู่ในเอเชียกลางในช่วงเวลานั้นๆ

เป็นที่น่าเสียดายว่าชั้นส่วนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ชที่กล่าวถึงธรรมกายปัจจุบันศึกษาไว้เพียงเท่านี้ แต่เนื่องจากมหาปริณิรวาณสูตรนี้เป็นคัมภีร์ขนาดใหญ่ คัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาจีนที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันมีความยาวถึง 40 ผูก⁹¹ เมื่อได้ทราบว่ามีข้อความในชั้นส่วนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ชที่กล่าวถึงธรรมกายข้างต้นแล้ว จึงได้ติดตามศึกษาเนื้อหาเพิ่มเติมในฉบับแปลภาษาจีนขยายผลต่อไปอีก และผลจากการค้นคว้าพบคำว่าธรรมกายอยู่ 41 คำ⁹² ซึ่งอธิบายถึงคุณลักษณะของธรรมกายดังตัวอย่างสำคัญต่อไปนี้

ดูก่อนกุลบุตร เราได้อธิบายเนื้อความตามพระสูตรว่า กายของตถาคตประกอบด้วย 2 กาย หนึ่งคือรูปกายและสองคือธรรมกาย รูปกายเป็นชื่อของการแสดงออกของกายที่เกิดจากกุศลโลบาย ดังนั้นคำที่จะใช้ได้กับคำนี้คือ การเกิด การเจริญ เติบโต ความเจ็บป่วย ความตาย ยาว สั้น ดำ ขาว มั่นเป็นเช่นนั้นเป็นเช่นนี้ เป็นความรู้เป็นความไม่รู้ สว่างทั้งหลายของเราได้ฟังเนื้อหาคำสอนและไม่เข้าใจประเด็นที่กล่าวว่า “พระตถาคตได้ตรัสว่า(รูป)กายของพระพุทธเจ้าเป็นสังขตธรรม” ธรรมกาย เป็น

นิจจิง สุขัง อัตตา และ ความบริสุทธิ์ ปราศจากการเกิด การเจริญเติบโต ความเจ็บป่วย ความตาย ยาว สั้น ดำ และ ขาวตลอดกาล มันไม่เป็นเช่นนั้นไม่เป็นเช่นนั้น ไม่เป็นความรู้ไม่เป็นความไม่รู้ ถึงแม้ว่าพระพุทเจ้าจะปรากฏและไม่ปรากฏเกิดขึ้นในโลกนี้ พระองค์ก็เป็นนิจจิงมีความแน่วแน่มั่นคง⁹³

จากข้อความข้างต้นพระพุทเจ้ามี 2 ภาย คือ รูปรกาย และ ธรรมกาย ในส่วนของรูปกายของพระพุทธรองค์นั้นเป็นสังขตธรรม⁹⁴ และกล่าวว่าธรรมกายมีคุณสมบัติ 4 ประการคือ นิจจิง สุขัง อัตตา และความบริสุทธิ์ (วิสุทธิ) ส่วนคุณสมบัติทั้ง 4 ประการนั้นคัมภีร์กล่าวชัดเจนอีกว่า “อัตตาคือพระพุทเจ้า นิจจิงคือธรรมกาย ความสุขคือพระนิพพาน ความบริสุทธิ์คืออตถธรรม”⁹⁵ และยังอธิบายถึงเหตุผลว่ากายของพระพุทเจ้าเป็นนิจจิง ดังนี้

ดูก่อน กุลบุตร ท่านไม่ควรกล่าวเช่นนั้น มันเป็นการยากที่จะกล่าวว่ามันเป็นเหมือนภาชนะธรรมดาอันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าคือตถาคตผู้เปรียบเหมือนภาชนะแห่งธรรมอันสูงสุด ภาชนะธรรมดานั้นเป็นอนิจจิงไม่เที่ยงแท้แต่ไม่ใช่ของตถาคต ในธรรมทั้งหลายพระนิพพานเป็นนิจจิง ดังนั้นกายของตถาคตก็เป็นนิจจิง เช่นกัน⁹⁶

นอกจากนี้คัมภีร์ได้อธิบายถึงลักษณะของธรรมกายเพิ่มเติมอีกว่า ธรรมกายเป็นกายแก้ว (กายเพชร, วัชร) เป็นกายที่เที่ยงแท้และเป็นกายที่ไร้ขอบเขต⁹⁷ ธรรมกายนั้นสมบูรณ์จะนับจะประมาณไม่ได้และเป็นบุญละเอียด⁹⁸ ธรรมกายเป็นกาย

หลุดพ้นไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน⁹⁹ ธรรมกายอยู่ภายในกาย
 เนื้อที่เจริญเติบโตด้วยอาหาร¹⁰⁰ ผู้ถึงเบญจธรรมขั้นนี้ได้คือพระ
 อเสขะ¹⁰¹ ผู้ดำเนินตามคำสอนและปฏิบัติได้ย่อมสามารถเห็น
 ธรรมกายของพระตถาคต¹⁰² ในทางตรงข้ามการคบคนพาล
 เป็นการทำลายธรรมกาย¹⁰³ นอกจากนี้คัมภีร์มหาปริณิราณ
 สูตรยังกล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์ ว่ามีร่างกายประกอบ
 ขึ้นจากธาตุธรรมของปีติมารดา¹⁰⁴ และยังไม่สามารถเข้าถึง
 ธรรมกายได้ในเบื้องต้น

ในการค้นคว้าหาร่องรอยวิชาธรรมกาย พระธรรมเทศนาของพระเดช
 พระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ที่ได้รับการบันทึกเสียงไว้เมื่อ พ.ศ.
 2488-2498 ได้นำมาใช้ในการเปรียบเทียบเนื้อหา เพื่อศึกษาความสัมพันธ์
 และความแตกต่างกับคัมภีร์มหาปริณิราณสูตร และจากการเปรียบเทียบนั้น
 พบว่า แนวความคิดและแนวทางปฏิบัติมีส่วนที่สอดคล้องกัน ดังตัวอย่าง
 คำสอนของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีดังต่อไปนี้

...อนิจจังบอคนิจจัง ทุกขังบอกสุขัง อนัตตาบอกอัตตา...
 อะไรเล่าเป็นนิจจัง สุขัง อัตตา? ก็คือธรรมกายนี้เองเป็นตัว
 นิจจัง สุขัง อัตตา¹⁰⁵

คำสอนอีกตัวอย่างหนึ่งท่านกล่าวไว้ว่า

อัตตาสมมติ ได้แก่ กายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม
 กายอรูปพรหม เพราะกายเหล่านี้ยังมีเกิดมีตายเป็นกายส่วน

โลกีย์ ยังมีกายอีกกายหนึ่งซึ่งเป็นกายโลกุตระคือธรรมกาย
ธรรมกายนี้แหละเป็นอตตะแท้หรือตนแท้¹⁰⁶

ข้อความเหล่านี้ नियามไว้ชัดเจนว่าธรรมกายเป็นนิจจัง เป็นสุขัง และที่สำคัญธรรมกายเป็นอตตะ สำหรับคำสอนของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีที่กล่าวว่าธรรมกายบริสุทธิ์นั้น ท่านได้อธิบายไว้ว่าธรรมกายคือพุทธรัตนะ และพุทธรัตนะคือผู้ที่บริสุทธิ์ ดังนี้

พุทธรัตนะนั้นแหละเป็นพระตถาคตเจ้าละ ที่เราได้
ธรรมกายแล้วก็ถึงพุทธรัตนะ ธรรมกายคือพุทธรัตนะที่เป็น
โคตรภู ธรรมกายคือพุทธรัตนะคือพระโสดา ธรรมกายคือพุทธ
รัตนะที่เป็นพระสกทาคา ธรรมกายคือพุทธรัตนะที่เป็นพระ
อนาคา ธรรมกายที่เป็นพุทธรัตนะที่เป็นพระอรหันต์ ทั้งหายาบ
ทั้งละเอียดเป็นพุทธรัตนะทั้งนั้น แก้วคือพุทธรัตนะนั้นแหละ...
นั่นแหละ ตัวพระตถาคตเจ้าทีเดียว¹⁰⁷

และในอีกวาระท่านกล่าวว่า

พุทธรัตนะท่านไม่มีกิเลส กิเลสไม่มีในท่าน ท่านเป็นผู้
บริสุทธิ์ทุกอย่าง ความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้ ของท่าน
บริสุทธิ์ทุกอย่าง¹⁰⁸

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าธรรมกายในวิชาธรรมกายเป็นพุทธรัตนะ และ
ธรรมกายเป็นนิจจัง สุขัง อตตะและบริสุทธิ์หรือวิสุทธิ สอดคล้องต้องกันกับ
ข้อความในคัมภีร์โบราณ สำหรับเนื้อหาที่กล่าวถึงพระวรกายของพระพุทธเจ้า

ว่ามี 2 ประการคือรูปกายและธรรมกายนั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี แสดงพระธรรมเทศนาไว้ว่า

พระสิทธัตถราชกุมาร กายมนุษย์เป็นบุตรของพระเจ้า
 สุทโธทนะ พระนางมายา รูปพรรณสัณฐานก็เป็นมนุษย์
 ธรรมดาอย่างเรานี่เอง...กายมนุษย์จะเป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้
 จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ต้องเป็นธรรมกาย ธรรมกายเท่านั้นเป็น
 พระพุทธเจ้าได้ พระองค์ทรงรับสั่งด้วยพระองค์เองว่า ธมฺมาโย
 อหิ อิติปิ เราตถาคตคือธรรมกาย ธรรมกายนั้นเป็นพระพุทธเจ้า
 เป็นพระตถาคตแท้ๆ ไม่ใช่อื่น¹⁰⁹

ด้วยนัยในข้อความนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีรูปกายอันเป็นกาย
 มนุษย์ ซึ่งต้องอาศัยอาหารเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตในธรรมชาติ และท่านเป็น
 พระพุทธเจ้าได้ก็เพราะเป็นธรรมกายตามที่พระองค์ตรัสแสดงไว้ ธรรมกายมิได้
 หล่อเลี้ยงด้วยอาหารใดๆ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีอธิบายถึงสิ่งที่หล่อ
 เลี้ยงธรรมกายไว้ว่า “ธรรมกายละเอียดรักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายไว้
 นั้นแนกกายธรรมละเอียดนั้นเป็นสังขารัตนะ เป็นพระสงฆ์แท้ๆ”¹¹⁰ และกล่าวไว้
 อีกด้วยว่า “กายธรรมละเอียดนั้นเองตัวสังขารัตนะ”¹¹¹

กล่าวโดยสรุปคือธรรมกายคือพุทธรัตนะที่มีธรรมรัตนะเป็น ดวงธรรม
 ที่ทำให้เป็นธรรมกาย และธรรมกายละเอียดที่อยู่ภายในคือสังขารัตนะ ซึ่งเป็น
 ผู้ที่รักษาธรรมรัตนะนั้นไว้ นอกจากนี้พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนียังได้
 อธิบายถึงความเป็นอสังขตธรรมของธรรมกายไว้อย่างชัดเจนว่า

ธรรมกายหายาบธรรมกายละเอียดที่เป็นโคตรภู ธรรมกายหายาบธรรมกายละเอียดที่เป็นพระโสดา ธรรมกายหายาบธรรมกายละเอียดที่เป็นพระสกทาคา ธรรมกายหายาบธรรมกายละเอียดที่เป็นพระอนาคา ยกพระอรหันต์ออกเสีย ทั้ง 8 กายนี้เป็นอสังขตธาตุ อสังขตธรรมทั้งนั้น ธาตุเหล่านี้ปัจจุัยปรุงแต่งไม่ได้ เป็นเหมือนแก้วใสสะอาดทีเดียว นี่เป็นอสังขตธาตุ อสังขตธรรม ที่เดียว แต่อย่างไม่ใช่ “วิราชธาตุ วิราชธรรม” ถ้าจะเป็นวิราชธาตุ วิราชธรรมละ ต้องกายพระอรหันต์ทั้งหายาบ ทั้งละเอียด เป็นวิราชธาตุ วิราชธรรม¹¹²

คัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตรอันเก่าแก่กล่าวว่าธรรมกายเป็น อสังขตธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิซชาธรรมกายว่าธรรมกายแปดกายแรกเป็นอสังขตธรรม ส่วนธรรมกายอรหันต์ทั้งหายาบและละเอียดนั้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวว่าเป็นวิราชธาตุ วิราชธรรม นอกจากนี้แล้วท่านได้ขยายความต่อไปอีกถึงธรรมชั้นหรือธรรมธาตุในนิพพานว่า

นิพพานเขามีธรรมชั้นทั้ง 5¹¹³ ซึ่งชั้น 5 ของเขามี เรียกว่าธรรมชั้นที่เรียกว่าธรรมธาตุ กายก็เรียกว่าธรรมกาย ไม่เรียกว่ารูปกายเหมือนกายมนุษย์ทั้งหลาย ในนิพพานจะมีรูปธรรมนามธรรม¹¹⁴

จึงเข้าใจได้ว่าธรรมกายที่อยู่ในนิพพานมีธรรมชั้น 5 ประการซึ่งพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเรียกว่าธรรมธาตุ ที่ระบุนี้ก็สอดคล้องกับคัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตรอันเป็นคัมภีร์ต้นยุคของพระพุทธศาสนาที่กล่าวว่า

เมื่อบรรลุอีกฝั่งแล้วผลของพระอรหันต์คือการได้ธรรมชั้น¹¹⁵ อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสนะ สำหรับผลทางโลกียะจากการได้ธรรมกายนั้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดงไว้ว่า

ถ้าได้เข้าถึงพระพุทธรัตตะ ธรรมรัตตะ และสังขรัตตะ แล้ว ก็แก้ไขโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ให้หายได้บ้าง ทำอะไรได้ผล อันศักดิ์สิทธิ์บ้าง นั่นก็เพราะคุณของพระรัตนตรัย ที่มีอยู่ในตัวของเรา¹¹⁶

การได้เข้าถึงพระรัตนตรัยซึ่งก็คือการเข้าถึงธรรมกายสามารถแก้ไขโรคภัยไข้เจ็บของผู้เข้าถึงได้ ทั้งนี้เพราะคุณของธรรมกายอันเป็นกายที่ไม่เจ็บป่วยใช้นั่นเอง

คัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตรมีเนื้อหาแยกแยะรูปกายและธรรมกายของพระพุทธรเจ้าออกจากกันอย่างชัดเจน โดยที่ธรรมกายไม่ใช่กายที่เติบโตขึ้นจากอาหาร แต่เป็นกายที่ประกอบด้วยเบญจธรรมชั้น มี ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสนะ เป็นต้น และมีลักษณะเป็น นิจจัง สุขัง อตฺตาและบริสุทฺธิ ทั้งหมดนี้สอดคล้องกับคำสอนในวิชาธรรมกายในส่วนของลักษณะธรรมกายเป็นอย่างยิ่ง เมื่อประกอบกับอายุอันเก่าแก่ของชิ้นส่วนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ชแล้ว ข้อพิสูจนนี้ย่อมแสดงถึงการมีอยู่และการรู้จักธรรมกายของพุทธศาสนิกชน อย่างน้อยในยุคต้นๆ ของพระพุทธศาสนาประมาณ 2,000 ปีมาแล้ว

พระสูตรไม่ปรากฏชื่อ¹¹⁷

คัมภีร์ภาษาสันสกฤตเขียนด้วยอักษรคุปตะตัวตรง¹¹⁸ ไม่ปรากฏชื่อกล่าวถึงการปฏิบัติสมาธิของพระโพธิสัตว์ด้วยการตรีกะลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าว่ามือนิสงส์ทำให้บารมีเต็มเปี่ยม อินทรีย์แกร่งอบ กุศลมูลทั้งปวงเจริญงอกงามและอกุศลมูลทั้งปวงถึงความขาดสูญไม่เหลือวิบากอีกต่อไป การปฏิบัติสมาธิตั้งกล่าวแบ่งเป็น 3 ระยะ

ในระยะแรกผู้ปฏิบัติมีดวงจิตบริสุทธิ์หมดจด ดำรงอยู่ในป่าน้อมระลึก¹¹⁹ถึงพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า¹²⁰เป็นเวลา 6 สัปดาห์ มีผลให้เกิดความเจริญงอกงามด้วยทาน ทมะ สัจฉะ บารมีทั้ง 6 และอื่นๆ ในชั้นธ ธาตุและอายตนะทั้งปวง ถึงความเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ด้วยพระรัศมีของดวงตะวันคือพระพุทธรูปนั้น¹²¹

ระยะต่อมาใช้เวลา 3 สัปดาห์ ผู้ปฏิบัติเมื่อมีจิตดวงแรกเกิดขึ้นแล้ว¹²² น้อมจิตไปเพื่อการตรัสรู้มีดวงจิตบริสุทธิ์หมดจด ดำรงอยู่ด้วยการตามเห็น¹²³พระพุทธรูปที่ปรากฏเฉพาะหน้าในปัจจุบันทั่วทิศทั้ง 10 การปฏิบัติเช่นนี้ย่อมยังผลให้เกิดความต่อเนื่องของสมาธิ มีอินทรีย์แกร่งอบดีขึ้นในภูมิแห่งบารมีทั้งปวง เป็นที่พึงของสรรพสัตว์ผู้กำลังบ่มอินทรีย์ให้แกร่งอบ เป็นที่รักเคารพและบูชาของชนทุกวรรณะตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลาย¹²⁴

ระยะสุดท้ายใช้เวลา 3 สัปดาห์ ผู้ปฏิบัติผู้มิจิตดวงแรกเกิดขึ้นน้อมจิตไปเพื่อการตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันสูงสุด¹²⁵ ดำรงอยู่ในเสนาสนะอันสงัด... ข้อความในตัวคัมภีร์ขาดหายไปเพียงเท่านี้

ดร.ชนิตาได้ให้ความเห็นในการเปรียบเทียบเนื้อหาของคัมภีร์ไม่ปรากฏชื่อนี้กับวิชาวรรณมกายไว้ว่า ระยะแรกตรงกับการปฏิบัติพุทธานุสดีด้วยการตรีกะลิกถึงพระพุทเจ้า ระยะต่อมาเมื่อเห็นพระพุทเจ้าแล้วก็ปฏิบัติสืบเนื่องด้วยการ “ตามเห็น” พระพุทเจ้าทั้งหลายเรื่อย ๆ จะสอดคล้องกับ “อนุปัสสนา” ในมหาสติปัฏฐานสูตร ที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) แปลไว้ว่า “เห็นเรื่อยๆ” อันจะนำไปสู่สภาวะธรรมที่ละเอียดอ่อนยิ่งขึ้น ส่วนระยะสุดท้ายคาดว่าอาจเป็นระดับการเข้าถึง และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประสบการณ์ภายใน เช่นระดับโคตรภูบุคคล แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ตัวคัมภีร์ขาดหายไป จึงไม่มีรายละเอียดของการปฏิบัติสมบูรณ์กว่านี้

อนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า มีพระสูตรจำนวนมากซึ่งกล่าวถึงการทำสมาธิของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพุทธรูปที่นิยมให้ฝึกสมาธิแบบพุทธานุสดี โดยอาจเริ่มอธิบายจากการนิมิตภาพพระพุทธรูปหรือเพียงแค่ระลึกถึงพระพุทธรูปในขั้นต้น แล้วนำไปสู่ประสบการณ์ภายในแบบ “เห็นพระ” ต่อไป พระสูตรดังกล่าวอาจมีการขยายความบ้างเช่นที่ปรากฏในปรตยุดปีนสมาสิตสูตร หรือสมาธิราชสูตร หรือเขียนไว้อย่าง เช่นในชิ้นส่วนพระสูตรไม่ปรากฏชื่อที่พบนี้

สุวรรณประภาโสตตมสูตร ¹²⁶

นักวิชาการพบชิ้นส่วนคัมภีร์ต้นฉบับ 2 ชิ้นอายุประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 12-14 พบที่เอเชียกลาง เขียนเป็นภาษาสันสกฤตด้วยอักษรคุปตะตัวตรง¹²⁷ ชิ้นแรกกล่าวถึงความคิดของมนุษย์ที่ผูกพันกับอายตนะ

ทั้ง 6 ขึ้นหลังเป็นขึ้นที่มีข้อความเรื่องธรรมกาย และกล่าวถึงการ “เข้าไปสู่ธรรมธาตุ” ดังนี้

พระสูตรนี้เราได้สดับและอนุโมทนาแล้ว ด้วยเหตุนี้ เรา
จึงได้บรรลुพระโพธิญาณพร้อมด้วย**พระธรรมกาย**¹²⁸

อีกข้อความหนึ่งมีว่า

อนึ่งในการเข้าไปสู่ธรรมธาตุต้องเข้าไปในภายใน อัน
เป็นตำแหน่งที่พระสฤปซึ่งเปรียบด้วยอัฐภาพแห่งธรรมอันลึกซึ้ง
ประดิษฐานดีแล้ว และ ณ ที่นั้นจะพึงเห็นพระศากยมุณีชินเจ้า
ทรงประกาศพระสูตรนี้อยู่ด้วยพระสุรเสียงที่ไพเราะจับใจภายใน
กลางพระสฤปนั้น¹²⁹

การตรัสรู้พระโพธิญาณพร้อมด้วยพระธรรมกายนั้น บ่งบอกว่าธรรมกาย
เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการตรัสรู้พระโพธิญาณ ตรงกันกับหลักการของวิชา
ธรรมกายที่ว่า ธรรมกายคือกายแห่งการตรัสรู้ธรรม และการเข้าถึงธรรมกาย
มีความจำเป็นต่อการตรัสรู้พระโพธิญาณ ส่วนข้อความอธิบายการเข้าถึง
ธรรมธาตุนั้น ดูจะเป็นการจำลองประสบการณ์ภายในออกมากล่าว โดยการ
อุปมาว่าพระสฤปเปรียบเสมือน “อัฐภาพแห่งธรรมอันลึกซึ้ง” และการเข้าไป
ใน “ภายใน” คือการไปสู่จุดที่พระสฤปนั้นตั้งอยู่ ซึ่งในท้ายที่สุดเมื่อเข้าไป
ภายในจุดที่พระสฤปตั้งอยู่แล้ว จะได้พบพระศากยมุณีพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม
อยู่ภายในพระสฤปนั้น

เมื่อเปรียบเทียบวิธีการ “เข้าไปสู่ธรรมธาตุ” กับวิชาธรรมกายแล้ว หากการเข้าไป “ภายใน” พระสฤปหมายถึงการหยุดใจเข้าไปในกลางกาย และพบดวงธรรมได้เห็นพระพุทเจ้าอยู่ในดวงธรรมนั้น ข้อความนี้ก็อาจนับได้ว่าเป็น “ร่องรอยธรรมกาย” ขึ้นหนึ่ง ที่กล่าวถึงการเข้าถึงดวงธรรมและองค์พระโดยการแสดงอุปมาและใช้ศัพท์เรียกขานแตกต่างกัน

ดังกล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าคัมภีร์นี้อธิบายถึงความผูกพันกับอายตนะทั้ง 6 ของมนุษย์¹³⁰ ข้อความที่ยกมาซึ่งกล่าวถึงการ “สดับพระสูตรนี้” ก็อาจตีความได้ว่าการ “สดับพระสูตร” เป็นการอุปมาถึงการรู้เห็นและเข้าใจหลักของ ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ฯลฯ อันเป็นผลจากการเข้าถึง “ผู้รู้ภายใน” ดังนั้น การ “สดับพระสูตร” ในความหมายนี้จึงสัมพันธ์กับการเข้าถึงธรรมกายและการตรัสรู้พระโพธิญาณโดยตรง

ธรรมศรีวิสูตร¹³¹

เป็นพระสูตรมหายานขนาดสั้นรวบรวมหัวข้อธรรมะที่นำไปสู่การตรัสรู้และธรรมะที่เข้าถึงจากการตรัสรู้ คัมภีร์เขียนเป็นภาษาสันสกฤต พบทั้งทางตอนเหนือทะเลทรายทากลามากันแถบเมืองกุซา และ เทอร์ฟาน และพบทางตอนใต้ของทะเลทรายเดียวกันแถบเมืองโขตาน ประมาณอายุคัมภีร์อยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 12-14 นอกจากนี้ยังพบคัมภีร์ที่เขียนเป็นภาษาโขตานโบราณอายุประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 11-13 และพบว่ามีคัมภีร์ฉบับที่เขียนเป็นภาษาจีนอีกด้วย เนื้อหาคัมภีร์ที่ใช้ในการศึกษาเป็นของฉบับภาษา

โชตานโบราณ¹³² ซึ่งมีเนื้อหาใกล้เคียงกับฉบับภาษาสันสกฤตที่อยู่ในแหล่งเดียวกัน¹³³ แต่แตกต่างจากฉบับสันสกฤตที่พบจากเทอร์ฟานและคิซิล¹³⁴

พระสูตรนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าจำนวนมากมายเหมือนเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา ฉบับโชตานหมายเอาพระพุทธเจ้าในอดีต ส่วนฉบับสันสกฤตจากเทอร์ฟานหมายถึงพระพุทธเจ้าในอนาคต นอกจากนี้ในเนื้อหาตอนต้นของคัมภีร์ฉบับโชตานยังกล่าวถึงหลักธรรมที่ทำให้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ซึ่งเป็นหัวใจคำสอนของมหายาน¹³⁵ แต่ข้อความดังกล่าวไม่ปรากฏในฉบับภาษาสันสกฤตจากเทอร์ฟานและคิซิล สรุปแล้วเนื้อหาจากคัมภีร์สันสกฤตที่พบที่เทอร์ฟานและคิซิลนั้น ไม่มีร่องรอยของความเป็นมหายานใดๆ ตั้งแต่ต้นจนลงท้าย ล้วนเป็นแนวสรวากยานทั้งหมด ส่วนในฉบับภาษาโชตานนั้น แสดงความเป็นมหายานอย่างชัดเจน แม้จะร่วมใช้ชื่อคัมภีร์ชื่อเดียวกัน

ในส่วนของความสอดคล้องและแตกต่างเมื่อเปรียบเทียบกับวิชาธรรมกายนั้น ดร.ชนิดา ให้ความคิดเห็นว่า

ในเนื้อหาธรรมะซึ่งกล่าวถึงคุณธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ แล้วสรุปว่าทั้งหมดนี้เป็นธรรมศรีระ (ร่างแห่งธรรม) นั้น จะเข้ากันได้กับอัมมกายานุสติกาหรือคาถาพระธรรมกายที่พบในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งกล่าวถึงอวัยะต่างๆ ของพระธรรมกายว่าหมายถึงคุณธรรมเหล่านี้ แต่ว่าจะตรงกันกับหลักการของวิชาธรรมกายหรือไม่นั้นยังไม่เห็นชัดเจน

และมีความเห็นเพิ่มเติมในส่วนของคำสอนที่เทียบได้กับหลักการของวิชาธรรมกายในด้านการเข้าถึงประสบการณ์ภายใน กล่าวคือ 1) ตลาคต

กรรมเปรียบเทียบได้กับการเข้าถึงปฐมมรรค 2) ทางเอกสายเดียว เปรียบได้กับทางสายกลางโดยการดำเนินเข้าไปในกลางของกลาง 3) ธรรมกาย เปรียบได้กับการเข้าถึงพระธรรมกาย และ 4) อนุปาทนิโรธ เปรียบได้กับการเข้าถึงพระนิพพาน¹³⁶

ธรรมกายสูตร(?)¹³⁷

นักวิชาการเสนอว่าพระสูตรสันสกฤตพบที่เทอร์ฟานบริเวณตอนเหนือของทะเลทรายทักลามากันฉบับนี้อาจจะเป็นคัมภีร์ธรรมกายสูตร เนื้อหาในพระสูตรกล่าวถึงธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ธรรม คล้ายหัวข้อธรรมะในคัมภีร์ธรรมสารสูตร แต่มีการขยายความให้รายละเอียดมากกว่า คัมภีร์กล่าวถึงอนุสติทั้ง 3 คือ พุทธานุสติ ธัมมานุสติ และสังฆานุสติ การระลึกถึงพระคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์¹³⁸ มีเนื้อหาคล้ายกับ อิติปิโส ภควา ฯลฯ ในพระบาลี และมีการขยายความเพิ่มขึ้นมากเป็นพิเศษเมื่อกล่าวถึงพระสังฆคุณ พระสูตรย้อนกล่าวถึงความลึกซึ้งของธรรมที่ตรัสรู้ และกล่าวโดยย่อถึงพระพุทธคุณอีกครั้งในตอนท้ายว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเปรียบดั่งเมฆทรายในแม่น้ำคงคา ทรงมีพระลักษณะพิเศษเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เหมือนกันทุกพระองค์ ทรงตรัสรู้แล้วและได้ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ¹³⁹

ดร.ชนิตาให้ความเห็นว่าความเข้าใจที่ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายมีจำนวนมากดังเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา และที่ว่าทรงมีลักษณะมหาบุรุษเหมือนกัน ตรงกันกับความเข้าใจในวิชาธรรมกาย

พุทธสถานถ้ำพระพุทธรูปพันองค์ เบเซกลิก (Bezeklik Caves) เทอร์ฟาน

จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรูปเจ้า จากวัดที่ 9
(ถ้ำที่ 20) เบแซกลิก ศิลปะเทอร์ฟาน

วิมลเกียรติคุณเทสสูตร¹⁴⁰

สำหรับร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์โบราณของโซตานนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังปรากฏคำว่าธรรมกายในคัมภีร์มหายานชื่อวิมลเกียรติคุณเทสสูตร และเพื่อเป็นการทำความเข้าใจคัมภีร์วิมลเกียรติคุณเทสสูตร และพระพุทธศาสนาหายาน จะขอนำคำอธิบายจากนักปราชญ์ไทยซึ่งเป็นที่ยอมรับในวงการพุทธศาสนศึกษาเข้ามาชานาน คือท่านเสถียร โพธิ์นันทะ มาประกอบให้ง่ายต่อความเข้าใจโดยย่อเสียก่อนดังนี้

ในพระสูตรต้นปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน วิมลเกียรติคุณเทสสูตร นับว่าเป็นพระสูตรสำคัญยิ่งสูตรหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องด้วยพระสูตรนี้ได้รับรวบรวมสารัตถะของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานไว้ ทั้งด้านปรมัตถธรรมและสมมติธรรม ทั้งยังแสดงถ่ายทอดออกมาด้วยรูปบุคคลาธิฐาน มีลีลาชวนอ่านให้เกิดความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้รับธรรมรสซึมซาบเข้าไปโดยมิรู้ตัว พระสูตรนี้ไม่ปรากฏมีในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี แต่ความข้อนี้มิได้เป็นเหตุให้เราผู้เป็นนักศึกษาพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทปฏิเสธคุณค่าของพระสูตรนี้แต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากหลักธรรมที่ประกาศในพระสูตรนี้ ก็คงดำเนินไปตามแนวพระพุทธมตติ คือในเรื่องของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั่นเอง แม้จะมีข้อแตกต่างบางประการก็เป็นเรื่องปลีกย่อยและเป็นสิ่งธรรมดาที่ต้องเป็นไปเช่นนั้น มิฉะนั้นก็คงไม่เกิดนิยามหายานขึ้น ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างในนิยามนั้นจะเหมือนกับฝ่ายเถรวาท... อุดมคติของฝ่ายมหายาน สอนให้ทุกคนบำเพ็ญตนเป็นพระ

โพธิสัตว์ เพื่อที่จะได้ช่วยปลดเปลื้องทุกข์ของสัตว์โลกได้กว้างขวาง พระโพธิสัตว์หมายถึงผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งในฝ่ายเถรวาทก็รับรอง แต่ฝ่ายมหายานหยาบยกเอาเรื่องพระโพธิสัตว์ขึ้นมาเน้นเป็นพิเศษ ฝ่ายเถรวาทประกาศเรื่องหลักอริยสัจ 4 เป็นสำคัญ แต่ฝ่ายมหายานประกาศเรื่องทศบารมีเป็นสำคัญ ทั้งนี้ได้หมายความว่าฝ่ายเถรวาทจะไม่มีเรื่องทศบารมีหรือฝ่ายมหายานจะไม่มีหลักอริยสัจก็หาไม่ เป็นเพียงแต่ว่า ต่างฝ่ายต่างหยิบเอาหลักธรรมทั้ง 2 มายกขึ้นเป็นจุดเด่นสำคัญเหนือหลักธรรมข้ออื่นๆ ที่มีอยู่เท่านั้น

อนึ่งข้อความในวิมลเกียรตินิเทศสูตรนี้เป็นการบรรยายธรรมของฆราวาสซึ่งวิมลเกียรติ การบรรยายธรรมโดยฆราวาสเช่นนี้ปรากฏอยู่ในพระบาลีเช่นกัน ดังจะขอยกข้อความของท่านเสถียร โปธิ์นทะประกอบความเข้าใจอีกครั้งหนึ่งดังนี้

ข้อที่ควรสังเกตข้อหนึ่งเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะและปฏิบัติของท่านวิมลเกียรติ มีส่วนคล้ายคลึงกับท่านจิตตคฤหบดีในปรภณฝ่ายบาลีมาก ท่านจิตตคฤหบดีเป็นชาวมัจฉิกาสันทนคร ได้บรรลุอนาคามีผลมีปัญญาปฏิภาณแตกฉานในอรรถธรรม ได้รับยกย่องเป็นอุบาสกผู้เลิศในทางแสดงธรรม ท่านชอบสนทนาปัญหาธรรม ที่สุขุมลุ่มลึกกับพระเถรานุเถระเสมอ ในบาลีสันสกฤตนิคาย รวบรวมเรื่องราวข้อสนทนาธรรมของท่านไว้หมวดหนึ่ง เรียกว่าจิตตคฤหบดีปัจฉาสังยุต จะเป็น

ไปได้หรือไม่ที่วรรณิกฝ่ายมหายานได้ความคิดจากปฏิปทาของท่านจิตตคฤหบดี ไปขยายเป็นบุคคลใหม่ขึ้นอีกท่านหนึ่งคือท่านวิมลเกียรติ

ต้นฉบับคัมภีร์วิมลเกียรติินิเทศสูตรภาษาสันสกฤตหายสาบสูญไปนานแล้ว เหลือแต่ฉบับแปลภาษาจีน ส่วนวิมลเกียรติินิเทศสูตรภาษาโซตานนั้น ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวรางกุลได้ศึกษาและได้ถ่ายทอดไว้ในงานวิจัยของท่าน พบว่าคัมภีร์ได้กล่าวถึงธรรมกายไว้ในผลการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 8 ชื่อ อจลาว่า

“...อจลา¹⁴¹เป็นที่รู้จักในภูมิที่ 8 ที่นั่น**ธรรมกาย**ไม่หวั่นไหวอนาโณกะ¹⁴² ในเวลานั้นรังสีอันบริสุทธิ์ทั้งหลายได้พุ่งออกมาจากตัวเองในภูมิที่ 8 ที่ซึ่งได้ส่องแสงออกมา...”¹⁴³

แม้ว่าพระโพธิสัตว์ของมหายานและเถรวาทจะมีการแจกแจงภูมิภาพและมีคุณสมบัติแตกต่างกันบ้าง แต่โดยหลักการพระโพธิสัตว์คือผู้ที่ทำความเพียรอย่างมั่นตเ้ให้ได้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ประเด็นที่สำคัญคือธรรมกายนั้นเป็นธรรมกายที่ประกอบด้วยรังสีสามารถส่องแสงได้ นอกจากนี้ในคัมภีร์โซตานเล่มเดียวกันมีข้อความว่า

บัดนี้พระสุกฤติเถระเห็น**ธรรมกาย**ได้อย่างไร ด้วยศรัทธาของตนเองต่อพระพุทธเจ้า ในเวลานั้นท่านได้เห็นพระพุทธเจ้าทั้งปวงแล้วในทิวภูมิที่สมบูรณ์¹⁴⁴

ข้อความข้างต้นอาจมีความหมายว่าธรรมกายไม่สามารถเห็นได้โดยทั่วไป ผู้เห็นธรรมกายได้ต้องมีคุณสมบัติพิเศษ ในที่นี้พระสุกฺติเถระมีศรัทธาในพระพุทธเจ้าจึงเห็นธรรมกายได้

เมื่อเทียบกับวิชชาธรรมกายตามที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้เทศน์ไว้ พบว่าท่านได้เคยเทศน์ถึงการเห็นธรรมกายในลักษณะดังกล่าว แต่ก่อนที่จะไปถึงพระธรรมเทศนานั้นขอทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่า พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้ใช้คำไทยว่า “ความเชื่อ” ในความหมายเดียวกันกับคำบาลีว่า “สัทธา” และคำสันสกฤตว่า “ศรัทธา” โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อท่านกล่าวถึงความเชื่อที่ไม่หวั่นไหว ดังข้อความที่ท่านกล่าวเทียบบาลีกับคำไทยว่า “ยสฺส **สทฺธา** ตถาคเต อจลา สุปฺติฏฺฐิตา **ความเชื่อ** ไม่หวั่นไหว ตั้งอยู่ด้วยดีแล้วในพระตถาคตเจ้า มีอยู่แก่บุคคลใด”¹⁴⁵ ส่วนผลของการมีความเชื่อหรือมีศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหวในพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้มีพระธรรมเทศนาไว้ว่า

ความเชื่ออันนี้แหละให้รักษาไว้ให้มั่นในขันธสันดาน ชื่อ “อจลา” ไม่กลับกลอก ความเชื่อที่ไม่กลับกลอกตั้งมั่นด้วยดีแล้วในพระตถาคตเจ้ามีอยู่แก่บุคคลใด ความเชื่ออันนี้ควรสําคัปปให้แน่นอนไว้ในใจ ความเชื่อนี้เป็นตัวสำคัญในการปฏิบัติศาสนา ถ้าความเชื่อนี้ไม่แน่นอน ง่อนแง่นคลอนแคลนแล้วจะเอาตัวรอดไม่ได้ ถ้าความเชื่อไม่ง่อนแง่นไม่คลอนแคลนแน่นอนแล้วจะเอาตัวรอด... นี้รักษาความจริงไว้ได้ได้ชื่อว่าความเชื่ออันนั้นไม่ง่อนแง่นคลอนแคลนตั้งมั่นด้วยดีแล้วในพระตถาคตเจ้า “ธมฺมกาโย อหิ

อติปิ เราผู้ตถาคตคือธรรมกาย” พระตถาคตเจ้านั้นคือธรรมกาย
เพื่อธรรมกายนั่นเอง ไม่ใช่เชื่อลอกแลกไปทางใดทางหนึ่ง ให้เชื่อ
ธรรมกาย ให้เห็นธรรมกาย ให้เป็นธรรมกาย¹⁴⁶

กล่าวได้ว่าศรัทธาความเชื่อไม่หวั่นไหวหรือ “อจลา” ในพระพุทธเจ้า
เป็นทางที่จะได้เห็นธรรมกายเป็นธรรมกาย ในเรื่องของความสว่างของ
ธรรมกายนั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดงพระธรรมเทศนาไว้
ว่า

ศีลอันดีงาม ศีลไม่ดีงามได้หรือ ? ถ้าไม่ดีงามก็กระเทือน
ถึงพระพุทธเจ้า ถ้าศีลไม่ดีงามธรรมกายก็เศร้าหมองไม่ผ่องใส ถ้า
ศีลดีงามธรรมกายมันก็สว่างแจ่มใสสะอาดสะอาดนั้น นั่นอุตุนุน
กันอย่างนี้¹⁴⁷

และกล่าวไว้อีกว่า

เข้าถึงธรรมกายอยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย
นั้น เรียกว่ากายธรรมละเอียด เกตุดอกบัวตูมใสหนักขึ้นไปอีก
นี้ธรรมกาย...¹⁴⁸

พระธรรมเทศนาอีกวาระหนึ่งกล่าวว่า

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหันต์นั้นวัดผ่าศูนย์กลาง 20
วากลรอบตัว ดวงนั้นยิ่งกว่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ไปอีก ดวง
จันทร์ก็ดีดวงอาทิตย์ก็ดีส่องให้แสงสว่างในที่ที่ส่องได้ ที่ลึกลับ
ลงไปใต้แผ่นดินส่อง ไม่ได้ถ้าหาส่องไม่ถึง ดวงธรรมของพระ

อรหัตตนั้นได้แผ่นดินก็สว่างหมด เหนือดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็
 สว่างหมดเห็นสว่างตลอดหมด ในถ้ำในเหวในปล่องในไส้พุงดับ
 ไตเห็นตลอดหมด¹⁴⁹

พระธรรมเทศนาทั้งสามตัวอย่างที่ยกมาประกอบกันนี้ สามารถประมวล
 ได้ว่าธรรมกายสว่างไสว ธรรมกายมีดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย และดวง
 ธรรมนั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัตต่องสว่างได้เหนือ
 กว่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ เนื้อหานี้ตรงกับคัมภีร์โบราณจากอาณาจักรขีตาน

ความสอดคล้องต้องกันของคัมภีร์ขีตานและพระธรรมเทศนาของพระ
 เดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีในเรื่องความสว่างของธรรมกายก็ตาม ในเรื่อง
 ความมีศรัทธาอันมั่นคงในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะนำไปสู่การเห็นธรรมกาย
 ได้เห็นธรรมกายของพระพุทธเจ้าก็ตาม ย่อมชี้ให้เห็นว่าธรรมกายมีตัวตนมี
 ความสว่างใสส่องให้เห็นไปได้ทุกที่ ความเข้าใจและรู้เห็นในเรื่องธรรมกายเช่น
 นี้เป็นสากล แม้จะอธิบายด้วยภาษาและอักษรที่แตกต่างกันแต่ย่อมมีสาระ
 คล้องจองต้องตามกันเสมอ

บทสรุป

การประมวลข้อมูลจากคัมภีร์ที่สำรวจและศึกษาครั้งนี้พบว่า ภาษาหลัก
 ที่ใช้บันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาในคันธาระและเอเชียกลางคือ ภาษา
 คานธารีและภาษาสันสกฤต¹⁵⁰ กลุ่มคัมภีร์ส่วนใหญ่ที่พบในดินแดนคันธาระ
 มีความเก่าแก่กว่ากลุ่มคัมภีร์ที่พบในแถบเอเชียกลางราว 200 ถึง 300 ปี จึง
 มีแนวโน้มสนับสนุนว่า ดินแดนคันธาระเป็นปากประตูหรือเป็นทางผ่านของ

พระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่เอเชียกลางและประเทศอื่นๆ บนเส้นทางสายไหม

เมื่อกล่าวเฉพาะในดินแดนคันธาระพบว่า กลุ่มคัมภีร์ภาษาคานธารีที่คาดว่าได้จากฮัตตา อัฟกานิสถาน¹⁵¹ มีเนื้อความส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับที่พบในพระสูตร พระอภิธรรม อรรถกถาบาลีของเถรวาทและสันสกฤตของสรรวาสติวาท แต่ไม่พบร่องรอยของคัมภีร์มหายานเลย¹⁵² ในขณะเดียวกันกลุ่มคัมภีร์คานธารีแต่ได้จากอีกแหล่งคือบาจักร์ ปากีสถาน¹⁵³ กลับมีเนื้อหาที่หลากหลายและดูจะเป็นที่รวมของคำสอนจากต่างนิกายรวมทั้งพระสูตรมหายาน คล้ายกันกับกลุ่มคัมภีร์จากบาบิยัน¹⁵⁴ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าในช่วงเวลาของการคัดลอกคัมภีร์เหล่านี้ น่าจะมีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งสองฝ่ายคู่กันไปอยู่แล้ว

ในทางตรงกันข้ามภาพรวมของคัมภีร์ภาษาสันสกฤตในคันธาระเอง และที่พบในเอเชียกลางตอนบน ซึ่งมีคัมภีร์มหายานอยู่ไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่ง กับคัมภีร์ที่ได้จากโซตานหรือพื้นที่เอเชียกลางตอนล่าง ซึ่งเป็นคัมภีร์มหายานเกือบทั้งหมดนั้นบ่งชี้ว่า ในภายหลังคัมภีร์มหายานมีการแพร่หลายมากขึ้น และน่าจะเป็นที่นิยมมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ของเอเชียกลาง ซึ่งเป็นทางเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่ประเทศจีน อย่างไรก็ตามก็ดีข้อสังเกตและบทสรุปในเบื้องต้นทั้งหมดนี้ ย่อมเปลี่ยนแปลงได้เสมอตราบเท่าที่การศึกษาคัมภีร์เลือกไม่เบีรชในส่วนที่เหลือยังไม่สิ้นสุด

ความสอดคล้องกับวิชาธรรมกายในหลักธรรมนั้น ดังที่กล่าวไว้แล้วว่า กลุ่มคัมภีร์ภาษาคานธารีมีความคล้ายคลึงกันกับพระสูตรบาลี ร่องรอยธรรมกายจึงพบในระดับหลักธรรมทั่วไปและหลักปฏิบัติเช่น

- นิพพานธาตุไม่มีความชรา
- การกำจัดกิเลส ต้องทั้งรู้ทั้งเห็นความเป็นจริงของขั้น 5
- ทรงสอนให้หน่ายในขั้น 5 และปล่อยวางขั้น 5 ซึ่งไม่ใช่ตน
- ผู้ไม่ยึดติดในสิ่งใดย่อมมุ่งตรงไปสู่นิพพาน
- ความสุขในนิพพานเป็นสุขที่เที่ยงแท้ ไม่แปรผัน
- การมีกัลยาณมิตรและมีศีลบริสุทธิ์เป็นพื้นฐานในการบ่ม เจโตวิมุตติ

และปัญญาวิมุตติให้แก่อุป

- การเจริญเมตตา มีอันสงส์มาก

การมีคำสอนสอดคล้องกับพระบาลีแสดงให้เห็นว่า คำสอนลักษณะร่วมกันนี้เคยมีความรุ่งเรืองในดินแดนดังกล่าวมาแต่โบราณ และมีการสืบทอดรักษาเนื้อหาคำสอนดั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดีในพระบาลี แม้จะคัดลอกกันมาหลายชั่วอายุคนแล้วก็ตาม

สำหรับกลุ่มคัมภีร์ภาษาสันสกฤตซึ่งส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์มหายานนั้น พบความสอดคล้องในหลักธรรมด้วยเช่นกัน ดังประเด็นตัวอย่างต่อไปนี้

- หลักการที่ว่าในตัวทุกคนมี “ธาตุแห่งความเป็นพุทธะ” อยู่ นั่น เป็นหลักการสำคัญในคัมภีร์ศรีมาลาเทวี และคัมภีร์มหาปริณิราวุตตสูตร
- พระพุทธองค์มีธรรมเป็นกาย พึงเห็นพระองค์โดยธรรม มิใช่โดยรูปกาย เป็นข้อความที่แสดงไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์วัชรวงเจติกา และคัมภีร์สมาธิราชสูตร
- พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยพระรูปกายและพระธรรมกาย แสดงไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์ศตปัญญาศติกา

- พระพุทธคุณยิ่งใหญ่กว่าคุณของพระอรหันต์เขียนอธิบายไว้ในคัมภีร์ จตุศติกา
- พระพุทธองค์ทรงนำสัตว์โลกออกจากวัฏสงสารด้วยพระธรรมกาย เข้าใจได้จากข้อความพรรณนาในคัมภีร์ไมตรียาการณ
- พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีจำนวนมากเหมือนเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา เป็นข้อความในคัมภีร์ธรรมศรีระ และคัมภีร์ธรรมกายสูตร
- พระธรรมกายเป็นส่วนหนึ่งของการตรัสรู้พระโพธิญาณ เป็นเนื้อหา ที่เขียนไว้ในคัมภีร์สุวรรณประภาโสตตมสูตร
- และการเข้าไปในกลาง “อตภาพแห่งธรรม” แล้วเห็นพระพุทธเจ้า ก็ปรากฏอยู่ในคัมภีร์สุวรรณประภาโสตตมสูตรเช่นกัน

อย่างไรก็ตามร่องรอยธรรมกายที่พบในพระสูตรมหายานมักเป็นความ สอดคล้องเพียงบางส่วนเท่านั้น ในส่วนที่พบเด่นชัดว่าสอดคล้องกับหลักการ วิชาธรรมกายมากที่สุด คือหลักการตลาคตครระที่กล่าวว่า ในตัวมนุษย์ทุก คนมีพุทธภาวะอยู่ภายใน แต่ถูกบดบังไว้ด้วยกิเลสเครื่องเศร้าหมองต่างๆ จะ เข้าถึงพุทธภาวะได้ด้วยการฝึกฝนชำระจิตให้บริสุทธิ์ปลดปล่อยกิเลสเครื่อง เศร้าหมองนั้น หลักการนี้บ่งบอกถึงศักยภาพของมนุษย์ ว่าสามารถฝึกฝน พัฒนาตนเองให้ถึงจุดแห่งการรู้แจ้งเห็นจริงเป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานได้ หลักการ ดังกล่าวพบในคัมภีร์ ศรีมาลาเทวีสิงหนาทสูตร และมหาปริณิรวาณสูตรตามที่ กล่าวไว้ข้างต้น

ความสอดคล้องกับวิชาธรรมกายอีกด้านหนึ่ง ได้แก่ความสอดคล้องใน ระดับประสบการณ์ภายใน ที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดคือ “การเห็นพระ” และการ ปฏิบัติพุทธาณูสติ ซึ่งมีกล่าวไว้ในคู่มือปฏิบัติธรรมของโยคจาร สมาธิราชสูตร

ปรัตยุดปันนสมาธิสูตรหรือภัทราปาลสูตร และอีกพระสูตรหนึ่งที่ไม่ปรากฏชื่อในสมาธิราชสูตร ปรัตยุดปันนสมาธิสูตร กล่าวถึงการเห็นพระควบคู่กันไปกับ การอบรมสัญญาว่าเป็นอภาวะและสุญญตา แต่ในขณะเดียวกันก็เน้นความเป็นหนึ่งกับสิ่งที่เห็นคือพระพุทธรูปเจ้าด้วย ซึ่งจะทำได้เข้าถึงพระพุทธรูปอันไม่มีประมาณ ในวิชาธรรมกายมีคำสอนว่า “มีอะไรให้ดูก็ดูไป ดูไปเรื่อย ๆ อย่างสบายๆ โดยไม่ต้องคิดอะไรทั้งสิ้น” จะเป็นการอบรมสัญญาในอภาวะอยู่ในตัว เพื่อให้ใจปล่อยวางจากสิ่งที่เห็นแต่ยังคงนั่งเป็นหนึ่งอยู่ในกลางนั้น ไม่ได้ปล่อยใจให้หลุดออกไปฟุ้งซ่านในภายนอก จึงอาจกล่าวได้ว่าการปฏิบัติแบบ “เห็นพระ” สอดคล้องกับหลักปฏิบัติของวิชาธรรมกาย

ส่วนในคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของโยคจารนั้น กล่าวถึงการวางใจที่ศิระหรือกระหม่อม มีลักษณะการบรรยายเหมือนมองเห็นภาพจากมุมบน¹⁵⁵ และยังกล่าวถึงการรวมตัวกันของกระแสแก้วใสจากศิระและจากสะดือ ขวนให้คิดว่าอาจเป็นการบรรยายภาพที่เห็น แสดงความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกายโดยประมาณกับกระหม่อม คล้ายการเข้าไปถึงภายในโดยการเห็นจากมุมบน แต่แท้จริงแล้วคือการเข้าหรือการหลุดขึ้นจากกลางของกลางนั่นเอง ซึ่งหากเป็นดังกล่าวนั้นก็นับได้ว่า ภาพประสบการณ์ภายในที่บรรยายไว้ สอดคล้องกับภาพเห็นของวิชาธรรมกาย อย่างไรก็ตามคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของโยคจารมักมีการขยายความเพิ่มเติมเชิงปรัชญาเข้าไปด้วย เช่นการเห็นเป็นรูปนิมิตของคุณธรรมต่างๆ มีความเป็นไปได้ที่ต่อมาสิ่งที่ขยายความเหล่านี้ ได้กลายมาเป็นพรรณนะหรือปรัชญามหายานที่มีความซับซ้อนมากขึ้น รวมทั้งบางส่วนของพิธีกรรมในที่สุด¹⁵⁶ เนื้อหาในคัมภีร์ต่างๆ ที่กล่าวมานี้ นับเป็นร่องรอยที่แสดงให้เห็นว่าเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมกายและการปฏิบัติ

ธรรมแบบเห็นพระนั้น ได้เคยเผยแพร่ไปสู่ชาวพุทธในคันธาระและเอเชียกลาง
ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-6 แล้ว

บรรณานุกรม

Mahāparinirvāṇa sūtra T374 Vol. 12 pp. 365-603 translated by Dharmakṣema

Āṅgulimālīya sūtra T120 pp. 512-544 translated by Guṇabhadra

Tibetan tipitaka

(1) Peking (*tsu*) 133b-215a

(2) Narthang (*ma*) 207b-332a

(3) Derge (*tsha*) 126a-206b

(4) Lhasa (*ma*) 196a-315b

Taisho Daisokyo Agama

Āgama vol. 1 No. 1 p. 13b10 (DA2),

Āgama vol. 1 No. 13 p. 234b7 (DA10),

Samyukta Āgama vol. 2 No. 99 p. 168b 1.16 (SA604),

Samyukta Āgama vol. 2 No. 100 p. 445c6 (SA2 196),

Egottara Āgama vol. 2 No. 125 p. 549c14 (EA1),

Egottara Āgama vol. 2 No. 125 p. 711c2 (EA37.1),

Egottara Āgama vol. 2 No. 125 p. 712c2 (EA37.4),

Egottara Āgama vol. 2 No. 125 p. 772c8 (EA45.4),

Egottara Āgama vol. 2 No. 125 p. 787b28 (EA48.2),

Egottara Āgama Vol. 2 No. 132 p. 855b18 (T132b)

Pali Text Society

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร). (2545). *มรดกธรรมของหลวงพ่อดาวกน้ำ*. วัดปากน้ำภาษีเจริญและสมาคมศิษย์หลวงพ่อดาวกน้ำ, กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร). (2555). *รวมพระธรรมเทศนา*. คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ, กรุงเทพฯ : บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด.

Baums, Stefan. 2009. “A Gāndhārī Commentary on Early Buddhist Verses: British Library Kharoṣṭhī Fragments 7, 9, 13 and 18.” PhD Dissertation. University of Washington.

Bongard-Levin, G. M., and E. N. Tyomkin. 1969. “Fragment of the Saka version of the Dharmaśārīra-sūtra from the N. E. Petrovsky collection.” *Indo-Iranian Journal* 11 (4): 269-280.

Bongard-Levin, G.M. 1986. *New Sanskrit Fragments of the Mahāyāna Mahāparinirvāṇa sūtra (Central Asian Manuscript Collection at Leningard)*, Tokyo: The International Institute for Buddhist Studies.

Glass, Andrew, and Mark Allon. 2007. *Four Gāndhārī Saṃyuktāgama sūtras* : Senior Kharoṣṭhī fragment 5, Gandhāran Buddhist texts. Seattle: University of Washington Press.

Harrison, Paul M. 1990. *The Samādhi of direct encounter with the Buddhas of the present: an annotated English translation of the Tibetan version of the Pratyutpanna-Buddha-saṃmukhāvasthita-samādhi-sūtra with several appendices relating to the history of the text, Studia philologica Buddhica. Monograph series*. Tokyo: International Institute for Buddhist Studies.

Harrison, Paul. 2006. “Vajracchedikā Prajñāpāramitā: A New English Translation of the Sanskrit Text Based on Two Manuscripts from Greater Gandhāra.” In J. Braarvig, eds., *Buddhist Manuscripts*, pp. 133-160. Oslo Hermes Publ.

Hartmann, Jens-Uwe. 2002. “Buddhastotras by Mātṛceṭa.” In J. Braarvig, eds., *Buddhist manuscripts* vol. 2, pp. 303-312. Oslo: Hermes Pub. Original edition.

Hoernle, A. F. Rudolf. 1916a. “Śatapañcaśatikā Stotra.” In A. F. R. Hoernle, eds., *Manuscript remains of Buddhist literature found in Eastern Turkestan*, pp. 58-75. Oxford: Clarendon Press.

Hoernle, A. F. Rudolf. 1916b. “Catuṣśataka Stotra.” In A. F. R. Hoernle, eds., *Manuscript remains of Buddhist literature found in Eastern Turkestan*, pp. 75-84. Oxford: Clarendon Press.

Karashima, Seishi and Wille, Klaus (TextsEditors-in-chief). 2009. *Buddhist Manuscripts from Central Asia- The British Library Sanskrit Fragments, Volume II.1-2*, Tokyo: The International Research Institute for Advanced Buddhology, Soka University Tokyo.

Konow, Sten. 1916. "The Vajracchedikā in the Old Khotanese Version of Eastern Turkestan." In A. F. R. Hoernle, eds., *Manuscript remains of Buddhist literature found in Eastern Turkestan*, pp. 214-288. Oxford: Clarendon Press.

Lokakṣema, and Paul M. Harrison. 1998. *The Pratyutpanna samādhi sūtra, BDK English Tripiṭaka*. Berkeley, CA: Numata Center for Buddhist Translation and Research.

Matsuda, Kazunobu. 1988. *Sanskrit Fragments of the Mahāyāna Mahāparinirvāṇasūtra: a Study of the Central Asian Documents in the Stein/Hoernle Collection of the India Office Library, London*, Tokyo: Toyo Bunko.

Matsuda, Kazunobu. 2000. "Śrīmālādevīsīmhanādanirdeśa." In J. Braarvig, eds., *Buddhist manuscripts* vol 1, pp. 65-76. Oslo: Hermes Pub. Original edition, 2000.

Nanjio, Bunjiu. 1883. *A Catalogue of the Chinese Translation of the Buddhist Tripitaka*. Oxford: Clarendon Press.

Puri, Baij Nath. 1987. *Buddhism in central Asia. 1st ed, Buddhist traditions ; v. 4*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Rahder, Johannes. 1953. "The Śatapañcāśatka of Mātṛceṭa by D. R. Shackleton Bailey." *Journal of the American Oriental Society* 73 (3): 172-3.

Röllicke, Hermann-Josef. 2006. "Vorwort." In D. Schlingloff and J.-U. Hartmann, eds., *Ein buddhistisches Yogalehrbuch: unveränderter Nachdruck der Ausgabe von 1964 unter Beigabe aller seither bekannt gewordenen Fragmente*, pp. v-vii. Düsseldorf: Haus der Japanischen Kultur (EKO).

Ruegg, D. Seyfort. 1967. "On a Yoga Treatise in Sanskrit from Qizil." *Journal of the American Oriental Society* 87 (2): 157-165.

Sander, Lore. 2000. “Appendix: A brief paleographical analysis of the Braāhmī manuscripts in volume I.” In J. Braarvig, eds., *Buddhist manuscripts vol I*, pp. 285-300. Oslo: Hermes Pub. Original edition, 2000.

Schlingloff, Dieter. 1964. *Ein Buddhistisches Yogalehrbuch. 2 vols, Sanskrittexte aus den Turfanfunden*. Berlin: Akademie-Verlag.

Skilton, Andrew. 2002. “Samadhirajasutra.” In J. Braarvig, eds., *Buddhist Manuscripts vol II*, pp. 97-178. Oslo: Hermes Pub.

Skjaervo, ProdsOktor. 2002. *A complete Catalogue with Texts and Translations: With Contributions by Ursula Sims-Williams*, The British Library.

Yamabe, Nobuyoshi. 2006. “Fragments of the”*Yogalehrbuch*” in the Pelliot Collection.” In D. Schlingloff and J.-U. Hartmann, eds., *Ein buddhistisches Yogalehrbuch : unveränderter Nachdruck der Ausgabe von 1964 unter Beigabe aller seither bekannt gewordenen Fragmente*, pp. 325-347. Düsseldorf: Haus der Japanischen Kultur (EKO).

Yuyama, Akira. 198. *Sanskrit Fragments of the Mahāyāna Mahāparinirvāṇasūtra, I. Koyasan Manuscript*, Tokyo: The Reiyukai Library.

[http://www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php?title= Agama](http://www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php?title=Agama)

เชิงอรรถท้ายบทที่ 1

- ¹ เส้นทางสายไหม (Silk Road 丝绸之路 *sīchóu zhī lù* रेशम मार्ग)
- ² เรียบเรียงจากรายงานวิจัยของ ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล “ร่องรอยวิชชาธรรมกายในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาจากคันธาระและเอเชียกลาง” พ.ศ. 2556
- ³ ค.ศ. 10-30
- ⁴ “อชโร ชื่อมณณ สุโตร ตตร นิเทศา อชโร อณูอภิเศษ ฌนิมธตุ ๆ ชื่อมณณ ปจ อุตถณกธ ๆ เต โอสิริทิ นิโณ ปเยชทิโว อชริกเว ๆ” (Baums, Stefan. 2009. “A Gāndhārī Commentary on Early Buddhist Verses: British Library Kharoṣṭhī Fragments 7, 9, 13 and 18.” PhD Dissertation. University of Washington. P. 280) แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล
- ⁵ ค.ศ. 130-140
- ⁶ ชณส ภิกษเว ปศส อสวณ กษโอ วเทมิ ณ อชนท ณ อปคท กส ชณท กส ปคท อสวณ กษย วเทมิ สยสิท อย รุโธ อย รุสธ สมุทอ อย รุสธ อสคคโม อย เวทโณ อย สณ อย สชเร อย วิญโณ อย วิญณส สมุทอ อย วิญณส อสคคโม เอว โอ ชณท เอว ปคท อสวณ กษย วเทมิ ๆ (Glass, Andrew, and Mark Allon. 2007. *Four Gāndhārī Saṃyuktāgama sūtras: Senior Kharoṣṭhī fragment 5, Gandhāran Buddhist texts*. Seattle: University of Washington Press. p.140) แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล
- ⁷ โพธิสตตวปิฎกสูตร
- ⁸ *na ca dharmakāyabalāddhīyate na pa (rihīyate)* คำในวงเล็บได้จากโพธิสตตวปิฎกภาษาจีนและทิเบต
- ⁹ “There is no loss or diminution of the power of the Dharmakāya.”
- ¹⁰ แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล
- ¹¹ โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 2 หัวข้อ คัมภีร์โพธิสตตวปิฎกสูตร
- ¹² ศตปถวจตติกลโตตร (Hoernle, A. F. Rudolf. 1916a. “Śatapañcāśatikā Stotra.” In A. F. R. Hoernle, eds., *Manuscript remains of Buddhist literature found in Eastern Turkestan*. Oxford: Clarendon Press. pp. 58 -75)
- ¹³ ผู้ประพันธ์คือ มาตถ์เจฏฐ (Hoernle, A. F. Rudolf. 1916b. “Catuḥśataka Stotra.” In A. F. R. Hoernle, eds., *Manuscript remains of Buddhist literature found in Eastern Turkestan*, Oxford: Clarendon Press. p. 75; Hartmann, Jens-Uwe. 2002. “Buddhistotras by Mātṛceṭa.” In J. Braarvig, eds., *Buddhist manuscripts vol. 2*, pp. 303-312. Oslo: Hermes Pub. Original edition: p. 305) ชาวอินเดียผู้มีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 7-8 (Rahder, Johannes. 1953. “The Śatapañcāśatika of Mātṛceṭa by D. R. Shackleton Bailey.” *Journal of the American Oriental Society* 73 (3): 172 -3. p. 172)
- ¹³ ระหว่าง พ.ศ. 601-800

- ¹⁴ สมณะอั้งจันท์กว่า ในสมัยที่ท่านจาริกไปยังอินเดีย พบว่าชาวพุทธทุกคนในอินเดียทั้งมหายานและหินยาน จะเรียนท่องโคลกเหล่านี้ทันทีที่สามารถจำศีล 5 และศีล 10 ได้ จึงถือเป็นโคลกที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง
- ¹⁵ อักษรคุปตะตัวเอียง (*Slanting Gupta Script*) เป็นอักษรที่พัฒนามาใช้ในพื้นที่ *Eastern Turkestan* ตอนเหนือ คือพื้นที่แค้วนกุษา (ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลซินเจียง) ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 9 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 11
- ¹⁶ ค้นพบโดย *Sir Aurel Stein* ที่ *Khora*
- ¹⁷ ในคาถาที่ 146-150
- ¹⁸ *Hoernle* แปลศัพท์ไว้ว่า *spiritual body*
- ¹⁹ แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล
145. ปราธมเม เม ธรรมรูปกายาวิติ ตวยา พุสกุทกาย โลกาย นิรวาณมุปรตติตม
146. ตถา หิ สตสุ ลัมมย ธรรมกายมเคชตตะ ติลโค รุกายญจ หิตวาลิ ปรีนิรวัฏตะ (*Hoernle 1916a: 74*)
- ²⁰ จตุศตีกาลโศตฺร (*Hoernle, A. F. Rudolf. 1916b. "Catuḥṣataka Stotra." In A. F. R. Hoernle, eds., Manuscript remains of Buddhist literature found in Eastern Turkestan, Oxford: Clarendon Press. pp. 75-84*)
- ²¹ เชื่อว่าแต่งโดยผู้ประพันธ์ท่านเดียวกับศตปิฎกจตุศตีกาลโศตฺระ คัมภีร์ค้นพบโดย *Sir Aurel Stein* ที่ *Khora* บันทึกเป็นภาษาสันสกฤต ด้วยอักษรคุปตะตัวเอียง (*Slanting Gupta Script*)
- ²² lit. = ช่องว่างกว้างใหญ่ยิ่งนัก (*antaram sumahāmaham*)
- ²³ เอวสรวัดตมา ธรมา พุทธสย ลัประชาริตา ภาวนติ ยาติ เศษญจ วสทวาลกรตามิ(ว)น เต'สติ สทฤคชะ กคจิตฺททิลกย กลาสตุ กา อลปมาเตรณ ทิโณ'ปิ ไนว กคจน วิทยเตส เกโนยณยามิ ตวานุปนโย'ลีนายก หลโตปมาวากาศย นิรูปมาย เต นมะ นิรวาณสามานยคโตสโต' นโยรปิ ปุทคโล ตวาตุโลรพุทธธโรมรนตร ลุมหมม คุนยตามาตรสาทศุคยาทยทิ นาธิกยตา ภเวต โรมากุปาณญจฉิเทรณากาติ ปรีติพิมพะเยต
- ²⁴ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) 2555 : 71
- ²⁵ โคปกโมคคัลลันสูตร (ม.อ. 14/106/90)
- ²⁶ ศรีมาลาเทวีสิงหนาทนเรศ
- ²⁷ As Matsuda (2000: 65) notes, "This sūtra employs the narrative of Queen Śrīmālādevī to express the Tathāgatagarbha theory that although all beings are enmired in afflictions (kleśa), in essence they are the same as the Buddha, that is, all living beings dwell within the womb (garbha) of the Tathāgata (i.e., Buddha)."
- ²⁸ ปภสสรณิโกภิกขเว จิตตํ ตณฺจ โข อคณฺตเกหิ อุปกฺกิลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐนฺติ ฯ ปภสสรณิโกภิกขเว จิตตํ ตณฺจ โข อคณฺตเกหิ อุปกฺกิลเสหิ วิปมฺตณฺติ ฯ (อง. เอก. 1/11)
- ²⁹ โปรดศึกษาประกอบหัวข้อ คัมภีร์ศรีมาลาเทวีสิงหนาทสูตร ในบทที่ 2
- ³⁰ สมาริชาสุตฺร

³¹ *Gilgit-Bamiyan Type I*

³² Sander, Lore. 2000. "Appendix: A brief paleographical analysis of the Braāhmī manuscripts in volume I." In J. Braarvig, eds., *Buddhist manuscripts vol I*, pp. 285 - 300. Oslo: Hermes Pub. Original edition, 97. Cf. Skilton, Andrew. 2002. "Samadhirajasutra." In J. Braarvig, eds., *Buddhist Manuscripts vol II*, Oslo: Hermes Pub. p. 295

³³ *St Petersburg Collection*

³⁴ เนื้อหาธรรมะในบทนี้บรรยายความละเอียดลึกซึ้งของธรรมะ และมีแนว *argument* แบบ *dialectic* นักวิชาการส่วนใหญ่จึงตัดสินว่าคัมภีร์สมาธิราชสูตรเป็นหลักปรัชญาของนิกายมหายานิกะ

³⁵ วชรุเจตทิกาปรัชญาปารมิตา

³⁶ *Schøyen Collection*

³⁷ ศ.แฮร์ริสันบันทึกไว้ว่า "There is sufficient overlap in the waist area to establish that the two manuscripts roughly represent the same recension of the text." (Harrison, Paul. 2006. "Vajracchedikā Prajñāpāramitā: A New English Translation of the Sanskrit Text Based on Two Manuscripts from Greater Gandhāra." In J. Braarvig, eds., *Buddhist Manuscripts*, Oslo Hermes Publ. p. 133)

³⁸ ธรรมดา

³⁹ แปลภาษาไทยโดยอ้างอิงผลงานค้นคว้าของ พระวีระชัย เตชกฤษฺโรวโร และคณะ

*ye māṃ rūpeṇa adrākṣur ye māṃ ghoṣeṇa anvaṇuḥ mithyāprahñāprasrtaḥ na māṃ drakṣyanti
te janāḥ draṣṭavyo dharmato buddho dharmakāyas tathāgataḥ dharmatā cāpy avijñeyā na
sāsakyam vijñānitum*

แปลภาษาอังกฤษโดย Harison (2006)

Then on that occasion the Lord uttered these verses:

"Whoever saw me through my physical form,
Whoever followed me through the sound of my voice,
Engaged in the wrong endeavours,
Those people will not see me.

A Buddha is visible through the *dharma*,
A Realized One has the *dharma* for a body,
But the nature of *dharma* being unknowable by sensory consciousness,
It cannot be known by sensory consciousness."

⁴⁰ *S.III.120.*

⁴¹ โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 2 หัวข้อ คัมภีร์วัชรเจตทิกา

⁴² เป็นอักษรคุปตะตัวตั้งตรง (*Upright Gupta*) แบบที่ใช้ในอินเดียและนำมาใช้ในตอนใต้ของเอเชียกลาง
อยู่ระยะหนึ่ง

⁴³ ปัจจุบันอยู่ในมณฑลซินเจียง สาธารณรัฐประชาชนจีน ตีพิมพ์บนแคนทาจิกิสถาน (*Tajikistan*) และ
คีร์กีซสถาน (*Kyrgyzstan*)

- 44 นักจารึกวิทยา *philologists*
- 45 พุทธศาสตร์ *Buddhologists*
- 46 *Saddharmapuṇḍarīka-sūtra, Saṅghāṭa-sūtra, Śūraṅgamasamādhi-sūtra, Suvarṇabhāsottama-sūtra, Vimalakīrtinirdeśa-sūtra, Bhadrakalpika-sūtra, Bhaiṣajyaguruvaiḍūryaprabhārājataḥ āgata-sūtra, Aśokavadāna, Nandāvadāna and Sudhanāvadāna*
- 47 *Book of Zambasta, Khotanese Mañjuśrīnairātmyāvatāra and Book of Vimalakīrti*
- 48 <http://www.iranicaonline.org/articles/buddhism-iii> 21 มกราคม 2557
- 49 *Gilgit*
- 50 อ้างอิงผลงานค้นคว้าของ พระวีระชัย เตชขงกูโร และคณะ
- 51 ไม่เตรียวยากรรม
- 52 Puri, Baij Nath. 1987. *Buddhism in central Asia*. 1st ed, *Buddhist traditions*; v. 4. Delhi: Motilal Banarsidass. pp. 102-3
- 53 *śaṣṭiṃ varṣasahasrāṇi maitreya dvipadottamaḥ deśayīṣyati saddharmaṃ śāstā lokānukampayā śatāni ca sahasrāṇi prāṇinaṃ sa vināyakaḥ vinīya dharmakāyena tato nirvāṇam eṣyati* แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิตา จันทราศรีไศล
- 54 คำว่าโยคจาร (yogācāra) นั้นมาจากสองคำประกอบกันคือ โยคะ (yoga) กับ อาจาระ (ācāra) ซึ่งแปลตรงตัวคือ “การปฏิบัติแห่งโยคะ (practice of yoga)” เชื่อกันว่าโยคจารนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแนวคิดตถาคตครุระ ซึ่งไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อแนวคิดทฤษฎีหรือมุมมองทางวิชาการ แต่ดูเหมือนจะเป็นไปเพื่อการนำเสนอการปฏิบัติ คำสอนในเชิงกวี รูปแบบของภาพ รวมถึงการอุปมาเปรียบเทียบกับ ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมทั้งสิ้น (จากบทความ ดร.ชนิตา จันทราศรีไศล และงานวิจัยโดย พระวีระชัย เตชขงกูโร และคณะ)
- 55 Schlingloff, Dieter. 1964. *Ein Buddhistisches Yogalehrbuch*. 2 vols, *Sanskrittexte aus den Turfanfunden*. Berlin: Akademie-Verlag. p. 1967
- 56 คิซิล (Qizil) กุชา (Kucha)
- 57 Schlingloff นักวิชาการชาวเยอรมันซึ่งเป็นผู้ถอดความคัมภีร์นี้
- 58 *Esoteric practice*
- 59 รตนมย
- 60 อาทิตยมณฑล
- 61 ธรรมศีรี พุทธาศรี
- 62 อธิติรูป
- 63 ดังที่ Ruegg เรียกว่า *embodiment*
- 64 โยคจาร
- 65 *awakened*
- 66 รตนมย สติ

67 วยุดถานัน หรือ *awakening*

68 อาศรัย

69 มัชฌิมาปฏิปทา

70 *Qizil* หรือ *Kizil* 克孜尔乡

71 *Röllicke*

72 ภัทรपालสูตร

73 *Khadalik*

74 *Domoko Oasis*

75 เป็นอักษรอินเดียที่ใช้บันทึกคัมภีร์พุทธศาสนาแถบตอนใต้ของเตอร์กิสถานตะวันออกในยุคแรกๆ (*Eastern Turkestan* ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของจีน) ก่อนจะพัฒนาเป็นอักษรท้องถิ่นในภายหลัง

76 Nanjio 1883:30-31; Lokakṣema, and Paul M. Harrison. 1998. *The Pratyutpanna samādhi sūtra*, BDK English Tripiṭaka. Berkeley, CA: Numata Center for Buddhist Translation and Research, และ Harrison, Paul. 2006. “*Vajracchedikā Prajñāpāramitā: A New English Translation of the Sanskrit Text Based on Two Manuscripts from Greater Gandhāra.*” In J. Braarvig, eds., *Buddhist Manuscripts*, pp. 133 - 160. Oslo Hermes Publ.

77 ตรงกับบางส่วนของบทที่ 14 ของฉบับทิเบต และบทที่ 8 ของฉบับภาษาจีน

78 ภัทรपालสูตร หรือ “ปรตยุตปน-พุทธ-สมมุขาวาสถิต-สมาธิสูตร” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ปรตยุตปน-สมาธิสูตร”

79 Harrison, Paul. 2006. “*Vajracchedikā Prajñāpāramitā: A New English Translation of the Sanskrit Text Based on Two Manuscripts from Greater Gandhāra.*” In J. Braarvig, eds., *Buddhist Manuscripts*, pp. 133 - 160. Oslo Hermes Publ. p.viii

80 ตถตวา

81 ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล 2556 “ภัทรपालสูตร” ร่องรอยวิชชาธรรมกายในคัมภีร์พระพุทธรูปจากคันทาระและเอเชียกลาง และโปรดอ่านเนื้อหาเพิ่มเติมได้ในบทที่ 3 สมาธิภาวนาจากคัมภีร์ภาษาจีนเรียบเรียงจากงานวิจัยของ ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวารกุล (อาจารย์มหาวิทยาลัยโอทาโก นิวซีแลนด์) “ธรรมกายในคัมภีร์มหาปริณิรวาสสูตร คัมภีร์ต้นฉบับพระพุทธรูปยุคต้น” 2556

83 มหาปริณิรวาสสูตร หรือ มหายานมหาปริณิรวาสสูตร (*Mahāyāna Mahā parinirvāṇa Sūtra* महायान महापरिनिर्वाण सूत्र)

84 ทั้งหมด 36 ชิ้น จัดเรียงได้เป็น 24 โฟลิโอ ในจำนวนนี้เป็นต้นฉบับของ Stein and Hoernle collections แห่งห้องสมุดบริติช 29 ชิ้น เป็นของ Petersky collection แห่ง St. Petersburg (Bongard-Levin 1986) 6 ชิ้น และเป็นของ โคยาซัน (*Koyasan*) (Yuyama 1981) 1 ชิ้น ทั้งหมดยกเว้นของ โคยาซัน (*Koyasan*) ได้มาจาก ซัทลิค (*Khadalik*) มณฑลซินเจียง (*Xinjinag*) ตะวันตกของจีน

85 เทียบกับคัมภีร์แปลภาษาจีนทั้งของท่านธรรมเกษม (*Dharmakṣema*) และท่านฟาเถียนหรือฟาเทียน (*Faxian* 法顯) และเทียบกับฉบับแปลภาษาทิเบต

87 *SF 11*

Or. 15010/65 (Hoernle 143. SB.102): and Or. 15010/137 (Hoernle 142. SC.152) (in italic): SF
11

Folio No. 57

Tib. P50b1-51a5; C50b2-51a6; D50a4-50b7; N73b6-75a1; L104a2-106a1; T99b4-100a3; S107a2-108a3

ChinD 384c3-23; ChinF 867b17-c10

ต้นฉบับภาษาสันสกฤต อ่านจากชิ้นส่วนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ช (Habata:2009, 562.)

verso

6 gavān etāt avocat* [s]ādhu [s]ā[dhu m]ahākāśya[p]. + .o + + .[ā] + + + + + + + +
+ + + + [e]va[m] samyagdarśanaśikṣā[k] .. [e]*

7 na bhavitavyam. vajrābhedyakāyas tathā[g]. + + + + + + + + + + + + + + + +
+ + + [*da*]*r[ś](a)* .. + +

พระไตรปิฎกทิเบต (Habata:2009, 563.)

’od srung {S srungs} chen po dang rus gcig pa {T add. } legs so legs so {L legs (s)o legs (s)o} || de bzhin gshegs pa ni rdo rje ltar mi shigs pa’i sku {L add. } ’dzin pa la zhugs pa yin te | de ltar {S lta} yang dag pa’i lta ba dang | bsal pa la gus par bya’o || de bzhin gshegs {L gshye : abbreviation for gshegs} [L106a]⁸⁷ pa rdo rje ltar mi shigs pa’i sku dang ldan [N75a] par {TS add. } yang dag par lta ba’i byang chub sems dpa’ sems dpa’ chen pos ni {LTS add. } ji ltar me long gi ngos la {LT add. } rang bzhin gyi {DLT gyis; S gi} gzugs brnyan snang ba de bzhin du {LTS add. } don dam pa’i sku gsal {S bsal} bar mthong ngo ||

พระไตรปิฎกจีน แปลโดยท่านธรรมเกษม (ChinD T374 12:384c18)

爾時佛讚迦葉菩薩。善哉善哉。如來身者。即是金剛不可壞身。菩薩應當如是善學正見正知。若能如是了了知見。即是見佛金剛之身不可壞身。如於鏡中見諸色像。

พระไตรปิฎกจีน แปลโดยท่านผาเลี่ยนหรือฟาเหียน (ChinF T376 12:867c6-11)

佛言。善哉善哉。迦葉。奉持金剛不壞法身。欲學等觀如來身者。當修金剛不壞法觀。菩薩摩訶薩如是修者。便得等觀無上法身。

88 *SF15 London C7*

ต้นฉบับภาษาสันสกฤต อ่านจากชิ้นส่วนคัมภีร์เปลือกไม้เบิร์ช

C-7(a) (Matsuda:1988, 78)

1./// .yakāye āra .. ///

2./// .ā dharmata[tva]ṃ sādha(u) ///

3./// khaloṇḍim̐ aca ///

4./// .. + .. .ā ///

C-7(b) (Matsuda:1988, 78)

4./// (e)va[m]. tm(a) ///

5./// ..lā : saddhar[m](a) ///

6./// .ir manuṣya [a]ya[m].

7./// nna : ayam eva .. ///

พระไตรปิฎกทิเบต (P80b1-81a8, D78b5-79b3)

(P80b1)(D78b5) de ci'i slad du zhen | bsags pa'i khams ma bshig pas na dngos po'i sgo nas mtshams med pa bgyid pa ma lags so || de bzhin gshegs pa'i sku la ni bsags pa'i khams kyi bag (P80b2) kyang (D78b6) ma mchi sa te | chos kyi khams lags na ji ltar bgrongs su rung | de bas na sems pa skyed pa dang | tsal ba tsam las mtshams med pa bgyid pa zhes ba gyi ste |

พระไตรปิฎกจีน แปลโดยท่านธรรมเกษม (ChinD T37412:396b15-21.)

何以故。如來身界不可壞故。所以者何。以無身聚唯有法性。法性之性理不可壞。是人云何能壞佛身。直以惡心故成無間。

พระไตรปิฎกจีน แปลโดยท่านฝ่าเสียนหรือฟาเทียน (ChinF T376 12:875b29-876a3)

所以者何。於長養身不傷壞者無無間罪。如來無有長養之身。名自在法身。云何傷害。以彼發心惡方便故得無間罪。

⁸⁹ นักวิชาการประจำสถาบันวิจัยมานาชาดิธรรมชัย

⁹⁰ ไปถึงแคชเมียร์หรือกัศมีร์

⁹¹ ฉบับที่แปลโดยท่านฝ่าเสียนหรือฟาเทียน (Faxian) และท่านพุทธภักตะ (Buddhabhadra) ในราวปี พ.ศ. 959-961 มี 6 ผูก (T376 Vol.12 pp. 853-899)

ฉบับที่แปลโดยท่านธรรมเกษม (Dharmakṣema) ในราวปี พ.ศ. 964-973 มี 40 ผูก (T374 Vol.12 pp. 365c-603c)

ฉบับที่แปลโดยท่านหุยหยาน (Huiyan) ในราวปี พ.ศ. 996 มี 36 ผูก (T375 Vol.12 pp. 605 - 852) ส่วนฉบับที่แปลเป็นภาษาทิเบตโดยท่านจินมิตร(Jinamitra) ท่านขณฺณนครภ (Jñānagarbha) และท่านเวจันทร(Devacandra) แปลขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15

⁹² จากรายงานของ ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวงกุล 2556 “ธรรมกายในคัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตร คัมภีร์ต้นฉบับพระพุทธศาสนายุคต้น”

- ⁹³ 善男子。我於經中說如來身凡有二種。一者生身。二者法身。言生身者。即是方便應化之身。如是身者。可得言是生老病死長短黑白。是此是彼是學無學。我諸弟子聞是說已不解我意。唱言如來。定說佛身是有爲法。法身即是常樂我淨。永離一切生老病死。非白非黑非長非短。非此非彼非學非無學。若佛出世及不出世。常住不動無有變易。善男子。我諸弟子聞是說已不解我意。唱言如來定說佛身是無爲法。 (SAT Daizokyo, T374 12:567a3, 6)
- ⁹⁴ สังขตธรรม: สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง เช่นขั้นธ 5 ตรงข้ามกับอสังขตธรรม คือสิ่งที่ไม่มียปัจจัยปรุงแต่ง เช่น นิพพาน
- ⁹⁵ 我者即是佛義。常者是法身義。樂者是涅槃義。淨者是法義。 (SAT Daizokyo, T374 12:377b21)
- ⁹⁶ 善男子。汝今不應作如是難如世間言器。如來世尊無上法器。而器無常非如來也。一切法中涅槃爲常。如來體之故名爲常。 (SAT Daizokyo, T374 12: 390a24)
- ⁹⁷ พาน(ตถาคต)คือธรรมกาย มีกายที่ไร้ขอบเขต เป็นกายแก้ว 無後邊身常身法身金剛之身。 (SAT Daizokyo, T374 12: 372a28)
- ⁹⁸ 如來法身皆悉成就如是無量微妙功德。 (SAT Daizokyo, T374 12: 383b6)
- ⁹⁹ 無疾病者即眞解脫。眞解脫者即是如來。如來無病是故法身亦無有病。如是無病即是如來。 (SAT Daizokyo, T374 12: 392b8)
- ¹⁰⁰ 若復有人不知如來甚深境界常住不變微密法身。謂是食身非是法身。不知如來道德威力。 (SAT Daizokyo, T374 12: 406b15)
- ¹⁰¹ 善男子。阿羅漢人修是道者得沙門果。是故得名到於彼岸。阿羅漢果者即是無學。五分法身戒定慧解脫解脫知見。因是五分得到彼岸。是故名爲到於彼岸。到彼岸故而自說言。我生已盡梵行已立。所作已辦更不受有。 (SAT Daizokyo, T374 12: 580a13)
ปัญญาธรรมขั้นธ: คิล สมาธิ ปัญญา วิมุติ วิมุติญาณทัสนะ (D.III.279; A.III.134; A.II.140. ที.ปา. 11/420/301; อง.ปญจก.22/108/152; อง.จตุกก.21/150/189.)
- ¹⁰² 樂法衆生隨教修行。如是等衆乃能得見如來法身。 (SAT Daizokyo, T374 12: 387b1)
- ¹⁰³ 是惡象等唯能破壞不淨臭身。惡知識者能壞淨身及以淨心。是惡象等能壞肉身。惡知識者壞於法身。 (SAT Daizokyo, T374 12: 497c26)
- ¹⁰⁴ 復次善男子。言本有者。我有父母和合之身。是故現在無有金剛微妙法身。 (SAT Daizokyo, T374 12:464c26)
- ¹⁰⁵ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดิ่งปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 27
- ¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 53
- ¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 370
- ¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 400

- 109 เรื่องเดียวกัน หน้า 380
- 110 เรื่องเดียวกัน หน้า 287
- 111 เรื่องเดียวกัน หน้า 288
- 112 เรื่องเดียวกัน หน้า 182
- 113 ปัญจธรรมขันธ: คีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสนะ
- 114 พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา หน้า 796
- 115 善男子。阿羅漢人修是道者得沙門果。是故得名到於彼岸。阿羅漢果者即是無學。五分法身戒定慧解脫解脫知見。因是五分得到彼岸。是故名爲到於彼岸。到彼岸故而自說言。我生已盡梵行已立。所作已辦更不受有。(SAT Daizokyo, T374 12: 580a13)
- 116 พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา หน้า 393
- 117 พระสูตรไม่ปรากฏชื่อ (Hoernle MS., No. 144, SA, 5)
- 118 Upright Gupta
- 119 มนสิการ
- 120 พระพุทธเจ้าที่นึกได้ในขณะนั้น
- 121 ระยะแรกนี้ คัมภีร์ ศิภาสมุจย เรียกว่า ปรมจิตโตตปาติก หรือผู้ซึ่งความปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าได้ถูกปลูกให้ต้นขึ้นเป็นครั้งแรก
- 122 จิตที่ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า ?
- 123 อนุเปรกษี คือ เห็นเนื่องๆ
- 124 คัมภีร์ ศิภาสมุจย เรียกพระโพธิสัตว์ในระยะที่ 2 นี้ว่า โพธิธยาปรีติปน ผู้ดำเนินไปในวิถีปฏิบัติแห่งพระโพธิสัตว์
- 125 พระโพธิสัตว์ในระยะที่ 3 นี้ เรียกว่า อนุตตติก-ธรม-ภษานติ-ปรติลพธหรือ ผู้เข้าถึงความมั่นคงในธรรมอันไม่มีการเกิด (นิพพาน)
- 126 สุวรมปรภาโสตตมสูตร (Hoernle Mss 143, SA. 16)
- 127 Upright Gupta
- 128 ... me śrutaṃ sūtranumoditaṃ ca yathābhiprāyena mi bodhiprāptaṃ sa-dharmakāyaṃ hi mayā ca labdham... แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล
- 129 dharmadhātupraveśe ca praveṣṭavyās tathāṇintare yatra dharmātmakam stūpaṃ gaṃbhīraṃ su-pratiṣṭhitaṃ. tatra ca stūpamaddhye śmin pa (śyet sākyamuniṃ jinam | idaṃ sūtraṃ prakāśantaṃ manojñena svareṇa ca แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล
- 130 อายตนะภายใน 6 ได้แก่ จักขุ โสตะ ชวนะ ชิวหา กาย มโน (D.III.243; M.III.216; Vbh. 70. ที.ปา. 11/304/255; ม.อ. 14/619/400; อภ.วิ.35/99/85) อายตนะภายนอก 6 ได้แก่ รูปะ สัททะ คันธะ รสะ โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) ธรรมารมณ (อารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ) (D.III.243; M.III.216; Vbh. 70. ที.ปา. 11/305/255; ม.อ. 14/620/400; อภ.วิ.35/99/85.)
- 131 ธรรมศรีสูตร
- 132 เก็บรักษาไว้ใน N. E. Petrovsky Collection ที่ St Petersburg (Leningrad)

- ¹³³ เก็บรักษาไว้ใน N. E. Petrovsky Collection ที่ St Petersburg (Leningrad) (Bongard - Levin and Tyomkin 1969: 269-270)
- ¹³⁴ อยู่ในกลุ่ม German Collection
- ¹³⁵ ประกอบด้วย 1) ตาถาคตครุระ 2) ทางเอกสายเดียว 3) ธรรมกาย 4) สิ่งที่ไม่มีการเกิดและการดับ (อนุปปาหนโรธ) 5) การดำรงอยู่ในโลกธาตุโดยวิเศษ 6) พระโพธิสัตว์ และ 7) ความยิ่งใหญ่ของพระตถาคต
- ¹³⁶ โปรดอ่านรายละเอียดได้จากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของ ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล
- ¹³⁷ ธรรมกายสูตร(?) สันนิษฐานโดย Klaus Wille
- ¹³⁸ ākārata samanumarati
- ¹³⁹ nadigaṅgāvalukopamā samyakṣambuddhā svalakṣaṇasāmānyalakṣaṇatāś=c=āvabudhya sāvrajitāṃ jhānam=adhigatavantaḥ (SHT 4, p. 257, nr. 623.)
- ¹⁴⁰ เรียบเรียงจากงานวิจัยของ ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวางกุล (อาจารย์มหาวิทยาลัยโอทาโก นิวซีแลนด์) 2556 “ธรรมกายในคัมภีร์มหาปริณิรวาณสูตร คัมภีร์ต้นฉบับพระพุทธรศาสนายุคต้น”
- ¹⁴¹ อจลา (acalā अचला)
 ในพระพุทธรศาสนาหายาน ทศภูมิของพระโพธิสัตว์ คือภูมิจิตของพระโพธิสัตว์ มี 10 ภูมิดังนี้
 1 มุติทาภูมิ พระโพธิสัตว์มีความยินดีในความไร้ทุกข์ของสัตว์ (ภูมินี้บำเพ็ญหนักในทานบารมี)
 2 วิมลภูมิ (ปราศจากมลทิน) พระโพธิสัตว์ละมิจฉาจริยาได้เด็ดขาด ปฏิบัติแต่ในสัมมาจริยา (ภูมินี้มีศีลบารมีเป็นใหญ่)
 3 ประภากรภูมิ (มีความสว่าง) พระโพธิสัตว์ทำลายอวิชชาได้เด็ดขาด มีความอดทนทุกประการ (ภูมินี้มีขันติบารมีเป็นใหญ่)
 4 อรรถจีสมติภูมิ (รุ่งเรือง) พระโพธิสัตว์มีความเพียรในการบำเพ็ญธรรม (ภูมินี้มีวิริยะบารมีเป็นใหญ่)
 5 ทูรชยาภูมิ (ผู้ชนะชนเยก) ละสภาวะสวากญาณ กับปัจเจกโพธิญาณ ซึ่งเป็นเครื่องกั้นพุทธภูมิ (ภูมินี้มีญาณบารมีเป็นใหญ่)
 6 อภิมุขภูมิ (มุ่งหน้าต่อทางนิพพาน) บำเพ็ญปัญญาบารมี ยิ่งให้รู้แจ้งเห็นชัดในปฏิจลสมุปบาท (ภูมินี้มีปัญญาบารมีเป็นใหญ่)
 7 ทูรจมาภูมิ (ไปไกล) มีอุบายอันฉลาดแม้บำเพ็ญคุณน้อยแต่ได้ผลแก่สรรพสัตว์มาก (ภูมินี้มีอุบายบารมีเป็นใหญ่)
 8 อจลาภูมิ (ไม่คลอนแคลน มั่นคง) พระโพธิสัตว์บำเพ็ญหนักในปณิธานบารมี
 9 สาธูปติภูมิ พระโพธิสัตว์แตกฉานในอภิญญา และปฏิสัมภิทาญาณ (ภูมินี้บำเพ็ญหนักในพลบารมี)
 10 ธรรมเมฆภูมิ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญหนักในญาณบารมีมีจิตอิสระ ไม่ติดในรูปธรรม นามธรรม (บำเพ็ญหนักญาณบารมี)
 เมื่อพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทศภูมิเต็มบริบูรณ์แล้ว ย่อมมีพระคุณเทียบเท่าพระพุทธเจ้า เหลืออีกชาติเดียวก็จักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์

- ¹⁴² อนาโภกะ (*anābhoga* अनाभोग) *adj. having or offering no enjoyments*
- ¹⁴³ 4.5. IOL Khot S.10 Ch. 00266.224 - 386: KBT, p. 104 (28) Book of Vim.
226 duragama haudama būṭṭa tṭye jsa himai satsāra hāysa acala śā haṣṭama būṭṭa vara dha-
227 rmakāya akhaṣṭa anābhaugai tṭaiṇa beḍa haṣṭama būma hamaye vasva nairvattīda bāya
228 tcana ttalaka harruṇe maista ranṇai vaiysa bā 'yausta tṭye baida naittapha tṭāna beḍa tṭa
แปลจาก Skjaervo, Prods Oktor: 2002:489, A new edition and translation of lines 224-232 in
Maggi, "Le bhūmi" (forthc.), lines 232 - 263 in "More Verses" (forthc.). 144 Skjaervo, Prods
Oktor: 2002:496.
352 ma daiṭṭa vainau dyāme khu ra dṭye dajagaiva sarvaṇa ba 'ysa khva ra vaṇa sthīra sūbvā-
353 va dharmakāyaṣadai jsa ba 'ysa pa uysaṇa tṭaiṇa baiḍa ba 'ysa baiṣa sūmvaha dya
- ¹⁴⁵ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดดากัน
โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 283
- ¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 284
- ¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 705
- ¹⁴⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 397
- ¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 301
- ¹⁵⁰ "สันสกฤต" ในที่นี้ หมายถึงภาษาสันสกฤตแบบเก่าหรือแบบผสม ซึ่ง Edgerton เรียกว่า *Buddhist Hybrid Sanskrit* ความจริงก็เป็นภาษาปรากฏภาษาหนึ่งนั่นเอง เป็นภาษาที่มีรูปศัพท์และการสะกด
คำคล้ายสันสกฤต แต่ไวยากรณ์เป็นแบบปรากฏหรือค่อนข้างไปทางบาลี
- ¹⁵¹ British Library and Senior Collections
- ¹⁵² ยกเว้นเรื่องเล่าประเภทอวทานซึ่งคาดว่าจะเขียนขึ้นในท้องถิ่นเท่านั้น
- ¹⁵³ Split and Bajaur Collections เป็นกลุ่มคัมภีร์ซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันหรือเก่าแก่กว่ากลุ่ม
คัมภีร์จากฮัตตา
- ¹⁵⁴ Schøyen, Hirayama and Hayashidera Collections เป็นกลุ่มคัมภีร์ที่นับว่าอายุน้อยที่สุดในสามแหล่ง
คือ ฮัตตา บาจีร์ และบามิยัน
- ¹⁵⁵ มุมบน top view
- ¹⁵⁶ ความเห็น

บทที่ 2

คัมภีร์ภาษาสันสกฤตและปรากฤต
จากแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์¹

ปัจจุบันวิชาการพุทธศาสนศึกษาครอบคลุมเนื้อหากว้างและลึก มีความก้าวหน้าด้วยวิธีการค้นคว้าทันสมัย ต้นฉบับคัมภีร์ในพระพุทธรศาสนาที่เขียนด้วยภาษาสันสกฤตและปรากฏส่วนใหญ่ได้สูญไปกับหายนการต่างๆ เหลือตกทอดมาเพียงส่วนน้อยไม่รวมที่ปรากฏอยู่ในบทแปลภาษาจีนและทิเบต การรวบรวมเนื้อหาคัมภีร์ภาษาสันสกฤตและภาษาอินเดียอื่นๆ เท่าที่เหลืออยู่ พร้อมกับการชำระและตีพิมพ์เผยแพร่ รวมถึงการเก็บข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์จัดทำขึ้นโดยมหาวิทยาลัยกอตติงเงิน (Göttingen) เยอรมนี ฐานข้อมูลดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในนามฐานข้อมูล GRETIL² ในการหาร่องรอยธรรมกายก็ได้อาศัยฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์นี้ เพื่อค้นหาคำว่า “ธรรมกาย” ที่อาจปรากฏอยู่ในคัมภีร์โบราณแต่ละคัมภีร์ว่ามีอยู่หรือไม่และมีอยู่ที่ตำแหน่ง นำสิ่งที่พบมาเทียบเคียงกับหลักฐานทางวิชาการอื่นๆ เพื่อตรวจสอบข้อมูลจำเพาะของคำว่าธรรมกายที่พบนั้น และค้นหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และแนวคิดในคัมภีร์ที่พบคำว่าธรรมกาย³ แล้วจึงประมวลความหมายของคำว่าธรรมกาย ในท้ายที่สุดก็จะได้รับความหมายของธรรมกายที่มีมาแต่เดิมในสมัยพระพุทธรศาสนายุคต้นๆ ซึ่งสามารถนำมาเปรียบเทียบกับคำสอนวิชาธรรมกายโดยพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนทสโร) ได้

งานดังกล่าวสำเร็จลงโดยพระวีระชัย เตชกวีโร⁴ ผลจากการดำเนินงานพบว่า จากฐานข้อมูล GRETIL ซึ่งมีข้อมูลจากพระสูตรต่างๆ 180 พระสูตร ปรากฏคำว่าธรรมกาย 33 พระสูตร 194 คำ ผวนกับฐานข้อมูลอื่นพบคำว่าธรรมกายเพิ่มอีก 2 พระสูตร 8 คำ ในคัมภีร์พระสูตรดังกล่าวนั้นคัมภีร์ที่พบธรรมกายหลายคำได้แก่ วัชรเจติกาฎีกา: กมลศีละ 40 คำ สารตมา: รัตนการศานติ 25 คำ คัมภีร์ทวยสุตร 17 คำ สมาริราชสุตร 16 คำ มหายานสูตราลังการะ

13 คำ และสัทธรรมลังกาตารสูตร (ลังกาตารสูตร) 9 คำ นอกเหนือจากนี้พบธรรมกายตั้งแต่ 1-7 คำ การค้นคว้าจึงมุ่งความสนใจไปยังกลุ่มคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา อันมีคัมภีร์วัชรเจตिकाเป็นต้น

กลุ่มคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา

กลุ่มคัมภีร์ปรัชญาปารมิตามีความเก่าแก่และมีพัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 400 ถึงประมาณ พ.ศ. 1700⁵ นักวิชาการบางส่วนกล่าวว่า มีต้นกำเนิดจากนิยายมหาสาวิกะแห่งแคว้นอานธระภาคใต้ของอินเดีย⁶ แต่บางส่วนเชื่อว่าน่าจะมีต้นกำเนิดในแถบตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย และแถบดินแดนโซตาน⁷ ตัวอย่างข้อความเกี่ยวกับธรรมกายต่อไปนี้ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ ของกลุ่มปรัชญาปารมิตา ที่มีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาตลอดช่วงเวลากว่า 1,200 ปี ตัวอย่างแรกคัดมาจากคัมภีร์อัมฤตาสหสริกา ปรัชญาปารมิตา⁸ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เขียนขึ้นคัมภีร์แรกของสายคัมภีร์กลุ่มนี้ ความว่า

ตถาคตไม่ควรถูกมองในฐานะแห่งรูปกาย [เพราะ] พระ
ตถาคตทั้งหลายคือธรรมกาย⁹

ตัวอย่างต่อมาได้จากคัมภีร์ปัญจวิงศตีสหสริกา ปรัชญาปารมิตา¹⁰ ซึ่งเขียนขึ้นในราว พ.ศ. 600-800 อันเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดของปรัชญาปารมิตาได้รับการขยายความเพิ่มเติมออกไป ดังมีข้อความเกี่ยวกับธรรมกายบางตอนว่า

ผู้ปรารถนาจะเห็นทั้งธรรมกายและรูปกายควรได้สดับ
ดรับฟังและศึกษาอย่างถ่องแท้ซึ่งปรัชญาปารมิตา นี้ ...¹¹

ถัดมาเป็นตัวอย่างข้อความคัดจากคัมภีร์วัชรเจติกา ปรัชญาปารมิตา¹² ซึ่งเป็นพระสูตรขนาดเล็ก เนื่องจากเขียนขึ้นในช่วงราว พ.ศ. 800 ถึง พ.ศ. 1000 อันเป็นเวลาของการตกย้ำแนวคิดของปรัชญาปารมิตา คัมภีร์จึงมีลักษณะรวบรัดและกระชับเนื้อหาให้สั้นลง

ชนเหล่าใดเห็นเราโดยรูปติดตามเราโดยเสียงประกอบ
 ความเพียรในทางที่ผิด ชนเหล่านั้นไม่ชื่อว่า เห็นเรา ควรมอง
 พุทธะโดยธรรม ตถาคตคือธรรมกาย¹³

จากข้อความตัวอย่างต่างๆ ข้างต้นชี้ให้เห็นว่าคำว่า “ธรรมกาย” นั้น มีความหมายแยกจากรูปกาย และข้อความยังมีนัยในเชิงเปรียบเทียบ โดยที่ธรรมกายอยู่ในสถานะที่เหนือกว่ารูปกาย

ในคัมภีร์กลุ่มปรัชญาปารมิตานี้มีคัมภีร์ที่น่าสนใจอีกเล่มหนึ่ง ควรแก่การศึกษาประกอบความเข้าใจในธรรมกาย คือคัมภีร์มหาปรัชญาปารมิตोเทศหรือมหาปรัชญาปารมิตาสาสตรา¹⁴ ซึ่งได้รับการแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน นักวิชาการสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. 693-793¹⁵ หรืออาจเป็นไปได้ที่จะเขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. 945-949¹⁶ คัมภีร์ดังกล่าวได้รับความสนใจจากนักวิชาการตะวันตกและตะวันออกหลายท่าน และได้แปลออกเป็นภาษาต่างๆ มากมาย¹⁷ ในการค้นคว้าข้อความที่ปรากฏคำว่าธรรมกายะ ธรรมกาย และ ภูตกายะ¹⁸ พบว่าทั้งสามคำนั้นมีความหมายสื่อให้เห็นถึงการมีรูป ดังจะได้นำตัวอย่างข้อความที่แสดงว่าธรรมกายเป็นกายที่มีรูปตามที่ปรากฏในคัมภีร์มหาปรัชญาปารมิตोเทศ ดังนี้

คำร้สตอบว่า ด้วยเหตุที่สรรพสัตว์มีอาบติอยู่จึงไม่อาจเห็นพระพุทเจ้าและพระโพธิสัตว์เจ้าครั้นเสด็จมาได้ และแม้ว่าธรรมกายของพระพุทเจ้าจะฉายรัศมีต่อเนื่องหรือทรงเทศนาธรรมตลอดเวลา แต่สรรพสัตว์นั้นก็เไม่อาจเห็นและได้ยินพระองค์ เพราะมีบาปของตนๆ อยู่ เฉากเช่นคนตาบอดเไม่อาจทัศนาอาทิติย์ อุทัย คนหูหนวกเไม่อาจได้ยินกัมปนาทแห่งอสุณิบาด...เมื่อส่องน้ำใสกระจกกระจ่างเราจะมองเห็นหน้าชัดติ แต่ด้วยน้ำขุ่นกระจกฝ้ามัวเราเไม่อาจเห็นอย่างไรได้ เช่นเดียวกันหมู่สัตว์ที่มีใจบริสุทธิ์ก็ย่อมเห็นพระพุทเจ้า แต่หมู่สัตว์ที่ใจเไม่บริสุทธิ์ย่อมเไม่เห็นพระพุทเจ้าได้เลย แม้พระพุทเจ้าและพระโพธิสัตว์เจ้าจะดำรงในทศทิศคอยพิทักษ์สรรพสัตว์ทั้งหลายอยู่เนี้ แต่สรรพสัตว์ก็เไม่อาจเห็นได้¹⁹

คัมภีร์เนี้ระบุชัดเจนว่าพระพุทเจ้ามี 2 กาย คือ ธรรมตากายะหรือกายแท้ของพระพุทเจ้า และกายที่ได้จากบิดามารดาหรือรูปกายอันเป็นกายที่เปลี่ยนแปรได้²⁰ และจากข้อความที่ยกเป็นตัวอย่างข้างต้น หากยกเอาเรื่องพระโพธิสัตว์มหายานออกแล้ว สามารถกล่าวได้ว่าธรรมกายของพระพุทเจ้าจะเห็นได้ด้วยใจที่บริสุทธิ์เท่านั้น ความหมายของธรรมกายในลักษณะดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดรักษาไว้มาตลอด 700 ปีภายในกลุ่มคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาหลังจากเนั้นราว พ.ศ. 1100 แนวความคิดปรัชญาปารมิตาก็ได้รับอิทธิพลจากวัชรยาน และเในที่สุดได้สูญหายไปจากอินเดียราว พ.ศ. 1700

คัมภีร์โพธิสัตว์ปญฺกสูตร

เมื่อได้นัยของคำว่าธรรมกายจากฐานข้อมูล ซึ่งถือว่าเป็นการค้นคว้าทางวิชาการในเชิงกว้างแล้ว พระวิระชัยได้ค้นคว้าเพิ่มเติมในเชิงลึก โดยการนำนัยดังกล่าวตรวจสอบกับคำว่าธรรมกายที่ปรากฏในชั้นส่วนคัมภีร์โบราณ ทั้งนี้เพื่อพิสูจน์ความเกี่ยวเนื่องของธรรมกายตามนัยดังกล่าวย้อนไปในอดีตตามอายุของวัตถุที่ใช้สร้างคัมภีร์นั้น ในการตรวจสอบพบว่าชั้นส่วนคัมภีร์โบราณที่วิจัยและพิมพ์เผยแพร่โดย สโคเบนคอลเลคชัน²¹ ได้กล่าวถึงธรรมกายอยู่เพียงสองคัมภีร์ ที่กล่าวถึงชั้นแรกเป็นชั้นส่วนของคัมภีร์โพธิสัตว์ปญฺกสูตร²² เขียนบนใบลาน²³ ด้วยอักษรคุปตะตะวันตกเฉียงเหนือ เมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 10 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 11 ข้อความที่มีธรรมกายอยู่นั้นเขียนไว้ว่า

...สารีบุตรกายของโพธิสัตว์ผู้มีธรรมเป็นกาย ไม่จำเป็นต้องได้รับการหล่อเลี้ยงจากข้าวและน้ำ เขาผู้นั้นไม่จำเป็นต้องบริโภคข้าวแม้เพียงเล็กน้อย แต่เขาปรับตัวกับการหล่อเลี้ยงด้วยอาหารก็เพราะอาศัยมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย แต่แม้เขาจะบริโภคอาหารหยาบ เขาก็ไม่นำออกหรือนำเข้าในร่างกาย ทั้งนี้เพราะไม่มีการสูญหายหรือสูญเสียไปซึ่งกำลัง(พละ)ของธรรมกายเลย...²⁴

ข้อความข้างต้นกล่าวถึงวิริยบารมี ซึ่งกล่าวว่าพระโพธิสัตว์ผู้ประกอบไปด้วยธรรมกายเท่านั้นจึงจะสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้ และกล่าวอย่างชัดเจนว่าธรรมกายมิได้หล่อเลี้ยงด้วยอาหารหยาบเช่นข้าวและน้ำ²⁵

คัมภีร์วัชรเจตिकाปรัชญาปารมิตา

ชิ้นส่วนคัมภีร์ที่ปรากฏคำว่าธรรมกายอีกชิ้นหนึ่งพบที่กิลกิตภาคเหนือของปากีสถาน²⁶ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 บันทึกข้อความสั้นสกุลต์ในคัมภีร์วัชรเจตिकाปรัชญาปารมิตา²⁷ พิมพ์เผยแพร่โดย สโคเยนคอลเลกชันว่า²⁸

ชนเหล่าใดมองเห็นซึ่งรูปกายของเรา ติดตามพึงถ้อย
สำเนียงแห่งเรา ประกอบตนพัวพันในความเพียรอันผิด ชนเหล่านั้น
ไม่ได้ชื่อว่าเห็นเราเลย พุทธะนั้นจะพึงเห็นในฐานะที่เป็น
ธรรมะ (เพราะ) ตถาคตทั้งหลายเป็นธรรมกาย แต่สภาพแห่ง
ธรรม (ธรรมตา) นั้น ไม่อาจรับรู้หรือหยั่งรู้ได้ด้วยวิญญาน²⁹

และเมื่อตรวจสอบเพิ่มเติมกับคัมภีร์วัชรเจตिकाฉบับตรวจชำระใหม่เมื่อ พ.ศ. 2504 โดยไวยะ³⁰ ก็พบว่ามีความแตกต่างบ้างเล็กน้อย แต่มิได้มีผลต่อเนื้อความที่เก็บรักษาคำสอนไว้ ข้อความนี้กล่าวอย่างชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นธรรมกาย ดังนั้นจึงเป็นการพิสูจน์อย่างหนักแน่นว่า ธรรมกายอยู่ในคำสอนพระพุทธศาสนามาแต่พุทธศตวรรษที่ 7 โดยมีความหมายสื่อถึงกายของพระพุทธเจ้าที่มีใช้รูปกาย ความเข้าใจธรรมกายในลักษณะนี้สูญหายไปจากอินเดียอย่างสิ้นเชิงในพุทธศตวรรษที่ 18³¹

คัมภีร์สุวรรณประภาสสูตร

เพื่อเป็นการขยายผล พระวิระชัยได้ตรวจสอบด้วยการวิจัยวิธีเดียวกันนี้กับอีกคัมภีร์หนึ่งที่ค้นจากฐานข้อมูลพบว่ามีธรรมกายปรากฏอยู่ คือคัมภีร์

สุวรรณประภาสสูตร³² โดยการใช้ฉบับที่ชำระและพิมพ์เผยแพร่โดยบัณฑิต³³ ตรวจเทียบกับต้นฉบับอักษรขอม³⁴ ที่ค้นพบในเตอร์กีสถานตะวันออก ในมณฑลชินเจียงของจีน ก็พบว่าคัมภีร์สุวรรณประภาสสูตรเก็บเนื้อความของธรรมกายได้เป็นอย่างดี มีความสอดคล้องกันทั้ง 2 ฉบับแม้จะมีความแตกต่างกันในตำแหน่งและหน้าที่ของคำในข้อความที่ใช้ศึกษา ข้อความตัวอย่างด้านล่างนี้คัดจากคัมภีร์ขอมโบราณดังกล่าว

พระสูตรนี้เราได้ยินมาและยินดีด้วย และด้วยความ
 มุ่งมั่นนั่นเองปัญญาตรัสรู้ (โพธิ) ก็ได้เกิดขึ้นกับเราพร้อมกันกับ
 ธรรมกายที่เราได้แล้ว³⁵

ข้อความตัวอย่างแสดงว่าการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกับการได้
 ธรรมกาย³⁶

ความหมายและลักษณะของธรรมกายที่ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์ต่างๆ ที่
 กล่าวมาแล้วนั้น ได้รวบรวมเพื่อเปรียบเทียบกับคำสอนวิชชาธรรมกายของพระ
 เดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ในลำดับต่อไป อย่างไรก็ตามยังมี
 คัมภีร์สันสกฤตอื่นๆ อีกที่ให้นัยของธรรมกายเพิ่มเติมควรแก่การศึกษาดังนี้

คัมภีร์ลังกาวตารสูตร

คัมภีร์ลังกาวตารสูตรซึ่งเป็นหนึ่งในเก้าคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา
 ในเนปาล³⁷ มีความสำคัญต่อพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในจีน ทิเบต และ
 ญี่ปุ่น นักวิชาการเชื่อว่ามีอายุเก่าแก่ย้อนไปได้ถึงพุทธศตวรรษที่ 8-9³⁸ คัมภีร์
 นี้จัดอยู่ในกลุ่มคัมภีร์ตถาคตครุณะ ซึ่งมีพื้นฐานความคิดว่า “สรรพสัตว์มี
 ตถาคตอยู่ในตัว”³⁹ เมื่อเปรียบสรรพสัตว์ดังดอกบัวแล้ว ย่อมมีพระผู้ตรัสรู้

ประทับสมาธิอยู่ใจกลางดอกบัวนั้น⁴⁰ พระผู้ตรัสรู้ที่กล่าวถึงก็คือธรรมกาย
นั่นเอง⁴¹

คัมภีร์เดียวกันนี้ได้ให้ความหมายของธรรมกายไว้ในข้อความที่พระมหา
มติโพธิสัตว์กล่าวอาราธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เทศนาคำสอน

ขอพระผู้มีพระภาคตรัสสอนธรรมะอันประณีตลึกซึ้ง
อธิบายเรื่องจิต มนัส โสภณวิญญาน ขันธ์ห้า สภาวะ และลักษณะ
ที่ถือปฏิบัติโดยพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย...ขอได้
สอนด้วยเรื่องธรรมกายที่พระตถาคตทั้งหลายทรงสรรเสริญ
อันเป็นภูมิแห่งอาลยวิญญานเปรียบได้กับมหาสมุทรและคลื่น
ฉะนั้น⁴²

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าธรรมกายอยู่ในภพภูมิของ อาลย
วิญญาน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือธรรมกายเป็นภูมิแห่งอาลยวิญญานซึ่งมี
มากมายเกินจะนับได้ เหมือนกับคลื่นที่ไม่อาจนับได้ในมหาสมุทร ข้อความจาก
คัมภีร์ลังกาวัตรสูตรนี้สื่อให้เห็นว่าธรรมกายไม่ได้มีเพียงหนึ่งเท่านั้น

คัมภีร์ศรีมาลาเทวีสิงหนาทสูตร

คัมภีร์ที่กล่าวถึงทวิกายของพระพุทธเจ้าคือรูปกายและธรรมกายที่
สำคัญอีกเล่มหนึ่ง คือศรีมาลาเทวีสิงหนาทสูตร⁴³ กล่าวกันว่าเขียนขึ้นโดย
นิกายมหาasanghikas แห่งแคว้นอาณธระของอินเดียในสมัยราชวงศ์อิชวาการว
พุทธศตวรรษที่ 8⁴⁴ ศรีมาลาเทวีสิงหนาทสูตรได้ให้คำเชื่อมโยงระหว่างตถาคต
ครุระและธรรมกายไว้ชัดเจนว่า

ธรรมกายนั้น หากจุดเริ่มต้นมิได้ไม่มีการเกิดไม่มีการตาย ยังยืนแน่นอนสงบ ดำรงอยู่ในวัณตร์ บริสุทธิ โดยส่วนเดียวปราศจากกองกิเลสทั้งหลาย กอปรด้วยพุทธภาวะมากกว่าเมตตทรายในแม่น้ำคงคาซึ่งไม่แยกจากกัน รู้เห็นถึงความหลุดพ้นแต่ลึกซึ้งเกินกว่าจะคาดคะเนได้ ธรรมกายของตถาคตนี้เองเมื่อยังไม่หลุดออกจากกองกิเลสหมายเอาตถาคตครุระ⁴⁵

สรุปได้ว่าธรรมกายที่ยังไม่หลุดจากกิเลสได้รับการเรียกขานว่าตถาคตครุระ และจากคัมภีร์ลัทธิสังฆปริณายกข้างต้นเราทราบแล้วว่า ตถาคตครุระและอภยวิญญานแยกจากกันไม่ได้ ธรรมกายเองก็มีสภาวะเป็นอภยวิญญานทั้งหมดนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าธรรมกายเป็นที่เข้าใจในสังคมพุทธมาช้านาน แต่ก็อาจสับสนด้วยชื่อที่เรียกแตกต่างกันออกไปตามสังคมที่ต่างกันด้วยยุคสมัย ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม เราอาจจะเคยได้ยินหรือผ่านตาเรื่องของตถาคตครุระหรือเรื่องของอภยวิญญาน ศัพท์ต่างๆ นั้นหมายถึงธรรมกายหรือธรรมกายที่มีกิเลสห่อหุ้มอยู่ด้วยแล้วแต่กรณี และน่าจะเป็นไปได้ว่าศัพท์อื่นๆ ที่ใช้เรียกธรรมกายในทำนองเดียวกันนี้คงมีอยู่อีกไม่น้อย

การเปรียบเทียบกับคำสอนวิชาธรรมกาย

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าเมื่อได้รู้ถึงความหมายของธรรมกายจากฐานข้อมูลคัมภีร์โบราณภาษาสันสกฤตและปรากฤต รวมถึงการค้นคว้าเพิ่มเติมจากข้อความในคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องซึ่งได้รับการตรวจชำระจากนักวิชาการต่างๆ แล้ว จะได้เปรียบเทียบกับคำสอนวิชาธรรมกายของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) เป็นลำดับต่อไป ในกรณีที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ได้ปัญญาตรัสรู้และเป็นผู้ได้ธรรมกายตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุวรรณประภาสสูตร

ต้นฉบับอักษรขอมตานัน พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้เคยแสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องนี้ไว้ว่า

พระพุทธเจ้า ท่านได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ได้บรรลुธรรมกายเข้าถึงโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด โสดาทั้งหยาบทั้งละเอียด สกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด อนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด อรหัตต์ทั้งหยาบทั้งละเอียด⁴⁶

ข้อความข้างต้นแสดงว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ได้ธรรมกาย ซึ่งวิญญาน⁴⁷ โดยทั่วไปไม่อาจเห็นได้ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเคยเทศน์ไว้ว่า ตาธรรมกายที่มีญาณเท่านั้น จึงจะเห็นสิ่งที่วิญญานไม่อาจเห็นได้ เช่น เบญจขันธ์ดังข้อความต่อไปนี้

เมื่อท่านเป็นมนุษย์ ส่วนดวงวิญญานของท่านก็เล็กเท่าดวงตาดำข้างในของท่าน เมื่อท่านขึ้นไปเป็นพระพุทธเจ้าแล้วตาของท่านก็มีเหมือนเราเช่นนี้ ตาธรรมกายมีญาณของธรรมกายมีดวงวิญญานนั้นแหละกลับเป็นดวงญาณใหญ่โตมหฬารใหญ่โตขึ้นดวงใสเท่าดวงตาดำข้างในแหละ ที่มีความรู้อยู่ในใจนี้แหละเขาเรียกว่าดวงวิญญาน พอไปเป็นธรรมกายเข้าแล้วกลับเป็นดวงญาณทีเดียว วัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกาย ดวงญาณเท่าหน้าตักธรรมกาย นั้นแหละเรียกว่า จักขุภรณ์ เห็นเป็นปกติ เห็นด้วยตาธรรมกายเห็นอะไรเห็นเบญจขันธ์ทั้ง 5 ในมนุษย์โลกนี้⁴⁸

สำหรับการเห็นธรรมกายนั้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้อธิบายอย่างชัดเจนว่าเป็นการเห็นพระพุทเจ้า ท่านได้ยกกรณีพระวักกลีในพระบาลีเป็นอุทาหรณ์ พร้อมกับกล่าวถึงเหตุผลสนับสนุนจากอัครัญญสูตรดังนี้

เรื่องพระวักกลี ดังที่ยกขึ้นมากล่าวข้างต้นนั้น เมื่อระลึกถึงความในอัครัญญสูตรนี้ประกอบแล้วย่อมส่องความให้เห็นว่าที่พระองค์ตรัสว่าผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรานั้น หมายความว่าผู้ใดเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายผู้นั้นได้ชื่อว่าเห็นเราคือตถาคตนั่นเอง มิใช่อื่นไกลหรือพูดให้เข้าใจง่ายกว่านี้กว่า ผู้ใดเห็นดวงธรรมที่ว่านี้ผู้นั้นเห็นพระพุทเจ้า หรืออีกอย่างหนึ่งว่าผู้ใดเห็นธรรมกายผู้นั้นเห็นพระพุทเจ้า ทำไมจึงหมายความว่าเช่นนั้น ก็เพราะว่าขณะนั้นพระวักกลีก็อยู่ใกล้ๆ กับพระองค์ หากจะแลดูด้วยลูกตาธรรมทำไมจะไม่เห็นพระองค์ เพราะไม่ปรากฏว่าพระวักกลีนั้นตาพิการ เมื่อเช่นนี้เ็นพระองค์จะตรัสเช่นนั้นเล่า ที่ตรัสเช่นนั้นจึงตีความหมายได้ว่า ที่แลเห็นด้วยตาธรรมดานั้น เป็นแต่เปลือกของพระองค์คือกายพระสิทธัตถะที่ออกบวช ซึ่งมีได้อยู่ในความหมายแห่งคำว่าเรา และยังตรัสว่าเป็นกายที่เปื่อยเน่าด้วยนั้น คือกายพระสิทธัตถะที่ออกบวชซึ่งเป็นกายภายนอกนั่นเอง คำว่าเราในที่นี้จึงสันนิษฐานได้ว่าหมายถึงกายภายในซึ่งไม่ใช่กายเปื่อยเน่า กายภายในคืออะไรเล่า ก็คือธรรมกายนั่นเอง⁴⁹

เมื่อศึกษาในรายละเอียดจะพบว่าพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเอย่ถึง “ตาธรรมดา” ซึ่งก็คือจักขุวิญญาณ หนึ่งในหกวิญญาณ ที่ไม่อาจเห็นในสิ่งที่ญาณเห็นได้ ตาธรรมดาไม่อาจเห็นพระพุทธรเจ้าได้ ซึ่งตรงกับแนวคำสอนที่ปรากฏในกลุ่มคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา นอกจากนี้ในพระธรรมเทศนาข้างต้นยังแสดงให้เห็นว่า พระพุทธรเจ้ามีรูปกายที่ “เน่าเปื่อย” ได้และมีธรรมกายอยู่ภายในอีกกายหนึ่งต่างหากแยกจากกัน แต่ที่สำคัญที่สุดจะพบว่าข้อความในคัมภีร์วัชรเจตिकाและอัครัญสูตรที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีอ้างถึงนั้น มีความเหมือนกันจนแทบจะกล่าวได้ว่าลอกเลียนกัน ต่างกันตรงที่ในอัครัญสูตรพระพุทธรองค์ตรัสกับสามเณรวาสุเถระ และสามเณรภารทวาชะ แต่ในวัชรเจติกานั้นพระพุทธรเจ้าตรัสกับพระโพธิสัตว์ สำหรับลักษณะของธรรมกายนั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดงในพระธรรมเทศนาของท่านถึงกายในกาย และรูปร่างลักษณะของกายต่างๆ จนถึงธรรมกาย ซึ่งมีลักษณะเหมือนพระปฐมีไสประทับสมาธิมีเกตุรูปดอกบัวตูมดังนี้

ยังมีคำว่า “กายเย กายานุปัสสี” ในมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นหลักฐานสนับสนุนอีก กายานุปัสสี แปลว่าเห็นตามหรือตามเห็นซึ่งกาย กายเย แปลว่าในกาย รูปศัพท์มีวิภัติตรงอยู่ชัดเจนนั้น แปลตรงตามศัพท์และยืนยันคำให้สั้นกว่าตามเห็นภายใน กาย คือตามเห็นเรื่อยเข้าไปเป็นชั้นๆ เห็นกายมนุษย์ แล้วตามเข้าไปเห็นกายทิพย์ ตามเข้าเห็นกายรูปพรหม ตามเข้าไปเห็นกายอรูปพรหม ตามเข้าไปเห็นกายธรรม ดังนี้เป็นหลักฐานรับสมกันอยู่ กายมนุษย์รูปร่างหน้าตาอย่างไร กายมนุษย์รูปร่างหน้าตาก็เป็นมนุษย์ใช้อื่นไกล คือกายเรานี้เอง กายทิพย์ก็เป็นรูป

เป็นร่างเช่นกันแต่สวยกว่า กายรูปพรหมสวยกว่างามกว่านั้นอีก กายอรุปรพรหมสวยงามยิ่งกว่ารูปพรหมขึ้นไปอีก ธรรมกายนั้นมี สีใสเหมือนแก้ว สันฐานดังรูปพระพุทธปฏิมากรนั่งสมาธิเกิดเป็น ดอกบัวตูมดังได้กล่าวมาแล้ว⁵⁰

พระธรรมกายที่มีสันฐานอย่างพระพุทธปฏิมากรสถิตอยู่ภายในตัวนั้น เป็นลักษณะซึ่งสอดคล้องกับคำสอนพื้นฐานในคัมภีร์กลุ่มเถรวาทครุฑเป็น อย่างมาก ตามข้อความว่า “สรรพสัตว์มีตถาคตอยู่ในตัว เมื่อเปรียบสรรพสัตว์ ดังดอกบัวแล้ว ย่อมมีพระผู้ตรัสรู้ประทับสมาธิอยู่ใจกลางดอกบัวนั้น”

ส่วนการให้ได้ซึ่งธรรมกายอันบริสุทธิ์ภายในนั้น กิเลสที่ปนเปื้อนอยู่จะ ต้องถูกขจัดออกเป็นชั้นๆ ดังพระธรรมเทศนา

การละกิเลสของพระองค์หลุดไปเป็นขั้นๆ ตั้งแต่กิเลสใน กายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรุปรพรหมเป็นลำดับไป กิเลสในกายมนุษย์ คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ กิเลสใน กายทิพย์ คือ โลภะ โทสะ โมหะ กิเลสในกายรูปพรหม คือ ราคะ โทสะ โมหะ กิเลสในกายอรุปรพรหม คือ กามราคะนุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชานุสัย ต่อแต่นี้ไปจึงชักเข้าถึงกายหนึ่ง คือกายธรรมหรือ เรียกว่า ธรรมกาย เข้าชั้นโคตรภูจิตเรียกว่าโคตรภูบุคคล โคตรภู บุคคลนี้เดินสมาบัติเพ่งอริยสัจสี่เป็นอนุลอโมปฏิโลม จนหลุดพ้น จากกิเลสพวกสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสแล้ว ตก ศูนย์วับกลับเป็นพระโสดาบันเป็นอันว่าพระโสดาบันละกิเลสได้ 3 คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส แล้วกายโสดาบันนี้

เดินสมบัติต่อเพ่งอริยสัจสี่เป็นอนุโลมปฏิโลมต่อไป ถึงขีดสุด
 ละกิเลสได้อีก 2 คือ กามราคะ พยาบาทขั้นหยาบ จึงเลื่อนขั้น
 ขึ้นเป็นสกทาคามี กายพระสกทาคามีเดินสมบัติเพ่งอริยสัจ
 สี่ ทำนองเดียวกันนั้นต่อไป ถึงขีดสุดละกิเลสได้อีก 2 คือ กาม
 ราคะ พยาบาทขั้นละเอียด จึงเลื่อนขึ้นเป็นพระอนาคามี แล้ว
 กายพระอนาคามีเดินสมบัติเพ่งอริยสัจสี่ทำนองเดียวกันนั้น
 ต่อไป ถึงขีดสุดละกิเลสได้อีก 5 คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ
 อุทธัจจะ อวิชชา จึงเลื่อนขึ้นจากพระอนาคามีเป็นพระอรหันต์
 จิตของพระองค์บริสุทธิ์ผุดผ่องปราศจากกิเลสทั้งมวล จึงได้พระ
 เนิมิตกนามว่า อรห⁵¹

คำสอนในวิชาธรรมกายนี้มีหลักการของความบริสุทธิ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม
 แต่พัวพันกับกิเลสต่างๆ จนมัวหมองต้องวนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร เมื่อไรที่
 ขจัดกิเลสเหล่านั้นออกไปได้ ความบริสุทธิ์ภายในซึ่งก็คือกายธรรมหรือกาย
 แท้ในกรณีของทวิกายก็จะปรากฏขึ้น จึงเป็นที่ชัดเจนว่าอาจมีการเรียกขาน
 ธรรมกายด้วยคำอื่นๆ เช่น ตถาคตครุระ อาลยวิญญาน กายแท้ ซึ่งขึ้นอยู่กับ
 วัฒนธรรมและสังคมในแต่ละดินแดนและยุคสมัย แต่หลักการอันแท้จริง
 ของพระพุทธศาสนา ย่อมสอดคล้องและเป็นหลักการร่วมกันปรากฏให้เห็น
 อย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร). (2545). มรดกธรรมของหลวงพ่อดาวตักน้ำ. วัดปากน้ำภาษีเจริญและสมาคมศิษย์หลวงพ่อดาวตักน้ำ กรุงเทพฯ อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร). (2555). รวมพระธรรมเทศนา คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวตักน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ. กรุงเทพฯ : บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด.

Bagchi, Sitansusekhar. 1967. *Suvarnaprabhasasutram*. Buddhist Sanskrit Text 8. Darbhanga: The Mithila Institute.

Braarvig, Jens, and Ulrich Pagel. 2006. 'Fragments of the Bodhisattvapitakasūtra'. In *Buddhist Manuscripts*, edited by Jens Braarvig. Vol. III. Oslo: Hermes.

Brown, Brian Edward. The Buddha Nature 2010. *A Study of the Tathāgatagarbha and Ālayavijñāna*.

Conze, Edward. 1978. *The Prajñāpāramitā Literature*. Tokyo: Reiyukai.

Gómez, Luis O., and Jonathan A. Silk. 1989. *Studies in the Literature of the Great Vehicle : Three Mahāyāna Buddhist Texts*. Ann Arbor, Mich.: Collegiate Institute for the Study of Buddhist Literature and Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan.

Harrison, Paul. 2006. "Vajracchedikā Prajñāpāramitā: A New English Translation of the Sanskrit Text Based on Two Manuscripts from Greater Gandhāra." In J. Braarvig, eds., *Buddhist Manuscripts*, pp. 133-160. Oslo Hermes Publ.

Hoernle, A.F.R., F.E Pargiter, and Sten Konow. 1916. *Manuscript Remains of Buddhist Literature Found in Eastern Turkestan: Facsimiles with Transcripts, Translations and Notes, Vol. 1, P.1/2, Manuscripts in Sanskrit, Khotanese, Kuchean, Tibetan and Chinese*. Oxford.

Suzuki, Daisetz Teitaro. 1930. *Studies in the Lankavatara Sutra*. London: Routledge.

———. 1932 *The Lankavatara Sutra*. London: Routledge & Kegan Paul.

———. 1968. *The Essence of Buddhism*. Kyoto: Hozokan.

Vaidya, P.L. 1960 ‘Aṣṭasahasrika Prajñāpāramitā’. In *Buddhist Sanskrit Texts*-No.4.

Darbhangā: The Mithila Institute,.

———. 1961 ‘Mahāyāna-sūtra-saṃgraha Part I’. In *Buddhist Sanskrit Texts*-No.17.

Darbhangā: The Mithila Institute.

Wayman, Alex, and Hideko Wayman. 1974. *The Lion’s Roar of Queen Śrīmālā: a Buddhist Scripture on the Tathāgatagarbha Theory*. New York: Columbia University Press.

Williams, Paul. 1989 *Mahāyāna Buddhism*. London: Routledge.

———. 2009. *Mahāyāna Buddhism*. 2nd edition. London: Routledge.

เชิงอรรถท้ายบทที่ 2

- ¹ เรียบเรียงจาก “รายงานการวิจัยการค้นพบคำว่าธรรมกายในคัมภีร์สันสกฤต” โดยพระวีระชัย เดชงกูโร 2556
- ² Göttingen Register of Electronic Texts in Indian Languages and Related Indological materials from Central and Southeast Asia
- ³ Historical & Doctrinal Approach
- ⁴ ปัจจุบันปฏิบัติศาสนกิจอยู่ที่กรุงออลโล นอร์เวย์
- ⁵ Conze, Edward. 1978. *The Prajñāpāramitā Literature*. Tokyo: Reiyukai. p.1
- ⁶ มหาสาងฆิกะ (Mahāsāṅghika) อาณาธระ (Āndhra)
- ⁷ โขตานเป็นอาณาจักรชาวพุทธโบราณ ปัจจุบันคือดินแดนทางตอนใต้มณฑลซินเจียงของจีน
- ⁸ อัษฎาสหสริกา ปรัชญาปารมิตา (Aṣṭasahasrikā Prajñāpāramitā ฉบับ 8,000 โคลก)
- ⁹ na hi tathāgato rūpakāyato draṣṭavyaḥ | dharmakāyastathāgatāḥ | Vaidya, P.L. 1960 ‘Aṣṭasahasrika Prajñāpāramita’. In *Buddhist Sanskrit Texts-No.4.Darbhangā: The Mithila Institute*. p.253
- ¹⁰ ปัญจวิงศตติสาหสริกา ปรัชญาปารมิตา (Pañcaviṃśatisāhasrikā Prajñāpāramitā ฉบับ 25,000 โคลก)
- ¹¹ tāṃs ca dharmakāyena ca rūpakāyena ca draṣṭukāmena iyaṃ eva prajñāpāramitā śrotavyodgrahitavyā... (Kimura 1986, cited in Gretil, 96)
- ¹² วชิรจเฉทิกาปรัชญาปารมิตา (Vajracchedikā Prajñāpāramitā ฉบับ 300 โคลก)
- ¹³ ye māṃ rūpeṇa adrākṣur ye māṃ ghoṣeṇa anvayaṃ mithyāprahñāprasṛtā na māṃ draṣṭyanti te janāḥ draṣṭavyo dharmato buddho dharmakāyas tathāgataḥ... (Gómez and Silk 1989, 105)
- ¹⁴ มหาปรัชญาปารมิตोปปเทศ หรือมหาปรัชญาปารมิตาสาสดรา (Mahāprajñāpāramitopadeśa, Mahāprajñāpāramita-śāstra 大智度論)
- ¹⁵ เขียนโดยท่านนาคารจุน (Nāgārjuna नागार्जुन 龍樹龍猛) สันนิษฐานว่ามีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ. 693-793 (ค.ศ. 150-250)
- ¹⁶ อาจเขียนโดยท่านกุมารจีพ (Kumārajīva कुमारजीव 鳩摩羅什) มีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ. 877-956 (ค.ศ. 334-413) และเขียนในเวลาระหว่าง พ.ศ. 945-949 (ค.ศ. 402-406)
- ¹⁷ โปรดอ่านรายละเอียดจาก “รายงานการวิจัยการค้นพบคำว่าธรรมกายในคัมภีร์สันสกฤต” โดย พระวีระชัย เดชงกูโร 2556 เรื่อง Pitakteeradham’s portion หน้า 30-38
- ¹⁸ dharmatākāya, dharmakāya และ bhūtakāya
- ¹⁹ แปลจากภาษาอังกฤษของ Lamotte 546
Tentative translation:

Answer: Because the beings have āpatti, [from that they] cannot see even though Buddha-s and Bodhisattva-s come. In addition, Buddha's dharmakāya emits continually their rays, and preaches dharma all of the time. But it is on account of their sins that those beings are not capable to see and hear. As if even though the sun rises, the blind is not able to see; the thunder shakes the earth, the deaf is not able to hear... If the mirror is clear and the water is limpid, [we can] see, but [this mirror are] dirty, cloudy and [the water] is muddy, [we] see nothing. Thus, the beings, whose mind is pure, see Buddha, whereas [the beings,] whose mind is impure could not see Buddha. As a result, now there are Buddhas and Bodhisattvas in ten regions, however, who come to save the beings, but these beings [whose mind is impure] are capable to see.

答曰。衆生罪重故。諸佛菩薩雖來不見。又法身佛常放光明。常說法。而以罪故不見不聞。譬如日出盲者不見。雷霆振地聾者不聞。如是法身常放光明常說法。衆生有無量劫罪垢厚重 不見不聞。如明鏡淨水照面則見。垢翳不淨則無所見。如是衆生心清淨則見佛。若心不淨則 不見佛。今雖實有十方佛及諸菩薩來度衆生。而不得見。(T25 No.1509, 126b16-24)

²⁰ 復次佛有二種身。一者法性身。二者父母生身。(T 25, No.1509,121c26-122a4)

而佛身有二種。一者眞身二者化身。衆生見佛眞身 (T25, No.1509,278a18-b2)

²¹ สโคเยนคอลเลกชัน (Schøyen Collection) เป็นองค์การที่รวบรวมคัมภีร์ต้นฉบับต่างๆ ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ส่วนใหญ่รักษเอาไว้ที่ออสโลและลอนดอน ก่อตั้งโดยมาร์ติน สโคเยนในศตวรรษที่แล้ว มีคัมภีร์ต่างๆ กว่า 13,000 เรื่อง 120 ภาษาจาก 134 ประเทศทั่วโลก ครอบคลุมช่วงประวัติศาสตร์ถึง 5,000 ปี ที่เก่าแก่ที่สุดอายุ 5,300 ปี

²² โพธิสัตว์ปิฎกสูตร (Bodhisattvapiṭakasūtra)

²³ palm leaf fragments

²⁴ Braarvig, Jens, and Ulrich Pagel. 2006. 'Fragments of the Bodhisattvapiṭakasūtra'. In *Buddhist Manuscripts*, edited by Jens Braarvig. Vol. III. Oslo: Hermes.p. 82 แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล โปรดศึกษาประกอบหัวข้อ โพธิสัตว์ปิฎก ในบทที่ 1

²⁵ โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมจาก บทที่ 1 ร่องรอยธรรมกายจากคัมภีร์ภาษาคานธารีฯ

²⁶ กิลกิต (Gilgit)

²⁷ Vajracchedikā Prajñāpāramitā

²⁸ Harrison, Paul. 2006. "Vajracchedikā Prajñāpāramitā: A New English Translation of the Sanskrit Text Based on Two Manuscripts from Greater Gandhāra." In J. Braarvig, eds., *Buddhist Manuscripts*, pp. 133-160. Oslo Hermes Publ. p.133

²⁹ *ye māṃ rūpeṇa adrākṣur ye māṃ ghoṣeṇa anvayuh mīthyāprahāṇaprasṛtā na māṃ drakṣyanti te janāḥ draṣṭavyo dharmato buddho dharmakāyas tathāgataḥ dharmatā cāpy avijñeyā na sā śakyam vijānituṃ ||* Gómez, Luis O., and Jonathan A. Silk. 1989. *Studies in the Literature of*

the Great Vehicle :Three Mahāyāna Buddhist Texts. Ann Arbor, Mich.: Collegiate Institute for the Study of Buddhist Literature and Center for South and Southeast Asian Studies, University of Michigan. p. 105

Whoever saw me through my physical form, Whoever followed me through the sound of my voice, Engaged in the wrong endeavours, Those people will not see me. A Buddha is visible through the dharma, A Realized One has the dharma for a body, But the nature of dharma being unknowable by sensory consciousness, It cannot be known by sensory consciousness. (Harrison 2006, 156)

แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล

³⁰ (ค.ศ. 1961)

วัชรเจตिका นามะ ไตรศตिका ปรัชญาปารมิตา (Vajracchedikā nāma trisatikā prajñāpāramitā) ye māṃ rūpeṇa cādrākṣurye māṃ ghoṣeṇa cānvaguḥ | mithyāprahāṇaprasrītā na māṃ drakṣyanti te janāḥ || dharmato buddho draṣṭavyo dharmakāyā hi nāyakāḥ | dharmatā ca na vijñeyā na sā śakyā vijñānitum || Vaidya 1961 'Mahāyāna-sūtra-saṃgraha Part I'. In Buddhist Sanskrit Texts-No.17.Darbhanga: The Mithila Institute. p.87

³¹ พ.ศ. 1701-1800 โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมหัวข้อ วัชรเจตिकाปรัชญาปารมิตา ในบทที่ 1

³² สุวรรณประภาสสูตร (Suvāṇaprabhāsa-sūtra)

³³ [tathā pramāṇaṃ bahu punyaskandhaṃ yaṃ] me śrutaṃ sūtranumoditaṃ ca | yathābhiprāyena mi bodhi prāptā saddharmakāyaśca mayā hi labdha || Bagchi, Sitansusekhar. 1967. Suvāṇaprabhāsa-sūtra. Buddhist Sanskrit Text 8. Darbhanga: The Mithila Institute. p.82

³⁴ [...] me śrutaṃ sūtranumoditaṃ ca | yathābhiprāyena mi bodhi prāptaṃ sadharmakāyaṃ hi mayā ca labdhaṃ || Hoernle, A.F.R., F.E Pargiter, and Sten Konow. 1916. Manuscript Remains of Buddhist Literature Found in Eastern Turkestan: Facsimiles with Transcripts, Translations and Notes, Vol. 1, P.1/2, Manuscripts in Sanskrit, Khotanese, Kuchean, Tibetan and Chinese. Oxford. p.113

³⁵ แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล

³⁶ โปรดอ่านประกอบหัวข้อ สุวรรณประภาสสูตรในบทที่ 1

³⁷ สังฆาวดารสูตร (Saddharmalankāvatārasūtra, Laṅkāvatārasūtra लंकावतारसूत्र)

³⁸ Williams, Paul. 2009. Mahāyāna Buddhism. 2nd edition. London: Routledge. p.104

³⁹ สรวสตตวาส ตถาคคครุภา

⁴⁰ Ibid..p.103

⁴¹ “รายงานการวิจัยการค้นพบคำว่าธรรมกายในคัมภีร์สันสกฤต” โดยพระวีระชัย เตชกุกโร 2556 หน้า 39

⁴² Teach me, Blessed One, concerning that most subtle doctrine which explains the Citta, Manas, Manovijñāna, the five Dharmas, the Svabhāvas, and the Lakṣanas; which is put in practice by the Buddhas and Bodhisattvas ... teach them regarding the Dharmakāya which is praised by the Tathāgatas and which is the realm of Ālayavijñāna which resembles the ocean with its waves. Suzuki 1932 *The Lankavatara Sutra*. London: Routledge & Kegan Paul. pp. 39-40

⁴³ ศรีมาลาเทวีสิงหนาทสูตร (Śrīmālādevī Siṃhanāda Sūtra 勝鬘師子吼一乘大方便方廣經)

⁴⁴ Brown, Brian Edward. *The Buddha Nature* 2010. *A Study of the Tathāgatagarbha and Ālayavijñāna*. p.3

⁴⁵ Wayman, Alex, and Hideko Wayman. 1974. *The Lion's Roar of Queen Śrīmālā: a Buddhist Scripture on the Tathāgatagarbha Theory*. New York: Columbia University Press. p.98 แปลภาษาไทยโดย ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล

โปรดศึกษาประกอบหัวข้อ ศรีมาลาเทวีสิงหนาทนिरเทศ ในบทที่ 1

⁴⁶ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) “รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร).” คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 588

⁴⁷ วิญญาณ 6 คือความรู้แจ้งอารมณ์ 6 ประการ 1.) จักขุวิญญาณ ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทางตา คือ รูปร่างด้วยตา, เห็น 2.) โสตวิญาณ ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทางหู คือ รู้เสียงด้วยหู, ได้ยิน 3.) ชานวิญาณ ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทางจมูก คือ รู้กลิ่นด้วยจมูก, ได้กลิ่น 4.) ชิวหาวิญาณ ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทางลิ้น คือ รู้รสด้วยลิ้น, รู้รส 5.) กายวิญาณ ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทางกาย คือ รู้โผฏฐัพพะด้วยกาย, รู้สึกกายสัมผัส 6.) มโนวิญาณ ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทางใจ คือ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ, รู้ความนึกคิด D.III.243; Vbh.180. ที.ปา.11/306/255; อภ.วิ.35/120/105.

⁴⁸ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) “รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)” หน้า 754

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 51

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 53

⁵¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 17

บทที่ 3

สมาธิภาวนาและธรรมกาย
ในคัมภีร์ภาษาจีน

สมาธิภาวนาในคัมภีร์ภาษาจีน¹

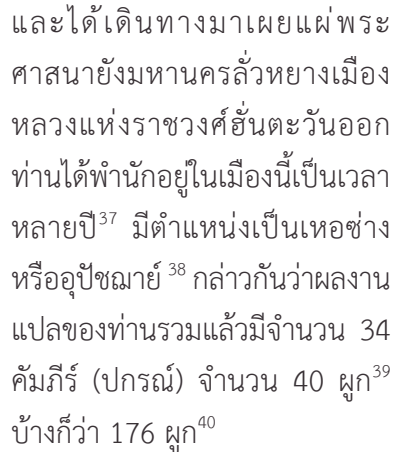
พระพุทธศาสนาเริ่มเป็นที่รู้จักของชาวจีนในรัชสมัยจักรพรรดิฉินซีฮ่องเต้² คณะพระศรีพันธู³ได้เดินทางมาสู่ราชสำนักจีนพร้อมกับเชิญพระคัมภีร์มาด้วยจำนวนหนึ่ง⁴ แต่องค์จักรพรรดิทรงวิตกว่าเป็นศาสนาต่างชาติ จึงปฏิเสธที่จะรับพระพุทธศาสนา ซ้ำยังจำขังพระศรีพันธูและคณะ แต่คัมภีร์นั้นถูกถูกเปิดและคณะพระศรีพันธูได้รับการปล่อยตัวโดยบุรุษร่างสีทองสูงราว 5 เมตร เหตุการณ์อัศจรรย์นี้ทำให้จักรพรรดิทรงเลื่อมใสถึงกับคุกพระขงช์ (คุกเข่า) ก้มพระเศียรลงกับพื้นถวายความเคารพ ขอมาโทษต่อสิ่งที่พระองค์กระทำการไป⁵

ประมาณ 200 ปีต่อมาในสมัยจักรพรรดิฮั่นหมิงตี้⁶ หนังสือโหวฮั่นชู⁷ บันทึกว่าพระจักรพรรดิทรงพระสุบินถึงบุรุษร่างสีทองมีรัศมีออกจากกาย และศีรษะ⁸ ได้เหาะเข้ามาในพระตำหนักที่พระองค์ประทับอยู่ วันรุ่งขึ้น จักรพรรดิทรงเรียกเหล่าโหราจารย์เข้ามาทำนายฝันนั้น มีโหราจารย์ผู้คงแก่เรียนชื่อ ฟู่อี้⁹ กราบทูลถึงบุรุษผู้มีชื่อเสียงในประเทศอินเดีย ซึ่งมีชีวิตในสมัยราชวงศ์โจว ผู้คนต่างเรียกขานกันว่า “พุทธะ”¹⁰ ได้ตั้งศาสนาใหม่ทางดินแดนตะวันตก พระจักรพรรดิทรงพอพระทัยคำทำนายนี้มาก¹¹ ถึงกับทรงส่งคณะทูตนำโดยขุนพล ไฉ้อิน¹² พร้อมคณะอีก 20 คน เดินทางไปอินเดียเพื่อเสาะหาพุทธธรรม¹³ เมื่อคณะทูตเดินทางไปถึงเมืองเยว่จื่อ¹⁴ หรือเตอร์กีสถาน (ปัจจุบันคือซินเจียง) ก็ได้พบกับพระภิกษุเชื้อสายอินโดซีเรียน¹⁵ สองรูปนามว่าพระกัศยปมาตังคะและพระธรรมรัตน์¹⁶ จึงได้อารธนาทั้งสองรูปเดินทางกลับจีน พร้อมกับบรรทุกพระคัมภีร์มาจำนวนหนึ่งบนหลังม้าขาว ถึงมหานครลั่วหยางเมืองหลวงแห่งอาณาจักรฮั่นในปี พ.ศ. 610¹⁷ เมื่อพระภิกษุทั้งสอง

รูปเข้าเฝ้าและสนทนาธรรมกับจักรพรรดิฮั่นหมิงตี้ พระองค์ทรงบังเกิดความเลื่อมใสประกาศตนเป็นพุทธมามกะ อีกทั้งยังได้พระราชทานพระบรมราชนุญาตให้สร้างวัดม้าขาวถวายพระเถระทั้งสองรูป และทรงอุปถัมภ์พระเถระในการแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาจีนอีกด้วย¹⁸

เมื่อพระพุทธศาสนาได้รับการประดิษฐานลงสู่ประเทศจีนในยุคฮั่นแล้ว ศาสนิกจสำคัญอย่างยิ่งของพระธรรมทูตในสมัยนั้น คือการแปลพระสูตรต่างๆ จากต้นฉบับภาษาดั้งเดิม¹⁹ เป็นภาษาจีน ซึ่งงานแปลเหล่านี้ได้รับการสานต่อเรื่อยมา พระสูตรที่สำคัญๆ ทั้งหมดได้รับการแปลออกมาจนครบถ้วนและสิ้นสุดลงในยุคราชวงศ์ถัง แม้ว่าในยุคต่อมาจะมีการแปลพระสูตรต่างๆ ออกมาบ้าง แต่ก็尽是พระสูตรที่หลงเหลืออยู่ประปราย²⁰ การแปลพระสูตรต่างๆ เป็นภาษาจีนนั้นมีความยากลำบาก ไม่สามารถทำได้ครบถ้วนภายในชั่วอายุคน ต้องใช้เวลาที่ยาวนานหลายร้อยปี ประวัติศาสตร์จีนได้แบ่งยุคงานแปลออกเป็นสามช่วง²¹ ช่วงแรกคือยุคฮั่นฮั่นหรือฮั่นตะวันออก (พ.ศ. 568-763) ซึ่งผู้แปลหลักคือพระธรรมทูตชาวต่างชาติ ช่วงที่สองอยู่ในยุคราชวงศ์ถัง (พ.ศ. 1161-1450) เป็นความร่วมมือทำการแปลของพระธรรมทูต ชาวต่างชาติกับชาวจีน และช่วงสุดท้ายอยู่ในยุคราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ. 1530-1822) นักแปลชาวจีนดำเนินการเองทั้งหมด เนื่องจากมีทักษะความชำนาญการแปลมากแล้ว ในช่วงแรกของการแปลพระคัมภีร์นั้น มหานครลั่วหยางเป็นศูนย์กลางการแปล มีคณะพระธรรมทูตชาวต่างชาติเป็นหลักการทำงาน พระธรรมทูตเหล่านี้เป็นชาวพาร์เซีย²² ชาวภูษานะ²³ ชาวชอกเคียน²⁴ และกลุ่มเชื้อสายชาวอินเดีย หนึ่งในนักแปลสำคัญชาวพาร์เซียในยุคแรกนี้คือพระอันซื่อเกา²⁵ ผู้ก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมที่มีรากฐานคำสอนของหินยาน โดยมีศิษย์ผู้ใกล้ชิดคือพระคังเซิงหุย²⁶ และ

ดังกล่าวไว้แล้วว่าพระอันชื่อกาวได้ก่อตั้งสำนักภาวนาที่มีฐานคำสอน
ของหินยานตั้งแต่ต้นประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในจีน พระอันชื่อกาวถือกำเนิด
ในฐานะมกุฎราชกุมารแห่งแคว้นพาร์เธีย³⁶ ต่อมาท่านบวชในนิกายสรวาสตีวาท

118 | ดร.กิจชัย เอื้อเกษม

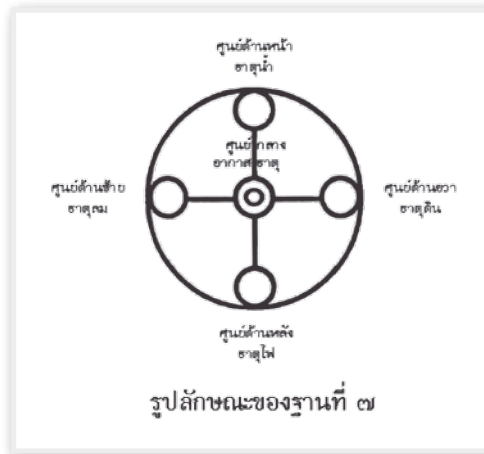
สำหรับรูปแบบของสมาธิที่สอนในสำนักพระอันชือกาวนั้น จากการวิเคราะห์ข้อมูลโดยพระเกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ พบว่า เป็นหนึ่งในเทคนิคการทำสมาธิของอินเดียโบราณที่เรียกว่า “อานาปานสมถุติ” ในสมัยนั้นพระนักเผยแผ่ต้องประสบกับปัญหาในการเลือกใช้คำศัพท์ที่เหมาะสม จึงหยิบยืมศัพท์เฉพาะทาง⁴¹ของเต๋ามาใช้ในการแปลและอธิบายความหมายแนวคิดของพระพุทธศาสนา ศัพท์เฉพาะทางเหล่านี้ พบได้ทั่วไปในงานแปลของพระอันชือกาว⁴² ดังเช่นในคัมภีร์ชื่อ “ต้าอันปันโส่วอิจิง”⁴³ หรือ “มหาอานาปานสมถุติสูตร” ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักคัมภีร์หนึ่งที่ใช้ในการค้นคว้าการปฏิบัติสมาธิภาวนาแบบดั้งเดิม และเพราะการที่พระอันชือกาวได้ผสมผสานดึงเอาคำศัพท์ของเต๋ามาใช้กับพระพุทธศาสนานี้เอง ทำให้ชาวจีนที่ยังไม่คุ้นเคยกับพระพุทธศาสนา สามารถเข้าใจพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น ทั้งเริ่มรู้จักวิธีการทำสมาธิในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ผลงานอีกชิ้นของพระอันชือกาวคือคัมภีร์โยคจารภูมิ⁴⁴ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ท่านแปลอย่างย่อ⁴⁵ โดยต้องการให้เป็นคัมภีร์อ่านประกอบสำหรับคัมภีร์อานาปานสมถุติสูตร ซึ่งเน้นไปที่การปฏิบัติสมาธิโดยกำหนดสติเนื่องกับลมหายใจ นอกจากงานแปลต่างๆ แล้วพระอันชือกาวยังได้เรียบเรียงอรรถกถาของ “อานาปานสมถุติ”⁴⁶ ขึ้นโดยตัวท่านเองอีกด้วย⁴⁷

ดังกล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า คัมภีร์หลักที่ใช้ในการค้นคว้าการปฏิบัติสมาธิภาวนาดั้งเดิมนั้นชื่อคัมภีร์ “ต้าอันปันโส่วอิจิง” หรือ “มหาอานาปานสมถุติสูตร” คัมภีร์นี้⁴⁸สันนิษฐานว่าแต่เดิมเขียนด้วยภาษาคานธารีในราวพุทธศตวรรษที่ 6⁴⁹ เป็นคู่มือการปฏิบัติธรรมฉบับย่อ เรียบเรียงโดยพระโยคจารแห่งนิกายสรรพาสติวาท⁵⁰ ซึ่งเป็นหินยานที่มีคำสอนเป็นภาษาสันสกฤต⁵¹ อย่างไรก็ตาม

คัมภีร์นี้รู้จักกันโดยทั่วไปในชื่อภาษาจีนว่า “โผซัวต้าอันปันโส่วอี่จิง”⁵² และในคัมภีร์นี้เองที่พบวลีที่ให้ความสำคัญต่อศูนย์กลางกายว่า “ความสามารถในการเฝ้ารักษาสติไว้ภายในกลางกาย เรียกว่าสติที่ตามเห็นกาย แท้จริงแล้วนั่นคือสติที่อยู่ตรงกลางกาย”⁵³ เนื้อหาสำคัญในอานาปานสมถีสสูตร เน้นอูบายการประคองรักษาสติไว้ภายในกลางกายผ่านลมหายใจ⁵⁴ สำหรับตำแหน่งการประคองรักษาสติไว้ภายในกลางกายนั้น อุบาสกฉินหุ้ย⁵⁵ศิษย์ของพระอันซือเกาได้เรียบเรียงเพิ่มเติมไว้ในคัมภีร์ชื่อ “อินฉือรุจิงจู้”⁵⁶ ซึ่งในส่วนที่กล่าวถึง “อรรหาแห่งอานาปานสมถิ” มีข้อความว่า⁵⁷ “ในขณะที่หายใจออกมาจากภายในที่ประคองด้วยมหาภูตรูปสี่ใจ [ต้องวาง] อยู่ภายในนั้น”⁵⁸ คำว่ามหาภูตรูปสี่นั้นคือ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ข้อความดังกล่าวจึงหมายถึงการกำหนดใจขณะปฏิบัติธรรมไว้กลางธาตุทั้งสี่ จากข้อมูลในคัมภีร์จึงทำให้ได้หลักฐานว่า อย่างน้อยในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 8⁵⁹ มีเทคนิคการปฏิบัติสมาธิของหินยานแบบลมหายใจ (อานาปานสติ) และขณะทำสมาธิอยู่นั้นผู้ปฏิบัติพึงวางใจไว้ที่กลางมหาภูตรูปสี่

เมื่อเปรียบเทียบกับหลักการสอนสมาธิของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ที่กล่าวถึงการประคองรักษาสติ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวว่าให้รวมใจไว้ตรงตำแหน่งที่สุดของลมหายใจเข้าออก อันเป็นตำแหน่งศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ดซึ่งเป็นฐานที่ตั้งของใจ⁶⁰ และในส่วนของมหาภูตรูปทั้งสี่นั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดงไว้ในผังทางเดินของใจและตำแหน่งที่ตั้งของจิต ว่าขณะปฏิบัติสมาธิภาวนา ใจจะต้องวางอยู่ตรงความว่างหรืออากาศธาตุซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกลาง ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟภายในกายของผู้ปฏิบัติ

ข้อมูลข้างต้นแสดงความสอดคล้องของตำแหน่งที่ตั้งของใจขณะปฏิบัติสมาธิภาวนา ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ปฏิบัติของหินยานแปลโดยพระอันช็อกวาล และคำสอนของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี ว่าอยู่กลางกายผู้ปฏิบัติและตั้งอยู่ระหว่างธาตุทั้งสี่

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่พระอันช็อกวาลกำลังเผยแผ่อานาปานสมถะอยู่นั้น พระโลกเกษม⁶¹ ได้สั่งสอนรูปแบบสมาธิแบบพุทธานุสติ ดังปรากฏในคัมภีร์จินที่ท่านแปลจากพระสูตรมหายานชื่อ ปรัตยุดปันนสมาธิสูตร⁶² พระโลกเกษมเป็นชาวกุษาณเกิดในคันธาระเมื่อ พ.ศ. 690 อันเป็นช่วงที่พระเจ้ากนิษกะแห่งกุษาณทรงทำนุบำรุงและส่งเสริมพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง พระโลกเกษมมาถึงราชสำนักอันตะวันออกมหนครลั่วหยางในสมัยพระเจ้าหวันตี้ (ครองราชย์ พ.ศ. 689-710)⁶³ และทำงานแปลระหว่างปี พ.ศ. 718-741 งานแปลของท่านเป็นรากฐานสำคัญของพระพุทธศาสนาในจีนต่อมาอีกยาวนาน⁶⁴

ภาพวาดพระโลกเกษม

พระสูตรปรัตยุตปันนสมาธิสูตรที่ท่านแปลไว้นั้น จัดเป็นพระสูตรเกี่ยวกับสมาธิเก่าแก่ที่สุดของมหายาน เขียนขึ้นก่อนการแปลของท่านคือในราว พ.ศ. 500 หรืออาจเก่าแก่มากกว่านั้น⁶⁵ คัมภีร์นี้กล่าวถึงการทำสมาธิแบบกำหนดนิมิตเป็นองค์พุทธเจ้าไว้ในใจ เมื่อผู้ปฏิบัติใจหยุดนิ่งจะสามารถเข้าถึงประสบการณ์ เห็นพระพุทธเจ้าจำนวนมากมายดุษฎีเลองค์พระได้ ในการประมวลเนื้อหาจากฉบับภาษาจีนและทิเบตคัมภีร์ระบุไว้ว่า ให้ทำสมาธิบนพื้นฐานของศีลที่บริสุทธิ์ คุณธรรมที่บริบูรณ์ และความไม่ยึดติดในสิ่งใดๆ ดังข้อความต่อไปนี้

พระโพธิสัตว์จะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม (ชำระศีลให้บริสุทธิ์แล้วให้อยู่ในที่สงัด) น้อมระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง⁶⁶ เหมือนระลึกถึงสิ่งน่าปลื้มใจที่เห็นในฝันด้วยใจที่แน่วแน่มิอวกแวก เขาไม่พึงทำความรู้สึกเหมือนกำลังรับรู้สิ่งที่มีตัวตน แต่ให้ทำความรู้สึกเสมือนกำลังรับรู้อากาศที่ว่างเปล่า (ทำใจให้ว่างจากความคิดทั้งปวง) เมื่อใจตั้งมั่นในการรับรู้อากาศที่ว่างเปล่าแล้วมีใจจดจ่ออยู่เฉพาะพระพุทธรองค์ ก็จะเห็นพระองค์เสมือนมาปรากฏอยู่เฉพาะหน้า **ดังมาดังพุทธปฏิมาที่เป็นรัตนใสแจ่ม**⁶⁷ และเมื่อมีใจตั้งมั่นในสมาธินี้แล้วพระโพธิสัตว์น้อมใจจดจ่อในทิศใด ก็จะมองเห็นพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในทิศนั้น นี่คือผลตามธรรมชาติของสมาธินี้ซึ่งเกิดจากเหตุ 3 ประการคือ 1) อานุภาพของพระพุทธเจ้า 2) อานุภาพของสมาธิ และ 3) กำลังบุญที่สั่งสมมาของพระโพธิสัตว์เอง เปรียบเหมือนคนส่องดูเงาของตนในภาคน้ำมันที่ใสและนิ่งหรือในกระจกที่เรียบและใสสะอาด ย่อมมองเห็นเงาตนเองได้ชัดเจนฉับใด พระโพธิสัตว์ก็ย่อมเห็นพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ไม่ยากด้วยใจที่นิ่งและใสเป็นสมาธินั่น และเมื่อเห็นพระพุทธรองค์แล้วก็กราบทูลสอบถามปัญหาได้ และยินดีกับคำตอบที่ได้รับจากพระองค์

อานิสงส์ของสมาธิในการเห็นองค์พระคือทำให้มีบาร์มิเต็มเปี่ยม ทำให้เรียนรู้ได้ทุกสิ่ง และตรัสรู้ได้รวดเร็วประดุจดั่งพระพุทธรองค์ ผู้สัพพัญญู⁶⁸

เมื่อเปรียบเทียบกับพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคล
เทพมุนี (สด จนฺทสโร) ซึ่งให้ไว้ในยุคสมัยวันเวลาที่ต่างกัน จะสามารถเห็น
ความสัมพันธ์บางประการ ตามที่ได้คัดลอกมาเป็นตัวอย่างดังนี้ ในกรณีการ
ทำใจให้ว่าง

...เมื่อไม่ติดแล้ว ใจไม่เกาะอะไรเลย ใจมันก็ว่างจากสังขาร
เหล่านั้น ไม่เกี่ยวเกาะในสังขารเหล่านั้น ใจที่ว่าง ใจว่างนั้นแหละ
เป็นหนทางหมดจด ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใด ใจที่ว่างนั้นแหละ เป็น
หนทางหมดจด ว่างจากสังขารเหล่านั้น ไม่เกี่ยวเกาะด้วยสังขาร
เหล่านั้น ไม่ติดในสังขารเหล่านั้นเรียกว่า ใจหมดจด เป็นหนทาง
บริสุทธิ์ นี่แหละทางบริสุทธิ์เป็นทางไปของพระอรหันต์ ตั้งต้น
แต่โสดา สกทาคา อนาคา อรหันต์ไปทางนี้ไปทางหมดจดนี้⁶⁹

ในกรณีเห็นพระปฎิมากรแก้วใสเมื่อปฏิบัติได้ถูกส่วน

...ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงกายธรรม รูปเหมือนพระปฎิมากร
เกตุดอกบัวตูม ใสเป็นกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า นี่แหละ
ธรรมกายโคตรภูละ...⁷⁰

ในกรณีได้เห็นพระพุทเจ้า

...ถ้าทำเป็นอย่างเขาแล้วละก็ ก็เข้าถึงพุทธรัตนะ ธรรม
รัตนะ สังขารัตนะ ถูกส่วนเข้าดังนี้ละก็ พระพุทเจ้าอยู่ที่ไหนก็พูด
ได้นะ อยู่ที่ไหนพานก็ไปได้ พระพุทเจ้าอยู่ที่ไหนไปได้หมด หรือจะ

อาราธนามาที่นี่ก็ได้ เดียวนี้ก็ทำได้ทีเดียว นี่เป็นหลักจริง เป็นหลักจริงอย่าทอดทิ้ง ให้เอาใจใส่ทุกถ้วนหน้า⁷¹

และในกรณีได้พูดหรือถามคำถามกับพระพุทธเจ้า

...ไปพูดกันได้ ถามอะไรกันได้ ไปทำอะไรกันได้ รู้เรื่องหมด ตลอดจนกระทั่งไปถึง รูปพรหม 16 ชั้น อรูปพรหม 4 ชั้น ไปตลอด นิพพานไปตลอด พระพุทธเจ้าไปอยู่ในนิพพานที่ไหน ไปพบกันหมด ไปพูดกันได้ ถามกันได้ทั้งนั้น⁷²

จากข้อมูลการเปรียบเทียบข้างต้น จะพบว่าผลสำเร็จจากการปฏิบัติธรรมทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นพระปฏิมากรแก้วใส ผู้ปฏิบัติสามารถพูดหรือถามคำถามต่างๆ ได้ จะต่างกันตรงที่ในวิชชาธรรมกายพระปฏิมากรแก้วใส นั่นคือพระธรรมกายหน้าตักขนาดต่างๆ ซึ่งแตกต่างกันตามผลการปฏิบัติแต่ละขั้น ในขณะที่คัมภีร์ปรัยตูปันนสมาธิสูตรภาษาจีนไม่ปรากฏรายละเอียดว่าพระพุทธเจ้าที่เห็นและพูดหรือถามคำถามได้นั้นมีขนาดเท่าไร อย่างไรก็ตาม จดรวมอีกจุดหนึ่งคือผู้ปฏิบัติต้องทำใจให้ว่างเปล่าหมดจดให้ได้เสียก่อน จึงจะประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม

ดร.ชนิดา ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมว่า⁷³ พระสูตรนี้แม้จะกล่าวถึงการเห็นพระ แต่ก็เน้นการปล่อยวางและให้เห็นทุกสิ่งว่างเปล่ารวมทั้งองค์พระที่เห็นด้วย กล่าวคือในเวลาที่เราถึงพระพุทธรูปองค์หรือในเวลาที่เราเห็นพระ ก็ให้เห็นโดยปราศจากสัญญาว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง (ภาวสัญญา) และว่างเปล่าจากความคิดด้วย และในการพัฒนาสมาธินี้ให้ก้าวหน้า ก็สอนให้ปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 โดยมีได้ใช้ความคิดพิจารณา กล่าวคือ “ตามเห็นภายใน

กายโดยไม่มีจิตคิดไปในแง่มุมต่างๆ เกี่ยวกับกาย” “ตามเห็นเวทนาในเวทนา โดยไม่มีจิตคิดไปในแง่มุมต่างๆ เกี่ยวกับเวทนา” เป็นต้น ซึ่งตรงกันกับคำสอนในวิชาธรรมกายที่อาศัยการหยุดนิ่งและเห็นเข้าไปตามลำดับ หากได้เป็นการใช้ความคิดพิจารณาแต่อย่างใดไม่ ดังที่พระเดชพระคุณพระเทพญาณมหา มุนีกล่าวสอนอยู่เสมอว่า “ให้เป็นผู้ดูมิได้เป็นผู้กำกับหรือผู้แสดง” และดังที่ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีแปลคำว่า “อนุปสฺสี” อย่างตรงตัวว่า “เห็นเนื่องๆ” ดังข้อความที่คัดมานี้

อิธ ภิกขเว ภิกขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหริติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ที่ศึกษาพระธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้า เห็นกายในกายเนื่องๆ นั้นเป็นไฉนเล่า..... เห็นกายในกายเนื่องๆ อยู่ ถ้าเห็นเข้าแล้วทำให้อาตมาปีเพียรเพียร เพียรให้เห็นอยู่เสมอ นั้นไม่เปลืองทีเดียว อาตมาปี สมบ ชาโน รู้รอบคอบอยู่เพียรแล้วก็รู้รอบคอบ สติมา มีสติด้วยไม่เปลืองรู้รอบคอบไม่เปลือง วินย โลก อภิขเฌา โทมนสฺส คอยกำจัดอภิขเฌา ความเพ่งเฉพาะอยากได้ และความ โทมนัสเสียใจ ใจเสียใจนี้แหละอย่าให้เล็ดลอดเข้าไป ได้ทีเดียว...ข้อที่สองคือ เวทนาสุ เวทนา นุปสฺสี วิหริติ อาตมาปี สมบ ชาโน สติมา วินย โลก อภิขเฌา โทมนสฺส เห็นเวทนาในเวทนาเนื่องๆ อยู่ มีความเพียรเป็นเครื่องเผ่ายังกิเลสให้เร่าร้อน มีความรอบคอบ มีสติมั่นไม่พินเพื่อน นำอภิขเฌา โทมนัสในโลก ออกเสีย ไม่ให้เล็ดลอดเข้าไปได้ นี่ส่วนเวทนา ฯลฯ⁷⁴

ดร.ชนิดา ได้ทิ้งท้ายไว้ว่า พระสูตรเก่าแก่ที่เน้นวิธีปฏิบัติเช่น ปรัตยุต ปันนสมาธิสูตรนี้ ควรค่าแก่ความสนใจศึกษาประวัติความเป็นมา ซึ่งอาจย้อนรอยกลับไปได้ก่อนจะมาเป็นมหายาน⁷⁵

อีกประमाणสองร้อยปีต่อมาตรงกับยุคราชวงศ์ฉินสมัยหลัง (พ.ศ. 927-960)⁷⁶ มีคัมภีร์ปฏิบัติธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธานุสติเกิดขึ้นหลายเล่ม⁷⁷ พระกুমารชีฟ⁷⁸หรือพระกุมารชีวะได้แปลคัมภีร์เป็นภาษาจีนชื่อ “ซือเหวยเลี่ยหย่าฝ่า”⁷⁹ซึ่งเป็นคัมภีร์การปฏิบัติแบบพุทธานุสติ เก่าแก่เป็นที่รู้จักกว้างขวาง

อนุสาวรีย์พระกুমารชีฟหน้าถ้ำคิซิล เมืองกุซา มณฑลซินเจียง⁸⁰

พระกুমารชีฟมีบิดาเป็นชาวกัษมีร์ชื่อกุมารายณะ⁸¹ มารดาคือเจ้าหญิงชีวะกะ⁸²ราชกนิษฐาของพระราชาแห่งกุซา เจ้าหญิงทรงพำนักในอารามภิกษุณี

ตั้งแต่พระกุมารชิพอายุได้ 7 ขวบ สองปีต่อมาทรงนำพระกุมารชิพเข้ารับการ
ศึกษาในสำนักพระพุทธรทัตต์⁸³ ที่แคว้นกัษมีร์ พระกุมารชิพใช้เวลา 3 ปีในการ
เรียน ทิรฆาอคมะ มัธยฮาอคมะ และกษุทรกะ⁸⁴ เมื่อเดินทางกลับได้พำนักที่
กัษคาร์⁸⁵ เพื่อบวชพระกุมารชิพเป็นสามเณรศึกษาพระอภิธรรมและอาคมะอื่นๆ
จากพระพุททยศ⁸⁶แห่งนิกายสรรวาสติวาทเป็นเวลา 1 ปี เมื่ออายุได้ 12 ปีย้าย
ไปพำนักที่เมืองเทอร์ฟาน⁸⁷ ได้เรียนคัมภีร์นิกายมหายิมิกะของท่านนาคารขุน⁸⁸
กิตติศัพท์ของท่านเริ่มต้นจากการที่ท่านชนะการแสดงวาทะทางธรรม และได้
กลับไปเป็นอาจารย์สอนธรรมะแก่พระราชธิดาแห่งกุกษา เวลานั้นชื่อเสียงของ
ท่านเลื่องไปถึงประเทศจีน ต่อมา พระเจ้าฝูเจียน⁸⁹ กษัตริย์ฉินราชวงศ์แรก
ได้ส่งขุนพลหลี่กวง⁹⁰ออกมาปราบแคว้นกุกษาและชิงตัวพระกุมารชิพ ขุนพลผู้นี้
ได้รับชัยชนะและควบคุมพระกุมารชิพกลับไปด้วย แต่ระหว่างทางทราบว่
พระเจ้าฝูเจียนเสียเมือง จึงตั้งตัวเป็นเอกราชที่เมืองเหลียวโจวเมื่อ พ.ศ. 929
พระกุมารชิพถูกจำขัง เวลานั้นท่านอายุมากแล้ว เข้าใจว่าท่านคงใช้เวลาในที่
จำขังศึกษาภาษาจีน จวบจนกระทั่งพระเจ้าเหยาซิง⁹¹แห่งฉินราชวงศ์หลัง กริธา
ทัพมาปราบขุนพลผู้นี้สำเร็จ พระกุมารชิพจึงได้รับการนิมนต์ไปอยู่นครหลวง
ฉางอัน ที่นครฉางอันท่านได้เป็นพระราชครูและเป็นทีเคารพของพระเจ้าเหยาซิง
เป็นอย่างมาก ชาวจีนทุกเพศทุกวัยได้รับการสั่งสอนจากท่าน ทั้งจากการ
แสดงธรรมเทศนาและจากบทแปลพระสูตรต่างๆ เป็นภาษาจีน กล่าวกันว่า
กว่าเก้าในสิบของประชากรชาวจีนสมัยนั้น ฝั่ธรรมะยอมรับนับถือพระพุทธ
ศาสนา แม้พระเจ้าเหยาซิงเองก็หลีกเลี่ยงการฆ่าฟันและโทษประหาร กลับมา
ใช้นโยบายผ่อนปรนอะลุ่มอล่วยแทน พระกุมารชิพได้แปลพระไตรปิฎกและ

คัมภีร์มหายานเป็นภาษาจีนหลายเล่ม⁹² ซึ่งถือเป็นฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศจีนและอื่นๆ สืบทอดต่อมากกว่าพันปี

เนื้อหาของคัมภีร์ “ชื่อเหวยเลี่ยหย่าฝ่า” ของพระกุมารชีฟ ในส่วนของการทำสมาธิด้วยการระลึกเห็นพระพุทธรูปเจ้าเขียนไว้ว่า

...ผู้ปฏิบัติพบกับกายแก้ว... แล้วเห็นดวงสว่างผุดออกมาจากกลางกายนั้น... เมื่อดวงสว่างผุดออกมาจากกลางกายนั้นแล้ว ให้ผู้ปฏิบัตินึกเห็นพระอมิตายู⁹³ ในกลางดวงสว่างกลางกายนั้น⁹⁴

ชื่อพระอมิตายูเป็นพระนามของพระอมิตาพุทธะ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าพระองค์หนึ่งของมหายาน ข้อความข้างต้นจึงหมายถึงการได้เห็นพระพุทธรูปในกลางดวงสว่าง ที่ผุดออกจากกลางกายแก้ว นอกจากนี้ยังปรากฏข้อความที่ให้ความชัดเจนในการปฏิบัติเพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงถึงการตรึงพระธรรมกายหรือการเห็นพระธรรมกายว่า “พระธรรมกายซ่อนอยู่ภายในกายเนื้อของผู้ปฏิบัติ”⁹⁵ และอุปมาไว้ด้วยว่า “ดูบุรุษผู้นึกถึงคนโทก่อน แล้วต่อมาจึงนึกถึงมุกมณีที่อยู่ในคนโทนั้น”⁹⁶ พระกุมารชีฟยังได้สรุปรูปแบบการปฏิบัติสมาธิแบบพุทธานุสติไว้ในคัมภีร์ “ชื่อเหวยเลี่ยหย่าฝ่า” อีกว่ามีทั้งหมดสี่ประเภทดังนี้⁹⁷

1. นิกนิมิตพระพุทธรูป⁹⁸ ประกอบด้วยมหาปฐักลักษณะ 32 และอนุพยัญชนะ 80 ประการ
2. นิกนิมิตพระรูปกาย⁹⁹ ประกอบด้วยชั้น 5 (เบญจชั้น) ของพระพุทธรูปองค์

3. นิกนิมิตพระธรรมกาย¹⁰⁰ ประกอบด้วยทศพลญาณและ 5 ธรรมชั้นร์ คือ
ศีลชั้นร์ สมาธิชั้นร์ ปัญญาชั้นร์ วิมุติชั้นร์ วิมุติ
ญาณทัสนชั้นร์
4. พระพุทธเจ้าในทศทิศ¹⁰¹ รูปแบบเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์ปรัตยุตปันน
สมาธิสูตรข้างต้น¹⁰²

ซึ่งสามารถสรุปเป็นขั้นตอนได้ว่าการทำสมาธิแบบพุทธานุสตินั้นมีสี่
ระดับ ดังผังจำลองด้านล่างนี้

นิมิตพระพุทธรูป → นิมิตพระรูปกาย → นิมิตพระธรรมกาย →
พระพุทธเจ้าในทศทิศ¹⁰³

เบื้องต้นผู้ปฏิบัตินึกถึงพระพุทธรูปเป็นนิมิต เมื่อใจสงบระงับแล้วให้นึก
นิมิตพระรูปกายของพระพุทธองค์ หลังจากนั้นก็นึกถึงพระธรรมกายภายใน
พระรูปกาย และสุดท้ายประสบการณ์จะทำให้เกิดญาณทัสนะ สามารถเห็น
และสอบถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามากมายในทศทิศได้ ทั้งหมดนี้สอดคล้อง
กับข้อความในคัมภีร์ทศภูมิวิชาศาสตร์¹⁰⁴ ซึ่งแปลไว้เป็นภาษาจีนโดยพระ
กุมารชีฟเช่นกัน

เมื่อศึกษาพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี
(สด จนทสโร) พบว่าท่านได้กล่าวถึงการปฏิบัติที่ได้ผลเห็นกายแก้ว และจาก
กายแก้วก็ให้เห็นดวงสว่าง และจากดวงสว่างก็ให้เห็นธรรมกายคือกายของ
พระพุทธเจ้า ซึ่งพบเห็นได้ที่กลางกายผู้ปฏิบัติ ดังข้อความตัวอย่างต่อไปนี้

...หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปพรหม ก็เห็นกายอรุปพรหมละเอียด หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปพรหมละเอียด ก็เห็นกายธรรม รูปพระปฏิมากรเกิดดอกบัวตูม ใสเหมือนกระจกคั่นช่องส่องเงาหน้า งามนัก¹⁰⁵ ...ใจกายอรุปพรหมละเอียด หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปพรหมละเอียดอีก พอถูกส่วนเข้า เข้าถึงดวงธัมมานุปัสสนา สติปัญฐาน ดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสนะ เข้าถึงกายธรรม พอเข้าถึงกายธรรมเท่านั้นแหละ รูปของพระพุทธปฏิมากรเกิดดอกบัวตูมใสเป็นกระจกคั่นช่องส่องเงาหน้างดงามนัก จะปั้นทำให้เหมือนที่เขาปั้นไว้นิโบล ในวิหารการเปรียญ นี่ก็เพราะธรรมกายนี้แหละ รูปธรรมกายรูปพุทธรัตนะนี้แหละ¹⁰⁶

การปฏิบัติในตัวอย่างที่แสดงไว้ข้างต้น เป็นการปฏิบัติจากชั้นกายอรุปพรหมละเอียดไปสู่ชั้นกายธรรมโคตรภู พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวไว้ว่าที่กลางกายอรุปพรหมละเอียดนั้น เป็นที่ตั้งของดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรุปพรหมละเอียด ซึ่งมีลักษณะ “ใสเป็นแก้ว”¹⁰⁷ เมื่อหยุดนิ่งอยู่ที่กลางดวงธรรมนั้นจนถูกส่วน จะเข้าถึงกายธรรมซึ่งมีลักษณะเหมือนพระพุทธปฏิมาที่สวยงาม จากการเปรียบเทียบจะเห็นได้ว่า ข้อความในคัมภีร์ “ชื่อเหวyleี้ยหย่าผ่า” ของพระกุมารสีพ และคำสอนนำการปฏิบัติของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีวิชาธรรมกาย บรรยายประสบการณ์ภายในอันเป็นผลจากการปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันหรือแทบจะเหมือนกัน เริ่มตั้งแต่นิกนิมิต เข้าถึง

ธรรมกาย จนกระทั่งเห็นพระธรรมกายนับไม่ถ้วน เพียงแต่ว่าคัมภีร์ “ชื่อเหวย เลี้ยวหัวผ่า” กล่าวถึงกายแก้วและดวงสว่างกลางกายแก้วเพียงกายเดียวขั้น ตอนเดียว และกล่าวถึงขั้นตอนก่อนและหลังการได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าโดยกว้าง แต่คำสอนของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้กล่าวถึงกายแก้วและดวง สว่างกลางกายแก้วหลายกาย ตั้งแต่กายมนุษย์ไปจนถึงกายธรรมพระอรหัตต์ รวม 18 กาย โดยที่กายอรุปรพรมละเอียดรวมถึงกายธรรมโคตรภูเป็นผลการ ปฏิบัติในช่วงกลางของกายทั้ง 18 นั้น

ในประเทศจีนช่วงเวลาเดียวกับพระกumāรชิพ มีพระภิกษุต่างชาติอีก ท่านหนึ่งเป็นวิปัสสนาจารย์สั่งสอนการภาวนา และแปลคัมภีร์การปฏิบัติธรรม เป็นภาษาจีนหลายเล่ม ท่านผู้นี้คือพระธรรมมิตร คัมภีร์ฉบับแปลของท่านสอน ให้ผู้ปฏิบัติต้องกำหนดสติไว้ตรงบริเวณสะดือ และจากการทำสมาธิเช่นนี้ ผู้ปฏิบัติจะได้ประสบการณ์มองเห็นดวงธรรมและองค์พระได้

พระธรรมมิตรฉายาผ่าชีว¹⁰⁸ เป็นชาวกำขมิรี เมื่ออายุ 7 ขวบได้ฉายแวว ความเฉลียวฉลาด มีความสนใจในกิจกรรมพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทางบ้าน เห็นว่ามีใจฝึกฝนในพระศาสนาจึงให้บวชตั้งแต่วัยเป็นเด็กชาย พระธรรมมิตร จึงมีโอกาสดำรงฟังคำเทศนาสั่งสอนจากพระอริยสงฆ์ที่พำนักในแคว้นกำขมิรี มากมายหลายรูปอยู่เนืองๆ ท่านได้ศึกษาคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาจน รอบรู้ และมีความชำนาญอย่างยิ่งในทางปฏิบัติ พระธรรมมิตรมีความคิดอ่าน ล้ำลึกรู้จักใช้ปฏิภาณแก้ไขปัญหารธรรมได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน เมื่อเข้ามาเผยแผ่ พระศาสนาในประเทศจีน ก็ได้สร้างวัดในพระศาสนาหลายวัด และแปลคัมภีร์ เป็นภาษาจีนไว้เป็นจำนวนมาก¹⁰⁹ ท่านรักการเดินธุดงค์และได้จาริกไปในบุญ

สถานต่างๆ ทัวอาณาจักร กล่าวกันว่าท่านมีคิ้วยาวจรดกัน ทำให้ได้รับสมญาว่าภาวนาจารย์คิ้วต่อ พระธรรมมิตร์มรณภาพเมื่อ อายุ 87 ปี

สำหรับคัมภีร์ของพระธรรมมิตร์ที่กล่าวถึงกำหนดสติไว้ตรงบริเวณสะดือในการทำสมาธิชื่อ “ปัญจทวารชยานสูตรมหรธธรรม” ซึ่งมีชื่อภาษาจีนว่า “อุ่เหมินฉั่นจิงหย้าย่งฝ่า” ท่านเขียนไว้ว่า

...ให้อาจารย์แนะนำต่อไปและกล่าวว่า “จากวันนี้ไปก็ให้ละการปฏิบัติสองวิธีแรกที่ผ่านมา, แล้วให้รวมใจไว้ตรงสะดือ” หลังจากได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ (ผู้ปฏิบัติ) ก็นิกรวมใจไปตั้งบริเวณสะดือ จากนั้นไม่นานรู้สึกว่ (ภายในท้อง) ช่วงสะดือมีลักษณะการเคลื่อนไหว (ภายใน) เมื่อดูไปนึ่งๆ พบว่ามีบางอย่างสีขาวคล้ายไข่นกกระสา (ผู้ปฏิบัติ) ก็เรียนให้อาจารย์ทราบ อาจารย์กล่าวว่า “ให้ดูตรงนั้นต่อไป” เมื่อผู้ปฏิบัติทำอย่างที่ได้รับคำแนะนำก็เห็นว่า (กลางท้อง) มีดอกบัวก้านสี่เป็นแก้ว ตรงกลางดอกเป็นฝักบัวสีเหลืองทอง บนฝักบัวมีพระพุทเจ้าประทับขัดสมาธิอยู่ และในกลางสะดือของพระพุทเจ้าองค์แรกมีดอกบัวผุดขึ้น กลางดอกบัวนั้นมีพระพุทเจ้าองค์ที่สองประทับนั่งสมาธิอยู่ ปรากฏเป็นเช่นนี้ไปเรื่อยๆ ผุดต่อๆ กันขยายออกไปเป็นมหาสมุทร¹¹⁰ เมื่อสุดขอบสมุทรแล้วพระพุทเจ้าองค์แรกที่ปลายขอบสมุทรจะคืนกลับเข้าไปกลางสะดือพระพุทเจ้าองค์ที่สองถัดเข้ามา องค์ที่สองคืนกลับเข้ากลางสะดือองค์ที่สาม เป็น

เช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนถึงพระพุทธเจ้าองค์เดิมที่ออกจากสะดือ
ผู้ปฏิบัติ¹¹¹

เนื้อหาในลักษณะให้เอาใจวางไว้ที่ท้องบริเวณสะดือนี้¹¹² จะมีความ
คล้ายคลึงกับคัมภีร์การทำสมาธิแบบพุทธานุสติอื่นๆ ที่เขียนขึ้นในสมัยเดียวกัน
ทั้งสิ้น¹¹³

เมื่อศึกษาคำสอนของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)
จะพบเนื้อหาการวางใจไว้บริเวณสะดือเช่นกัน ดังตัวอย่างที่คัดลอกไว้ดังนี้

ที่เกิดของใจนั้นอยู่ศูนย์กลางดวงธรรม ที่ทำให้เป็นกาย
มนุษย์ ไสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ ที่ตั้งอยู่กลางใจมนุษย์นี้
สะดือทะลุหลัง ซึ่งด้ายกลุ่มเส้นตั้งขวาทะลุซ้าย ซึ่งด้ายกลุ่มเส้น
ตั้งกลางสะดือเขียนะ เจาะให้ทะลุตรงกันไม่ให้ค่อนล่างค่อนบน
ละ ไม่ให้ค่อนหน้าค่อนปลายนะ ขวาก็เจาะขวาทะลุซ้ายไม่ค่อน
หน้าค่อนปลายนะตรงดิ่งเขียว เอาด้ายร้อยเข้าเส้นหนึ่ง ข้างหน้า
ข้างหลังร้อยเข้า เส้นซึ่งตั้งตรงกลางเส้นด้ายจรดกัน ตรงนั้นเรียก
ว่ากลางก๊ก ...เมื่อใจไปหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็น
กายมนุษย์นั้นให้ถูกส่วนเข้า พอถูกส่วนเข้าเท่านั้น เห็นดวงใสเท่า
ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ผุดขึ้นมา¹¹⁴

และเมื่อทำใจนิ่งที่บริเวณสะดือได้แล้วจะเกิดนิมิตดวงสว่างกลางกาย ซึ่งมีความ
สำคัญต่อการปฏิบัติสมาธิภาวนาในลำดับต่อไป พระเดชพระคุณ
พระมงคลเทพมุนีได้เทศนาไว้ว่า

...ทำให้ให้หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย
 มนุษย์ **ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่น้ำแดงของไก่** ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวง
 นั้น พอหยุดนิ่งอยู่กลางดวงนั้นได้แล้ว นั้นแหละเป้าหมายใจดำ
 พุทธศาสนา¹¹⁵

ทั้งคัมภีร์“ปัญจทวารธยานสูตรมหรธธรรม” หรือ “อุหมินฉนังจิงหย้า
 ย่งฝ่า” และคำสอนของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีล้วนแต่กล่าวถึง
 บริเวณสะดือกลางตัวผู้ปฏิบัติว่าเป็นบริเวณสำคัญในการทำสมาธิภาวนา ใน
 กรณียวิชาธรรมกายจุดที่เหนือสะดือ 2 นิ้วเป็นที่ตั้งของจิตและเป็นจุดเริ่ม
 ต้นของผลในการปฏิบัตินั้น กล่าวคือเมื่อหยุดใจได้ถูกส่วนที่กลางท้องบริเวณ
 สะดือก็จะเกิดความสุขสว่างกระจ่างขาวใสเป็นดวงกลม และจากดวงกลมนั้น
 เมื่อหยุดใจต่อไปก็จะได้ผลในระดับสูงขึ้นไป เช่นได้เห็นพระพุทธรูป การได้
 เห็นพระพุทธรูปหรือกายธรรมในระดับต่างๆ จะเกิดขึ้นบริเวณสะดือกลาง
 ตัวผู้ปฏิบัติที่วามันเช่นกัน

ในส่วนของนิมิตที่เห็นพระพุทธรูปผุดซ้อนๆ กันนั้น ขอนำโอวาทพระ
 เสด็จพระคุณพระเทพญาณมหามุนี (ธมมชโย) มาเป็นตัวอย่าง ถึงประสบการณ์
 ภายในดังกล่าวซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกันดังนี้

...พอหยุดนิ่งก็จะเข้าถึงพระภายใน องค์พระก็จะผุดเกิด
 ขึ้นมากมายทีเดียว พอยิ่งปฏิบัติโดยการทำใจนิ่งเฉยไม่สนใจ ยิ่ง
 ไม่สนใจยิ่งมากขึ้นใหญ่ องค์พระผุดผ่านขึ้นมามีละองค์ 2 องค์ 3
 องค์ จนกระทั่งมากขึ้นเป็นสายทีเดียว...¹¹⁶

ลักษณะการผุดขึ้นซ้อนๆ กันขององค์พระนั้น เป็นประสบการณ์ภายใน เมื่อหยุดใจได้ถูกส่วน จำนวนองค์พระนั้นมากมายจนกล่าวได้ว่าเป็นมหาสมุทร แต่การมีนิมิตองค์พระกลับเข้าไปยังองค์พระองค์อื่นๆ จนกลับเข้าไปยังสะดือของผู้ปฏิบัติตามที่ปรากฏในคัมภีร์ “ปัญจทวารยานสูตรมหรธธรรม” นั้น อาจเป็นความแตกต่างที่ขึ้นกับปัจจัยของผู้ปฏิบัติแต่ละบุคคล

ประติมากรรมพระโพธิสัตว์แสดงพระพุทเจ้ากลางพระนาภี
พุทธศตวรรษที่ 8-11¹¹⁷ ขุดพบที่อู่ฟากนิสถาน

ประติมากรรมพระโพธิสัตว์นี้อาจแสดงถึงเทคนิคหรือประสบการณ์การทำสมาธิเห็นองค์พระบริเวณสะดือ ซึ่งบ่งชี้ว่าในยุคนั้นแถบเอเชียกลางน่าจะมีการทำสมาธิที่เกี่ยวกับองค์พระที่กลางท้อง แล้วถ่ายทอดมายังประเทศจีน

ธรรมกายในคัมภีร์ภาษาจีน¹¹⁸

อังคุลิมาลีสสูตร

พระสูตรที่กล่าวถึงธรรมกายซึ่งเหลือเพียงบทแปลในภาษาจีนพระสูตรหนึ่งชื่อว่า อังคุลิมาลีสสูตร พระสูตรนี้เป็นคนละพระสูตรกับอังคุลิมาลสูตรในพระบาลี¹¹⁹ เนื้อหาของอังคุลิมาลีสสูตรกล่าวสอนว่าพระพุทธเจ้าเป็นนิจจังและมีคำสอนเรื่องอนัตตาและศูนย์ตาว่าเป็นสภาวะเฉพาะของโลกียะมิใช่สภาวะของนิพพาน และอธิบายว่าในใจของสรรพสัตว์นั้นล้วนดำรงอยู่ซึ่งพุทธธาตุ หรือธรรมชาติความเป็นพุทธะที่เรียกขานกันว่าตถาคตครุระ เนื้อหาในอังคุลิมาลีสสูตรจึงสอดคล้องเป็นอย่างยิ่งกับมหาปริณิรวาสสูตรภาษาสันสกฤตซึ่งมีขนาดยาวกว่ามาก คัมภีร์อังคุลิมาลีสสูตรนี้ถูกแปลเป็นภาษาจีนโดยพระคุณภัทระ¹²⁰ ในช่วงประมาณ พ.ศ. 988-996¹²¹

พระคุณภัทระเป็นพระภิกษุมหายานชาวมคร เกิดในวาระพราหมณ์ ภายหลังเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา ได้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศจีนทางเรือพร้อมกับพระคุณวรมันเมื่อ พ.ศ. 978¹²² ราชสำนักจีนได้ถวายเกียรติแด่ท่านทั้งสองเป็นอย่างมาก ท่านได้อุทิศชีวิตทุ่มเทให้การแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน ท่านมรณภาพเมื่อ พ.ศ. 1011¹²³ สิริอายุ 75 ปี ผลงานแปลของท่านมีมากมายถึง 52 คัมภีร์

นับรวมเป็น 134 ผูก งานการแปลที่โดดเด่นของพระคุณภักโระ ได้แก่ ลังกาวตาร
สูตร¹²⁴ ศรีมาลาสูตร และคัมภีร์ในกลุ่มอาคมะต่างๆ

รูปวาดของพระคุณภักโระ

สำหรับอังคฺลิมาลียสูตรนี้ได้กล่าวถึงธรรมกายอยู่ทั้งสิ้น 17 แห่ง¹²⁵
ขอยกตัวอย่างสาระในคัมภีร์และความหมายของคำว่าธรรมกายซึ่ง ดร.ชัยสิทธิ์
สุวรรณวรังกุล ได้แปลไว้ดังนี้¹²⁶

ตถาคตเป็นนิจจัง (nitya) มั่นคง (dhruva) ไม่
เปลี่ยนแปลง (śāśvata) และเป็นความสงบอย่างสูงสุด
พระพุทธเจ้าเป็นความสุข พระตถาคตคือธรรมกาย ตถาคตครุระ
ย่อมไม่สูญสลาย¹²⁷

นอกจากจะกล่าวไว้ว่าพระตถาคตคือธรรมกาย และพระตถาคตเป็นนิจจังและสุขังแล้ว ในคัมภีร์อังคุตติมาลยสูตรยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่าพระตถาคตคือกายแห่งปัญญาที่ยิ่งใหญ่¹²⁸ ธรรมกายคือกายที่ไร้ทุกข์ห่างทุกข์¹²⁹ และธรรมกายเป็นกายสูงสุด (ไร้สิ่งที่เหนือกว่า)¹³⁰

ในการเปรียบเทียบกับคำสอนวิชาธรรมกายของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วัดปากน้ำภาษีเจริญ พบว่าท่านได้เทศน์อ้างอิงแนวพระโอวาทของพระพุทธเจ้าว่าด้วยเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจึงกล่าวถึงสิ่งตรงกันข้ามคือ นิจจัง สุขัง อัตตาของธรรมกายไว้ดังนี้

เหตุใดพระองค์จึงเน้นสอนหนักไปในทาง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา? เมื่อใคร่ครวญโดยสุขุมแล้วจะมองเห็นว่า พระองค์สอนดังนั้นเพื่อตะล่อมให้คนที่มีความคิดใช้วิจารณ์ปัญญาสอวดส่องเห็นได้เอง เช่นพระองค์ตรัสถึง “อนิจจัง” ก็เพื่อให้ค้นคิดหา “นิจจัง” ตรัสถึง “ทุกขัง” ก็เพื่อให้ค้นคิดหา “สุขัง” ตรัสถึง “อนัตตา” ก็เพื่อให้คิดหา “อัตตา” คนที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดประกอบด้วยความเพียรพิจารณาจะมองเห็นแนวพระโอวาทของพระองค์...อนิจจังบอกนิจจัง ทุกขังบอกสุขัง อนัตตาบอกอัตตา...อะไรเล่าเป็นนิจจัง สุขัง อัตตา? ก็คือธรรมกายนั่นเอง เป็นตัวนิจจัง สุขัง อัตตา¹³¹

กล่าวคือธรรมกายมีคุณสมบัติตรงข้ามกับอนิจจังหรือความไม่เที่ยงแท้มั่นคง อีกทั้งตรงข้ามกับความทุกข์และอนัตตา จากข้อความนี้ธรรมกายมีคุณสมบัติมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงสูญสลาย และเป็นสุขไม่เป็นทุกข์ ซึ่งสอดคล้อง

กับที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกายสุตตปิฎก ในส่วนของความเป็นกายแห่งปัญญาที่ยิ่งใหญ่นั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้กล่าวถึง “ปัญญาที่เห็นไม่ใช่ปัญญาที่รู้”¹³² ว่าเป็นอริปัญญา และเปรียบเทียบปัญญาในลักษณะของ “ดวงปัญญา” ว่ากายมนุษย์มีดวงปัญญาขนาดดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ สามารถเห็นได้อย่างมั่วๆ

ดวงปัญญาของมนุษย์ก็ขนาดดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ของมนุษย์ละเอียด ทิพย์-ทิพย์ละเอียด รูปพรหม-รูปพรหมละเอียด โตเป็นลำดับขึ้นไป ของอรุณพรหม-อรุณพรหมละเอียด โตหนักขึ้นไป แต่ว่าถึงเป็นลำดับขึ้นไปเท่าไร ก็ยังไม่ถึงเท่ากายธรรมกายธรรมใหญ่มาก ดวงปัญญานั้นขนาดไหน ปัญญานั้นออกจากดวงนั้น ธรรมดวงนั้นของปุถุชน ปัญญาของปุถุชนมั่ว ความเห็นมั่วไม่ชัดเจน คล้ายๆ เปลือกๆ ปัญญา ไม่ได้ใช้กำเนิดของปัญญา ไม่ได้ใช้ปัญญาที่เป็นแก่น ใช้ปัญญาที่เป็นเปลือกๆ เท่านั้น ปุถุชนใช้ปัญญาผิวๆ เฝินๆ ตัวเองก็ไม่เห็นปัญญาไม่รู้จักรว่ามันอยู่ที่ไหน และก็รู้จักรว่ารูปพรรณสัณฐานมันเป็นอย่างไร เพราะไม่เห็น เพราะทำไม่เป็น พอทำเป็นแล้วจึงเห็นทำเป็นนะเห็นปัญญาทีเดียว¹³³

ในวิชาธรรมกายนั้นธรรมกายอรหัตต์มีดวงธรรมขนาดใหญ่ที่สุด 20 วา ดวงปัญญาของธรรมกายอรหัตต์ก็มีขนาดเท่ากัน ดวงปัญญานั้นเป็นโลกุตระปัญญาถึงถึงความหลุดพ้น อันเป็นโลกุตระอย่างสูง ดังพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีต่อไปนี้

...สมาธิก็ดวงวัดผ่าเส้นศูนย์กลาง 20 วา ศีลก็เท่ากัน
 สมาธิก็เท่ากัน ปัญญา ก็เท่ากัน นั้นแหละของพระอรหันต์ท่าน
 เรียกว่าโลกุตรปัญญา เรียกศีลสมาธิปัญญานั้นเป็นโลกุตระ
 อย่างสูง เป็นวิราชาตุวิราคธรรม ที่เดียว พ้นจากสราชาตุ
 สราคธรรมไป¹³⁴

ในส่วนที่กล่าวว่าธรรมกายเป็นกายสูงสุดไม่มีสิ่งใดเหนือกว่านั้น พระเดช
 พระคุณพระมงคลเทพมุนีได้เคยเทศน์ไว้อย่างปราศจากข้อสงสัยว่า

...นี่เป็นที่พึ่งของเราจริง สิ่งอื่นไม่มี ให้แน่นอนลงไปเสีย
 อย่างนี้ เมื่อแน่นอนลงไปเช่นนี้แล้ว ก็เห็นธรรมกายนั่นเองเป็น
 ใหญ่ สิ่งอื่นเป็นใหญ่กว่านี้ไม่มี หมดทั้งสากลโลก หมดในธาตุใน
 ธรรม ที่จะเป็นใหญ่กว่าธรรมกายนี้ไม่มี¹³⁵

การที่คัมภีร์อังคุตติมาลยสูตรและวิชาธรรมกายมีความสอดคล้องกัน
 อย่างมากในเรื่องคุณสมบัติของธรรมกายว่าเป็นนิจจัง สุขัง อตตะตา และที่สำคัญ
 ธรรมกายเป็นกายแห่งปัญญาที่ยิ่งใหญ่ ไม่มีสิ่งใดเหนือกว่าธรรมกายนั้น ย่อม
 เป็นข้อพิสูจน์ว่าการรู้จักธรรมกายในลักษณะดังกล่าวมีมานานแล้วในดินแดน
 ที่นับถือพระพุทธศาสนาไม่ต่ำกว่า 1,500 ปี

ในการจัดหมวดหมู่คัมภีร์พระพุทธศาสนาหายานนั้น¹³⁶ คำว่า
 “อาคม”¹³⁷ หรือ อาคมะ มีนัยสื่อถึงคำสอนและกลุ่มคัมภีร์ที่รวบรวมจากหินยาน
 มีทั้งหมด 4-5 อาคมะ ในส่วนของเถรวาทเองได้จัดหมวดหมู่คำสอนส่วนนี้ไว้
 ใน “นิกาย” หรือ นิกายะ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าประกอบกันเข้าเป็นพระสูตร
 ตันตปิฎกนั่นเอง บางส่วนของอาคมะได้แปลรักษาไว้เป็นภาษาจีนทิเบตและ

คานธารี นักวิชาการจัดให้อาคมะเป็นคำสอนดั้งเดิมที่ยังเหลืออยู่ของพระพุทธศาสนาสาขานิกายต่างๆ ในยุคต้นๆ มี สรรวาสติวาท มหาสงฆิกะ และธรรมคูปตกะ เป็นต้น อาคมะจึงเป็นกลุ่มคัมภีร์หรือพระสูตรที่สมควรแก่การค้นคว้า ร่องรอยธรรมกายอีกกลุ่มหนึ่ง

ในการค้นหาร่องรอยธรรมกายจากคัมภีร์อาคมะต่างๆ ได้ใช้ต้นฉบับภาษาจีนคือพระไตรปิฎกฉบับไทโช (Taisho) ของมหาวิทยาลัยโตเกียวเป็นหลัก จากการศึกษาของ ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวรากล พบว่าคัมภีร์อาคมะได้กล่าวถึงคำว่าธรรมกายอยู่ทั้งสิ้น 11 ที่ คือพบใน ทิรมาคมะ 2 ที่, สังยุตตาคมะ 2 ที่, เอโกตตราคมะ 7 ที่¹³⁸ ซึ่งอาจยกตัวอย่างความหมายของคำว่าธรรมกายจากพระสูตรในกลุ่มคัมภีร์อาคมะได้ดังนี้

ทิรมาคมะ มหาปรินิพพานสูตร No. 2¹³⁹

มหาปรินิพพานสูตรเป็นพระสูตรที่จับความเมื่อพระพุทธองค์ใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ข้อความที่ยกมาเป็นข้อความที่ตรัสแก่พระอานนท์พุทธอนุชา ว่าด้วยคุณสมบัติของพระอริยสาวก

พระสงฆ์สาวกเป็นผู้ปฏิบัติดี เป็นผู้มีความเป็นอยู่อย่างสงบสุขปราศจากคำเียนयो ได้บรรลุผลของการปฏิบัติสู่การหลุดพ้น และถึงพร้อมด้วยธรรมกายซึ่งเป็นที่น่าถือ ทั้งพระเถระ และพระนวกะ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามีมรรค สกิทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตมรรค อรหัตผล เป็นบุรุษสี่คู่ แด่บุคคล เป็นพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค

เจ้า เป็นผู้ควรแก่การคำนับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทาน เป็นนื่อนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า¹⁴⁰

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าพระอริยสาวกของพระพุทธองค์ อันได้แก่บุคคล 4 คู่ 8 ประเภทซึ่งเป็นนื่อนาบุญอย่างยิ่งนั้น เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยธรรมกาย และให้ข้อมูลอีกด้วยว่าธรรมกายมิได้จำกัดเฉพาะพระพุทธเจ้า แต่พระอริยสาวกทุกชั้นถึงพร้อมด้วยธรรมกาย

สังยุตตะคาถา ทิวาทานะ¹⁴¹

เนื้อหาในพระสูตรนี้กล่าวถึงพระราชผู้กำลังจะนำสมบัตินับโกฏิกระทำการบูชาพระสฤป ในเวลานั้นหมู่อำมาตย์ของพระราชได้ถามถึงเหตุที่ทำให้พระองค์ถวายทานเป็นจำนวนมาก พระราชาตรัสตอบถึงเหตุที่ทานเหล่านี้เหนือกว่าทานอื่นๆ ดังนี้

พระราชตรัสว่า “ดั่งนั้นจงฟังว่าเราคิดอย่างไร ภายของพระตถาคตคือ**ธรรมกาย**เป็นภาวะอันบริสุทธิ์ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในใจด้วยความเคารพ ดั่งนั้นทานนี้ย่อมประเสริฐ...”¹⁴²

ข้อความจากคัมภีร์ในพระสูตรกล่าวอย่างชัดเจนว่า ธรรมกายมีสภาวะที่บริสุทธิ์ นอกจากนี้ในอาคมะเดียวกันยังมีพระสูตรอื่นที่กล่าวถึงธรรมกาย ว่าจะคงอยู่เป็นนิจจังแมกกาย ทยาบจะสฤยสลายไป ดังข้อความที่ยกมาแสดงต่อไปนี้

สังยุตตามะ อัคคิวัจจโคตตสูตร¹⁴³

เรื่องราวในพระสูตรกล่าวถึงวัชชีปุตรียะพราหมณ์¹⁴⁴ ได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ณ เวฬุวันกลันทกนิวาปสถานเมืองราชคฤห์ พราหมณ์ได้ถามข้อธรรมะและได้รับคำตอบอันประเสริฐจากพระพุทธองค์ ในท้ายที่สุดพราหมณ์ได้กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า

...ท่านพระโคตมก็เป็นเหมือนเช่นนี้ กิเลสที่ร้อยรัดให้เกิดความห่วงและความลำบาก¹⁴⁵ ได้ถูกขจัดไปแล้ว ความคิดที่สับสน 4 อย่าง¹⁴⁶ ก็ได้ขจัดไปแล้วเช่นกัน เหลือเพียงธรรมกายที่มั่นคง และแท้จริงยังคงอยู่¹⁴⁷

เอโกตตรามะ มมเทวะสูตร¹⁴⁸

เนื้อเรื่องในพระสูตรกล่าวถึงมหาสมาคมหน้าพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าอันประกอบด้วย พระศรีอริยเมตไตรย พระโพธิสัตว์เป็นจำนวนโกฏิ พระพรหม ท้าวสักกะ และท้าวจตุโลกบาล เหล่าเทวดาในมหาสมาคมนั้นได้กล่าวอาราธนาพระอานนท์ ให้เมตตานำเอาธรรมของพระตถาคตมาแสดงต่ออย่างสมบูรณ์เพื่อไม่ให้สูญหายจากโลกนี้ ก่อนหน้าการอาราธนานั้นพระพุทธองค์กล่าวเปรียบเทียบพระวรกายและพระธรรมกายของพระองค์ไว้ว่า

แม้พระศากยมุณีทรงมีพระชนมายุไม่ยาวนาน แม้ร่างกายเลือดและเนื้อจะสลายไป แต่**ธรรมกาย**ก็ยังคงอยู่¹⁴⁹

ในลำดับนั้นเอง พระอานนท์ผู้เปี่ยมด้วยมหากรุณาอันเป็นคุณธรรมในพรหมวิหาร 4 ก็รับอาราธนาที่จะบันลือสีหนาทถ่ายทอดพระธรรมคำสอน¹⁵⁰ และกล่าวถึงธรรมกายว่า

พระอานนท์ได้กล่าวเช่นนี้ “**ธรรมกาย**ของพระตถาคตไม่สูญสลาย และจะอยู่ในโลกนี้ตลอดกาล ไม่แตกสลายไป เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายสามารถได้ยินและได้รับผลของเส้นทางเดินนั้น”¹⁵¹

เอโกตตราคมะ อุโปสถสูตฺร (อมตะกรรม)¹⁵²

ความในพระสูตรนี้พระอานนท์พุทธอนุชาอันอภิมหาพระผู้มีพระภาคเจ้าขณะประทับอยู่ ณ เขตวันอนาถปิณฑิกอารามในเมืองสาวัตถี ถึงอายุของพระศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ประทานคำตอบว่า

เพราะฉะนั้น อานนท์ เธอควรจำไว้ในใจว่า เราศากยพุทธมีช่วงชีวิตที่ยาวนาน ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นเล่า เพราะถึงแม้ว่ากายเราจะสลายไปแล้วก็ตาม แต่**ธรรมกาย**ยังคงอยู่¹⁵³

ทั้งสี่พระสูตรข้างต้นล้วนแสดงถึงธรรมกายว่า ธรรมกายเป็นกายบริสุทธิ์ เป็นกายที่ยั่งยืนไม่สูญสลายเช่นกายเนื้อ กรณีเช่นนี้ คำว่าธรรมกายอาจหมายถึง หมวดหมู่พระธรรมคำสอนและก็อาจหมายถึงกายแห่งพระญาณรู้แจ้งก็ได้ แต่หากน่านี้อย่าว่าธรรมกายหมายถึงกายแห่งการรู้แจ้งมาศึกษาเปรียบเทียบกับพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี ก็จะได้พบความ

สอดคล้องต้องกัน อันจะได้เปรียบเทียบให้เห็นในลำดับถัดไป และที่จะนำเสนอเป็นลำดับสุดท้ายในกลุ่มคัมภีร์อาคัมพะคือ

เอโกตตราคมะ โภชนะสูตร¹⁵⁴

พระสูตรนี้เป็นพระธรรมเทศนากล่าวถึงอานิสงส์ 5 ประการของการบริจาคทาน อันได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณ¹⁵⁵ นอกจากอานิสงส์แล้วพระสูตรยังได้กล่าวขยายความออกไปอีกว่า

หาลังนี้คือผลแห่งการให้ทาน ถ้าหากทานนั้นเป็นไปเพื่อหวังพระนิพพาน ดังนั้นก็ได้รับผลบุญอย่างเต็มที่ บุคคลใดก็ตามที่เกิดมา ไม่ว่าที่ได้ก็ตามย่อมจะเห็นพระพุทธรูปเจ้าในปัจจุบัน และได้รับฟังธรรมนั้น เช่น พรหมวิหาร 4 กัตถัญญ 4 บารมี 6 โพธิปักขิยธรรม 37 จะสามารถบรรลุธรรมกายจะมีอายุชยยาวนานไม่สิ้นสุดจะได้ลักษณะมหาบุรุษและอนุพยัญชนอย่างเด่นชัด¹⁵⁶

กล่าวโดยย่อคือผู้ให้ทานที่หวังในนิพพานอันมิใช่ผลในทางโลกียะ ย่อมได้รับผลต่างๆ อันเป็นปัจจัยให้ได้ธรรมกายนั่นเอง

ในการศึกษาเพื่อหาร่องรอยธรรมกายนั้น เมื่อยกข้อความในพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนทสโร) ที่แสดงไว้มาเปรียบเทียบ จะพบว่ามีความที่เข้ากันได้กับคัมภีร์ในกลุ่มอาคัมพะ ดังตัวอย่างที่จะได้ยกมาแสดงต่อไปนี้ ในเรื่องของพระอริยสาวก 8 ประเภท พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้เคยแสดงไว้ว่า

ยกพระสาวกของพระตถาคตเจ้าตั้งแต่ โสดาปัตติมรรค-
 โสดาปัตติผล, สกิทาคามิมรรค-สกิทาคามีผล, นาคามิมรรค-
 อนาคามีผล, อรหัตตมรรค-อรหัตตผล 8 จำพวกนี้เป็นอริยสาวก
 ไม่ใช่เป็นปุถุชนสาวก ถ้าต่ำกว่านั้นลงมามีธรรมกายแต่ว่าไม่ได้
 พระโสดา สกิทาคา อนาคา อรหัต อะไร นั้นสาวกชั้นโคตรภู
 พวกไม่มีธรรมกายมีมากน้อยเท่าใดเป็นสาวกชั้นปุถุชนเรียกว่า
 ปุถุชนสาวก สาวกที่ยังหนายู่ด้วยกิเลส¹⁵⁷

และเทศน์ในอีกวาระว่า

อคเค พุทฺเธ ปสนนानิ ทกฺขิณเยเย อนุตฺตเร เลื่อมใส
 ในพระพุทธรเจ้าผู้เลิศคือธรรมกายทีเดียว ธรรมกายโคตรภู
 ธรรมกายโคตรภูละเอียด ธรรมกายโสดา โสดาละเอียด ธรรมกาย
 สกิทาคา สกิทาคาละเอียด ธรรมกายอนาคา อนาคาละเอียด
 ธรรมกายอรหัต อรหัตละเอียด นั้นแหละ ธรรมกาย¹⁵⁸

จากตัวอย่างข้างต้นสองข้อความทำให้ทราบได้อย่างชัดเจนว่า พระอริย
 สาวกทั้ง 8 ประเภทมีธรรมกายตามระดับมรรคและผลของแต่ละประเภทไป
 แม้กระทั่งผู้ที่ได้โคตรภูก็มีธรรมกายเช่นกัน และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ
 ธรรมกายไม่ได้จำกัดเฉพาะพระพุทธรเจ้าเท่านั้น

ในส่วนที่กล่าวถึงกายของพระสิทธัตถะหรือรูปกายว่าเป็นของเน่าเปื่อย
 ได้ และธรรมกายของพระพุทธรเจ้าจะยังคงอยู่แม้รูปกายจะสูญสลายไปนั้น
 พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้เคยกล่าวถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจนว่า

ที่แลเห็นด้วยตาธรรมดานั้น เป็นแต่เปลือกของพระองค์ คือกายพระสิทธัตถะที่ออกบวช ซึ่งมีได้อยู่ในความหมายแห่ง คำว่าเรา และยังตรัสว่าเป็นกายที่เปื่อยเน่าด้วยนั้นคือกายพระ สิทธัตถะที่ออกบวช ซึ่งเป็นกายภายนอกนั่นเอง คำว่าเราในที่นี้ จึงสันนิษฐานได้ว่าหมายถึงกายภายในซึ่งไม่ใช่กายเปื่อยเน่า กายภายในคืออะไรเล่า ก็คือธรรมกายนั่นเอง¹⁵⁹

กล่าวได้ว่าสิ่งที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเทศน์ไว้ มีสาระใน เรื่องธรรมกายและรูปรูปร่างของพระพุทธเจ้า สอดคล้องต้องกับกลุ่มคัมภีร์ อาคัมพะภาษาจีนเป็นอย่างยิ่ง นอกจากเรื่องของธรรมกายแล้ว คัมภีร์อาคัมพะยังได้ กล่าวถึงเรื่องการให้ทานและอานิสงส์ของการให้ทานนั้น พระเดชพระคุณพระ มงคลเทพมุนีได้อธิบายถึงการให้ทาน พร้อมกับอานิสงส์ที่จะบังเกิดแก่ผู้ให้ทาน ที่เหมือนกัน อันได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณ

คนที่ได้ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ อยู่ในตัว แจ่ม เสมอนันต์เรียกว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ บุคคลชนิดนั้น ย่อมไม่กระทำความบาปกรรม เพราะกลัวบาปกรรมเป็นที่สุด บุคคล ผู้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์เช่นนี้ เราให้อาหารอิมเดียวเท่านั้น บุญ อานิสงส์คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณะ ย่อมตามสนอง มากยิ่งขึ้นไปเป็นทวีคูณตลอดทุกภพทุกชาติเทียว¹⁶⁰

และเป็นที่น่าประหลาดใจยิ่งขึ้นเมื่อท่านขยายความออกไปอีกว่า ทาน ที่เกิดจากการสละขาดออกจากใจเป็นทานในทางปรมาตม์ เป็นทางแห่งมรรค และผลเป็นปัจจัยแห่งพระนิพพานดังนี้

ที่สละทรัพย์สมบัติของหวงแหนรักษายินดีปรีดา มีเงินทอง ข้าวของเหล่านั้น สละความรักใคร่ ความหวงแหน ความรักษา อุตส่าห์เก็บหอมรอมริบ ความเหนียวแน่นในทรัพย์สมบัติ นั้น สละออกมาเป็นก้อนใหญ่หาน้อยไม่ ได้สละออกมาให้ขาดออกไปจากใจ นี่แหละเป็นทานในพระปรมาตม์แท้ๆ ไม่ใช่ทานในพระสูตร หรือพระวินัย ความสละขาดออกไปจากใจเช่นนั้นเรียกว่า จาคเจตนามัย เป็นทางไปแห่งมรรคผล และพระนิพพาน มีบาลีเป็นหลักฐานว่า จาโค ปฏินิสสัคโค วิมุตติ อนาลโย จาโค แปลว่า ความสละทรัพย์สมบัติ และไม่คอยระวังรักษา หรือรักใคร่อีกต่อไป ละขาดออกให้แก่พระภิกษุ สามเณร นี่เป็นปรมาตมทานโดยแท้ พึงจำไว้ว่าให้ตั้งใจ จะได้เป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งพระนิพพาน ในภพนี้และภพต่อไปภายหน้า¹⁶¹

การถึงพระนิพพานในวิชาธรรมกายคือการได้ธรรมกาย โดยถือตามข้อความที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวไว้ว่า

พอถึงกายธรรมเท่านั้นรูปพระพุทธรูปปฏิมากรเกิดดอกบัวตูมบริสุทธ์ใสเป็นกระจกคั่นฉ่องส่องเงาหน้ากายที่ 9 ของตัวเอง ... เห็นนิพพานได้ทีเดียว ไม่ใช่กายเดิวนะ กายธรรม กายธรรมละเอียด กายธรรมโสดา กายธรรมโสดาละเอียด กายสกทาคา สกทาคาละเอียด กายธรรมอนาคา อนาคาละเอียด กายธรรมอรหัต กายธรรมอรหัตละเอียด ไปนิพพานได้เหมือนกันทุกกายนี้ไปนิพพานได้อย่างนี้¹⁶²

ปัจจัยแห่งนิพพานจึงหมายถึงปัจจัยที่ทำให้ได้ธรรมกาย ดังนั้นสิ่งที่ท่านแสดงไว้จึงสอดคล้องอย่างยิ่งกับคัมภีร์ในอาคมะว่า ท่านที่ให้ไปเพื่อหวังผลนิพพานย่อมอำนวยปัจจัยต่างๆ ให้ได้ธรรมกาย

การที่ธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีแสดงสาระของธรรมกายตรงกับเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์กลุ่มอาคมะที่ถ่ายทอดเป็นอักษรจีน ซึ่งเป็นกลุ่มคัมภีร์ที่ทางพระพุทธศาสนาหายานบันทึกและสืบทอดจากพระพุทธศาสนาหินยานแต่โบราณ โดยไม่ปรากฏว่าพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้เคยร่ำเรียนภาษาจีนจากที่ไหนนั้น ความต้องตรงกันนี้ไม่น่าเป็นเหตุบังเอิญ แต่น่าจะมาจากผลการปฏิบัติที่ได้ให้ความรู้จริงที่ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ขนบประเพณี และเชื้อชาติภาษาใด อันเป็นเอกายนมรรคทางสายเดียว สายอื่นไม่มีผู้รู้ได้เห็นย่อมอธิบายออกมาเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันเสมอ

ยุคต้นประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศจีนเริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 10¹⁶³ คัมภีร์ที่บันทึกคำสั่งสอนต่างๆ จากอินเดียและเอเชียกลางได้รับการแปลเป็นภาษาจีนโดยพระภิกษุต่างชาติเพื่อความเข้าใจของผู้คนในท้องถิ่น คัมภีร์สายปฏิบัติทั้งหินยานและมหายานต่างก็ได้รับการถ่ายทอดเป็นภาษาจีน เนื้อหาที่ได้รับการถ่ายทอดมานี้ ย่อมรวบรวมมาจากพระธรรมคำสอนตั้งแต่ยุคพุทธกาล¹⁶⁴ หรือหลังจากนั้นราว 500 ปี ความสอดคล้องต้องกันในแนวการปฏิบัติและผลจากการปฏิบัติสมาธิภาวนา ระหว่างคัมภีร์ภาษาจีนด้วยกันเองและที่พ้องกับคำสอนวิชาธรรมกาย เช่นเรื่องการวางใจที่ศูนย์กลางกาย นิमितดวงใสสว่าง นิमितองค์พระ ธรรมกายปรากฏเป็นพระมหาบุรุษ และการได้เห็นพระพุทธเจ้าหรือพระธรรมกายนั้น แสดงถึงความเป็นสากลของการปฏิบัติสมาธิภาวนาของพระพุทธศาสนา และ

แม้ดินแดนทั้งสองจะห่างไกลกันตามสภาพภูมิศาสตร์ ห่างไกลกันด้วยยุคสมัย แรกเริ่มพระพุทธรศาสนา ห่างไกลกันด้วยภาษาวัฒนธรรมและการสื่อสาร อีกทั้งห่างไกลกันด้วยกาลเวลา แต่ความเป็นสากลหนึ่งเดียวในการปฏิบัติสมาธิภาวนาอย่างถูกต้องเพื่อความหลุดพ้นนี้ ย่อมปรากฏเป็นประสบการณ์ภายในที่เหมือนกันไม่มีประเด็นต้องถกเถียง และเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้เลย

บรรณานุกรม

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2525). ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา (ฝ่ายมหายาน). มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ชนิดา จันทราศรีไศล. รายงานประจำเดือนมิถุนายน. (2556). ซีแอตเติล 6 มิถุนายน 2556.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. (2009). พระพุทธศาสนาในจีน. โรงพิมพ์เมื่อดทราย พรินติ้ง กรุงเทพฯ.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร). (2555). “รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร).” คณะศึกษานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัยวิชัย และคณะ. กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด.

พระเมธีวราภรณ์ (วิเชียร อโนมคุโณ) ป.ธ. 9 . (2525). โครงการปฏิบัติธรรมเพื่อประชาชน วัดปากน้ำภาษีเจริญ “ลำดับที่ 7 ธรรมบรรยาย หลักอานาปานสติ” ทางมรรค ผล นิพพาน ธรรมปฏิบัติตามแนววิชาธรรมกาย, 723.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2539) พระพุทธศาสนามหายาน พิมพ์ครั้งที่ 4 กทม. มหามกุฏราชวิทยาลัย.

An Shigao 安世高, trans., “Foshuo Da Anban Shouyi Jing Juan Shang 佛說大安般守意經卷上 T602,” Tripitaka (Tokyo, November 28, 2011), Tokyo, The SAT Daizōkyō Text Database.

Bumbacher, Stephan Peter. 2007. “Early Buddhism in China: Daoist Reactions.” In The Spread of Buddhism, edited by Ann Heirman and Stephan Peter Bumbacher. Leiden: Brill.

Chen Hui Zhuan 陳慧撰, and The SAT Daizōkyō Text Database. “Yin Chi Ru Jing Zhu 陰持入經註 T1694.” Tripitaka. Tokyo, November 28, 2011. The SAT Daizōkyō Text Database.

Deleanu, Florin. 1997. “A Preliminary Study of An Shigao’s Translation of the *Yogācārabhūmi*.” *Kansai Medical University* 17: 33–52.

Emmerick, R. E. 1969 “Notes on ‘The Book of Zambasta’.” *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* no. 1 January 1, (1969): 59–74.

———. 1992. “Mindfulness of Breathing in the Dhyana Sutras.” In *Transactions of the International Conference of Orientalists in Japan*, 37: 42–57.

Fotuo mi duo 佛陀蜜多. “Wu Men Chan Jing Yao Yongfa 五門禪經要用法 T619.” Tokyo, n.d. The SAT Daizōkyō Text Database. Accessed November 20, 2012.

Huang Wuda 黃武達, “Foshuo Da Anban Shouyi Jing Chanxiu Liyao Zhi Yanjiu 《佛說大安般守意經》禪修理要之研究”, Taiwan, March 2009. http://blog.sina.com.cn/s/blog_9dc86fef010113ws.html.

Hung, Hung-lung. 2004. “Meditation in the Oldest Chinese Concept-Matching (geyi) Buddhism The Term Yi 意 in the Foshuo Da Anban Shouyi Jing,” *Journal of Indian and Buddhist Studies* 53, no. 1 (December 2004): 320–316.

Kumar, Yuktेशwar. 2005. *A History of Sino-Indian Relations: 1st Century A.D. to 7th Century A.D. : Movement of Peoples and Ideas Between India and China from Kasyapa Matanga to Yi Jing*. Aph Publishing.

Liang Qichao 梁启超, Zhang Pinxing 張品興, Yang Gang 楊綱, and Wang Xiangyi 王相宜. 1999. *Liangqichao Quanji 梁启超全集*. Beijing 北京: Beijing chubanshe 北京出版社.

Luo, Xuanmin, and Hong Lei. 2004. “Translation Theory and Practice in China.” *Perspectives: Studies in Translatology* 12, no. 1: 20.

Martini, Giuliana. 2011 “Mahāmaitrī in a Mahāyāna Sūtra in Khotanese—Continuity and Innovation in Buddhist Meditation.” *Chung-Hwa Institute of Buddhist Studies* 24 (2011): 121–194.

Muller, A. Charles, ed. “Digital Dictionary of Buddhism.” *Digital Dictionary of Buddhism* 電子佛教辭典, n.d. Accessed December 4, 2012.

———. “Yi 意, Mentation.” *Digital Dictionary of Buddhism*, Nattier, Jan. 2008. *A Guide to the Earliest Chinese Buddhist Translations: Texts from the Eastern Han “Dong Han” and Three Kingdoms “San Guo” Periods*. International Research Institute for Advanced Buddhology, Soka University. n.d. Accessed August 26, 2013.

Nogami Toshi Shizuka 野上俊靜 and Sheng Yan 聖嚴, 1993. *Zhongguo Fojiao Shi Gai Shuo* 中國佛教史概說. Taiwan shangwu yin shuguan 臺灣商務印書館.

Oldmeadow, Harry. 2007. *Light From the East: Eastern Wisdom for the Modern West*. World Wisdom, Inc.

Rhie, Marylin M. 1999. *Early Buddhist Art of China and Central Asia: Later Han, Three Kingdoms and Western Chin in China and Bactria to Shanshan in Central Asia*. Leiden: Brill.

Shi Guohua 釋果化. “Nianfo Sanmei Xing Fa Chutan 「念佛三昧」 行法初探.” *Fuyan Foxueyuan Di Ba Jie Chuji Bu Xuesheng Lunwen Ji* 福嚴佛學院第八屆初級部學生論文集 (June 1999): 651–682.

Yamabe, Nobuyoshi. 1999. “The Sutra on the Ocean-like Samadhi of the Visualization of the Buddha: The Interfusion of the Chinese and Indian Cultures in Central Asia as Reflected in a Fifth Century Apocryphal Sutra.” Ph.D. diss., Yale University.

———. 2002. “Practice of Visualization and the Visualization Sutra: An Examination of Mural Paintings at Toyok, Turfan.” *Pacific World: Journal of the Institute of Buddhist Studies* (2002): 123–152.

———. 2010. “Two Chinese Meditation Manuals in Conjunction with Pozdneyev’s Mongolian Manual.” In *From Turfan to Ajanta: Festschrift for Dieter Schlingloff on the Occasion of His Eighteenth Birthday*, edited by Eli Franco and Monika Zin, 2:1045–1058. Rupandehi: Lumbini International Research Institute.

Zacchetti, Stefano. 2008 “A ‘New’ Early Chinese Buddhist Commentary: The Nature of the Da Anban Shouyi Jing (T 602) Reconsidered.” *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 31: 421- 484.

Zürcher, Erik. 2007. *The Buddhist Conquest of China: The Spread and Adaptation of Buddhism in Early Medieval China*. Leiden: Brill.

เชิงอรรถท้ายบทที่ 3

- ¹ เรียบเรียงจากงานวิจัยของพระเกียรติศักดิ์ กิตติปญโญ (2557) “สมาธิกับศูนย์กลางกายในพระพุทธรูป ศาสนาจีนยุคต๋องฮั่นและยุคฮั่นฮั่น” สถาบันธรรมชัยวิทยานานาชาติแห่งออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ (DIRI)
- ² จักรพรรดิฉินซีฮ่องเต้ (ฉินสื่อหวาง Qin ShiHuang秦始皇) ครองราชย์ พ.ศ. 284-333
- ³ พระศรีพันธุ (Shi Lifang)
- ⁴ Kumar, Yukteshwar. 2005. *A History of Sino-Indian Relations: 1st Century A.D.to 7th Century A.D. : Movement of Peoples and Ideas Between India and China from Kasyapa Matanga to Yi Jing*. Aph Publishing.
- ⁵ Zürcher, Erik. 2007. *The Buddhist Conquest of China: The Spread and Adaptation of Buddhism in Early Medieval China*. Leiden: Brill. p. 20
- ⁶ จักรพรรดิฮั่นหมิงตี้ (ฮั่นหมิงตี้ Han Ming Di 漢明帝) ครองราชย์ พ.ศ. 571-618
- ⁷ โฮ่วฮั่นชู (Hou Hanshu 後漢書)
- ⁸ Nogami Toshi Shizuka (野上俊靜) and Sheng Yan (聖嚴) 1993: 10
- ⁹ ฟู่อี้ (Fu Yi 傅毅) มีชีวิตระหว่าง พ.ศ. 590-635
- ¹⁰ Zürcher, op.cit. p.320
- ¹¹ พระมหาวาฬวสยาม วชิรปัญญา (2009) พระพุทธรูปศาสนาในจีน โรงพิมพ์เมตตาราย พรินต์ติ้ง กรุงเทพฯ หน้า 42
- ¹² ไฉ่ฮั่น Cai Yin 蔡愔
- ¹³ Liang Qichao 梁启超, Zhang Pinxing 張品興, Yang Gang 楊鋼, and Wang Xiangyi 王相宜. 1999. *Liangqichao Quanji* 梁启超全集. Beijing 北京: Beijing chuban she 北京出版社. p.3727
- ¹⁴ พวกเยวี่จือ คือเผ่าเร่ร่อนเชื้อสายมองโกล ที่อพยพหลบหนีการรุกรานของพวกซ่งหนู่ (Xiongnu)
- ¹⁵ อินโดซีเธียน (Indo Scythian)
- ¹⁶ พระกัศยปมาตังคะ (Kasyapa Matanga 迦葉摩騰) พระธรรมรัตน์ (Dharmaratna หรือ พระโคภรณ์ Gobharana 竺法蘭)
- ¹⁷ (Kumar 2005: 39)
- ¹⁸ เชื่อว่าพระคัมภีร์ที่พระเถระได้แปลออกมาได้แก่ ซี้อี่เอ้อจิง (Si shi er jing 四十二經) สี่ดัด้วนเจ้ (Shi di duan jie 十地斷結) ไผ่เป็นเซิง (Fo ben sheng 佛本生) ฝ่าห่ายจั้ง (Fa hai zang 法海藏) และฝ่าเป็นสิง (Fo ben xing 佛本行)
- ¹⁹ ส่วนใหญ่เป็นภาษาสันสกฤต ภาษาคานธารี และภาษาอื่นๆ ที่ใช้ในเอเชียกลาง
- ²⁰ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2525) ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา (ฝ่ายมหายาน) มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้า 37

- ²¹ Luo, Xuanmin, and Hong Lei. 2004. "Translation Theory and Practice in China." *Perspectives: Studies in Translatology* 12, no. 1. p. 20.
- ²² พาร์เธีย (Parthia 安思國) ปัจจุบันอยู่ในประเทศอิหร่าน
- ²³ คุชานะ (Kushan) หรือชาวเยวี่จื่อ (Yuezhi 月支) หรือชาวอินโดซีเชียน (Indo-Scythian)
- ²⁴ ซอกเดียน (Sogdian)
- ²⁵ พระอันช้อกาว (An Shigao 安世高) พ.ศ. 690-712
- ²⁶ พระคังเซิงหุ้ย (Kang Senghui 康僧會), Sanghapala
- ²⁷ เฉินหุ้ย (Chen Hui 陳慧)
- ²⁸ พระโลกเกษม (Zhi Loujiachen 支婁迦讖 ชื่อย่อ Zhi Chen 支讖)
- ²⁹ คังจู (Kang Ju 康巨)
- ³⁰ คังเม้งเสียง (Kang Meng Xiang 康孟祥)
- ³¹ Rhie, Marylin M. 1999. *Early Buddhist Art of China and Central Asia: Later Han, Three Kingdoms and Western Chin in China and Bactria to Shanshan in Central Asia*. Leiden: Brill. p.23-24
- ³² จื่อเลียง (Zhi Liang 支亮)
- ³³ ธรรมปาละ (Dhammapala, Tan Guo 曇果)
- ³⁴ กปิลวัสตุ (Kapilavastu) หรือกบิลพัสดุ์
- ³⁵ คัมภีร์ต้นฉบับที่แปลเป็นภาษาจีนซึ่งได้รับการคัดลอกหรือประยุกต์ในสมัยต่อมา
- ³⁶ Rhie, op.cit. p.32
- ³⁷ ชีวิตประวัติของท่านถูกเรียบเรียงไว้หลายฉบับ ตัวอย่างเช่น "สารานุกรมบันทึกประวัติการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีน"(出三藏記集 T.2145) รจนาโดยพระเซียงโย่ว
- ³⁸ เทอซัง (heshang 和尚) ซึ่งนาตตีเยร์ (Nattier) ให้คำแปลว่า พระอุปัชฌาย์ (upādhayāya) (Nattier 2008: 39)
- ³⁹ "รวมดรรชนีคัมภีร์ธรรม" (จหงลี่จ้งจิงมู่ลู่ 綜理衆經目錄) แต่งโดยพระต้าอ้วน (Daoran's ZLZJML) พ.ศ. 917
- ⁴⁰ "สี่ได้ซันเป่าจี" (歷代三寶紀 T.2034, 49) แต่งโดยเฟี้ยผางฝ่ง (費長房) รวบรวม พ.ศ. 1140
- ⁴¹ เทคนิคการยืมศัพท์เฉพาะทาง "เกออี" (geyi 格義 method of analogy)
- ⁴² จากข้อมูลของบุมบาคเยร์ พระอันช้อกาวได้หยิบยืมเอาคำศัพท์ต่างๆ ของเต๋ามาใช้เช่นคำว่า ໄ໓ (shou 守) ซึ่งหมายถึง "การเฝ้ารักษาไว้" หรือ "การเฝ้าสังเกต" (guarding or observing) Bumbacher, Stephan Peter. 2007. "Early Buddhism in China: Daoist Reactions." In *The Spread of Buddhism*, edited by Ann Heirman and Stephan Peter Bumbacher. Leiden: Brill. p.219
- ⁴³ An Shigao 安世高, trans., "Foshuo Da Anban Shouyi Jing Juan Shang 佛說大安般守意經卷上 T602," *Tripitaka* (Tokyo, November 28, 2011), Tokyo, The SAT Daizōkyō Text Database.

- ⁴⁴ โยคจารภูมิ (Yogācārabhūmi) Daodi jing 道地經 (T607)
- ⁴⁵ Deleanu, Florin. 1997. “A Preliminary Study of An Shigao’s Translation of the Yogācārabhūmi.” *Kansai Medical University* 17: 33–52. pp. 33–52
- ⁴⁶ อรรถาธิบายแห่งคัมภีร์อานาปานสมถิติ (Anban jie 安般解) Zacchetti, Stefano. 2008 “A ‘New’ Early Chinese Buddhist Commentary: The Nature of the Da Anban Shouyi Jing (T 602) Reconsidered.” *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 31: 421– 484. pp.473–475
- ⁴⁷ ในช่วงนี้พระพุทธรศาสนาและลัทธิเต๋าต่างมีอิทธิพลต่อกันและกัน พระอันชื้อกาวได้นำคำศัพท์ของเต๋ามาใช้ในงานแปล เช่นคำว่า เฝ้าสังเกต ประคองรักษา (โฝ่ว shou 守 to keep watch; to observe) คิดพิจารณา (ซือ si 思to think; to consider) ความคิด (ซือเลียง sixiang 思想 thought; thinking) ส่วนลัทธิเต๋าทรงในต้นพุทธศตวรรษที่ 8 ก็ได้ใช้เทคนิคการสอนสมาธิในพระพุทธรศาสนา เช่นเทคนิคแบบอานาปานสมถิติ ซึ่งแนะนำให้ผู้ทำสมาธิหายใจเข้าออกผ่านจุดตันเถียน (呼吸處間入丹田) และเทคนิคการนิกนิมิตองค์เทพ (ซือเลิน si shen 思神) ไ่ว่ตรงจุดตันเถียน (思想丹田) นี้ ล้วนเป็นผลจากอิทธิพลพระสูตรทำสมาธิในศาสนาพุทธที่แพร่หลายในยุคนั้น ซึ่งได้แปลออกมาเป็นภาษาจีน (Bumbacher 2007: 203–228) อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าจุดตันเถียนดังกล่าวเป็นจุดที่ต่ำกว่าสะดือลงมาประมาณสองนิ้วมือ
- ⁴⁸ ด้วยชื่อ “อานาปานสวตี ” (Ānāpānasvādī)
- ⁴⁹ พ.ศ. 501-600
- ⁵⁰ Deleanu, Florin. 1997. “A Preliminary Study of An Shigao’s Translation of the Yogācārabhūmi.” *Kansai Medical University*. pp. 44-47
- ⁵¹ อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2539) พระพุทธรศาสนาหายาน พิมพ์ครั้งที่ 4 กทม. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้า 61
- ⁵² โฝ่วซัวต้าอันปันโฝ่วอี่จิง (Foshuo da anban shouyi jing 佛說大安般守意經) (T602) สามารถแบ่งออกได้เป็นสองภาค ภาคแรกกล่าวถึงคำอธิบายของศัพท์ 4 คำ(四法義) คืออัน ปัน โฝ่ว อี่ (an, ban, shou, yi, 安 般 守 意) เทคนิค 6 แบบ (the six steps 六門) และโสฬสวัตถุกะ (the sixteen bases, soḷasavattuka, 十六勝) (ibid. 51–52) ภาคสองกล่าวถึงโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ (the 37 bodhipakṣiyadharma 三十七品法義) (Huang Wuda 2009: 6) สำหรับเทคนิค 6 ขั้นหมายถึงขั้นตอนทางเทคนิคที่เกี่ยวข้องกับลมหายใจ (the breath technique) คือ 1. การนับลมหายใจ (counting the breath, gaṇanā 數, 數息) 2. การตามลมหายใจ (pursuing the breath, anugama 隨, 相隨) 3. ลมหยุด (“concentration” or “stillness”, sthāpanā 止) 4. การมองนิ่งๆ เฉยๆ (observation, upalakṣanā 觀) 5. การตกศูนย์ (the turning away, vivarta 還) 6. ความบริสุทธิ์ (purification, paṇīśuddhi 淨)

- ⁵³ 『可守身中意者。謂意在身觀。是為身中意』 (T-ABSJY T602, 15:169c22-c23) *As for the ability to guard mindfulness [smṛti] at the centre of the body, it is known as the mindfulness dwells contemplating [in] the body; 'in truth] this is the mindfulness within the centre of the body..'* โดยที่ Michael Radich เสนอว่า 身觀 มีความหมายเช่นเดียวกับ คำบาลีว่า กายเ กายา นุปัสสี วิหริติ Kāye kāyānupassī viharati.
- ⁵⁴ สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้มีสิ่งที่น่าสนใจคือคำว่า อี้ (yi 意) คำนี้มีความหมายได้สองนัย คือ 1. ใจ (mana) 2. สติ (smṛti) โดยทั่วไปศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนา ในภาษาจีนคำนี้จะใช้ในความหมายว่าใจ เป็นส่วนใหญ่ เช่นคำว่า กาย (shen 身) วาจา (kou 口), ใจ (yi 意) นอกจากนี้คำว่าอี้ 意在บางบริบท ยังสื่อความหมายถึง สติ (smṛti, mindfulness) ได้เช่นกัน (Muller, A. Charles, ed. “Yi 意, Mentation.” *Digital Dictionary of Buddhism*, n.d. Accessed August 26, 2013.) ยกตัวอย่างเช่นศัพท์คำว่า “สติปัฏฐานสี่” ในภาษาจีนสามารถใช้คำว่า “สี่ อี้ จื่อ” (si yi zhi 四意止) (Hung, Hung-lung 2004: 320–316) และจากการที่พระเกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา สอบถามศาสตราจารย์การาซิม่า (Seishi Karashima 辛嶋静志) ได้รับการยืนยันว่า ไนวลี 可守身中意者 หรือ “การรักษาสติภายในกลางกาย” นั้น คำว่า “อี้” (yi 意) หมายถึง “สติ”
- ⁵⁵ เฉินหุย (Chen Hui 陳慧)
- ⁵⁶ อินฉือรุจิงจู้ (Yin chi ru jing zhu 陰持入經註) (T 1694). 125 เป็นคัมภีร์อรรถาธิบายแห่งพระสูตร อินฉือรุจิง 陰持入經 อธิบายเรื่องราวของ ชันธ 5 อายุคนละ 12 ธาตุ 18 เรียบเรียงในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 8 โดยเฉินหุย
- ⁵⁷ อรรถาธิบายแห่งคัมภีร์อานาปานสมถิติ (Anban jie 安般解)
- ⁵⁸ 安般解曰：『息從內出。息中具有四大。而心在中。謂之內身也。息由外來。四大亦爾。』 (Chen Hui zhuan 陳慧撰, and The SAT Daizōkyō Text Database. “Yin Chi Ru Jing Zhu 陰持入經註 T1694.” Tripitaka. Tokyo, November 28, 2011. The SAT Daizōkyō Text Database.) “Breathing comes out from within. In it are contained the four mahā-bhūta and the mind is located therein: this is called “internal [body].” Breathing comes from without, and the same happens with the four mahā-bhūta.” (Zacchetti 2008: 474 - 475)
- ⁵⁹ ช่วงกลางระหว่าง พ.ศ. 701-800
- ⁶⁰ พระเมธีวราภรณ์ (วิเชียร อโนมคุโณ) ป.ธ. 9 (2525) โครงการปฏิบัติธรรมเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ. “ลำดับที่ 7 ธรรมบรรยาย หลักอานาปานสติ.” ทางมรรค ผล นิพพาน ธรรมปฏิบัติตามแนววิชชาธรรมกาย พ.ศ. 2525, หน้า 723
- ⁶¹ พระโลกเกษม (Lokakṣema, Zhi Loujiachen 支婁迦讖 ชื่อย่อ Zhi Chen 支讖)

- ⁶² ปรีตยุดปันนสมาธิสูตร (Pratyutpanna Samādhi-sūtra, *Foshuo banzhou sanmei jing* 佛說般舟三昧經 หรือ “*The Samādhi of Being in the presence of all the Buddhas*”) หรือ “ภัทรปาลสูตร” สันนิษฐานว่าพระโลกเกษม ทำการแปลในช่วง พ.ศ. 707-729 Oldmeadow, Harry. 2007. *Light From the East: Eastern Wisdom for the Modern West*. World Wisdom, Inc. p.140
- ⁶³ 汉桓帝 huán dì (ค.ศ. 146-67)
- ⁶⁴ งานแปลของพระโลกเกษมที่สำคัญ ได้แก่ : ศุริงคมสมาธิสูตร (Śūraṅgama-samādhi Sūtra, *Shou lengyan sanmei jing*, 首楞嚴三昧經) ซึ่งเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงทศภูมิสมาธิแห่งพระโพธิสัตว์ ด้นฉบับหายสาบสูญไปแล้ว, ปรัชญาปริมาตาสูต (Prajñāpāramitā Sūtra, *Dao xing banruo jing*, 道行般若經) หรือ “*The Practice of the Path*”, ปรีตยุดปันนสูตร (Pratyutpanna Sūtra, *Ban zhou sanmei jing* 般舟三昧經), อชาตศัตรูราชสูตร (Adushi wang jing 阿闍世王經), จำพ้อวี่จิง (Za biyu jing 雜譬喻經), อุ่เลียงจิงจิงผิงเต็งเจวจิง (Wuliang qingjing pingdeng jue jing 無量清淨平等覺經), และ เป่าจีจิง (Baoji jing 寶積經)
- ⁶⁵ ชนิดา จันทราศรีไศล รายงานประจำเดือนมิถุนายน 2556 ซีแอตเติล 6 มิถุนายน 2556 หน้า 2-5
- ⁶⁶ ในทัศนะของมหายาน พระพุทธเจ้ามีนับพระองค์ไม่ถ้วน ทรงสถิตอยู่ในพุทธเกษตรมากมายทั่วทั้งสิบทิศ ในที่นี้ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งก็ได้ด้วยจิตใจแน่วแน่
- ⁶⁷ ภาษาจีนฉบับว่า เห็นพระพุทธองค์นับพระองค์ไม่ถ้วน
- ⁶⁸ ชนิดา จันทราศรีไศล รายงานประจำเดือนมิถุนายน 2556
- ⁶⁹ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) “รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร).” คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 530
- ⁷⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 419
- ⁷¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 498
- ⁷² เรื่องเดียวกัน หน้า 508
- ⁷³ ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล นักวิชาการประจำสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัยแห่งออสเตรเลียและนิวซีแลนด์
- ⁷⁴ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร), รวมพระธรรมเทศนา หน้า 575
- ⁷⁵ ก่อน พ.ศ. 500 โดยประมาณ
- ⁷⁶ ราวงค์ฉินสมัยหลัง หรือ โฮ่วฉิน (houqin 後秦)
- ⁷⁷ คัมภีร์ปฏิบัติสมาธิภาวนาที่กล่าวถึงพุทธานุสติในยุคนี้ได้แก่ “ตำราจาก ชัมบัสตา”(Book of Zambasta) (Martini 2011: 121-194 และ Emmerick 1969: 59-74) “คัมภีร์โยคีวิธี” (Yogalehrbuch)(Yamabe 1999: 60-71), “คู่มือสมาธิแห่งมองโกเลีย” (The Mongolian manual) (Yamabe 2010: 1045), อุ่เหมินฉั่นจิงหั่วยว่งฝ่า (The Essence of the Meditation Manual Consisting of Five Gates 五門禪經要用法) T619, และ ซื่อเหวยเล่ย์หั่วยว่งฝ่า (The Abridged Essentials of Meditation 思惟畧要法) T617

- 78 พระกุมารชีพ (*Kumārājīva* 鸠摩罗什)
- 79 ชื่อเหว่ยเล่ย์ฮั่วฝัว (*Abridged Essentials* 思惟畧要法) T617
- 80 ถักิซิล (*Kizil Caves*) มณฑลซินเจียง (ซินเจียง *Xinjiang*) สาธารณรัฐประชาชนจีน
- 81 กัษมีรี (*Kashmiri*) กุมารายณะ (*Kumārāyana*)
- 82 จีวกะ (*Jīvaka*)
- 83 พระพุทธัตต (*Bandhudatta*)
- 84 ทิรชอาคมะ (*Dirgha Āgama*) มัชชอาคมะ (*Madhyama Āgama*) กษุทรกะ (*Kṣudraka*)
- 85 กัซการ์ (*Kashgar*) ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลซินเจียงทางตะวันตกของจีน
- 86 พระพุทธยัส (*Buddhayaśa*)
- 87 เทอร์ฟาน (*Turpan* หรือ *Turfan*) ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลซินเจียงทางตะวันตกของจีน
- 88 มาธยมิกะ (*Madhyamaka*) นาการจุน (*Nagarjuna*)
- 89 พระเจ้าฝู่เจียน (*Fu Jian* 苻堅)
- 90 หลี่กวง หรือ หลี่วีกวง (*Lu Guang* 吕光)
- 91 พระเจ้าเหยาซิง (*Yao Xing* 姚興)
- 92 คัมภีร์ภาษาจีนที่สำคัญซึ่งพระกุมารชีพแปลไว้ได้แก่ *Diamond Sūtra*, *Amitabha Sūtra*, *Lotus Sūtra*, *the Vimalakīrti Nirdeśa Sūtra*, *Mūlamadhyamakakārikā*, *Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā Sūtra*, *Mahāprajñāpāramitā Upadeśa*
- 93 พระอมิตายุ อมิตาภะ (*Amitābha* 阿彌陀佛) : พระธยานิพุทธะ 1 ใน 5 องค์ ประทับในแดนสุขาวดีทางตะวันตก พระองค์มีหลายพระนาม เช่น อมิตายุ แปลว่า พระผู้มีอายุกาลไม่มีประมาณ และอมิตาภะ แปลว่า พระผู้มีแสงส่องสว่างไม่มีประมาณ พระองค์มีรูปกายเป็นสีแดง นัยถือกันมากในนิกายสุขาวดี
- 94 清淨視表微裏。既得如是見者。當復教令從此琉璃身中放白光明。自近及遠遍滿閻浮。唯見光明不見諸物。還攝光明入於身中。既入之後復放如初。凡此諸觀從易及難。其白亦應初少後多。既能如是。當從身中放此白光。乃於光中觀無量壽佛。無量壽佛其身殊大光明亦妙。(T617, 15:299c27-300a04)
- 95 พระธรรมกายซ่อนอยู่ภายในกายเนื้อของผู้ปฏิบัติ (當因生身觀內法身 T161, 15:7299b11)
- 96 ดูบุรุษผู้นึกถึงคนไท่ก่อน แล้วต่อมาจึงนึกถึงมุกมนีที่อยู่ในคนไท่นั้น (如人先念金瓶後觀瓶內摩尼寶珠 T617, 15:299b1)
- 97 (*Shi Guohua* 釋果化 1999: 10–11)
- 98 นิกนิมิตพระพุทธรูป (觀佛三昧法 (佛像觀))
- 99 นิกนิมิตพระรูปกาย (生身觀法)
- 100 นิกนิมิตพระธรรมกาย (法身觀法)

¹⁰¹ พระพุทธเจ้าในทศทิศ (十方諸佛觀法)

¹⁰² คัมภีร์ปรัตยุดันนสมาธิสูตร (Pratyutpanna Samādhi-sūtra 般舟三昧經)

¹⁰³ 「佛像觀」→「生身觀」→「法身觀」→「十方諸佛觀」

¹⁰⁴ คัมภีร์ทศภูมิวิภาษาศาสตร์ (Daśabhūmivibhāsāsāstra 十住毘婆沙論) เป็นคัมภีร์อรรถกถาซึ่งแต่งโดยนาคารชุน

¹⁰⁵ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) “รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร).” คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 506

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 627

¹⁰⁷ “กายอรูปพรหมละเอียด ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด แปรเท่าฟองไข่แดงของไก่ ใจอรูปพรหมละเอียดติดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด เห็นใสชัดปรากฏแปรเท่าฟองไข่แดงของไก่” เรื่องเดียวกัน หน้า 295

“..ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ก็ใสเป็นแก้ว หาทลักอื่นไม่ได้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด ไสหนักขึ้นไป สว่างหนักขึ้นไป” เรื่องเดียวกัน หน้า 322

¹⁰⁸ พระธรรมมิตร (Dharmamitra Tanmomiduo 曇摩蜜多) ฝ่าชีว (法秀)

¹⁰⁹ ผลงานแปลที่สำคัญได้แก่ ปัญจวารธยานสูตรมหารัทธิธรรม (Pancadvara-dhyāna-sūtra-mahārthadharma 五門禪經要用法) กวนผู้เสียนผู้ชาลิ่งฝ่าจิง (Samantabhadra bodhisattva Sūtra 觀普賢菩薩行法經) กวนชวักจิงผู้ชาลิ่ง (Akāṣagarbha bodhisattva sūtra 觀虛空藏菩薩經) และคัมภีร์ฉานมีหยั่วจิง (禪祕要經)

¹¹⁰ 師復更教言。汝從今捨前二觀。係心在齊。即受師教一心觀齊。觀齊不久覺齊有動相諦視不亂。見齊有物猶如鴈卵其色鮮白。

即住白師。師言。汝更視在處。如師所教。觀已有蓮花。琉璃爲莖。黃金爲臺。臺上有佛結跏趺坐。第一佛齊中復有蓮花出上復有佛結跏趺坐。如是展轉相出乃至大海。海邊末後第一佛。還入第二佛齊。第二佛還入第三佛齊。如是展轉還入乃至人齊佛 (Fotuo mi duo T619, 15:326a20–a23) The master must further instruct him, saying: “From now on abandon the previous two contemplations. Concentrate your mind on your navel.” Having received the master’s instructions, [the practitioner] single-mindedly contemplates his navel. Having contemplated his navel for a short time, he feels something moving inside his navel, like a heron’s egg, white in color. He goes and tells the master. The master says: “Look further at this place.” [The practitioner] does as the master instructs. Having contemplated it [further], [he sees that] there is a lotus flower, with a beryl stem, and a golden centre platform-bud. On the platform is a Buddha, seated in the cross-legged posture. From within this Buddha’s navel another lotus flower emerges, atop which there is another Buddha sitting in the cross-legged

posture. This continues, [Buddha emerging from the navels of other buddhas,] until [the world is filled] up to the [edge of the] ocean. Then, at the edge of the ocean, the last Buddha reenters the previous Buddha's navel, and so forth back to the [original] Buddha [that had emerged from] the practitioner's navel. (Translated by Eric Matthew Greene)

- ¹¹¹ ลำนวนแปลภาษาอังกฤษอีกสำนวนหนึ่ง The last Buddha by the ocean returns into the navel of the next Buddha, and this Buddha returns into the navel of the third Buddha. Thus [the Buddhas] disappear one after another, until [the final one] enters the practioner's navel. When the [practioner] has made each Buddha enter the practioner's navel. (Translated by Yamabe 2010:1052) หลังจากพ้นขอบทะเล องค์พระ (พุทธเจ้า) พระองค์แรกจะกลับเข้ามาสู่กลางนาภีของพระองค์ที่สอง, พระองค์ที่สองจะเข้าสู่กลางนาภีองค์ที่สาม, จากนั้นองค์พระแต่ละองค์จะค่อยๆ หายเข้าไปในองค์ที่ถัดเข้ามา องค์แล้วองค์เล่าจนกระทั่ง[องค์สุดท้าย]กลับเข้าสู่กลางนาภีของผู้ปฏิบัติ
- ¹¹² วางใจไว้กลางตัวบริเวณสะดือ (The practioner observes the inside of the navel)
- ¹¹³ คัมภีร์คู่มือฝึกนิมิต (Visualization Manual 觀經) T85 (“Foshuo guan jing 佛說觀經” T2914, Tripitaka (Tokyo, n.d.), The SAT Daizōkyō Text Database, accessed November 20, 2012.) คู่มือสมาธิ (Chan Manual 坐禪儀) โดย ฉางหลูจงอี (Changlu Zongyi 長蘆宗頤) กลางพุทธศตวรรษที่ 17 – กลางพุทธศตวรรษที่ 12 (Yamabe 2010:1055) และคัมภีร์เคล็ดลับสมาธิ (Secret Essentials of Meditation) T613 (Yamabe 2010:1050)
- ¹¹⁴ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) “รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร).” คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกาน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพมหานคร บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 622
- ¹¹⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 472
- ¹¹⁶ โอวาทพระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อดัมมชโย) วันอาทิตย์ที่ 6, 13 มิถุนายน พ.ศ. 2542
- ¹¹⁷ ช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 701-1100
- ¹¹⁸ เรียบเรียงจากงานวิจัยของ ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวงกุล (2556) “ธรรมกายในคัมภีร์มหาปรินิรวาณสูตร คัมภีร์ต้นฉบับพระพุทธรศาสนามุขคัน”
- ¹¹⁹ อังคิลมาลสูตร มัชฌิมนิกาย สุตตันตปิฎก (บาลี)
- ¹²⁰ พระคุณภัทระ (Gunabhadra 求那跋陀羅) มีชีวิตระหว่าง พ.ศ. 937-1011 (ค.ศ. 394-468)
- ¹²¹ ค.ศ. 435-443 อ้างอิงจาก The Korean Buddhist Canon: A Description Catalogue, accessed on 2nd May 2013.
http://www.acmuller.net/descriptive_catalogue/files/k0410.html
- ¹²² ค.ศ. 435
- ¹²³ ค.ศ. 468
- ¹²⁴ ลังกาวดารสูตร 楞伽阿跋多羅寶經 หรือ 楞伽經

¹²⁵ พบคำว่าธรรมกายในพระไตรปิฎกทิเบต 17 ที่ แต่พบในพระไตรปิฎกจีน 12 ที่เท่านั้น แปลจากพระไตรปิฎกทิเบต โดยเทียบเคียงกับภาษาจีน ผู้ร่วมแปลคือคุณสุมิตรา วิฑูรชาตรี

¹²⁶ สันับสนุนข้อมูลจาก คุณสุมิตรา วิฑูรชาตรี ในเนื้อหาของอังคุลิมาลีสสูตรนั้นมีอยู่ในทิเบตดังนี้คือ (1) P tsu 133b-215a (2) N ma 207b-332a (3) Dtsha 126a-206b (4) Lma 196a-315b ได้พบว่ามีคำว่า ธรรมกาย อยู่ประมาณ 17 ที่และรายงานนี้ใช้ 2 ฉบับในพระไตรปิฎกทิเบต คือ Peking and Derge ในการเปรียบเทียบและการแปลความหมาย ในเนื้อหาอังคุลิมาลีสสูตรในภาษาทิเบตนี้มีทั้งหมด 7 บท

¹²⁷ [P176a4][D169a3]de bzhin gshegs pa'i rtag pa ther zug g.yung drung gi mchog bsil bar gyur pa | [P176a5] shis pa ni sangs rgyas te | de bzhin gshegs pa ni chos kyi sku'o || de bzhin gshegs pa'i snying po rgaba med pa'o zhes bya ba 'di ni [D169a4] 'phags pa'i lam yan lag brgyad pa yin par rig par bya'o ||

如來常及恒 第一不變易 清淨極寂靜 正覺妙法身 甚深如來藏 畢竟無衰老是則摩訶衍 具足八聖道 (T120 2: 532a20-29)

¹²⁸ [P176a2] [D159b4] || de bzhin gshegs pa chos kyi sku || ... || de bzhin gshegs pa ye shes sku ||
諸佛如虛空 虛空無生相 諸佛如虛空 虛空無色相 法猶如虛空 如來妙法身 智慧如虛空 如來大智身 (T120 2: 527b08-13)

¹²⁹ [D185a2] nga tshe rabs mang bo gang gā'i klung gi bye ma snyed du bska pa bye ba mang po grangs med [D185a3] par lha dang mir bcas pa'i sems can bye ba mang po 'dod pa'i dbang du gyur pa rnams nyon mongs pa med pa la bkod pas na | nga'i lus gtse ba dang bral zhing gtse ba med pa'i chos kyi skur gyur to ||

我於無量阿僧祇劫恒河沙生。拂除無量衆生諸天及人一切煩惱。如除蛇毒故。生此無患離患法身。(T120 2: 536b6-8)

¹³⁰ [P193a3][D185b2]ngas tshe rabs mang po gang gā'i klung gi bye ma snyed du bska pa bye ba mang po grangs med par lha dang mir bcas [D185b3] pa'i sems can bye ba mang po rnams 'jigs pa thams cad las bsgral te | byang chub pa la bkod pas na | nga'i lus bla na med pa'i chos kyi skur gyur to ||

我於無量阿僧。祇劫恒河沙生。現隨世間支節不具。令無量衆生安立菩提故。生無上法身。

¹³¹ พระมวงคตเทพมุนี (สด จนทสโร) (2555) “รวมพระธรรมเทศนา พระมวงคตเทพมุนี (สด จนทสโร).” คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกาน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 27

¹³² เรื่องเดียวกัน หน้า 259

¹³³ เรื่องเดียวกัน หน้า 261

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 264

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 284

¹³⁶ เรียบเรียงจากงานวิจัยของ ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวรากล (2556) “ธรรมกายในคัมภีร์มหาปรินิรวาลสูตร คัมภีร์ต้นฉบับพระพุทธรศาสนายุคต้น”

¹³⁷ อากม (āgama: 阿含經) เถรวาทใช้คำว่า “นิกาย” หรือ นิกายะ

¹³⁸ ไม่พบธรรมกายใน มัชฌิมกัมมะ (Madhyamaāgama 中阿含經) และกษุตรกัมมะ (Kṣudrakāgama)

¹³⁹ ทิรชากัมมะ (Dirghāgama- DA2 長阿含經) ส่วนที่ยกมานี้แปลจากอากมของธรรมคูปตกะโดยท่านพุทธยศ (Buddhayaśa 佛陀耶舍) และท่านจูฟอเนี่ยน (Zhu Fonian 竺佛念) ในสมัยโฮ่วฉิน (後秦) พ.ศ. 956 (ค.ศ. 413) (二) 第一分遊行經第二初

¹⁴⁰ 道果成就上下和順法身具足。向須陀洹得須陀洹。向斯陀含得斯陀含。向阿那含得阿那含。向阿羅漢得阿羅漢四雙八輩。是謂如來賢聖之衆。甚可恭敬世之福田。

¹⁴¹ สังยุตตาคัมมะ (Samyuktāgama- SA604 雜阿含經) ส่วนที่ยกมานี้แปลจากอากมของสรรพาสติวาทโดยท่านคุณภัทร (Guṇabhadra 求那跋陀羅) ในแผ่นดินซ่งหลือซ้อง ราว พ.ศ. 978–986 (ค.ศ. 435–443) 宋天竺三藏求那跋陀羅譯 疇ยาวาทานะ (Divyāvadāna) T099 2:168b15-23

¹⁴² 王曰。聽吾所說心中所以。如來之體身法身性清淨 彼悉能奉持 是故供養勝...

¹⁴³ สังยุตตาคัมมะ (Samyuktāgama- SA2 196 雜阿含經) อัคคิวัจจโคตตสูตร (Aggivaṃśagotta Sutta) T100 2:445c 2-8

¹⁴⁴ ในพระบาลี เป็น วัจจโคตตปริพาหก

¹⁴⁵ 四煩惱 The four delusions in reference to the ego: 我痴 ignorance in regard to the ego; 我見 holding to the ego idea; 我慢 self-esteem, egotism, pride; 我愛 self-seeking, or desire, both the latter arising from belief in the ego. Also 四惑.

¹⁴⁶ 四倒 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อวิสุทธี (The four viparyaya i. e. inverted or false beliefs in regard to 常樂我淨 that is to say impermanent, suffering, impersonal, and impure) 邪惑 โสกะ โสกะ โสกะ โสกะ และ อวิชชา

¹⁴⁷ 汝今瞿曇。亦復如是。已斷一切煩惱結縛。四倒邪惑。皆悉滅盡。唯有堅固眞法身在。

¹⁴⁸ เอกโถตตรากัมมะ (Egottarāgama-EA1 增壹阿含經) มีความเป็นไปได้ว่าแปลจากอากมของสรรพาสติวาทหรืออาจแปลจากอากมของธรรมคูปตกะ ซึ่งแปลโดยท่านธรรมนันทิ (Dharmanandi 曇摩難提) แห่งรัฐฝูฉิน (Fu Qin State 苻秦) และตรวจทานโดยท่าน โคตมสังฆเทวะ (Saṃghadeva 僧伽提婆) แห่งราชวงศ์จิ้นตะวันออก (Eastern Jin Dynasty 東晉) ในช่วง พ.ศ. 940-941 (ค.ศ. 397–398) มฆเทวะสูตร (Maghadeva Sutta) T125 2:549c14-550a1

¹⁴⁹ 釋師出世壽極短 肉體雖逝法身在

¹⁵⁰ 阿難仁和四等具 意轉入微師子吼

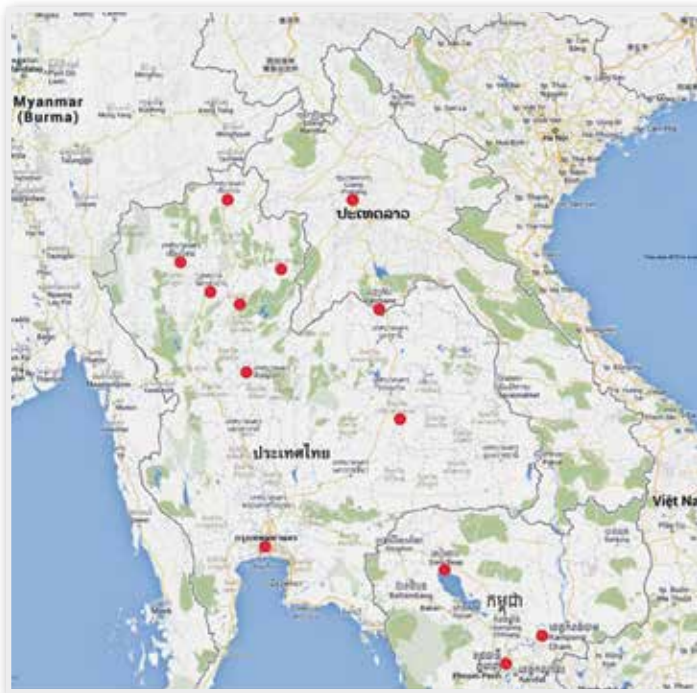
¹⁵¹ 尊者阿難作是念 如來法身不敗壞 永存於世不斷絕 天人得聞成道果

- ¹⁵² เอกอตตราคมะ (Egottarāgama- EA48.2 增壹阿含經) อุโปสถสูตร (อมตะกรรม 十不善品第四十八) T125 2:787b20-29
- ¹⁵³ 是故阿難。當建此意。我釋迦文佛壽命極長。所以然者。肉身雖取滅度法身存在。
- ¹⁵⁴ เอกอตตราคมะ (Egottarāgama 增壹阿含經) โภจนะสูตร (佛說食施獲五福報經) T132 2:855b10-b19
- ¹⁵⁵ 何謂爲五。一曰施命。二曰施色。三曰施力。四曰施安。五曰施辯
- ¹⁵⁶ 是五福德施。若發道意施於一切。所生之處常見現在佛諮受深法。四等四恩六度無極三十七品。法身現相壽命無窮相好分明。
- ¹⁵⁷ พระมณฑลเทพมณี (สด จันทสโร) (2555) “รวมพระธรรมเทศนา พระมณฑลเทพมณี (สด จันทสโร).” คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดปาภรณ์ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 257
- ¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 170
- ¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 51
- ¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 386
- ¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 389
- ¹⁶² เรื่องเดียวกัน หน้า 669
- ¹⁶³ ช่วงเวลาดั้งแต่ พ.ศ. 501-1000
- ¹⁶⁴ ช่วงเวลาที่พระพุทธองค์ดำรงพระชนมอยู่ยังไม่เข้าปรีณิพพาน

บทที่ 4

ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์
อักษรขอมไทย¹

จากการศึกษาประวัติของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ก่อนการค้นพบธรรมกายนั้น พบว่าท่านได้ร่ำเรียนและปฏิบัติกัมมัฏฐานกับ ครูบาอาจารย์หลายท่านมาแล้ว จึงเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะติดตามศึกษา วิธีปฏิบัติธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นก่อนหน้าที่ท่านจะได้ค้นพบวิชชาธรรมกายนั้น เป็นอย่างไร และคำว่าธรรมกายเคยปรากฏมาก่อนหรือไม่ หากมีเคยเป็นที่ รู้จักและเข้าใจกันอย่างไร

แผนที่แสดงที่มาของคัมภีร์
ในการค้นหาร่องรอยวิชชาธรรมกายในเอเชียอาคเนย์

คัมภีร์พระธัมมกายาติ ²

สำหรับความหมายและความรู้เกี่ยวกับธรรมกายในภาคกลางของประเทศไทยนั้น พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. (สุธรรม สุธมฺโม) และคณะได้ศึกษาหาคำตอบจากคัมภีร์พระธัมมกายาติ ทางด้านวิชาการของไทยคัมภีร์นี้ได้ถูกอ้างอิงเป็นครั้งแรกในโดย ศ.ฉ่ำ ทองคำวรรณ ในบทความ “จารึกพระธรรมกาย” วารสารศิลปากร พ.ศ. 2504 และในประชุมศิลปจารึกภาคที่ 3 พ.ศ. 2508³ อย่างไรก็ตาม “หนังสือพระธรรมกายาติ” ที่ ศ.ฉ่ำ ใช้อ้างอิงในบทความนั้น ไม่มีรายละเอียดเพื่อการค้นคว้าทางวิชาการใดๆ ประกอบไว้ตั้งแต่บทความดังกล่าวได้รับการเผยแพร่⁴ จนกระทั่งในเดือนมีนาคม 2556 ทีมงานสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์) จึงได้ค้นพบคัมภีร์พระธัมมกายาติ ขณะปฏิบัติงานภาคสนามที่วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร คัมภีร์ดังกล่าวเป็นคัมภีร์ใบลานฉบับเทพชุมนุมที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้สำหรับวัดพระเชตุพนฯ เป็นการเฉพาะ เพื่อการศึกษาของพระภิกษุสามเณร เขียนเป็นคาถาบาลี 16 หน้าลานด้วยอักษรขอมไทย ไม่ปรากฏวันที่จาร ตอนต้นเป็นคาถาพระธรรมกายภาษาบาลีที่พรรณนาถึงส่วนต่างๆ ของพระวรกายในพระพุทธรองค์ว่าเป็นพระญาณหรือพระคุณต่างๆ ตั้งแต่ สัพพัญญุตญาณปวรสีส์ จนถึง อิมํ ธมมกายพุทฺธสกลฺขณํ โยคาวจรกุลปุตเตน ติกขญาเณน สัพพัญญุพุทฺธภาวํ ปตฺเถนเตน ปุณฺณปุณฺณ อนุสสริตพฺพํ ฯ และกล่าวว่าพุทฺธลักษณะเช่นนี้คือธรรมกาย ส่วนนี้มีความยาวประมาณ 2 หน้าลาน ที่เหลืออีก 14 หน้าลานเป็นการอธิบายถึงพระญาณและพระคุณต่างๆ ที่กล่าวไว้ก่อนข้างต้นในลักษณะคล้ายอรรถกถา อันเป็นการให้รายละเอียดเพิ่มเติม ในท้ายคัมภีร์ได้ผนวกคาถาบาลีที่ออกอุณหิสสวิชัยไว้ จากนั้นคัมภีร์มี

คำแนะนำให้สวดคาถา สกฺกตฺวา พุทฺธรตฺนํ โอสถํ อุตฺตมํ...3 จบ ในท้ายคัมภีร์ ธรรมกายาทีฉบับเทพชุมนุมเป็นคาถาบาลีที่ใช้คำสั่งขยาบอกถึงการสร้างบารมี ของพระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะ สัทธาธิกะและวิริยธิกะ คัมภีร์พระธรรมกายาทีจึงจัดเป็นคัมภีร์โบราณที่แสดงรายละเอียดและขยายความหมายของ พระญาณแลธรรมะต่างๆ ของธรรมกาย

คาถาพระธรรมกายที่จารไว้ในตอนต้นของคัมภีร์ ได้กล่าวถึงพระพุทธวรกายอันประกอบด้วยพระญาณรู้แจ้งต่างๆ ซึ่งสรุปจากการถอดความได้ ดังนี้

คัมภีร์พระธรรมกายาที และหน้าประกบคัมภีร์ (ปก)

ฉบับเทพชุมนุม วัดพระเชตุพนฯ

ญาณ/ธรรม

สัพพัญญุตญาณ

อารมณ์ในพระนิพพาน

จตุตถฌาน

วชิรสมาบัติญาณ

นิลกลสินญาณ

ทิพพจักขุ ปัญญาจักขุ สมันตจักขุ }
พุทธจักขุ และธรรมจักขุ

ทิพยโสตญาณ

โคตรภูญาณ

มรรคผลญาณ (วิมุตติญาณ)

โพธิปักขิยญาณ

โลกียโลกุตระญาณ

จตุมรรคญาณ

จตุสัจจญาณ

อปวิทญาณ

อนุตตรวิโมกขาธิคมญาณ

ติลักขณญาณ

จตุเวสารัชชญาณ

ทศานุสสติญาณ

ส่วนของพระวรกาย

พระเศียร

พระเกศา

พระนลาฏ

พระอุณาโลม

พระขนง

พระเนตร

พระโสต

พระนาสิก

พระปราง

พระทนต์

ริมพระโอษฐ์

พระทาฒา

พระชีวิหา

พระหนุ

พระศอ

ปล้องพระศอ

พระพาหา

นิ้วพระหัตถ์

โพชนงค์ 7	พระอุระ
อาสยานุสยญาณ	พระถัน
ทศพลญาณ	กลางพระวรกาย
ปฏิจกสมุปปาตญาณ	พระนาภี
อินทริย์ 5 (และ) พละ 5	ปิ่นพระองค์
สัมมัมปธาน 4	พระอุร
กุศลกรรมบถ 10	พระขงฆ์
อิทธิบาท 4	พระบาท
ศีล สมาธิ ปัญญา	สังฆาฏี
หิริโอตตปปะ	จีวร
อภิญ्ञคิกมรรคญาณ	อันตรวาสก
สติปฏฐาน 4	รัตประคต

รายการด้านบนแสดงส่วนพระวรกายกับญาณรู้แจ้งและธรรมะต่างๆ 26 รายการพร้อมกับผ้าครอง 3 ผืนและรัตประคต⁵

ในการค้นคว้าที่มาของคาถาบาลีที่กล่าวถึงนี้ พบว่ามีอยู่ในคัมภีร์มนโรดปุรณี อันเป็นอรรถกถาของอังคุตตรนิกาย โดยปรากฏอยู่ในส่วนเอกนิบาตเอตทัคคะวรรคที่ 4 พระสูตรที่ 10 ประวัติพระศาสดเถระผู้เป็นเอตทัคคะทางเตโชชาตูกสิณ เป็นคาถาที่พระศาสดเถระกล่าวให้พญานาคผู้ร้ายผู้อาศัยอยู่ใกล้ท่าข้ามเรือเมืองโกสัมพีฟัง หลังจากพระศาสดเถระทรมานให้ละพยศด้วยเตโชชาตูกสิณได้แล้ว คาถาเริ่มตั้งแต่ สพพญญุตญาณปวรลีส จนนถึง สติปฏฐาน

ปวรกายพยุชน์ ครอบคลุมเนื้อหาการเทียบส่วนพระวรกายต่างๆ กับพระญาณ และพระคุณ อย่างไรก็ตามคานานี้ปรากฏเฉพาะในอรรถกถาฉบับสยามและพม่า แต่ไม่พบในฉบับสิงหล เนื้อหาที่ปรากฏในอรรถกถาดังกล่าวและใน คัมภีร์พระธัมมกายาติเหมือนกันทุกประการเว้นแต่รายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ

ในคัมภีร์ธัมมกายาติเมื่อจบคาถาบาลีแจกแจงส่วนพระวรกายต่างๆ ของ พระพุทธเจ้าแล้ว คัมภีร์ได้กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงรุ่งเรืองกว่าความรุ่งเรือง ของเทวดาและมนุษย์ใดๆ เพราะทรงญาณอันสูงสุดทรงเป็นผู้นำโลก และ ธรรมกายคือลักษณะของพระพุทธเจ้า ควรที่พระโยคาวจรผู้มีญาณแก่กล้า หากปรารถนาความเป็นสัพพัญญูพุทธเจ้าจะพึงระลึกถึงพระธรรมกายเนื่องๆ

เนื้อหาในส่วนนี้ มีใน “ศิลาจารึกธรรมกาย” ของ ศ.ฉ่ำ^๖ และมีในจารึก ลานเงินประทับทองที่บรรจุอยู่ในพระเจดีย์ศรีสรรเพชดาญาณ วัดพระเชตุพนฯ นอกจากนี้ยังพบข้อความดังกล่าวในคัมภีร์ใบลานอักษรเขมรของกัมพูชา และ คัมภีร์อักษรธรรมล้านนาอีกด้วย

จารึกลานเงินประทับทองคำธรรมกายที่บรรจุอยู่ในพระเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ
มีลักษณะคล้ายกับที่แสดงไว้ในรูป

คาถาบาลีในอรรถกถา มโนรลปุรณี ⁷	สัพพัญญุตญาณปวรสีลํ จนถึง สติปฏฺฐาน ปวรกายพนฺธํ
คาถาธรรมกาย ⁸	สัพพัญญุตญาณปวรสีลํ จนถึง สติปฏฺฐาน ปวรกายพนฺธํ + อิมํ ฌมฺมกายพุทฺธลกฺขณํ โยคาวจรกุลปฺตเตน ติกฺขณเณน สัพพัญญ พุทฺธภาวํ ปตฺเถนเตน ปุณฺณปุณฺณํ อนุสฺสริ ตพฺพํ ฯ
คัมภีร์ธัมมกาย (คัมภีร์ธรรมกาย) ⁹	คาถาธรรมกาย + บทขยายความเป็น ภาษาไทยยวน
คัมภีร์ธัมมกายาที ฉบบัณฑพฺพชฺฌนุมน (หนังสือธรรมกายาที) ¹⁰	คาถาธรรมกาย + คาถาขยายความเป็น ภาษาบาลี ¹¹
จารึกพระธรรมกาย ¹²	บรรจุคาถาธรรมกายไว้เพียง 5 บรรทัด เท่านั้น

*ตารางแสดงปริมาณเนื้อความในคัมภีร์ต่างๆ เกี่ยวกับธรรมกาย
เพื่อความเข้าใจขอบเขตเนื้อหาแต่ละคัมภีร์*

หลังจากจบคาถาพระธรรมกายแล้ว คัมภีร์ธัมมกายาทียังมีคาถาอธิบายพระญาณต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นพระธรรมกายด้วยภาษาบาลีเพิ่มเติมเป็นพิเศษ ทำให้เข้าใจถึงธรรมกายและพระญาณต่างๆ ได้มากขึ้น การอธิบายถึงพระญาณและพระคุณต่างๆ ของพระธรรมกายนั้นมีความสอดคล้องกับเนื้อหาในพระบาลีเป็นส่วนมาก จึงบอกถึงความเป็นเถรวาทของคัมภีร์พระธัมมกายาที

ได้อย่างไรก็ตามมีพระญาณในคาถาพระธรรมกายบางประการที่น่าสนใจเช่น วชิรสมาบัติญาณ และอัปภิวตญาณ ผู้ประพันธ์คัมภีร์พระธัมมกายาติได้ให้ความหมายของพระญาณดังกล่าวนั้นไว้ในคาถาบาลีขยายความ จึงได้นำมาเสนอดังต่อไปนี้

พระญาณของพระธรรมกายประการหนึ่งที่ควรแก่การศึกษาคือวชิรสมาบัติญาณ โดยเฉพาะคำว่า “วชิร” การให้ความหมายของพระญาณนี้ในคาถาขยายความเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงช้าง 10 ตระกูลได้แก่ กาฬาวะ คงเคยยะ จนถึง อุโปสถะ และฉัททันต์¹³ โดยที่ฉัททันต์จะเป็นช้างที่มีกำลังมากที่สุดคือมีกำลังเป็น 10 เท่าของช้างอุโปสถะ การบรรยายถึงกำลังของช้างเป็นการบอกนัยว่า รัศมีของพระพุทธเจ้ามีกำลังมากเท่ากับช้างฉัททันต์ 10 เชือก ส่วนคำว่า “วชิร” นั้น ในคัมภีร์ธัมมกายาติฉบับเทพชุมนุมให้ความหมายว่าเป็นพลังของ “นารายณ” หรือ “นารายณพลัง” ซึ่งก็ได้ให้คำจำกัดความเพิ่มเติมไว้ว่าเป็นรัศมีที่โชติช่วง ดังนั้น “วชิร” ในที่นี้จึงหมายถึงกำลังของรัศมีที่โชติช่วง ศัพท์คำว่า นารายณ ใช้ในลักษณะคุณศัพท์ทั่วไป มิได้สื่อถึงเทพเจ้าองค์ใด

ส่วนคำว่าสมาบัติญาณคัมภีร์อธิบายว่า เป็นญาณที่เกิดขึ้นจากฌานสมาบัติ ผลสมาบัติ และนิโรธสมาบัติ และกล่าวต่อไปว่าสมาบัติญาณก็คือ สัพพัญญุตญาณ ทั้งนี้เพราะฌานสมาบัติ ผลสมาบัติ และนิโรธสมาบัติได้รวมอยู่ในสัพพัญญุตญาณ เมื่อกล่าวโดยรวม วชิรสมาบัติญาณจึงเป็นญาณแห่งความรู้แจ้ง ที่เกิดขึ้นจากฌานสมาบัติ ผลสมาบัติ และนิโรธสมาบัติ มีรัศมีโชติช่วงเป็นอย่างยิ่ง และเป็นพระอุณาโลมของพระธรรมกาย

ในคัมภีร์ธัมมกายาที จักขุของพระธรรมกายประกอบด้วยทิพจักขุ ปัญญาจักขุ สมันตจักขุ พุทธจักขุ และธรรมจักขุ แต่ในพระบาลีขุททกนิกาย กล่าวถึงพระจักขุ 5 ประการของพระพุทธเจ้าไว้ว่าได้แก่ มังสจักขุ ทิพจักขุ ปัญญาจักขุ พุทธจักขุ สมันตจักขุ¹⁴ การที่มังสจักขุไม่ปรากฏในธรรมกาย แสดงให้เห็นว่า ธรรมกายซึ่งเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของพระพุทธเจ้า แตกต่างจากรูปกายของพระพุทธเจ้า และการมีธรรมจักขุแสดงความเป็นกายแห่งธรรมอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือพระบาลีแจกแจงคุณสมบัติเฉพาะในรูปกายพระพุทธเจ้า แต่คัมภีร์พระธัมมกายาทีซึ่งเป็นคัมภีร์สายปฏิบัติ¹⁵แสดง คุณสมบัติธรรมกายของพระพุทธเจ้า อนึ่งการแจกแจงธรรมกายด้วยจักขุ 5 ประการนี้ ยังเป็นการปฏิเสธการตีความหมายของธรรมกายว่าเป็นหมวดหมู่แห่งธรรมอย่างชัดเจน

ส่วนอภิปุทธิเหตุญาณหรือญาณที่ไม่มีสิ่งใดขัดขวางนั้น พบในอรรถกถา มโนรลปุรณิดังที่กล่าวไว้แล้ว และปรากฏพร้อมนัยอธิบายในคาถาบาลีชื่อ ธารณปริต ซึ่งแต่งเป็นคาถา 12 บท¹⁶ กล่าวถึงอภิปุทธิเหตุญาณหรือพระญาณรู้แจ้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน ด้วยพระญาณนี้พระพุทธเจ้าไม่ทรงเสื่อมถอยในความมุ่งมั่น (ฉนฺท) การแสดงธรรม (ธมฺมเทศนา) วิริยะ วิปัสสนา สมาธิ และความหลุดพ้น (วิมุตติ) พระพุทธองค์ทรงมีพระญาณนี้เป็นเครื่องนำในกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมทั้งปวงของพระองค์

อนึ่งการที่พบคาถาบรรยายพุทธลักษณะกับพระญาณต่างๆ เฉพาะในคัมภีร์มโนรลปุรณิดับสยัมและพม่านั้น อาจเป็นร่องรอยการหายไปหรือไม่เป็นที่รู้จักในธรรมกายหรือกายธรรมของพระพุทธเจ้า โดยที่ดับสยัมและพม่ายังคงรักษาไว้ได้เพียงฝ่ายเดียวและหายไปจากอรรถกถาสิงหล หรือใน

ทางตรงข้ามทางฉบับสยามและพม่าได้คาถาส่วนนี้เข้ามาเต็มเสียเอง โดยที่ทางสิงหลไม่ได้รับรู้ด้วย ซึ่งเป็นประเด็นที่จะต้องค้นคว้าศึกษาต่อไป

ในการเปรียบเทียบความหมายของธรรมกายในคัมภีร์พระธัมมกายาภิกับความหมายของธรรมกายในวิชาธรรมกาย พบว่าในส่วนของหลักการมีความคล้ายคลึงกันมาก ดังนี้

การรู้แจ้งของพระธรรมกาย

ในคัมภีร์พระธัมมกายาภิได้กล่าวถึงจักขุทั้ง 5 ของพระธรรมกาย พระพุทธเจ้าคือ ทิพพจักขุ ปัญญาจักขุ สมันตจักขุ พุทธจักขุ และธรรมจักขุ ในส่วนคาถาขยายความได้อธิบายถึงพุทธจักขุไว้ว่าประกอบด้วย อาสยานุสย ญาณหรือญาณที่รู้ในนิสสัยและอนุสยของสัตว์ทั้งหลายและอินทริยปโรปเรญาณ หรือญาณที่รู้ในอินทริยอันหย่อนอันยิ่งของสัตว์ทั้งปวง อย่างไรก็ตามยังมีญาณอื่นที่ทำหน้าที่รู้แจ้งในเรื่องราวนอกเหนือจากนี้อีกเช่น

- สัจจญาณ หรือญาณที่รู้เห็นในอริยสัจจ 4 คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นพระชีวะหา
- ตีลักขณญาณ หรือญาณรู้แจ้งใน อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เป็นปล้องพระศอ
- จตุปปาตญาณ (ญาณที่ 9 ในทศพลญาณ) ซึ่งเป็นญาณรู้แจ้งในการเกิดการดับของสรรพสัตว์ เป็นช่วงกลางพระวรกาย
- ปฏิจจสมุปปาทญาณ หรือญาณที่รู้แจ้งการเกิดขึ้นของธรรมทั้งหลาย เพราะอาศัยกัน เป็นพระนาภี

ญาณทั้งสี่ข้างต้นเป็นพระญาณที่รู้แจ้งในความเป็นไปของธรรมะต่างๆ ในสัตว์โลกทั้งปวง กล่าวได้ว่าธรรมกายในคัมภีร์พระธัมมกายาที่ไม่ได้ทรงรู้แจ้งเฉพาะญาณทางพระเนตรเท่านั้น แต่ทรงมีพระญาณอื่นๆ ที่ประกอบเป็นพระองค์ และทรงรู้แจ้งในสรรพสิ่งหรือทรงมีสัพพัญญุตญาณ

ในวิชชาธรรมกาย การรู้แจ้งของพระธรรมกายได้แสดงไว้ในธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ในวาระต่างๆ ในส่วนของการรู้แจ้งอินทรีย์นั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวถึงอินทรีย์ 22 ว่าเป็นวิปัสสนาภูมิ และธรรมกายมองเห็นอินทรีย์เหล่านี้ “เมื่อว่าอินทรีย์ 22 เป็นภูมิของวิปัสสนาแท้ๆ ถ้าไม่มีตาธรรมกายมองไม่เห็น มีตาธรรมกายมองเห็น”¹⁷ คุณสมบัติของธรรมกายในด้านนี้จึงเทียบกับ อินทรีย์ปโรปเรญาณในคัมภีร์พระธัมมกายาที่ได้เป็นอย่างดี

ในส่วนของการรู้แจ้งอริยสัจ 4 นั้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้เทศน์ถึงการรู้ของธรรมกายไว้ในบทเดียวกันว่า

...ถามตัณหา ภาวตัณหา วิภวตัณหานี้แหละเป็นเหตุให้เกิดชาติ ต้องดับด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสนะดังกล่าวแล้ว ถอดกันไปเป็นขั้นๆ จนกระทั่งพระอรหันต์ดับหมดดับนั้นแหละเป็นตวันโรธ ที่เข้าถึงซึ่งความดับนั้นเป็นมรรค สัจจธรรมทั้ง 4 นี้ต้องมีตาธรรมกายจึงจะมองเห็น ไม่มีตาธรรมกายมองไม่เห็น¹⁸

การรู้แจ้งอริยสัจ 4 ตรงกับสัจจญาณของธรรมกายในคัมภีร์พระธัมมกายาทิ
สำหรับการรู้แจ้งในไตรลักษณ์นั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดง
ไว้เช่นกันว่า

...รู้ว่าเป็นธาตุ ล้วนแต่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น
เมื่อรู้ชัดว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้ละ ก็รู้ชัดๆ เช่นนี้เห็น
ชัดๆ เช่นนี้ นี่ก็ด้วยตาธรรมกาย ตากายมนุษย์ กายทิพย์ กาย
รูปพรหม อรูปพรหม ทั้งหยาบทั้งละเอียดเห็นไม่ได้ เห็นได้แต่
ตาธรรมกาย ธาตุ 18 นี้ก็เห็นได้ชัดๆ¹⁹

การรู้แจ้งใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้เทียบได้กับ ติลักขณญาณในคัมภีร์พระธัม
มกายาทิ อย่างตรงไปตรงมา ในส่วนญาณรู้การเกิดการดับ พระเดชพระคุณพระ
มงคลเทพมุนีกล่าวในธรรมเทศนา โดยยกเหตุการณ์ปฐมเทศนาที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ไว้ว่า

...เมื่อจบพระธรรมเทศนาของพระจอมไตรแล้ว พระ
ปัญจวัคคีย์เปล่งวาจาว่า *อายุสมโต โภณทญฺญสฺส วิรชํ วิตมลํ
ธมฺมจกฺขุ อุตฺปาติ* ความเห็นธรรมปราศจากธุลีและมลทินได้เกิด
ขึ้นแก่ผู้มีอายุชื่อว่า อัญญาโณทญฺญะ *ยงฺกิลยจิ สมฺมยธมฺมํ
สพฺพพบฺโต นิโรธธมฺมํ* สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีความเกิดขึ้นสิ่งนั้นย่อมมี
ความดับไปเป็นธรรมดา มีเกิดมีดับอยู่เท่านี้หมดทั้งสากลโลก
เกิดดับทั้งนั้น ขึ้นชื่อว่าสังขารเกิดดับทั้งนั้น ... ทั้งสากลโลกมี
เกิดดับเท่านี้ เห็นความเกิดดับตามความเป็นจริงของเรื่องที่
จริงพระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 เมื่อเห็นจริงเช่นนี้ก็ได้รับบรมมรรคผลได้

บรรลู่ถึงธรรมกาย พระอัญญาโกณฑัญญะได้เห็นธรรมกายก่อน
 มีตาเห็นธรรมแล้วเห็นด้วยตาธรรมกาย ธรรมจักขุ เห็นด้วยตา
 ธรรมกายที่ปราศจากมลทินเห็นชัดทีเดียว²⁰

การรู้แจ้งในการเกิดดับดังกล่าวเทียบได้กับญาณที่ 9 ในทศพลญาณ
 (จตุปปาตญาณ) ที่ได้บรรยายไว้ในคัมภีร์พระธัมมกายาที จากข้อความตัวอย่าง
 ต่างๆ ข้างต้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้กล่าวถึงการรู้แจ้งธรรมะ
 หลายประการด้วยตาธรรมกายซึ่งหมายถึงธรรมจักขุ ความสัมพันธ์ระหว่าง
 ตาธรรมกายและญาณรู้แจ้งนั้น ปรากฏอยู่ในบทธรรมเทศนาของท่านว่า

เมื่อท่านขึ้นไปเป็นพระพุทเจ้าแล้ว ตาของท่านก็มี
 เหมือนเราเช่นนี้ ตาธรรมกาย มีญาณของธรรมกาย...พอถึงกาย
 ธรรมมันขั้นวิปัสสนา ตาพระพุทเจ้าท่านก็เห็นเบญจขันธ์ทั้ง
 5 เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แท้ๆ เห็นจริงๆ จังๆ อย่างนั้นละ
 เห็นแท้ทีเดียวเห็นชัดๆ ไม่ได้เห็นด้วยตากายในภพ เห็นด้วยตา
 ธรรมกาย รู้ด้วยญาณธรรมกาย เห็นด้วยตาพระพุทเจ้า รู้ด้วย
 ญาณพระพุทเจ้า เห็นอย่างนี้แหละเห็นด้วยตาของพระตถาคต
 เจ้า รู้ด้วยญาณของพระตถาคตเจ้า ธรรมกายนั้นเป็นตัวของพระ
 ตถาคตเจ้าทีเดียว ไม่ใช่อื่น เห็นชัดอย่างนี้²¹

สรุปได้ว่าธรรมกายเป็นกายรู้แจ้งซึ่งเห็นโดยตาธรรมกายหรือธรรมจักขุ
 และรู้ด้วยญาณ วิชาธรรมกายและคัมภีร์พระธัมมกายาทีมีหลักการเช่นนี้
 ตรงกัน²²

ธรรมกายคือกายแห่งมรรค ผลและวิมุตติ

คัมภีร์พระธัมมกายาทิบอกถึงโคตรภูญาณ มรรคญาณ และผลญาณ ว่าเป็นส่วนประกอบพระวรกายของพระธรรมกาย จึงแสดงถึงความเป็นกายแห่ง อริยมรรค อริยผลและวิมุตติ รวมถึงกายที่เป็นรอยต่อระหว่างปุถุชนกับอริยบุคคลคือโคตรภู ตัวอย่างข้อความในธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีด้านล่างบอกถึงกายธรรมโคตรภู และพระโสดาปัตติมรรค พระโสดาปัตติผล พระสกทาคามิมรรค พระสกทาคามิผล พระอนาคามิมรรค พระอนาคามิผล พระอรหัตตมรรค พระอรหัตตผล ซึ่งล้วนแต่เป็นธรรมกายทั้งสิ้น

นี่ต่อจากธรรมกายโคตรภูขึ้นมาอีก 4 คู่ รวมเป็นพระอริยบุคคล 8 พระองค์ นี่ยกเป็นวาระพระบาลีว่า อัญจุปริสบุคคฺลา จัดเป็นปุริสบุคคฺล 8 จัดเป็นบุคคฺล 8 หรือจัดเป็น 4 คู่ คือ พระโสดาปัตติมรรค พระโสดาปัตติผล พระสกทาคามิมรรค พระสกทาคามิผล หยาบนั้นเป็นมรรค ส่วนละเอียดนั้นเป็นผล พระอนาคามิมรรค พระอนาคามิผล พระอรหัตตมรรค พระอรหัตตผล รวมเป็นพระอริยบุคคล 8 จำพวก หยาบเป็นมรรค ละเอียดเป็นผล²³

อีกข้อความหนึ่งที่แสดงความเป็นธรรมกายของอริยบุคคลที่บรรลุมรรคและอริยผล

โสดาปัตติมรรค-โสดาปัตติผล, สกทาคามิมรรค-สกทาคามิผล, อนาคามิมรรค-อนาคามิผล, อรหัตตมรรค-อรหัตตผล 8 จำพวกนี้ เป็นอริยสาวก ไม่ใช่เป็นปุถุชนสาวก ถ้าต่ำกว่านั้น

ลงมามีธรรมกาย แต่ว่าไม่ได้พระโสดา สกิทาคา อนาคา อรหัต
อะไร นั้นสาวกชั้นโคตรภู²⁴

สำหรับวิมุตติที่ตัดสังโยชน์ทั้งเบื้องต่ำและสังโยชน์เบื้องสูงได้นั้น พระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนีได้แสดงไว้ชัดเจนว่าอยู่ในธรรมกายอรหัต

ส่วนตนและธรรมที่เป็นธรรมกายโสดาทั้งหยาบทั้ง
 ละเอียด สกิทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด อนาคาทั้งหยาบทั้ง
 ละเอียด นี่แหละเป็นพวกวิมุตติทั้งนั้น แต่ไม่ใช่วิมุตติขาดเด็ดลง
 ไป วิมุตติขาดเด็ดก็ได้แก่พระอรหัต ตนก็เป็นวิมุตติขาดเด็ดทีเดียว
 ส่วนธรรมก็วิมุตติขาดเด็ดทีเดียว หมดยกจากสังโยชน์เบื้องต่ำเบื้อง
 สูงหมด หลุดไปหมดทีเดียว²⁵

ธรรมกายที่แสดงในคัมภีร์พระธัมมกายาติเป็นธรรมกายของ
 พระพุทธเจ้า ซึ่งทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะ โดยมีโคตรภูญาณ มรรค
 ญาณ ผลญาณ และวิมุตติในธรรมกายดังกล่าว ส่วนวิชาธรรมกายมีธรรมกาย
 หลายระดับตั้งแต่โคตรภูขึ้นไปจนถึงอรหัตตผล ในแต่ละธรรมกายจะละ
 สังโยชน์ออกเป็นส่วนๆ ไปตามระดับมรรคและผลต่างๆ และได้รับการระบุ
 ว่าเป็น “พวกวิมุตติ” ทั้งสิ้น ธรรมกายจึงเป็นกายแห่งมรรค ผล และวิมุตติ ซึ่ง
 สอดคล้องกับคัมภีร์พระธัมมกายาติ ต่างกันแต่ว่าธรรมกายในคัมภีร์พระธัมม
 กายาทีกกล่าวถึงธรรมกายเพียงกายเดียว แต่ในวิชาธรรมกายมีธรรมกาย
 หลายกายหลายระดับ

การเข้าถึงธรรมกาย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าคัมภีร์พระธัมมกายาทิจจะกล่าวถึงธรรมกายของพระพุทธรเจ้าเพียงกายเดียว แต่มิได้ปฏิเสธโอกาสการเข้าถึง “สัพพัญญูพุทธรภาวะ” ของบุคคลหนึ่งบุคคลใด แต่กลับส่งเสริมให้ “โยคาวจรบุตร” หรือผู้ใฝ่ในการปฏิบัติธรรมได้ระลึกถึงพระธรรมกายเนืองๆ เพื่อการเข้าถึง “สัพพัญญูพุทธรภาวะ” นั้น ในเมื่อธรรมกายเป็น “ลักษณะ” หรือคุณสมบัติของพระพุทธรเจ้า ดังนั้นใน “สัพพัญญูพุทธรภาวะ” จึงมีธรรมกาย จึงสรุปได้ว่าบุคคลผู้มีความเพียรย่อมมีโอกาสเข้าถึงธรรมกาย

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้กล่าวไว้เช่นกันว่าพระพุทธรเจ้าคือธรรมกาย โดยอ้างข้อความพระพุทธรวจนะซึ่งตรัสกับวาเสฏฐะ²⁶ พร้อมกับกล่าวสอนให้บุคคลเชื่อในธรรมกาย ปฏิบัติให้เห็นธรรมกาย ให้เป็นธรรมกาย ให้อยู่กับธรรมกายในทุกเวลาทุกอิริยาบถคำมีติดตื้นเที่ยงคั่น ลืมตาหลับตาแม้กระทั่งหลับก็ให้อยู่กับธรรมกาย ตื่นขึ้นก็ให้ติดอยู่กับดวงธรรม

ธมฺมกาโย อหํ อิติปิ เราผู้ตถาคต คือ ธรรมกาย พระตถาคต
 เจ้านะคือธรรมกาย เชื่อธรรมกายนั่นเอง ไม่ใช่เชื่อลอกแลกไป
 ทางใดทางหนึ่ง เชื่อธรรมกาย ให้เห็นธรรมกาย ให้เป็นธรรมกาย
 ถ้าเห็นธรรมกายเป็นธรรมกายแล้ว แก้อธรรมกายนั้นให้สะอาด
 ให้ผ่องใสหนักขึ้น อย่าให้อยู่ อย่าให้มัวหมอง ถ้าเห็นบ้างไม่เห็น
 บ้าง อย่างนั้นยังอ่อนแอ ยังใช้ไม่ได้ ถ้าเห็นเสียแจ่มใสบริสุทธิ์
 ไม่มีราศีเหมือนกระจกส่องเงาหน้า เจ้าของเห็นเวลาไรแล้วยึดจำ
 เวลานั้น ไม่ได้ซุบซิดเศร้าหมองเลย ผ่องใสอย่างนี้ ... ใจต้องนิ่ง
 อยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายทีเดียว คำมีติดตื้น

เที่ยงคืนไม่ลุกสืมาตากก็แจ่มอยู่กับธรรมกายนั้น เมื่อนอนหลับเข้าก็แล้วไป เข้าที่ไปจนกระทั่งหลับอยู่กับธรรมกาย ตื่นขึ้นก็ติดอยู่กับดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้นแจ่มจ้อยู่เสมอ²⁷

กล่าวได้ว่าการระลึกถึงธรรมกายอยู่เสมอๆ เป็นนั้น เป็นแนวทางปฏิบัติที่ตรงกันของทั้งวิชชาธรรมกายและข้อความคำสอนในคัมภีร์พระธัมมกายาติสำหรับการเข้าถึงธรรมกายนั้นในวิชชาธรรมกายมีหนทางเดียวคือการทำใจหยุดใจนิ่ง ซึ่งคือการปฏิบัติสมาธิภาวนานั้นเอง

... ต้องเอาใจของตนไปจรดอยู่ที่ศูนย์กลางกายของตนนั้น แล้วทำใจให้หยุด หยุดในหยุด หนักเข้าไปทุกทีไม่ให้คลายออก ทำไปจนใจไม่คลายออก ใจนั้นหยุดหนักเข้าไปทุกที นี่เป็นทางไปของพระพุทเจ้าพระอรหันต์ไม่ใช่ทางไปของปุถุชนทางไปของปุถุชนไม่หยุด ออกนอกจากหยุดนอกจากทางไปของพระพุทเจ้าพระอรหันต์อยู่เสมอ²⁸

ในคัมภีร์พระธัมมกายาติ มีข้อความว่า “อันพระโยคาวจรกุลบุตรผู้มีญาณอันแข็งแกร่ง ซึ่งปรารถนาความเป็นสัพพัญญูพุทธภาวะพึงระลึกถึงเนื่องๆ” คำว่าโยคาวจรหมายถึงผู้มีความเพียรในการปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาธิภาวนา แม้ว่าคัมภีร์จะไม่ได้ระบุชัดเจนว่าการปฏิบัติสมาธิภาวนาจะเป็นหนทางเดียวสู่สัพพัญญูพุทธภาวะ แต่เมื่อกล่าวถึงโยคาวจรก็อาจประมาณได้ว่า การปฏิบัติสมาธิภาวนาเป็นหนทางหลักหรือหนทางสำคัญเช่นเดียวกัน

การสอนให้เชื่อและปฏิบัติสมาธิภาวนาให้เห็นและให้เป็นธรรมกาย และให้อยู่กับธรรมกายตลอดเวลาของวิชาธรรมกาย ย่อมแสดงความสอดคล้องเหมือนกันในหลักการกับคัมภีร์พระธัมมกายาที ที่ส่งเสริมให้ผู้มีความเพียรในการปฏิบัติระลึกถึงธรรมกายเพื่อความเข้าถึงสัพพัญญูพุทธภาวะ และโดยที่คัมภีร์โบราณที่ใช้ศึกษานี้เป็นคัมภีร์ฉบับเทพชุมนุม ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชศรัทธาพระราชทานไว้สำหรับวัดพระเชตุพนฯ แต่พระภิกษุสามเณรได้ศึกษา จึงกล่าวได้ว่าไม่เฉพาะแต่พระไตรปิฎกเท่านั้น แต่คัมภีร์ธัมมกายาทีก็ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดสร้างอย่างเป็นทางการด้วย คัมภีร์ธัมมกายาทีไม่ได้เป็นสิ่งเคลือบแคลงน่าสงสัย แต่เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงธรรมกายว่าเป็นกายแห่งญาณรู้แจ้งต่างๆ และเน้นการตรัสระลึกถึงธรรมกายเพื่อการปฏิบัติสมาธิภาวนาให้ได้ “สัพพัญญูพุทธภาวะ”

คาถาธรรมกายในอรรถกถา

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าได้พบคาถาท่อนหลักของคาถาธรรมกายปรากฏอยู่ในอรรถกถาหมโนรกฎปฐก อันเป็นอรรถกถาของอังคุตตรนิกาย ในส่วนเอกนิบาต เอตทัคคะวรรคที่ 4 พระสูตรที่ 10 ประวัติพระศาสดาเถระผู้เป็นเอตทัคคะทางเตโชธาตุกสิณ และมีอยู่เฉพาะในฉบับสยามและพม่าเท่านั้น เนื้อหาในข้อความบาลีแสดงแนวคิดที่ว่าพระธรรมกายประกอบด้วยพระญาณรู้แจ้งและ มรรคญาณ ผลญาณ และวิมุตติญาณ ดังกล่าวแล้วนั้น ในการศึกษาเพิ่มเติมหาหลักฐานการมีอยู่ของธรรมกายในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาอื่นๆ พบว่ามีคำว่าธรรมกายในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาอย่างน้อย 43 แห่ง²⁹ ซึ่งมีได้ปรากฏแต่เพียงในฉบับสยามเท่านั้นในจำนวนนี้ขอยกตัวอย่างเพื่อการศึกษา 2 ตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 1 เป็นข้อความจากพระคัมภีร์ อรรถกถาขุททกนิกาย รักษุมาลา วิจารณ์วัตถุ ชื่อ ปรมัตถทีปนี เล่มที่ 30 ข้อ 839 (มจร.)

ปาสาทิกนติ ปาสาทาห, ทวตฺตีสมหาปุริสลกฺขณอสีตฺยา
 นุพฺพยชนพฺพามปฺปภาเกตุมาลาลงฺกตฺยา สมฺนตฺปาสาทิกาย อตฺต
 โน สรโรโสภาสมฺปตฺติยา รูปรายทสฺสนพฺพาวฺภูสฺส ชนสฺส สาธูภาว
 โต ปาสาทลํพฺพนนฺติ อตฺโถ. ปาสาทนียนฺติ ทสฺพลจตุเวสารชฺช
 ฉอสาธารณญาณอภฺจฺจารสาเวณิกพฺพุทฺธมฺมปฏฺติอปริมาณคุณสมฺม
 นาคตฺยา ธมฺมกายสมฺปตฺติยา สริกฺขกชนสฺส ปสฺสีทิตพฺพยุตฺต,
 ปาสาทิกนติ อตฺโถ.

คำแปล : บทว่า ปาสาทิกํ แปลว่า นำมาซึ่งความเลื่อมใส อธิบายว่าเป็น ผู้ทำความเลื่อมใสให้เจริญยิ่งขึ้น เพราะความถึงพร้อมด้วยความงามแห่งพระ สรีระของพระองค์ อันประดับประดาด้วยพระมหาปุริสลักษณะ 32 พระอนุ พัยยชนะ 80 พระรัศมีข้างละวาและพระเกตุมาลาที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใส ทั่วไป เป็นของให้สำเร็จประโยชน์สำหรับชนผู้ชวนชวายเป็นครูอุปาย บทว่า ปาสาทนียํ คือ ทรงประกอบด้วยพระธรรมกายสมบัติ อันพร่างพร้อมด้วยพระคุณ อันหาประมาณมิได้ คือ ทศพลญาณ 10 จตุเวสารัชชญาณ 4 อสสารณญาณ 6 และเป็นแดนเกิดแห่งพระพุทธธรรมอันประเสริฐ 18 ประการที่ชนผู้เห็น สมณะจะพึงเลื่อมใส อธิบายว่า เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส

ตัวอย่างที่ 2 เป็นข้อความจาก เกร.อ.ปรมัตถทีปนี สรภงคเกรคาถาฉนวนณา (หุติโย ภาโค) (มจร.)

ธมฺมภูเตหิติ ธมฺมกายตาย ธมฺมสภาวะหิ นวโลกุตฺตร
ธมฺมโต วา ภูเตหิ ชาเตหิ ธมฺมํ วา ปตฺเตหิ.

คำแปล: บทว่า ธมฺมภูเตหิ ได้แก่ มีธรรมเป็นสภาวะ เพราะมีธรรมเป็นกาย คือ
เกิดจากโลกุตตรธรรม 9 หรือบรรลุตตรธรรม

ข้อมูลข้างต้นโดยเฉพาะตัวอย่างที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบระหว่าง
รูปกายและธรรมกายของพระพุทธเจ้า รูปกายประกอบด้วยมหาปรีสลักษณะ
32 และอนุพยัญชนะ 80 ส่วนธรรมกายเป็นกายที่ประกอบขึ้นด้วยญาณรู้แจ้ง
ต่างๆ เช่น ทศพลญาณ เวสาร์ชชญาณ อสาทารณญาณ 6 ประการ³⁰ และ
อาเวณิกพุทธธรรม หรือธรรมเฉพาะพระพุทธเจ้าอีก 18 ประการ ในอสาธารณ
ญาณนั้นมี อินทริยโพร ปริยัตตญาณ อาสยานุสยญาณ สัพพัญญุตญาณ และ
อนาวรณญาณ รวมอยู่ด้วย ซึ่งเป็นกลุ่มญาณที่ระบุไว้ในคัมภีร์ธัมมกายาธิเช่น
กัน ส่วนในตัวอย่างที่ 2 กล่าวชัดเจนว่าธรรมกายเกิดขึ้นด้วยนวโลกุตตรธรรม
9 ประการคือ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล จนถึงอรหัตมรรค อรหัตผล และ
นิพพาน หลักการเช่นนี้สอดคล้องกับคัมภีร์พระธัมมกายาธิเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น
ในกรณีท่อนต้นของคัมภีร์พระธัมมกายาธิซึ่งปรากฏเฉพาะในอรรถกถาโมรณ
ปุรณิฉบับสยามและพม่า ไม่ว่าจะเป็นการที่สยามและพม่าเดิมเข้าไปเอง หรือ
จะเป็นการที่สยามและพม่าถนอมรักษาข้อความไว้ได้ก็ตาม ในเมื่อสาระและ
หลักการเหมือนกับอรรถกถาต่างๆ ที่ไม่ได้ปรากฏเฉพาะในฉบับสยามและพม่า
ดังยกตัวอย่างแสดงไว้ข้างต้น จึงกล่าวได้ว่าธรรมกายของพระพุทธเจ้าอันเป็น
กายที่ประกอบด้วยญาณรู้แจ้ง มรรคญาณ ผลญาณ และวิมุตติญาณ เป็นหลัก
ธรรมของเถรวาทอย่างแท้จริง

ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์จตุรารักขา ³¹

คำว่าจตุรารักขาแปลว่าการคุ้มครองปกป้อง เป็นชื่อคัมภีร์ที่แสดงวิธีการปฏิบัติธรรม 4 ประการ ได้แก่ พุทธานุสสติ เมตตานุสสติ อสุภานุสสติ และมรณานุสสติ คัมภีร์จตุรารักขาเป็นฉันทบาลีความยาว 32 คาถา นิยมสวดเพื่อเจริญภาวนาในหมู่พระภิกษุศรีลังกาและชาวไทยในภาคเหนือ ดังได้พบว่าพิมพ์รวมไว้กับบทสวดมนต์อื่นๆ ในหนังสือสวดพระปริตฉบับที่เป็นที่นิยมมากที่สุดของศรีลังกา และในหนังสือสวดมนต์ฉบับเหนือของไทย

คัมภีร์จตุรารักขา อักษรขอมไทย หอสมุดแห่งชาติ³²

ส่วนแรกของคัมภีร์ได้ถูกร้อยเรียงขึ้นด้วยคาถาบาลีสั้นๆ จำนวน 29 คาถา³³ ทั้งหมดแต่งเป็นกลอนปี่ญญาวัตรผสมกับวิปุล่าซึ่งบรรยายวิธีการปฏิบัติธรรม 4 วิธีดังกล่าวไว้ข้างต้นคือ พุทธานุสสติ เมตตานุสสติ อสุภานุสสติ และมรณานุสสติ ส่วนต่อจากนี้ผู้แต่งได้เพิ่มกลอนอีก 3 คาถา แต่งเป็นปี่ญญาวัตร 1 คาถา อุปชาติ 1 คาถา และวสันตดิถี 1 คาถา ทั้ง 3 คาถานี้กล่าวถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช 8 ประการ คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย อบาย วัฏฏะทุกขีในอดีต วัฏฏะทุกขีในอนาคต และทุกขีในการแสวงหาอาหาร³⁴ จุดประสงค์ในการแต่งคัมภีร์นี้คาดว่าแต่งขึ้นเพื่อเป็นคู่มือแนะนำการปฏิบัติธรรม

ของพระภิกษุ โดยนำเอาการปฏิบัติธรรมทั้ง 4 วิธีและสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชมารวมไว้ในคัมภีร์ การที่ได้ชื่อว่าจตุรารักขาคงจะเป็นเพราะวิธีปฏิบัติธรรมดังกล่าว เป็นวิธีการฝึกจิตและรักษาใจของผู้ปฏิบัติไม่ให้มัวหมองจากข้าศึกคือกิเลส เมื่อภิกษุหมั่นฝึกตามหลักการปฏิบัตินี้ จะทำให้มีจิตผ่องใสด้วยความเลื่อมใสในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีจิตใจอ่อนโยนปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขเนื่องในศรัทธาเพราะมีเมตตา สามารถสำรวมอินทรีย์คลายกำหนดตัดขาดจากความยินดี ยินร้ายในสิ่งที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจ อันมีมูลฐานจากการหมั่นพิจารณาสิ่งที่ไม่งามเสมอ และเกิดความสังเวชหมั่นตักเตือนตนเองให้รีบเร่งทำความเพียรไม่ประมาทในชีวิตเพราะความตายย่อมไม่มีนิमितหมาย คาสรรูปจบท้ายว่าวิธีปฏิบัติทั้งหมดนี้มุ่งหมายการบรรลุมรรคผลนิพพานเป็นสำคัญ

คัมภีร์จตุรารักขา อักษรธรรมล้านนา หอสมุดแห่งชาติ

แม้ว่าคัมภีร์มีรูปแบบการประพันธ์เป็นบทปद्याวตรสั้นๆ แต่ก็ให้เนื้อความที่กระชับครบถ้วน เช่นแสดงคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ครบตามข้อมูลที่มีมาในพระไตรปิฎกบาลี ทั้งแสดงอุปมาอุปไมยประกอบไว้ใน การปฏิบัติทุกวิธี เช่นเปรียบเทียบรูปกายกับธรรมกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นเรื่องอจินไตยเหมือนกัน³⁵ เปรียบเทียบตัวผู้ปฏิบัติเองกับเหล่าสัตว์ที่มีความต้องการ

สุขเหมือนกัน³⁶ เปรียบเทียบร่างกายว่าเกิดขึ้นในที่ที่ไม่สะอาด เหมือนหนอนเกิดที่คูถและส้วมที่เต็มแล้ว³⁷ และเปรียบเทียบตัวผู้ปฏิบัติเองว่าจะต้องตายเหมือนสัตว์ทั้งหลาย³⁸ การเปรียบเทียบดังกล่าวเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่า วิธีการปฏิบัติมีหลายวิธีด้วยกัน ยากที่จะจดจำและเรียนรู้ได้หมดอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้แต่งคัมภีร์จึงพยายามนำเนื้อหาวิธีการปฏิบัติหลักๆ มาย่นย่อลง และประกอบเข้ากับคำอธิบายสั้นๆ ให้ง่ายต่อการสวดท่องจำ และเรียนรู้ทำความเข้าใจของพระภิกษุเพื่อการปฏิบัติต่อไป

สำหรับเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับวิชชาธรรมกายนั้นปรากฏอยู่ในคาถาที่ 11 ของคัมภีร์จตุรารักขา ดังนี้คือ

ทิสฺสมาโนปิ ตาวสฺส รูปกาโย อจินฺตียो
 อสาทารณณานฺตฺเต³⁹ ธมฺมกาเย กถา ว กาคี ฯ

แปลความได้ว่า รูปกายแม้ที่ปรากฏอยู่ของพระองค์นั้นเป็นเรื่องอจินไตยจนยากไว้ก่อน ไม่จำเป็นต้องพูดถึงธรรมกาย (ของพระองค์นั้น) ซึ่งมั่งคั่งไปด้วยญาณ คือความรู้ที่ไม่ทั่วไป (ว่าจะเป็นเรื่องอจินไตยเช่นเดียวกัน) ดังนี้⁴⁰

จากเนื้อความในคาถาสามารถวิเคราะห์เนื้อหาสำคัญได้เป็น 2 ประเด็นหลักด้วยกันคือ

1. ผู้แต่งคัมภีร์ต้องการจะชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีธรรมกาย ซึ่งแยกออกจากรูปกายอย่างชัดเจน
2. ลักษณะที่สำคัญของธรรมกายของพระองค์นั้นคือ มั่งคั่งไปด้วยญาณ และลักษณะของญาณคือความรู้เฉพาะที่ไม่ทั่วไปที่นับว่าเป็นเรื่องอจินไตย

เรื่องรอยวิชาธรรมกายในคัมภีร์จตุรารักษ์กับ คำสอนของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

พระเดชพระคุณท่านได้กล่าวไว้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงมีธรรมกาย พระองค์ทรงเห็นสัจธรรมทั้ง 4 ด้วยตาธรรมกาย รู้ด้วยญาณของธรรมกาย หาได้เห็นหรือรู้ด้วยกายอื่นไม่ เพราะกายอื่นที่นอกจากกายธรรมไปแล้วมีแต่ดวงวิญญาณไม่มีญาณ ดังพระธรรมเทศนาต่อไปนี้

พระพุทธเจ้านะคือใครที่ไปเห็นสัจธรรมทั้ง 4 นะ เห็นด้วยพระสิทธิธรรมาขุมารหรือด้วยตาของพระสิทธิธรรมาขุมาร ความเห็น ความรู้ของพระสิทธิธรรมาขุมารหรือ ไม่ใช่ หรือเห็นด้วยกายละเอียดของพระสิทธิธรรมาขุมาร กายที่นอนฝันออกไปนะ ไม่ใช่... ท่านเห็นด้วยตาธรรมกาย ธรรมกายที่เป็นโคตรภูจนะ ยังหาได้เป็นพระโสดา สกทาคาไม่ ยังหาได้เป็นโสดาบรรพต สกทาคาบรรพต อนาคาบรรพต อรหัตบรรพตไม่ เห็นด้วยตาธรรมกาย รู้ด้วยญาณของกายธรรม ไม่ใช่รู้ด้วยดวงวิญญาณ เพราะกายมนุษย์มีดวงวิญญาณ ญาณไม่มี กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด มีดวงวิญญาณทั้งนั้น ดวงญาณไม่มี กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด มีแต่ดวงวิญญาณ ดวงญาณไม่มี กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด มีแต่ดวงวิญญาณ ดวงญาณไม่มี พอถึงกายธรรมเข้ามีญาณทีเดียว⁴¹

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระธรรมกาย และเมื่อเข้าถึงพระธรรมกายแล้วเท่านั้นถึงจะมีญาณรู้ ซึ่งก็ตรงกับเนื้อความ

ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์จตุรารักขาที่ว่า พระองค์มีกายธรรม และกายธรรมของพระองค์นั้นมีญาณ

ร่องรอยวิชาธรรมกายในคัมภีร์ จตุรารักขากับพระไตรปิฎกบาลี

จากการศึกษาพบว่าร่องรอยวิชาธรรมกายที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์จตุรารักขาไม่มีความคลาดเคลื่อนจากคำสอนในพระไตรปิฎกบาลีแต่อย่างใด

ในมหาปชาตโคตมมโหปทานได้ระบุถึงการมีอยู่ของรูปกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระนางปชาตโคตมีเล็งดูมา และธรรมกายที่พระนางเข้าถึงเพราะได้พระศาสดาเป็นครูผู้สอน ดังนี้⁴²

ดูก่อนพระสุคต หม่อมฉันเป็นพระมารดาของพระองค์ และพระผู้ทรงปราชาญ์ พระองค์ทรงเป็นพระบิดาของหม่อมฉัน ดูก่อนพระโคตม ขอพระองค์ทรงเป็นที่พึ่ง ให้ความสุขในพระสัทธรรม หม่อมฉันเป็นผู้อันพระองค์ให้เกิดแล้ว ดูก่อนพระสุคต รูปกายของพระองค์นั้นอันหม่อมฉันให้เติบโตแล้ว ธรรมกายอันหาที่ติเตียนมิได้ของหม่อมฉันอันพระองค์ทรงให้เติบโตแล้ว หม่อมฉันให้พระองค์ดื่มน้ำนมเพื่อบรรเทาความกระหายเพียงชั่วขณะ [ส่วนว่า] พระองค์ทรงให้หม่อมฉันดื่มน้ำนมคือธรรมอันสงบนิรันดร์ ⁴³

เนื้อความในที่นี้ตรงกับที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์จตุรารักขาที่ว่า กายทั้งสองคือรูปกายกับธรรมกายมีลักษณะแยกกันอย่างชัดเจน รูปกายก็คือกาย

เนื้อของคนตามปกติ ส่วนธรรมกายนั้น เมื่อได้ธรรมกายแล้วจะพบกับธรรมอันสงบนิรันดร์

ส่วนพระบาลีในอรรถสันตสสฺสเถรอปทานระบุไว้ว่า พระสัมพุทธเจ้าทรงมีธรรมกายอันเป็นบ่อเกิดแห่งรัตนะโดยส่วนเดียวที่ใครๆ ไม่อาจทำให้หวั่นไหวได้ และลักษณะหนึ่งของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงมีธรรมกายคือมีญาณรู้ที่ไม่มีที่สิ้นสุดดังนี้⁴⁴

[พระภิกษุ] เป็นเรือนแสน ผู้มีวิชา 3 อภิญญา 6 ผู้มีฤทธิ์มากแวดล้อมพระสัมพุทธเจ้าอยู่ ใครเห็นแล้วจะไม่เลื่อมใสเล่า ท่ามกลาง[มนุษย์]และเทวดาไม่มีใครเปรียบกับพระสัมพุทธเจ้าได้ในเรื่องการติดแน่นในญาณคือความรู้ พระองค์เป็นผู้มีญาณไม่มีที่สิ้นสุด ใครเห็นแล้วจะไม่เลื่อมใสเล่า ใครๆ ไม่อาจทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงแสดงพระธรรมกายอันเป็นบ่อเกิดแห่งรัตนะทั้งสี่ให้หวั่นไหวได้ ใครเห็นแล้วจะไม่เลื่อมใสเล่า⁴⁵

จากบทแปลพระบาลีนี้จะเห็นได้ว่า พระสัมพุทธเจ้าทรงมีพระธรรมกาย และความที่มีธรรมนี้ทำให้พระองค์มีคุณสมบัติหลายประการที่เป็นอจินไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระองค์ทรงมีญาณรู้ที่ไม่มีที่สิ้นสุดไม่มีใครเทียบได้ทั้งในมนุษย์และเทวโลก ทั้งยังมีพระภิกษุผู้บรรลุวิชา 3 อภิญญา 6 ล้วนมีฤทธิ์มากเป็นจำนวนเรือนแสนห้อมล้อม เนื้อความตรงกับในคัมภีร์จตุรารักขาที่ว่า ธรรมกายของพระองค์มั่งคั่งหรือมากไปด้วยญาณ คือความรู้เฉพาะที่ไม่ทั่วไป ซึ่งเป็นสิ่งอัศจรรย์ที่ใครๆ ไม่พึงคิด

ยิ่งไปกว่านั้นในพระวินัยปิฎกยังมีพระบาลีแสดงลักษณะของธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้าถึงเมื่อพระองค์ทรงตรัสรู้ครั้งแรก ได้คงไม่ศรัทธาโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราว่าคือธรรมกายดังนี้⁴⁶

ในกาลใดแลธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป แต่นั้นเขาย่อมรู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ

ในกาลใดแลธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป แต่นั้นเขาได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลายแล้ว⁴⁷

คาถาต่างๆ ข้างต้นแสดงว่าธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเจริญสมาธิอยู่เป็นปกติ พราหมณ์ในที่นี้พระอรรถกถาจารย์ กล่าวอธิบายไว้ว่า “พาหิตปาปสฺส ชีณาสวสฺส” แปลว่าผู้ห่างไกลจากบาปผู้หมดกิเลสอาสวะ⁴⁸ หรือพราหมณ์นี้ก็คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้แล้วนั่นเอง แสดงให้เห็นว่าธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นแก่ผู้ที่มีสมาธิและมีจิตหลุดพ้นแล้วเท่านั้น เมื่อธรรมเหล่านี้ปรากฏแล้วความสงสัยของพราหมณ์ผู้มีธรรมย่อมหมดสิ้นไป ในที่นี้ อสฺส พระอรรถกถาจารย์ แก้วว่า “อสฺส เอว ปาตุภูตมมสฺส” แปลว่าแห่งพราหมณ์นั้นผู้มีธรรมปรากฏแล้วอย่างนี้⁴⁹ แสดงให้เห็นว่าธรรมนี้ไม่ใช่คำสอนพระพุทเจ้าที่อยู่ในหนังสือหรือบทเรียนศาสนาทั่วไป แต่เป็นธรรมที่ได้มาจากการประพฤติปฏิบัติธรรมจนกระทั่งเป็นพระอรหันต์หมดกิเลสแล้วเท่านั้น

พุทธานุสสติในคัมภีร์จตุรารักขากับ

พระไตรปิฎกและอรรถกถาบาลี

การปฏิบัติธรรมแบบพุทธานุสสติปรากฏอยู่หลายแห่งในพระไตรปิฎกบาลี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดาอนุสสติ 6 ประการ⁵⁰ การปฏิบัติธรรมแบบพุทธานุสสติถูกจัดวางไว้เป็นอันดับแรกสุด⁵¹ ซึ่งเหมือนกับที่ปรากฏในคัมภีร์จตุรารักขานี้ ซึ่งผู้แต่งก็ได้วางพุทธานุสสติไว้เป็นอันดับแรกเช่นกัน นับได้ว่าผู้แต่งได้ยกย่องและให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมแบบพุทธานุสสติเป็นอย่างมาก

จากเนื้อหาและการใช้คำของพุทธานุสสติในคัมภีร์จตุรารักขาทำให้ทราบว่า ผู้แต่งคัมภีร์จตุรารักขาได้ใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาบาลี คือนำแบบอย่างมาตรฐานในการกล่าวสรรเสริญและอธิบายคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเป็นข้อมูลในการแต่งบทพุทธานุสสติได้อย่างกระชับและถูกต้องชัดเจน แบบอย่างมาตรฐานของคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกได้แก่

อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชชาจรณสมปนโน สุกโต โลกวิทู อนุตตรโร ปริสทम्मสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ ฯ⁵²

โส อิมํ โลกํ สทฺวรกํ สมารกํ สพรหมกํ สสุสมณพฺรหฺมณีนํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญญา สจฺฉิกิตฺวา ปเวเทสิ ฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกุลฺยาณํ มชฺเฌกุลฺยาณํ ปริโยสานกฺุลฺยาณํ สาทถํ สพฺพยุชนํ เกวลปฺริพฺพณํ ปฺริสฺสุทฺธพฺรหฺมจฺริยํ ปกาเสติ ฯ

ซึ่งสามารถเทียบเคียงกับคาถาที่มีปรากฏในคัมภีร์จตุรารักษาดังนี้

อรหัง	สวาสเน กิเลสโส เอโก สัพเพ นิฆาติย อหุ สุตฺตสนฺตานิ ปุชานญจ สทาโรหิ
ห่างไกลจากกิเลส	พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงเป็นพระองค์เดียวที่ทรงกำจัดเสียซึ่งกิเลสพร้อมด้วยวาสนาทั้งปวง และได้เป็นผู้มีอุปนิสัยที่นอนเนื่องบริสุทธ์ด้วยดี ควรแก่การบูชา ในกาลทุกเมื่อ
สมมาสมพุทโธ	สพพกาลคเต ธมฺเม สพเพ สมมา สยํ มุนิ สพพกาเรน พุชฺฌิตฺวา เอโก สพพญฺตุ คโต
ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง	พระองค์ผู้เป็นจอมมุนีทรงตรัสรู้แล้วเอง โดยชอบซึ่งธรรมทั้งปวงที่ถึงตามกาล ทั้งหมดโดยอาการทั้งปวงเป็นพระองค์เดียวที่บรรลुแล้วซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ
วิชชาจรณสมปนฺโน ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชา จระณะ	วิปัสสนาวิวิชชาหิ ลีลาหิจรณเหหิ จ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชามีวิปัสสนาเป็นต้น และ และจระณะมีศีล เป็นต้น
สุคโต เสด็จไปดีแล้ว	สมมา คโต สุภํ ฐานํ อโมฆจโน จ โส พระองค์นั้น ทรงเสด็จไปสู่ที่อันงามโดยชอบ และเป็นผู้ไม่กล่าวคำที่ไร้ประโยชน์

โลกวิทู

รู้แจ้งโลก

ตวิธสุสาปิ โลกสุส ฌาตา นิรวเสสโต

ทรงรู้จักโลกแม้ทั้งสามโดยไม่มีส่วนเหลือ

อนุตโตโร

ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า

อเนเกหิ कुโณเมหิสพพสตุตโตโม อหุ

ได้ทรงเป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวงด้วยกอง คุณเป็น
อเนกประการ

บุริสทมมสารถิ

ฝึกบุรุษที่ควรฝึก

อเนเกหิ อุปาเยหิรทมเม ทเมสิ จ

และทรงฝึกคนที่ควรฝึกได้ด้วยอุบายที่หลากหลาย

สตุถา เทวมนุสฺसानํ

เป็นครูสอนเทวดาและ
ทั้งหลาย

เอโก สพพสฺส โลกสฺสสพพอดฏานุสาสโก

เป็นพระองค์เดียวที่ทรงตามพร่ำสอนประโยชน์มนุษย์
ทั้งปวงแก่มวลสรรพสัตว์

พทุโธ

ทยาย ปารมี จิตฺวา ปญฺญาย อตฺตตานมฺพุทฺธิ

อุทฺธรี สพฺพธมฺเม จ ทยายญฺเญ จ อุทฺธรี ฯ

ผู้รู้ และสอนผู้อื่นให้รู้

ทรงสั่งสมพระบารมีด้วยความเอ็นดูยก พระองค์
ขึ้นด้วยพระปัญญา ยกพระองค์ไว้ในธรรมทั้งปวง
และยกผู้อื่นไว้ด้วยพระกรุณา

ภควา

เป็นผู้มีอิสรียศ มีโชค

ภาคฺยอิสฺสริยาทินํ คุณฺดานํ ปรมโ นิธิ

ทรงเป็นผู้มีขุมทรัพย์อันยอดเยี่ยมด้วยคุณทั้งหลาย
มีลาภและความเป็นใหญ่ เป็นต้น

และแบบอย่างมาตรฐานของคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกมีอีกบทหนึ่งว่า

โส อิมํ โลกํ สเทวํ สมารํ สพรหมํ สสุสมณพราหมณํ
 ปชํ สเทวมานุสํ สยํ อภิญญา สจฉิกตวา ปเวเทสิ ฯ โส ธมมํ
 เทเสติ อาทิกุลยาณํ มชฺเฌกุลยาณํ ปริยสานกุลยาณํ สาตถํ
 สพยถุชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พรหมจรรย์ปกาเสติ ฯ⁵³

แปลได้ว่า[พระผู้มีพระภาคเจ้า] พระองค์นั้นทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง แล้วทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทพ และมนุษย์ให้รู้ทั่ว พระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน

ส่วนในจตุรารักขาประพันธ์ไว้ว่า

ปญฺเฬาสฺส สพฺพธมฺเมสุ กรุณา สพฺพชนฺเตสุ
 อุตฺตตฺถานํ ปฺรตฺถานํ สาธิกํ คุณฺเชฏฺฐิกํ ฯ

แปลได้ว่าพระองค์นั้นทรงมีพระปัญญาในธรรมทั้งปวง มีพระกรุณาต่อสรรพสัตว์เป็นผู้ประเสริฐด้วยคุณ ทรงทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จ

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือ การใช้สำนวนการแต่งในคัมภีร์จตุรารักขามีลักษณะการให้คำจำกัดความคำบาลีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คล้ายคลึงกับคำและเนื้อหารวมถึงสำนวนที่พระพุทธโฆसाจารย์ใช้อธิบายความหมายคำบาลีในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก⁵⁴

ความเหมือนกันของการใช้คำและเนื้อความในคัมภีร์จตุรารักขากับพระไตรปิฎกและอรรถกถาบาลีดังแสดงไว้ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์จตุรารักขาเป็นคัมภีร์ที่เก็บรักษาคำสอนดั้งเดิมมีความเก่าแก่และน่าเชื่อถือ

คัมภีร์จตุรารักขาแม้จะแต่งด้วยบทกลอนสั้นๆ เพียง 32 บท แต่ก็สามารถสรุปเนื้อหาที่เป็นหัวใจการปฏิบัติธรรมที่สำคัญคือ พุทธานุสสติ เมตตานุสสติ อสุภานุสสติ และมรณานุสสติ ไว้ด้วยกันอย่างครบถ้วนชัดเจน คัมภีร์จตุรารักขาแสดงประเด็นสำคัญที่ค้นพบคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีธรรมกายแยกออกจากรูปกายอย่างชัดเจน และลักษณะธรรมกายของพระองค์นั้น มั่งคั่งหรือมากไปด้วยญาณรู้เฉพาะที่ไม่ทั่วไป เป็นเรื่องจริงโดยที่ใครๆ ไม่ควรคิด

เรื่องราวที่ค้นพบนี้ ตรงกับคำสอนวิชาธรรมกายที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) เทศาณีสอนทุกประการ แต่ท่านได้กล่าวอธิบายขยายความจากคัมภีร์ตามผลการปฏิบัติที่ท่านเข้าถึงว่า ธรรมกายเท่านั้นที่มีญาณ กายอื่นที่นอกไปจากกายธรรมไปแล้วไม่มีญาณ มีแต่ดวงวิญญาณ⁵⁵ ญาณของธรรมกายเป็นดวงมีขนาดเท่ากับหน้าตักธรรมกาย ดวงญาณมีไว้สำหรับรู้เห็น เมื่อเข้าถึงธรรมกายจะไปเห็นอริยสัจ 4⁵⁶ ญาณของธรรมกายเท่านั้นรู้เห็นตรงกันทุกอย่าง รู้ตามถูก เห็นตามถูก รู้พร้อมทุกสรรพสิ่งไม่มีสิ่งใดที่จะไม่รู้ และรู้ชัดแจ้งกว่ากายอื่นๆ⁵⁷ เมื่อเข้าถึงธรรมกายแล้วสามารถเห็นด้วยตาธรรมกาย รู้ด้วยญาณธรรมกายว่าขั้น 5 เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา⁵⁸ และรู้การเกิดดับของสิ่งทั้งปวงทั่วทั้งสากลโลก⁵⁹

นอกจากนี้ ร่องรอยวิชาธรรมกายที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ยังตรงกับคำสอนที่ถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกบาลี ในมหาปชาปตีโคตมโอปทาน แสดงการมีอยู่ของรูปกายและธรรมกายของพระองค์ที่แยกออกจากกันอย่างชัดเจน⁶⁰ ในอัสตสันทสสเถรโอปทานระบุไว้ว่า พระปฐมุตตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีธรรมกาย และลักษณะของพระองค์ผู้มีธรรมกายคือมีญาณรู้ที่ไม่มีที่สิ้นสุด⁶¹ ไม่มีใครเทียบพระองค์ได้ทั้งในมนุษย์โลกและเทวโลก มีพระภิกษุผู้ได้วิชา 3 อภิญญา 6 ประมาณแสนรูปเป็นบริวาร⁶² นอกจากส่วนของร่องรอยวิชาธรรมกายแล้ว ยังพบว่าเนื้อหาทั้งหมดของพุทธานุสสติได้ถูกนำมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาบาลี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คัมภีร์จตุรารักขาใช้คำ และสำนวนอธิบายคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหมือนกับที่พระพุทโธศาจารย์ใช้อธิบายความหมายคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย

ดังนั้น คัมภีร์จตุรารักขาจึงนับว่าเป็นคัมภีร์ที่มีความเก่าแก่ มีการใช้งาน และถูกเก็บรักษาสืบทอดกันมาเป็นอย่างดี ทั้งมีความน่าเชื่อถือเป็นอย่างยิ่ง เป็นคัมภีร์ที่ยืนยันถึงการมีอยู่แต่ดั้งเดิมของการปฏิบัติธรรมวิชาธรรมกายที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้ค้นพบ และยืนยันว่า ธรรมกายเป็นสิ่งที่อยู่เหนือปรากฏการณ์ธรรมชาติ เป็นคุณวิเศษที่เมื่อเข้าถึงแล้ว จะเป็นผู้มากไปด้วยญาณ นับว่าสิ่งที่ได้ค้นพบในคัมภีร์นี้ ให้คำจำกัดความคำว่าธรรมกายแตกต่างจากความเห็นของนักวิชาการบางส่วน⁶³ ที่เข้าใจกันว่าธรรมกายคือหมวดหมู่แห่งธรรม

นอกเหนือจากคัมภีร์จาดูรารักษาแล้ว เชื่อว่าอาจมีคัมภีร์ที่บันทึกเรื่องราวของการมีอยู่ของการปฏิบัติธรรมแบบวิชชาธรรมกายอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่ถูกแต่งขึ้นโดยพระภิกษุท้องถิ่นภายในบริเวณเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์ การสืบค้นศึกษาคัมภีร์ที่มีลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งจำเป็นและจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อวงวิชาการและชาวพุทธทั่วไป ในการทำความเข้าใจที่ถูกต้องมากขึ้นเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมแบบวิชชาธรรมกาย อันจะนำมาซึ่งสันติสุขภายในสืบต่อไป

บรรณานุกรม “คัมภีร์พระธัมมกายาทิ”

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร). คณะศึกษานุศิษย์หลวงพ่อดาวกน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด

จํานงค์ ทองประเสริฐ (2540) บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1 ภาค 1-4, กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน

จํา ทองคำวรรณ (2508) “หลักที่ 54 ศิลาจารึกพระธรรมกาย” ใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3 : ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย อันจารึกด้วยอักษรและภาษาไทย, ขอม มอญ, บาลีสันสกฤต. พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี

ธิดา สารยา, แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, และ ปราณี กล้าส้ม. (2533) สมบัติวัดโพธิ์ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ

บุญย์ นิลเกษ. (2541) พระพุทธศาสนาหายานเข้าสู่ประเทศไทย เล่ม 1. หจก. เชียงใหม่ บี.เอส. การพิมพ์ เชียงใหม่

ประโยชน์ สังกสิน (2540) “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า: ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ มหายาน.” วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ). ภาควิชามนุษยศาสตร์. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหิดล

พระครูปลัดประจักษ์ สิริวิณโณ (2551) พระคาถาธารณปริตร. สำนักปฏิบัติธรรม “ตาดั้ง เลี้ยง” ดอยสะเก็ด เชียงใหม่ 18 เมษายน 2551.

พระธรรมกิตติวงศ์. (2548) พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด. กรุงเทพฯ: วัดราชโอรสาราม

พระธรรมปิฎก (2546) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระสังฆปาละ (2553) มัญชุศรีปรัชญาปารมิตาสูต, แปลจากภาษาสันสกฤตสู่ภาษาจีน, พระวิศวกัทร เขียวเกี่ยม (釋聖傑) แปลไทย

พระอุตรคณาธิการ, และ จำลอง สารพัดนึก. (2548) พจนานุกรม บาลี-ไทย ฉบับ นิสิต-นักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ร้านเรื่องปัญญาท่าพระจันทร์

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526) ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

----- (2529) วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย, รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย

----- (2533) วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เสถียร โพธิ์นันทะ (2548) ปรัชญามหายาน. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย

อภิชัย โปธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. (2539) *พระพุทธศาสนามหายาน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สภาการศึกษาหมากมูกุราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธรศาสนา

Bizot, François. 1976. *Le Figuier à Cinq Branches, Recherches Sur Le Bouddhisme Khmer*. Paris: Ecole française d'Extrême-Orient.

Coedès, George. 1956. "Dhammakāya". in The Adyar Library Bulletin. vol XX, Madras: 254ff.

Crosby, Kate. 2000. "Tantric Theravāda: A Bibliographic Essay on the Writings of François Bizot and Others on the Yogāvacara Tradition," in *Contemporary Buddhism* 1.2, 141-198.

Jantrasrisalai, Chanida. 2008. *Early Buddhist Dhammakaya: Its Philosophical and Soteriological Significance*. PhD Thesis, The University of Sydney.

Skilling, Peter, and Pakdeekham, Santi. 2002. *Materials for the Study of the Tripitaka Volume 1 Pāli Literature Transmitted in Central Siam*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation. Lumbini International Research Institute.

Snellgrove. 2004. David L. *Ankor-Before and After: A Culture History of the Khmers*. Bangkok: Orchid Press.

Snodgrass. 1988. Adrian. *The Matrix and Diamond World mandalas in Shingon Buddhism*. New Delhi: Aditya Prakashan.

----- . 2004. *Materials for the Study of the Tripitaka Volume 2 Pāli and Vernacular Literature Transmitted in Central and Northern Siam*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation. Lumbini International Research Institute.

Snellgrove, David. 2004. *Indo-Tibetan Buddhism : Indian buddhists and their Tibetan successors*. Bangkok: Orchid Press.

The 60th Dhammachai Education Foundation. 2006. *Visudhivācā Translation of Morradok Dhamma of Luang Phaw Wat Pak Nam Phra Mongkoltepmuni*. Berrilee: The 60th Dhammachai Education Foundation.

The 60th Dhammachai Education Foundation. 2008. *Visudhivācā Translation of Morradok Dhamma of Luang Phaw Wat Pak Nam Phra Mongkolthepmuni (Volume II)*. Berrilee: The 60th Dhammachai Education Foundation.

Urkasame, Kitchai. 2013. “*A Study of Elements in Yogāvacara Tradition from Tham Scripts Palm-leaf Manuscripts.*” PhD Thesis, The University of Sydney.

บรรณานุกรม “ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์จุตรารักขา”

หลักฐานชั้นปฐมภูมิ (เรียงตามชื่อเรื่อง)

จุตรารักขา ไบลานอักษรขอม (6863/2/1) หอสมุดแห่งชาติ

จุตรารักขา ไบลานอักษรธรรมล้านนา (1298/1) หอสมุดแห่งชาติ

Āṅguttaranikāya. 6 Vols., eds. Richard Morris, Edmund Hardy, Mabel Hunt, and Caroline A.F. Rhys Davids. Oxford: The Pali Text Society, 1885-1910.

Apadāna. 2 Vols., ed. Mary E. Lilly. Lancaster: The Pali Text Society, 1925; Vol. 2, 1927 reprinted as one, 2000.

Dīghanikāya. 3 Vols., eds. T.W. Rhys Davids and J. E. Carpenter. London: The Pali text Society, 1889-1910.

Itivuttaka. ed. Ernst Windisch. London: The Pali Text Society, 1889-2010.

Kathāvatthu. 3 Vols., ed. Arnold C. Taylor., Index volume, Satoshi Nonome et al., 1982. Oxford: The Pali Text Society, 1894-1982.

Khuddakapāṭha Together with Its Commentary Paramatthajotikā I. ed. Helmer Smith. Oxford: The Pali Text Society, 1915-1978.

Khuddhasikkhā-Mūlasikkhā. ed. Müller, Edward. “ Journal of the Pali Text Society 1. 1883: 86-132.

Majjhimanikāya. 4 Vols., eds. V. Trenckner and Robert Chalmers. Oxford: The Pali Text Society, 1888-2006. Vol. 4 index by M. Yamazaki, Y. Ousaka, 2006.

Manorathapūraṇī: Buddhaghosa’s Commentary on the Āṅguttaranikāya. 5 Vols.,

Vols.1-2, eds. Max Walleiser and Hermann Kopp. London: Luzac&Company, Ltd, 1924-1930; Vols. 3-5, ed. Hermann Kopp. Oxford: The Pali Text Society, 1936-1957.

Nettipakaraṇa with Extracts from Dhammapāla's Commentary. ed. Hardy, E. London: The Pali Text Society, 1902.

Pirīvānā Pot Vahansē Nam Yut Maha Pirit Pota. ed. Devundara, Śrī Vācissara. Colombo: Guṇasēna, 1983.

Saddanīti. ed. Smith, Helmer. Vol. 1-5, Oxford: The Pali Text Society, 1928-2001.

Samantapāsādikā: Buddhaghosa's Commentary on the Vinaya-piṭaka. 8 Vols., eds. J. Takakusu and M. Nagai. London: The Pali Text Society, 1924-1947; Vol. 8, Indexes by H. Kopp, 1977.

Samyuttanikāya. 7 Vols., ed. M. Lèon Feer. Oxford: The Pali Text Society, 1884-2010; Vol. 6, Indexes by Mrs C.A.F. Rhys Davids, 1904; Index to the Samyuttanikāya by M. Yamazaki, Y. Ousaka, 2010.

Suttanipāta (New Edition). eds. Dines Andersen and Helmer Smith. Oxford: The Pali Text Society, 1913-1990.

Udāna. ed. Paul Steinthal. Oxford: The Pali Text Society, 1885-1982.

Vibhaṅga. ed. Mrs C.A.F. Rhys Davids. Oxford: The Pali Text Society, 1904-1978.

Vinayapiṭakam. 5 Vols., ed. Hermann Oldenberg. Oxford: The Pali Text Society, 1879-1883.

Visuddhimagga. ed. Caroline A.F, Rhys Davids. London: Pali Text Society, 1975.

หลักฐานชั้นทุติยภูมิ

ทวี เชื้อนแก้ว (2524) สวดมนต์ฉบับเหนือ เชียงใหม่ รุ่งเรืองการพิมพ์

พระมงคลเทพมุนี (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) พิมพ์ในโอกาสสมโภชพระมหาเจดีย์มหารัชมงคล กรุงเทพฯ เอกพิมพ์ไท

Adikaram, E.W. 1946. *Early History of Buddhism in Ceylon*. Dehiwala: The Buddhist Cultural Centre.

Ānandajoti, Bhikkhu. 2000. *Pāli Prosody: Texts and Studies*. Torino: Indologica Taurinensia.

Bode, M.H. 1966. *The Pali Literature of Burma*. London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

Cone, Margaret. 2001. *A Dictionary of Pāli (a-kh)*. Vol. 1: Vol. 2 (g-n). 2010. Oxford: The Pali Text Society.

Dutt, Nalinaksha. 1978. *Mahayana Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Geiger, Wilhelm. 1916. *A Pāli Grammar*. Oxford: The Pali Text Society.

———. 1943. *Pāli Literature and Language*. New Delhi: Munshiram Manoharlal.

Gombrich, Richard. 1992. “The Buddha’s Book of Genesis.” *Indo-Iranian Journal* 35: 159-78.

Gray, James. 1892. *Buddhaghosuppatti or the Historical Romance of the Rise and Career of Buddhaghosa*. Oxford: The Pali Text Society.

Hinüber, O. von. 1996. *A Handbook of Pāli Literature*. Berlin: Walter de Gruyter.

Hudak, T. J. 1986. “The Thai Corpus of Chān Meters.” *Journal of the American Oriental Society* 106, no. 4: 707-23.

- Jayawardhana, Somapala. 1994. *Handbook of Pali Literature*. Colombo: Karunaratne and Sons Ltd.
- Macdonell, Arthur. 1974. *A Sanskrit Grammar for Students*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Malalasekera, G.P. 1994. *The Pāli Literature of Ceylon*. Kandy: Buddhist Publication Society.
- Masefield, Peter. “Indo-Chinese Pali.” *Mahachulalongkorn Journal of Buddhist Studies* 1. 2008: 1-9.
- Norman, K.R. 1993. “External Sandhi in Pāli with Special Reference to the Suttanipāṭa.” *Journal of the Pali Text Society* 19: 203-13.
- . 1983. *Pāli Literature: Including the Canonical Literature in Prakrit and Sanskrit of All the Hīnayāna Schools of Buddhism*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Reynolds, Frank E. 1976. “The Several Bodies of the Buddha: Reflection on a Neglected Aspect of Theravada Tradition.” *History of Religion* 16: 374-89.
- Rhys Davids, T.W, Stede, W. 1921-25. *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. Oxford: The Pali Text Society.
- Saddhātissa, H. 1990. *Pāli Literature of South-East Asia*. Singapore: Singapore Buddhist Meditation Centre.
- Skilling, Peter. 2009. “Language and Writing in South-East Asia and in Sukhothai.” in *Buddhism and Buddhist Literature of South-East Asia: Selected Papers*, edited by Claudio Cicuzza. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation.
- Skilling Peter and Santi Pakdeekham. 2002. *Pāli Literature Transmitted in Central Siam, Materials for the Study of the Tripiṭaka*. Vol. 1: Bangkok.
- Warder, A.K. 1967. *Pali Metre: A Contribution to the History of Indian Literature*. London: Messrs. Luzac and Company.

เชิงอรรถท้ายบทที่ 4

- ¹ อักษรขอมไทย: อักษรขอมที่ใช้เขียนภาษาไทยและภาษาบาลีในประเทศไทย มีลักษณะต่างจากอักษรของกัมพูชา
- ² เรียบเรียงจากรายงานวิจัย คัมภีร์พระธัมมกายาธิ ฉบับเทพขุมมนุญ โดยพระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. (สุธรรม สุธมฺโม) และคณะ 2556
- ³ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3 พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี 2508 หน้า 99-103
- ⁴ ยอร์จ เซเดส์ (Georges Coedès) ผู้เชี่ยวชาญวิทยาการแขนงต่างๆทางภาคพื้นเอเชียอาคเนย์และเอเชียใต้ ได้เผยแพร่คำอธิบายเกี่ยวกับที่ปรากฏในคัมภีร์พระธัมมกายาธิไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2499 แต่ใช้ชื่อที่แตกต่างออกไปว่า “ธัมมกายสอ อตถวณฺณนา” อันเป็นคำที่ปรากฏอยู่ที่ที่สุดของคาถาดังกล่าวไว้ในบทความ “ธัมมกายา” (Dhammakāya) วารสาร แอดยาร์ ไบรารี บุลเลทิน (Adyar Library Bulletin) อินเดีย
- ⁵ โปรดศึกษาบทถ่ายทอดจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย และบทแปลเป็นภาษาไทยได้จากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ “คัมภีร์พระธัมมกายาธิ” โดยพระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. (สุธรรม สุธมฺโม) และคณะ 2556
- ⁶ พบในคัมภีร์อักษรเขมร ในชื่อ “ธัมมกายสอ อตถวณฺณนา” โดย ยอร์จ เซเดส์ และพบในคัมภีร์เขมร (Bizot, François. 1976. *Le Figuier à Cinq Branches, Recherches Sur Le Bouddhisme Khmer. Paris: Ecole française d'Extrême-Orient. Appendix*) และพบในคัมภีร์อักษรธรรมล้านนาชื่อ ธัมมกาย (Urkasame, Kitchai. 2013. “A Study of Elements in Yogāvacara Tradition from Tham Scripts Palm-leaf Manuscripts.” PhD Thesis, The University of Sydney. p.245)
- ⁷ เอกนิบาต เอตทัคคะ วรคตที่ 4 พระสูตรที่ 10 ประวัติพระสาตเถระ ปรากฏในฉบับสยามและพม่า แต่ไม่ปรากฏในฉบับสิงหล
- ⁸ คาถาอักษรเขมรที่ Bizot อ้างอิงเมื่อ 1992 ใช้คำว่า *le mot dhammakāya*
- ⁹ สมุดไทยกระดาดสา อักษรธรรมล้านนา
- ¹⁰ อักษรขอมไทย
- ¹¹ ลักษณะการประพันธ์คล้ายอรรถกถา
- ¹² หลักที่ 54 วัดเลื้อย พิษณุโลก มีเพียง 9 บรรทัด
- ¹³ ข้าง 10 ตระกูลได้แก่ กาวะระ คงเคยยะ ปันฑระ ตัมพะ ปิงคละ คันธะ มังคละ เหมะ อุโปสถะ และ ฉัททันต์
- ¹⁴ Nd2235. ขุ.ม.29/51/5
- ¹⁵ ความเป็นคัมภีร์สายปฏิบัติของคัมภีร์พระธัมมกายาที่อาจจะบ่งชี้ได้จากข้อความในคัมภีร์ที่แสดงความเจาะจงแนะนำให้ “โยคาวจร” หรือผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนาตรึงระลึกถึงธรรมกายเนื่องๆ อันเป็นหนึ่ง ในวิธีปฏิบัติที่ได้ถึง “ความเป็นลัทธิพญูปพุทธเจ้า”
- ¹⁶ บุญ นิลเกษ (2541) พระพุทธศาสนานิกายยานเข้าสู่ประเทศไทย เล่ม 1. หจก.เชียงใหม่ บี.เอส. การพิมพ์ เชียงใหม่ หน้า 209

- 17 พระมณฑลเทพมณี (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 325
- 18 เรื่องเดียวกัน, หน้า 326
- 19 เรื่องเดียวกัน, หน้า 325
- 20 เรื่องเดียวกัน หน้า 727
- 21 เรื่องเดียวกัน หน้า 755
- 22 concept
- 23 พระมณฑลเทพมณี (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา หน้า 629
- 24 เรื่องเดียวกัน หน้า 256
- 25 เรื่องเดียวกัน หน้า 534
- 26 ที.ป.11/55/92
- 27 พระมณฑลเทพมณี (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา หน้า 285
- 28 เรื่องเดียวกัน, หน้า 72
- 29 <http://dhammakaya.exteen.com/20050418/entry-18>: วันที่ 24 มิถุนายน 2556
- 30 อสธารณญาณ 6 ประการที่มีเฉพาะแก่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่มีแก่ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกทั้งหลาย และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่ 1. อินทรีย์ปรีชาปริยัตตญาณ ญาณรู้แจ้งอินทรีย์ อันยิ่งหย่อนของสัตว์ 2. อาสยานุสยญาณ ญาณรู้แจ้งอนุสัยคือความโน้มใจไปทั้งทางดีทางชั่ว และ อนุสัยคือกิเลสที่นอนเนื่องในสันดานมีกามราคะ เป็นต้น มีวิชชาเป็นที่สุด 3. ยมกปาฏิหาริญาณ ญาณอันทำให้สามารถแสดงปาฏิหาริย์ได้ คือปาฏิหาริย์เนื่องด้วยธาตุน้ำและธาตุไฟ แสดงออกพร้อม กัน 4. มหากรุณาสมาบัติญาณ ญาณในการเข้าสมาบัติ มีมหากรุณาเป็นอารมณ์ 5. สัพพัญญูต ญาณ ญาณคือความเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง 6. อนาวรณญาณ ญาณอันไม่มีความข้องขัดไม่มีเครื่องกั้น (อภิ. ก. 4/1/587)
- 31 เรียบเรียงจาก รายงานวิจัย “ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์จตุรารักขา” ของ สุปราณี พนิชยพงศ์
- 32 อักษรขอมไทย: อักษรที่ประยุกต์จากอักษรขอมเพื่อใช้เขียนภาษาไทยและภาษาบาลี มีลักษณะต่าง จากอักษรกัมพูชา
- 33 อ้างอิง (1) หนังสือสวดมนต์ Maha Pirit Pota (Gunasena 1983) ซึ่งใช้กันแพร่หลายในศรีลังกา (2) หนังสือสวดมนต์ฉบับเหนือ โดย ทวี เชื้อนแก้ว 2524 (3) ใบลานอักษรขอม (6863/2/1) หอสมุดแห่งชาติ และ (4) ใบลานอักษรธรรมล้านนา (1298/1) หอสมุดแห่งชาติ
- 34 เนื้อหาคัมภีร์โปรดศึกษาจากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ “ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์จตุรารักขา” โดย สุปราณี พนิชยพงศ์
- 35 คาถาที่ 11 ของพุทธานุสสติ
- 36 คาถาที่ 12 ของเมตตานุสสติ
- 37 คาถาที่ 20 ของอสุภานุสสติ
- 38 คาถาที่ 24 ของมรณานุสสติ

³⁹ คำว่า อพฺพ ในคำว่า อสารถณญาณอพฺพ แปลว่า มั่งคั่ง ร่ำรวย ส่วนลัทธินิติปกรณ์ คัมภีร์บาลี ไวยากรณ์ของพระอัครวงศาจารย์พระอาจารย์ชาวพม่า บันทึกว่าเป็น อสารถณญาณนฺธุ (Sadd.I.77) ในที่นี้—ธฺ มาจาก ธฺา ธาตุ แปลว่า ดำรง หรือตั้งอยู่ บทสวดที่ชื่ออารักขกัมมฏฐาน จัดทำโดยสำนักบาลีใหญ่วัดท่ามะโอ ลำปาง ใช้คำว่า อสารถณญาณนฺธุ-นฺธุ มาจาก อนุญ แปลว่า อัน ซึ่งตรงกับคำอ่านของหนังสือสวดมนต์ฉบับเหนือ แม้ว่าฉบับหลังนี้คำโดยรวมจะสะกดผิดเป็น อสารถณญาณนฺธุ งานวิจัยชิ้นนี้เลือกใช้อย่างแรก คือ -อพฺพ ซึ่งเป็นคำอ่านที่ปรากฏในฉบับศรีลังกา เพราะเป็นคำที่สะกดถูกต้องและเหมาะสมกับเนื้อความ รวมทั้งเป็นคำที่มีปรากฏอยู่ในใบลาน และ เอกสารตีพิมพ์ที่ใช้เป็นฐานข้อมูลในการผลิตฉบับตีพิมพ์ใหม่นี้

⁴⁰ แปลภาษาไทยโดย สุปราณี พณิชยพงศ์

⁴¹ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดิปปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 194-195

⁴²

อหิ สุตต เต มาตา	ตฺวิ จ จิรา ปีตา มม
สพฺพมมฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส	ตยา ชาตมฺหิ โคตมฯ
สํวฺทฺธิโตยฺ สุตต	รูปกาโย มยา ตว
อนินฺทียํ ฌมฺมกาโย	มม สํวฺทฺธิโต ตยาฯ
มุหุตฺตํ ตณฺหาสมนํ	ซีรํ ตฺวิ ปายโต มยา
ตยาหิ สนตฺมจฺจนตํ	ฌมฺมซีรฺมฺหิ ปายตา ฯ (Ap.II.532)

⁴³ แปลภาษาไทยโดย สุปราณี พณิชยพงศ์

⁴⁴

สตฺสทฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส	ฉฬฺภิณฺญา มหิทธิกา
ปริวาเรนฺติ สมฺพุทฺธ	โก ทิสฺวา นปฺปัสสิตฺติฯ
ญาณํ อุปฺนิธํ ยสฺส	น วิชฺชติ สทฺเวเก
อนนฺตญาณํ สมฺพุทฺธ	โก ทิสฺวา นปฺปัสสิตฺติฯ
ฌมฺมกาโยยจฺ ทิเปตํ	เกวลํ รตนากํ
วิโกเปตํ น สกฺโกนฺติ	โก ทิสฺวา นปฺปัสสิตฺติ ฯ (Ap.I.168)

⁴⁵ แปลภาษาไทยโดย สุปราณี พณิชยพงศ์

⁴⁶

ยทา หเว ปาตุกฺวณฺติ ฌมฺมา	อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณฺสฺส
ออสฺส กงฺขา วยฺยนฺติ สพฺพายโต	ปชานาติ สเหตุฌมฺมนฺติ ฯ
ยทา หเว ปาตุกฺวณฺติ ฌมฺมา	อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณฺสฺส
ออสฺส กงฺขา วยฺยนฺติ สพฺพา	ยโต ขยํ ปจฺจยํ อเวทิตํ ฯ (Vin.I.2; Ud.I; Kv.186)

⁴⁷ แปลภาษาไทยโดย สุปราณี พณิชยพงศ์

⁴⁸ VinA.V:954

⁴⁹ VinA.V:954

⁵⁰ พุทฺธานุสฺสติ ฌมฺมานุสฺสติ สงฺฆานุสฺสติ สีสานุสฺสติ จาคานุสฺสติ เทวตานุสฺสติ

⁵¹ (D.III.250; A.III.284)

⁵² (D.I.49; D.II.93; D.III.5; M.I.37; S.II.69; S.IV.271; S.V.197; A.III.285)

- ⁵³ (Vin.I.1; Sn.103)
- ⁵⁴ โปรดศึกษารายละเอียดจากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ “ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์จตุรารักขา” โดย
สุปราณี พณิขยพงศ์
- ⁵⁵ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกน้ำ
โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 194-195
- ⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 195
- ⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60-61
- ⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 755
- ⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 756
- ⁶⁰ Ap.II.532
- ⁶¹ อนนตญาณ
- ⁶² Ap.I.168
- ⁶³ ตัวอย่างความเห็นนี้ เช่น Dutt 1978: 139; Gombrich 1992: 165; Reynolds 1976: 376-377

บทที่ 5

สมาธิภาวนาและธรรมกาย ในคัมภีร์อักษรธรรม

บันทึกของสมณะอั้งจิงในพุทธศตวรรษที่ 12 กล่าวไว้ว่า² ดินแดนทางฝั่งตะวันออกของอ่าวเบงกอลมีอาณาจักรต่างๆ หลายอาณาจักร ทุกอาณาจักรมั่นคงในพระรัตนตรัย โดยมีชื่ออาณาจักรทวารวดีรวมอยู่ในบันทึกนั้นด้วย การจำแนกโบราณวัตถุต่างๆ ในประเทศไทยตั้งแต่ยุคทวารวดีนั้น³ ทำให้ทราบได้ว่าดินแดนต่างๆ ในประเทศไทย เคยได้รับนับถือศาสนาพุทธนิกายต่างๆ หลายนิกาย เช่น นิกายสรวาสติวาท นิกายสุขาวดีมหายาน วัชรยาน และเถรวาทเป็นต้น นิกายต่างๆ ที่เคยรุ่งเรืองและเสื่อมลงนั้น ได้ทิ้งร่องรอยของแนวความคิด⁴ และหลักปฏิบัติ⁵ต่างๆ ไว้ หลักฐานทางเอกสารประเภทหนึ่ง ที่ช่วยในการหาร่องรอยเหล่านั้น คือคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่จารึกบนใบลานและกระดาศาในท้องถิ่นต่างๆ แม้ว่าจะมีการคัดลอกขึ้นใหม่ทดแทนคัมภีร์ใบลานเก่าที่เสื่อมสภาพไป แต่ทว่าเนื้อหาสาระที่คัดลอกไว้นั้นย่อมดำรงอยู่และสืบทอดต่อกันมา

“อักษรธรรม” เป็นอักษรที่แพร่หลายอยู่ในกลุ่มอารยธรรมไทย-ลาว มาแต่เดิม นิยมใช้เขียนในพื้นที่ตั้งแต่เชียงรุ่งสิบสองปันนาของจีน เชียงตุงในพม่า ดินแดนล้านนา ล้านช้าง และภาคอีสานของไทย ส่วนใหญ่ใช้เขียนหนังสือทางศาสนาจึงเรียกกันว่าอักษรธรรม อักษรธรรมที่ใช้ในล้านนาเรียกกันทางวิชาการว่าอักษรธรรมล้านนา ที่ใช้เขียนกันในลาวเรียกว่าอักษรธรรมลาวหรืออักษรธรรมล้านช้าง ส่วนที่พบในภาคอีสานของไทยเรียกว่าอักษรธรรมอีสาน และยังมีอักษรธรรมไทยเงินในแถบเชียงตุง อักษรธรรมไทยลือของสิบสองปันนาอีกด้วย อักษรธรรมของแต่ละพื้นที่จะมีลักษณะแตกต่างกันเล็กน้อย ปัจจุบันในประเทศไทยมีผู้อ่านเขียนอักษรธรรมได้ไม่มาก

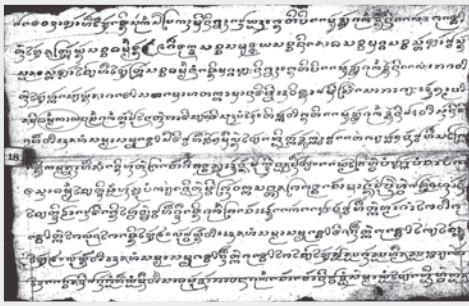
กลุ่มคัมภีร์ที่จะกล่าวถึงนี้เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาแสดงการปฏิบัติสมาธิภาวนาหรือเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติสมาธิภาวนาซึ่งอาจเรียกได้ว่าคัมภีร์สายปฏิบัติ ได้แก่ คัมภีร์พุทธนรกัน คัมภีร์พระญาณกลิน คัมภีร์บัวระพันระ คัมภีร์ธรรมกาย คัมภีร์อุปปาตสันติ และคัมภีร์มูลกัมมัญฐาน ซึ่งรักษาไว้ในอารามต่างๆ ทางภาคเหนือ ภาคอีสาน และลาว ดังจะได้นำเสนอร่องรอยธรรมกายและการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวิชาธรรมกายต่อไป⁶ ในกลุ่มคัมภีร์ที่ศึกษาส่วนใหญ่จะกล่าวถึงสมาธิภาวนาในระดับโลกุตระ มีเพียงคัมภีร์มูลกัมมัญฐานที่กล่าวถึงสมาธิภาวนาในระดับต้น ดังที่จะได้นำเสนอเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงจะนำเสนอสมาธิภาวนาในระดับโลกุตระต่อไป

วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เชียงใหม่
สถานที่สังคายนาพระไตรปิฎก สมัยพระเจ้าติโลกราช อาณาจักรล้านนา พ.ศ. 2020

สมาธิภาวนาในคัมภีร์มูลกัมมฏฐาน

คัมภีร์มูลกัมมฏฐานฉบับที่ใช้ศึกษาเป็นคัมภีร์พับสาขนาดเล่มเดียวจบ เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา เก็บรักษาไว้ที่วัดป่าเหมือด อำเภอปัว จังหวัดน่าน ข้อความในคัมภีร์เป็นการแนะนำการปฏิบัติสมาธิภาวนาและกล่าวถึงผลจากการปฏิบัติเป็นขั้นตอนโดยละเอียด ในที่นี้จะแสดงไว้พอสังเขปเท่านั้น คัมภีร์มูลกัมมฏฐานกล่าวถึงการเจริญภาวนาว่าเป็นหนทางเดียวที่จะไปสู่ “ธรรมะวิเศษ” สำหรับการปฏิบัตินั้นพระภิกษุควรเริ่มจากการรักษาทุปาริสุทธิศีลให้ถึงศีลวิสุทธิ พร้อมกับปฏิบัติตรงควัตรประการใดประการหนึ่ง และปฏิบัติคันถธุระคือการเล่าเรียน สำหรับวิปัสสนาธุระคือการปฏิบัติธรรมนั้น ท่านแบ่งเป็น 2 ประการคือ ศรัทธาธุระและปัญญาธุระ คัมภีร์กล่าวไว้ว่าศรัทธาธุระคือการเจริญภาวนาสมถกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง 50 ท้าว จนศรัทธาบังเกิดแก่กล้า แล้วจึงปฏิบัติปัญญาธุระคือการเจริญภาวนาวิปัสสนาต่อไป โดยเริ่มตั้งแต่ทวิภาวนาวิสุทธิกรรมฐานและกัมมวิสุทธิกรรมฐาน แล้วภาวนาตลิกขณวิปัสสนาทั้ง 3 ดวง ภาวนา อนุปัสสนา 7 ดวง มหาภาวนาวิปัสสนา 11 ราศี ภาวนามหาวิชชีวิปัสสนา 18 ดวงเป็นต้นดวงใดดวงหนึ่ง แม้ภาวนาทั้งหมดยังเป็นการดี⁸

พับสาคัมภีร์มูลกัมมฏฐาน
 อักษรธรรมล้านนา ภาษาไทยวน
 และภาษาบาลี
 วัดป่าเหมือด อำเภอปัว จังหวัดน่าน
 (สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

คัมภีร์กล่าวถึงผลจากการปฏิบัติปัญญาธรรมา เมื่อทำให้ทิฐิถึงขาวิปัสสนาปัญญา⁹ บังเกิดจะได้ชื่อว่าเป็นปัญญาธรรมา ซึ่งจะทำให้ปัญญาวิปัสสนาญาณเกิดพร้อมกับมีสมมตญาณเป็นต้นจนถึงอนุโลมญาณเป็นที่สุด แล้วจึงเข้าถึงโคตรภูญาณถึงมรรค ผล อรหันต์จนได้เข้าถึง “เวียงแก้วคือ อมตมหานครนิรพาน”¹⁰ ทั้งหมดนั้นเป็นภาพกว้างๆ สำหรับการปฏิบัติสมาธิภาวนา

นอกจากนั้นคัมภีร์ยังกล่าวถึงประสบการณ์ภายในอื่นๆ ในระหว่างการปฏิบัติ คือจะได้รู้ได้เห็นปิตธิธรรม 5 ประการ ได้เห็นอุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต เกิดอุปจารสมาธิ อัปนาสมาธิและฌานทั้ง 4 อภิญญาทั้ง 5 สมาบัติทั้ง 8 ประการ¹¹ ดังนั้นในบทสวดอธิษฐานก่อนการเจริญภาวนา จึงมีคำกล่าวขอให้ได้ถึงปิติ อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต สมาธิ ฌาน อภิญญา อริยมรรค อริยผล และนิพพาน¹² หรืออย่างน้อยให้ได้ปิติและอุปจารสมาธิ¹³

คัมภีร์มูลกัมมัญฐานกล่าวว่าผู้ปฏิบัตินอกจากจะต้องรักษาศีล 8 ศีล 10 หรือจตุปาริสุทธิศีลตามเพศภาวะของแต่ละบุคคลแล้ว ยังต้องนำเครื่องบูชาอันได้แก่ดอกไม้และเทียนไปบูชาพระบาท พระธาตุ พระธรรม ต้นโพธิ์และเจดีย์เพื่อขอขมา “แก้ว 5 โกฎาก” คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ พระกรรมฐาน และ อาจารย์ผู้สอนกรรมฐาน¹⁴ จากนั้นให้หาที่สงัดเพื่อเริ่มการนั่งปฏิบัติ ซึ่งคัมภีร์ได้ระบุท่านั่งที่เหมาะสมสำหรับชายหญิงและนักบวชไว้¹⁵ ให้ตั้งสติตรงต่อกรรมฐาน และให้พนมมือตั้งสติพิจารณาถึงทุกขในวัฏสงสาร¹⁶ พิจารณา महाสังเวควัตถุ¹⁷ และเทวทูตกัมมฐาน¹⁸ เสร็จแล้วเป็นการบูชาพระรัตนตรัย¹⁹ และสรรเสริญพระพุทฺธคุณที่อยู่เหนือหมู่มารทั้งห้า²⁰ จากนั้นคัมภีร์ได้เปรียบเทียบอุปมาผูกถูกวัวเพื่อให้ฟังการฝึกสอน เช่นเดียวกับใจของบุคคลที่ต้องผูกให้มันไม่ให้ “จร” ไปที่ใด²¹ ต่อด้วยการอธิษฐานขอพระพุทฺธ พระธรรม พระ

สงฆ์ ธรรมเนียม และอาจารย์ผู้สอนธรรมฐานให้ได้เป็นที่พึ่ง²² โดยใช้บทบาทนี้ พร้อมคำแปลในการอธิษฐาน ท้ายที่สุดเป็นบทบาทนี้ขอให้สำเร็จใน “พุทธ กัมมฐาน” ประการใดประการหนึ่ง ได้แก่ พุทธานุสติ เป็นต้น²³

จากจุดนี้คัมภีร์ได้กล่าวถึงสมณธรรมฐาน 40 ประการในการภาวนาจะมีบทบาทกรรมภาวนาภาษาบาลีเฉพาะสำหรับแต่ละกรรมฐานไว้ให้ การภาวนาให้ปฏิบัติไปพร้อมกับนับลูกประจำ โดยภาวนาครั้งหนึ่งนับลูกประจำลูกหนึ่ง เช่นนี้เรื่อยไป เมื่อครบห้าสิบครั้งให้ค้นด้วยบทราพึงภาษาบาลีสำหรับกรรมฐานนั้นๆ แล้วกลับมาบริกรรมภาวนาด้วยบทบาลีเดิมต่อไปให้ปฏิบัติเช่นนี้หลายๆ รอบตลอดการภาวนา ยิ่งได้หลายรอบยิ่งเป็นการดี เมื่อต้องการหยุดภาวนาให้ลืมตาหยุดการปิดปาก และยกมือพนมระหว่างคิ้วอธิษฐานขอหยุดการภาวนาไว้ มีสิ่งที่น่าสังเกตคือในการบริกรรมภาวนานั้นคัมภีร์ได้ให้หลักไว้ว่า จะต้องให้คำภาวนา “ร่อนลงไปต้องฝึกหัวใจให้เสียงอุ่นเสียงร่อนลงไป...”²⁴ และต้องตั้งใจมั่นต่อการปฏิบัติถึงระดับที่ว่า “แม้ข้าศึกคนโจรจกฆ่าฟัน ขนบว่าให้ได้ละเสียยังกรรมฐานและแก้วทั้ง 3 เป็นที่พึ่งก็ปละเสียได้แล ตายก็แล้วให้ปลงใจตาย เป็นฉันทนี้แท้ก็จึงได้เห็นธรรมวิเศษพวยดำมี ปิติ สมาน...”²⁵

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าผลของการปฏิบัติคือประสบการณ์ภายในอันได้แก่ ปิติ 5 ประการ คัมภีร์ได้บรรยายลักษณะอาการของปิติต่าง ๆ นั้นไว้อย่างชัดเจน²⁶ เมื่อได้ปิติแล้วผู้ปฏิบัติจะได้ถึงอุปปจารสมาธิ ในขั้นนี้สมาธิของผู้ปฏิบัติจะมั่นคงแจ่มใสไม่หวั่นไหวไม่ฟุ้งไปกับอารมณ์ร้าย ถึงขนาดที่ “แม้ท่านผู้อื่นเอาหลาวเล่มใหญ่มาทิ่มมาควั่นแทงแทงใจคอบ่เพื่องบ่ไหวก็ดี ดูธรรมะและกรรมฐานก็ดูแจ่มใส”²⁷

คัมภีร์กล่าวต่อไปถึงอัปปนาสมาธิ ซึ่งเป็นประสบการณ์ภายในจากการปฏิบัติสมาธิภาวนาบางประเภท เช่น พรหมวิหาร ภาวนาคตาสติ อาหารปฏิกุศล สัญญา จตุราตุวัตถาน และมรณานุสติ โดยบรรยายไว้ว่า “เย็นอ่อน ยอบ หายใจรับรู้ ชะแล”²⁸ ทำให้ทราบได้ว่าในขั้นอัปปนาสมาธินั้น ผู้ปฏิบัติจะไม่รู้สึกถึงการหายใจ

จากอัปปนาสมาธิผู้ปฏิบัติอาจอธิษฐานเข้าฌาน 4 อภิญญา 5 หรือสมาบัติ 8 ต่อไปได้ หรือจะเลือกภาวนา “ทวิฏฐิกังขาวิปัสสนา” คือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต่อเลยก็ได้เช่นกัน โดยคัมภีร์ได้แสดงตัวอย่าง วิธีเข้าฌาน 4 ด้วยการภาวนา “เกสา” ในภาวนาคตาสติไว้โดยละเอียด

สมาธิภาวนาที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มูลกัมมัญฐานนี้ ล้วนเป็นสมถกรรมฐานทั้งสิ้น การปฏิบัติถือเป็นจิตตวิสุทธิ²⁹ อีกทั้งเป็นอธิจิตตสิกขา เพื่อให้ได้ ตัทธกปะหาน วิกขัมภนปะหาน³⁰ กรรมฐานทั้งหมดสามารถกำจัด “บุพเพทปะ เวระอัน เกว” และที่จะเกิดใหม่ได้ คัมภีร์แจ้งอานิสงส์การภาวนาสมถกรรมฐานไว้ว่ามีมากกว่าการบริจาคทานด้วยของมีค่าอย่างละแสนชิ้น³¹ การที่คัมภีร์มูลกัมมัญฐานแสดงรายละเอียดเฉพาะสมถกรรมฐาน ซึ่งให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติตั้งแต่อุคหนิมิต ปฏิภาณนิมิต อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ รูปฌานทั้งสี่ไปถึงขั้นอรุฌานทั้งสี่ แต่ไม่ได้แสดงรายละเอียดของโลกุตรธรรมคือมรรคผลนิพพาน อาจเป็นที่มาของชื่อคัมภีร์ที่สื่อความเป็นกรรมฐานขั้นต้นขั้นมูลเท่านั้น

การบูชาข้าวพระ

คัมภีร์มูลกัมมมัฏฐานได้กล่าวถึงการบูชาข้าวพระไว้ในตอนท้ายหรือภาคผนวก โดยเรียกการบูชาข้าวพระว่า “บูชาข้าวชีวิต”³² การบูชาเกิดจากความศรัทธาในพระรัตนตรัย และเพื่อให้ได้พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันประเสริฐในชาตินี้และชาติหน้า

คัมภีร์แนะนำให้เตรียมข้าวบูชา โดยใช้ข้าวในปริมาณเท่ากับที่ผู้บูชารับประทานได้อิ่มหนึ่ง แบ่งเป็นส่วนเพื่อบูชาพระพุทธรูปเจ้า พระบรมสารีริกธาตุ พระโลกุตตรธรรมแก้ว และพระอริยสงฆ์แปดบุคคล จากนั้นให้ผู้บูชาถือศีลหรือปลงอาบัติตามเพศภาวะของตน แล้วนำข้าวส่วนที่บูชาพระธาตุมาตากแห้งตำให้ฟูละเอียด ผสมกับเกสรดอกไม้และดอกจันทน์ตากแห้งที่ตำละเอียดเช่นกัน สุกกับรักแล้วใช้สร้างพระพุทธรูป³³ ซึ่งระบุไว้ในคัมภีร์ว่าเป็น “พระเจ้าชีวิตเกสรดอกไม้” ผลจากการกระทำนี้ “แม้ปรารถนาเป็นพระเจ้า³⁴ก็สมดังความต้องการ”³⁵ โดยผู้สร้างต้อง “วางอารมณ์” ไปยังพระพุทธรูป ก็จะได้เห็น “พระเจ้าชีวิต” นั้นมาปรากฏต่อหน้าเพื่อพาไปสู่ภพที่ดี

สามารถเข้าใจได้ว่าในท้ายที่สุดการบูชาข้าวพระเป็นประโยชน์แก่กุลต่อการภาวนาประเภทพุทธานุสติ เพื่อให้ได้พระพุทธรูปเจ้าหรือพระพุทธรูป คือ “พระเจ้าชีวิต” เป็นอารมณ์ แล้วนำไปสู่การปฏิบัติภาวนาในขั้นต่อไป เป็นที่น่าสังเกตว่าการบูชาข้าวพระนี้ได้รวมเอาคำกล่าวถวายชีวิตแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ด้วย ซึ่งในคัมภีร์เองกล่าวว่าเป็นการกระทำในระดับครุภาวะ³⁶หรือการเน้นความตั้งใจให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติอย่างยิ่งยวด

ธรรมกายในคัมภีร์มูลกัมมฏฐาน

คัมภีร์มูลกัมมฏฐานฉบับนี้กล่าวถึงธรรมกายสองครั้ง ครั้งแรกกล่าวไว้ในเนื้อหาการปฏิบัติสมาธิภาวนาโดยการระลึกถึงพระพุทธรุคณ³⁷ และครั้งที่สองกล่าวไว้ใน“คาถาธรรมกาย” ในภาคผนวกท้ายคัมภีร์³⁸ เนื้อหาในตอนที่กล่าวถึงการปฏิบัติสมาธิภาวนาโดยระลึกถึงพระพุทธรุคณนั้น ท่านแสดงพระพุทธรุคณด้วยบทบาลี *อิติปิโส...* แล้วแปลและขยายความพระพุทธรุคณบาลีแต่ละประการเป็นภาษาไทยวน ซึ่งทั้งบทบาลีและคำแปลนี้ผู้ปฏิบัติจะต้องสวดเพื่อเป็นอนุสติก่อนการภาวนา คำว่า “ธรรมกาย” พบในส่วนคำแปลขยายความบทพระพุทธรุคณบาลีว่า “ภควา” ดังนี้

...ภควาผู้ได้หักเสี้ยยังราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา มานะ

ทิฏฐิ อวิชชา แล มีศรีโสภากย์อันงามบารมีธรรมกายบุญคุณ
ตั้งอยู่ในตน หาที่เลี้ยงที่สุดบได้³⁹

คำแปลภาษาไทยวนขยายความหมายพระพุทธรุคณในส่วนนี้ กล่าวถึงการที่พระพุทธรุคณเจ้าทรงตัดเสียซึ่ง ราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อวิชชา ทรงมีศรีโสภากย์อันงามด้วยบารมี ทรงมีธรรมกายซึ่งเป็นคุณแห่งบุญอันหาที่สุดมิได้ซึ่งอยู่ในตัวตนของพระองค์ กล่าวคือธรรมกายนี้เป็นธรรมกายของพระพุทธรุคณเจ้าซึ่งสถิตอยู่ในพระองค์เอง เป็นผลจากบุญอันหาที่สุดมิได้ของพระองค์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือบุญไม่ได้อยู่ที่ใดนอกจากติดอยู่ภายในผู้กระทำบุญนั้น อนึ่งคำว่า “บุญคุณ” ไม่ปรากฏในพจนานุกรมภาษาล้านในในความหมาย “มีบุญคุณ” หรือ “ทวงบุญคุณ” ตามที่นิยมใช้กันในภาษาไทยภาคกลาง

ดังนั้นคำว่าบุญคุณในคัมภีร์นี้จึงหมายถึงคุณแห่งบุญ หรือความดีที่มีประจำอยู่ในบุญ

ในส่วนต่อมาของเนื้อหาการภาวนาพุทธคุณ คัมภีร์ได้ระบุให้ผู้ปฏิบัติกำหนดกรรมฐานเป็นพระพุทเจ้า หรือ “ตนพระเจ้า” คือพระพุทธรูปนั่งหรือในอิริยาบถอื่นๆ เพื่อให้เห็นรูปนั้นปรากฏเป็นนิมิตเฉพาะหน้าหรือปรากฏนัยบนศีรษะ นิมิตดังกล่าวไม่ใช่ธรรมกาย ข้อความในคัมภีร์ระบุไว้ว่าเป็นนิมิตพระพุทธรูปซึ่งภาษาไทยวนเรียกว่าพระเจ้า แต่ผู้ปฏิบัติต้องระลึกถึงธรรมกายขณะภาวนาพุทธคุณนี้ ลักษณะของธรรมกายปรากฏอยู่ใน “คาถาธรรมกาย” ท้ายคัมภีร์ ดังจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

คาถาธรรมกายในคัมภีร์มูลกัมมฐาน

คาถาธรรมกายที่เขียนไว้ในท้ายพัสสาธัมมมูลกัมมฐานนี้เป็นคาถาบทเดียวกับคาถาธรรมกายที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 54 วัดเสื่อ จังหวัดพิษณุโลก⁴⁰ และตรงกับคาถาธรรมกายในจารึกลานเงินที่บรรจุอยู่ในพระเจดีย์ศรีสรรเพชญดาณวัดพระเชตุพนฯ อีกทั้งตรงกับคัมภีร์ธัมมกายโบลานที่เก็บรักษาไว้ที่วัดป่าสักน้อย อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ การพบคาถาธรรมกายในหลายที่ต่างสมัยต่างรูปแบบการจารึก ย่อมแสดงถึงความรู้จักแพร่หลายและการนับถือพระธรรมกายในหลายกลุ่มชนชั้น หลายสังคม หลายอาณาจักรใน ส่วนต่างๆ ของประเทศไทยตลอดถึงพม่าและกัมพูชา⁴¹ และเป็นที่รู้จักในสังคมชั้นสูงของสยามมาตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สืบเนื่องเป็นเวลายาวนานกว่าสี่ศตวรรษครึ่ง

จารึกพระธรรมกาย (หลักที่ 54) วัดเสือ จังหวัดพิษณุโลก ⁴²

ในคัมภีร์มูลกัมมัญฐานเขียนคาถาธรรมกายภาษาบาลีไว้เท่านั้น ไม่ปรากฏคำแปลหรือบทขยายที่เป็นภาษาไทย แต่คัมภีร์มูลกัมมัญฐานได้เขียนเพิ่มเติมถึงการใช้ประโยชน์จากคาถานี้⁴³ ว่าใช้แก้อาการต่างๆ ที่ทำให้ปฏิบัติภาวนาไม่ได้ โดยต้องกระทำพิธีขอขมา “แก้ว 5 โกฐาก” เสียก่อน แล้วจึงใช้คาถานี้เสกน้ำมาอาบกิน ซึ่งจะช่วยให้หายจากอาการต่างๆ ที่ทำให้ปฏิบัติภาวนาไม่ได้ด้วยคุณแห่งพระพุทธเจ้าทั้งมวล เว้นแต่ว่าอาการนั้นเป็นผลจากกรรมวิบากในอดีตชาติ

คาถาธรรมกายกล่าวถึงสรีระของพระพุทธเจ้าว่าเป็นญาณรู้แจ้งต่างๆ⁴⁴ เช่น พระสัพพัญญุตญาณคือพระเศียร ทิพพโสทรญาณคือพระโสทร โคตรภูญาณคือพระนาสิก ทศพลญาณคือส่วนกลางพระวรกาย อิทธิบาทญาณคือพระบาท เป็นต้น ซึ่งธรรมกายในคาถาเป็นธรรมกายของพระพุทธเจ้า คัมภีร์อุปปาต

สันติ⁴⁵ ซึ่งเป็นหนึ่งในคัมภีร์ที่ศึกษานี้ กระบวไว้ด้วยว่าพระธรรมกายสามารถเห็นได้ด้วยปัญญามิใช่ด้วยตาสามัญทั่วไป และในท้ายคาถาได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าอยู่เหนือเทวดาและมนุษย์ทั้งปวงด้วยธรรมกาย

มีข้อสังเกตประการหนึ่งซึ่งเป็นสาระในประโยคที่จารไว้ในคัมภีร์มูลกัมมัญฐานว่า “ให้ไหว้พระเจ้าในตนเสียก่อน”⁴⁶ รวมทั้งที่จารไว้บริเวณขอบใบลานว่า “ขอขมาโทษจิมพระเจ้าในตน”⁴⁷ ซึ่งแสดงการบูชาและขอขมาโทษต่อพระพุทธเจ้าที่มีในร่างกายของบุคคล และสาระที่ได้จากประโยคในท้ายคัมภีร์ว่า

ไฟทั้ง 4 อันมีในรูปร่างแห่งข้าพเจ้ารู้เล็งเห็นต่างๆ ขอ
 ถวายไว้กับพระพุทธเจ้าตราต่อเท่าถึงนิพพาน ขออย่าให้มีมาร
 ประจัญ ด้วยเดชกุศลบุญอันนี้ ขอจูงให้ผู้เข้าได้ไปเกิดในดวงแก้ว
 ที่ข้ามานั้นเกิด⁴⁸

ไฟในที่นี้หมายถึงไฟที่ส่องให้เห็นทางไปสู่เมืองนิพพาน หรือคือโลกุตระมรรคทั้งสี่ได้แก่⁴⁹ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค ข้อความนี้ยืนยันหลักการ⁵⁰ ของคัมภีร์ที่ว่า หนทางไปสู่นิพพานอยู่ในตัวของแต่ละบุคคล และเมื่อประกอบกับประโยคในตอนท้ายว่า “ขอจูงให้ผู้เข้าได้ไปเกิดในดวงแก้วที่ข้ามานั้นเกิด” ย่อมหมายถึงแนวคิดในการกลับเข้าไปสู่ภาวะบริสุทธิ์ที่มีมาแต่เดิมในตัว แนวความคิดนี้ปรากฏทั่วไปในคัมภีร์สายปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์อักษรธรรม

นาถิในคัมภีร์มูลกัมมัญฐาน

ท้ายคัมภีร์มูลกัมมัญฐานมีเรื่องราวนอกเหนือไปจากสมาธิภาวนา เป็นเรื่องย่อยๆ หลายเรื่อง ซึ่งเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความต่อเนื่องของแนวคิดสายปฏิบัติ ที่หลงเหลือจากพระพุทธศาสนาในอดีตของดินแดนที่ใช้อักษรธรรมมาถึงปัจจุบัน

คัมภีร์สายปฏิบัติมีความนิยมใช้คำกล่าวบาลีประกอบการปฏิบัติ ซึ่งอาจอยู่ในรูปปริกรรมภาวนา อยู่ในรูปมนต์หรือคาถา หนึ่งในคำกล่าวบาลีนั้นคือนโมพุทธา ย ซึ่งเป็นที่รู้จักแพร่หลายดีในดินแดนแถบนี้ คัมภีร์มูลกัมมัญฐานขยายความคำกล่าวบาลีนี้⁵¹ ในทำนองเชิญพยางค์ทั้งห้าในคำกล่าวอันได้แก่ “น-โม-พุ-ทธา-ย ” มาประดิษฐ์ฐานตามส่วนสำคัญของร่างกาย ซึ่งเป็นส่วนที่สัมผัสกับสิ่งกระทบภายนอกและอยู่บนใบหน้ายกเว้นจุดเดียวคือ “นาถิ” ซึ่งคัมภีร์กล่าวไว้ว่า “พุทฺธ รูปตั้งแสงพระอาทิตย์อยู่นาถิแห่งข้าพระบาท” สิ่งนี้แสดงถึงแนวความคิดเน้นบริเวณ “นาถิ” เป็นจุดสำคัญจุดหนึ่งในการปฏิบัติ แต่เนื่องจากคัมภีร์นี้มีเนื้อหากการปฏิบัติไปถึงฌานสี่ จึงไม่ปรากฏการย้ำความสำคัญของ “นาถิ” ตามที่将会เห็นได้ในคัมภีร์พระญาณกสิณ และคัมภีร์บัวระพันระ ซึ่งกล่าวถึงการปฏิบัติในชั้นอริยมรรคผล และได้กล่าวถึง “นาถิ” ไว้อย่างชัดเจน

เมื่อได้นำเสนอสมาธิภาวนาเบื้องต้นตามที่ปรากฏในคัมภีร์มูลกัมมัญฐานแล้ว ต่อไปจะได้นำเสนอสมาธิภาวนาในระดับโลกุตระธรรม

การปฏิบัติสมาธิภาวนาขั้นโลกุตตรธรรม

การปฏิบัติสมาธิภาวนาที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พุทธรกัณ คัมภีร์พระญาณกสิณ และ คัมภีร์บัวระพันระ ส่วนใหญ่เป็นการปฏิบัติในขั้นโลกุตตรธรรม กล่าวคือเป็นการเริ่มบรรยายจากการเข้านิโรธสมาบัติเป็นต้นไป

คัมภีร์พุทธรกัณ อักษรธรรมอีสาน
 วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม⁵²

คัมภีร์พุทธรกัณฉบับที่ใช้ศึกษาคัดลอกไว้ในใบลานเมื่อ พ.ศ. 2466 เก็บรักษาไว้ที่วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เขียนด้วยอักษรธรรมอีสาน เป็นภาษาไทยอีสานและภาษาบาลีความยาว 1 ผูก คัมภีร์เรื่องนี้ค้นหาไม่พบในแถบล้านนา เข้าใจว่าสูญหายไปจากบริเวณดังกล่าวมานานแล้ว หรืออาจจะใช้ชื่ออื่นต่างออกไป

คัมภีร์พระญาณกลินท์ที่ใช้ในงานวิจัยมี 2 ฉบับ ฉบับแรกระบุเวลาที่คัดลอกตรงกับ พ.ศ. 2442⁵³ เก็บรักษาไว้ที่วัดป่าบางหลวง อำเภอพาน จัหวัดเชียงราย เป็นคัมภีร์ใบลานความยาว 1 ผูก เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาภาษาไทยยวนและภาษาบาลี⁵⁴ ฉบับที่สองระบุเวลาที่คัดลอกตรงกับ พ.ศ. 2417⁵⁵ เป็นคัมภีร์ของวัดช่วงสิงห์ อำเภอมืองเชียงใหม่ จัหวัดเชียงใหม่ ความยาว 1 ผูก อักษรธรรมล้านนาและเขียนบนใบลานเป็นภาษาไทยยวนและภาษาบาลีเช่นกัน⁵⁶ คัมภีร์นี้ไม่พบในบริเวณอื่นที่ใช้อักษรธรรมนอกจากล้านนา และเท่าที่โอกาสอำนวยพบเพียงสองฉบับเท่านั้น ทั้งสองฉบับมีเนื้อหาเข้ากันได้แม้ว่าความยาวของเนื้อหาจะไม่เท่ากัน

คัมภีร์บัวรพณะฉบับที่ศึกษาระบุเวลาคัดลอกตรงกับ พ.ศ. 2379⁵⁷ โดยจารึกไว้ที่หน้าลานว่า “นิโสบัวรพณะ” เป็นคัมภีร์ใบลานใหญ่ขนาด 3 ผูก คัมภีร์ฉบับที่ใช้วิจัยเขียนด้วยอักษรธรรมลาว เป็นภาษาไทย-ลาวและภาษาบาลี⁵⁸ สร้างโดย “สมเด็จพระราชภัยเจ้าแผ่นดินเมืองหลวงพระบาง ล้านช้างร่มขาว” เพื่อถวายแด่ “พระอินตาเถรเจ้าตนชื้อกาญจนะ อริญญาสิเมืองแพร่” ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดสูงเม่น อำเภอสุงเม่น จัหวัดแพร่ คัมภีร์บัวระพณะเป็นที่รู้จักในหมู่นักวิชาการตะวันตกว่าเป็นคัมภีร์สายปฏิบัติหรือเป็นคัมภีร์ของ “โยคาวจร” เท่าที่พบเห็นคัมภีร์นี้นอกจากจะเขียนไว้ด้วยอักษรธรรมต่างๆ แล้วยังพบว่าเขียนด้วยภาษาเขมรในชื่อมูลพระกัมมฐานอีกด้วย⁵⁹ จากการศึกษาพบว่าคัมภีร์บัวระพณะได้อ้างอิงข้อความและชื่อคัมภีร์อื่นอย่างน้อย 2 คัมภีร์ คือ คัมภีร์ “พุทธนรกัน” หรือ “พุทธนรพัน” และอีกคัมภีร์หนึ่งมีชื่อตามที่เขียนไว้ว่า “พระนาถสิน” หรือ “พระยานาถสิน” ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีคัมภีร์ใดใช้ชื่อดังกล่าว แต่เมื่อประสมอักษรใหม่ตามหลักการเขียนอักษรธรรม สามารถอ่านได้

ว่า “พระญาณกสิณ” จึงค้นหาคัมภีร์อ้างอิงคัมภีร์ที่สองด้วยชื่อที่ประสมขึ้นใหม่ และได้พบคัมภีร์ซึ่งได้นำมาใช้ในการวิจัยนี้ นับได้ว่าคัมภีร์สายปฏิบัติทั้งสามเล่มมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ตามที่ได้อ้างอิงถึงกันไว้ และสามารถพิสูจน์ได้จากเนื้อหาที่จะได้นำเสนอต่อไป

ครูบาเจ้ากัณฺฐจณอรฺญะวาสีมหาเถระ วัดป่าสูงเม่น เมืองแพร่

ในคัมภีร์สายปฏิบัติที่ศึกษานี้บางครั้งใช้ศัพท์เรียกอริยมรรคอริยผลว่า “อภิธรรม” และโดยที่ “อภิธรรม” คือหนึ่งในพระไตรปิฎก คัมภีร์สายปฏิบัตินี้ จึงใช้พระปิฎกทั้งสามพร้อมกับผ้าไตรสามผืนและภาชนะลมหายใจสามประเภท คือ อัสสาสวาท ปัสสาสวาทและนิสสาสวาทเป็นแกนเดินเรื่อง⁶⁰ในการสอนการปฏิบัติสมาธิภาวนา โดยให้ชื่อแกนเดินเรื่องนี้ว่า “พระธัมมสามไตร”⁶¹ แกนเดินเรื่องดังกล่าวเป็นที่ทราบในวงนักวิชาการตะวันตก⁶² พระธัมมสามไตรสามารถสรุปได้ตามตารางด้านล่างนี้

อัสสาสวาท ลมพระสงฆ์	พระสูตร 8 คัมภีร์	สพ	แรกเกิดขึ้นเมื่อคลอดจากท้องมารดาพร้อมกับอายตนะทั้งหก ซึ่งเริ่มลูกโซนพร้อมจะรับ “ลม” จากภายนอก
ปัสสาสวาท ลมพระพุท	พระวินัย 5 คัมภีร์	จีวร	ลมที่เดินอยู่ระหว่างท้องถึงจมูก เกิดขึ้นระหว่างที่อยู่ในครรภ์มารดา
นิสสาสวาท ลมพระธรรม	พระอภิธรรม 7 คัมภีร์	สังขาร	ลมห่อไฟให้หนึ่งที่แต่งแบ่ง (สร้าง) ร่างกาย

ลมนิสสาสวาท เป็นลมแห่งอภิธรรม แสดงนัยของโลกุตระธรรม มีภาวะนิ่งเหมือนพับผ้าสังขาร ในขณะที่ลม อัสสาสวาท และลม ปัสสาสวาท เป็นลมของสุตตันตธรรมและวินัยธรรมตามลำดับ ผู้ที่ถือนิสสาสวาทจะปิดการรับรู้จากภายนอก และเข้าสู่ “อภิธรรมสุญาณสุขุมาล”⁶³

ผลจากการปฏิบัติหากผู้ปฏิบัติกำหนดใจไว้ที่สวดก็จะได้โสดาปัตติผล เมื่อเคลื่อนใจไปที่หัวใจจะได้สกาคามิผล หากเคลื่อนไปที่คอจะได้อนาคามิผล และสุดท้ายหากไปอยู่ที่กระหม่อมก็จะได้อรหัตผล⁶⁴ การปฏิบัติเช่นนี้นับว่าเป็น อานาปานสติ โดยรวมแล้วการปฏิบัติมีฐานที่ตั้งของใจหลายแห่ง คือ สวด หัวใจ อก คอ ไคน์ ปลายจุมก และ กระหม่อม โดยที่สวดถูกระบุว่าเป็น จุดที่สำคัญ เพราะเป็นที่อยู่ของไฟที่รักษาชีวิตซึ่งถูกหล่อไว้ด้วยลมและรองรับไว้ด้วยน้ำอีกชั้นหนึ่งและสุดท้ายคืออากาศ การแตกของน้ำที่รองรับอยู่หรือที่เรียกว่า “น้ำพระธรรม” หรือ “น้ำดวงจิต” นี้นำมาซึ่งการตายของบุคคล⁶⁵ หากน้ำพระธรรมหรือน้ำดวงจิตยังติดอยู่ก็จะเป็นสิ่งบังคับให้บุคคลมีการกระทำผิดพลาดและมีความคิดต่างๆ และที่สำคัญสวดเป็นจุดที่โลกุตระธรรมเริ่มปรากฏขึ้น⁶⁶

คัมภีร์กล่าวว่าผู้ที่กำลังจะสิ้นชีวิตจะหมดการรับรู้จากสัมผัสภายนอก ซึ่งเป็นลักษณะใกล้เคียงกับผู้เข้านิโรธ ในขณะที่จิตจะดับนั้นคัมภีร์เน้นว่าเป็นช่วงเวลาที่สำคัญ หากบุคคลผู้นั้นไม่รู้จักรหาที่พึ่งกล่าวคือบุญก็ต้องมีนรกเป็นที่ไป แต่หากรู้จักรหาที่พึ่งคือบุญหรือแสงสว่างภายในหรือศีลภายในหรือไฟภายใน ทั้งสี่องค์ก็จะ“เสวยพระธรรม” เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายและจะพ้นจากอภาย อย่างไรก็ตามบุคคลจะหาที่พึ่งเมื่อกำลังจะสิ้นชีวิตได้สำเร็จก็ต่อเมื่อ ในขณะที่ชีวิตสลายได้ฝึก “บังสุกุลตัวเอง” อยู่เรื่อยๆ การบังสุกุลตัวเองก็คือการทำนิสสาสาตเข้านิโรธหยุดกระแสลมหายใจ และนั่งเหมือนผ้าสังฆาฏิที่พับไว้ซึ่งเทียบได้กับศพนั่นเอง ต่างแต่ว่าผู้ปฏิบัติยังมีชีวิตอยู่ คัมภีร์ให้ข้อสรุปว่าพระสงฆ์ที่รับนิมนต์ไปบังสุกุลผู้ตายย่อมไม่สำเร็จผลหากไม่สามารถบังสุกุลตนเองได้เสียก่อน⁶⁷

ในแง่ของการปฏิบัติ อนุโลม ปฏิโลม คัมภีร์กล่าวไว้ว่า “เมื่อนึกสัญญาสมาธิจากจุกถึงนาสิกมให้มันชื่อว่าโสดา(ปัตติ)ผละ”⁶⁸ หลังจากนั้นก็กล่าวเป็นขั้นตอนตั้งแต่การเคลื่อนไหวไปไว้ตั้งที่หัวใจได้ชื่อว่าสกทาคามิผล เมื่อไปตั้งไว้ที่คอกก็เป็นอนาคามิผล เมื่อไปถึงกระหม่อมจะเป็นอรหัตผล ในทางย้อนกลับคัมภีร์บรรยายไว้ที่ละตำแหน่งว่าเป็น อรหัตมรรค อนาคามิมรรค สกทาคามิมรรค และ โสดา(ปัตติ)มรรค เป็นลำดับไป ลักษณะทบทวนไปมาหรืออนุโลม ปฏิโลม เช่นนี้ เป็นสิ่งที่คัมภีร์กล่าวว่าโยคาวจรจารย์เจ้าควรปฏิบัติอยู่เสมอ พระโยคาวจรจารย์เจ้าที่สามารถปฏิบัติได้เป็นพระสงฆ์ที่ “ทรงไตรสรณคมน์”

แต่ก่อนที่จะปฏิบัติถึงขั้นเข้านิโรธได้ ผู้ปฏิบัติต้องภาวนาด้วยการระลึกถึง ทุกข์ อนิจจัง อนัตตา⁷⁰ โดยผ่านอุทาหรณ์ที่เป็นรูปธรรมต่างๆ รอบตัวที่คุ้นเคย เช่นส่วนประกอบของร่างกายต่างๆ 32 ประการหรือทรวดตึงสาการ ซึ่งนับเป็นกายคตาสติรูปแบบหนึ่ง จากนั้นคัมภีร์กล่าวไว้ว่า “...ปัญญามาพิจารณาเห็นทุกขสังขจะแล้ว...กระทำนิโรธให้แจ้งปลงสัญญาลงสู่ไตรลักษณ์สัญญานั้นแล”⁷¹ ซึ่งอาจสรุปได้ว่าผู้จะปฏิบัติให้ได้โลกุตระธรรมจะต้องทำนิโรธ คือสภาวะขาดจากการสัมผัสภายนอกได้อย่างสิ้นเชิง จึงจะก้าวต่อไปยังอริยมรรคอริยผลดังบรรยายไว้ข้างต้นได้

นอกเหนือจากกายคตาสติแล้วคัมภีร์บวรพะพันธะยังบรรยายถึงกรรมฐานอื่นๆ อีก เช่น มรณสติ อุปमानุสติ จตุธาตุววัฏฐาน อาหาเรปฏิกูลสัญญา จนแทบจะครบทั้ง 40 กรรมฐานแต่เป็นการกล่าวโดยย่อ ประสงค์จะให้ครอบคลุมประเภทของกรรมฐานให้มากที่สุด ซึ่งทั้งหมดให้พิจารณาด้วยไตรลักษณ์สัญญา ผลจากการปฏิบัติจะได้อุคคหนิมิตและปฏิภาคนิมิต จากนั้นก็เข้าสู่นิโรธและ

โลกุตรธรรมต่อไป สำหรับคาถาที่ใช้ในการบริกรรมให้ถึงสมาธิ ใช้คำว่า “อรห” เป็นส่วนใหญ่ แต่ไม่มีรายละเอียดพอแก่การนำเสนอในที่นี้ได้

ธรรมกายในคัมภีร์อักษรธรรม

คัมภีร์ที่ชื่อว่าธัมมกายเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาเก็บรักษาไว้ที่วัดป่าสักน้อย เชียงใหม่ ได้บันทึกคาถาธรรมกายภาษาบาลีไว้พร้อมกับคำแปลภาษาไทยยวน คาถานี้เป็นคาถาธรรมกายบทเดียวกับจารึกหลักที่ 54 วัดเสือ จังหวัดพิษณุโลก และตรงกับคาถาธรรมกายในจารึกลานเงินที่บรรจุอยู่ในพระเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณวัดพระเชตุพนฯ และคาถาธรรมกายในคัมภีร์มูลกัมมัญฐาน ที่กล่าวแล้วข้างต้น ข้อความภาษาไทยยวนที่อธิบายศัพท์บาลีดังกล่าวมีเนื้อหาที่กล่าวถึงความสำคัญของธรรมกายไว้ว่า

อิมํ ธมฺมกายํ ยังธรรมกายอันนี้ พุทฺธลกุขณํ เป็นลักษณะ
 แห่งพระพุทฺธเจ้า โยคาวจฺรปุตฺเตน อันกุลบุตรตนประกอบ
 ด้วยเพียร ติฏฺขญาณน ด้วยอันมีปัญญาอันล้ำคม ปณฺเฑเต อัน
 บรรณนามัก สพฺพญฺพุทฺธภาวํ ยังภาวะอันเป็นสัพพัญญูพุทฺธ
 ภาวนั้น อนุสฺสริตพฺพํ พึงนึกถึงตามคุณแห่งพระพุทฺธเจ้า ปุณ
 ฺนํ ใจ्ञ คือว่าชื่นใจได้แล้วพึงจำเรณฺสวาทิยายให้ว้พระเจ้าชว้น
 อย่าขาด อาจเป็นปัจจัยรักษาตัวในภาวะอันนี้อันหนำกันได้ถึง
 มรรค ผล นิพพาน อิติ ด้วยนัยประการดังนี้แล⁷²

หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับรวมงานวิจัยโดยย่อ

และในตอนท้ายของคาถาธรรมกายนั้นมีข้อความระบุชื่อของคาถาไว้อย่างชัดเจนว่า “คาถาบทนี้ชื่อ ธรรมกาย ขึ้นใจไว้จำเรณูตินักแล”⁷³ ในส่วนที่แนะนำให้ท่องคาถาธรรมกายจนขึ้นใจนั้น จะให้ผลดีแก่ผู้ท่องโดยเฉพาะในด้านปฏิบัติสมาธิภาวนา

คัมภีร์ธรรมกาย อักษรธรรมล้านนา ไบลาน วัดป่าสักน้อย จังหวัดเชียงใหม่
(สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

อีกคัมภีร์หนึ่งที่ทำให้ข้อมูลธรรมกายคือคัมภีร์อุปาทสันติ ซึ่งประกอบด้วยคาถาภาษาบาลี 272 บทและภาคภาษาไทยย่นที่ใช้ชื่อว่ามังคลสันติงหรือมหาสันติงหลวง⁷⁴ คัมภีร์นี้พบฉบับที่เขียนด้วยอักษรธรรมลาวซึ่งใช้ชื่อแตกต่างไปเล็กน้อยคือ “อุปาทสันติ” คัมภีร์อุปาทสันติมีประวัติในหลักฐานทางพม่าว่าประพันธ์ขึ้นโดยพระภิกษุล้านนา อาจมีอายุย้อนหลังไปถึงสมัยสงครามล้านนากับจีนฮ่อที่เชียงแสนเมื่อ พ.ศ. 1950 สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ราชวงศ์มังราย ครองราชย์ พ.ศ. 1944-1989 คาถาอุปาทสันติเป็นที่นิยมไปถึงพม่าใน

ความศักดิ์สิทธิ์ตกทอดกันมาถึงศตวรรษที่ 20⁷⁵ หากคาถาอุปาสันติแต่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 1950 จริ่งตามที่สันนิษฐานไว้ ธรรมกายต้องเป็นที่รู้จักในล้านนาอย่างน้อย 6 ศตวรรษมาแล้ว ประโยคหรือคาถาบทในคาถาอุปาสันติที่พบคำว่า ธรรมกายเขียนไว้ว่า

นानาคณวิจิตตสส รูปกายสส สตฺถุโน
 สพพเทวมณฺสฺสานํ ภวพฺพธฺวริโน⁷⁶
 เมตตวาพเลน มหตา สทา มงฺคฺลฺมตฺถุ เตฯ

สพพญตฺตาทิกายสสส ธมฺมกายสส สตฺถุโน
 จกฺขาทฺยโคจรสฺสาปิ โคจรสฺเสว ภูริยา
 เตชมหตา ตสส⁷⁷ สพพมฺงคฺลฺมตฺถุ โนฯ

แปลว่า ด้วยเมตตานุภาพอันยิ่งใหญ่ของพระศาสดาผู้มีรูปกายอันงาม วิจิตรด้วยคุณนานาประการ⁷⁸ ผู้ทรงปลดปล่อยเวไนยชนจากบ่วงมาร ขอมงคลจงมีแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดไป ด้วยเดชานุภาพอันยิ่งใหญ่แห่งธรรมกายมีพระสัพพัญญุตญาณเป็นต้นของพระศาสดา อันมิใช่อารมณฺ์ของจักขุเป็นต้น แต่เป็นอารมณฺ์ของปัญญาเท่านั้น ขอสรรพมงคลจงมีแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย

หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1 ฉบับรวมงานวิจัยโดยย่อ

คัมภีร์อุปาทสันติ อักษรธรรมลาว

พ.ศ. 2388 วัดใหม่สุวรรณพุมาราม บ้านป่าขาม เมืองหลวงพระบาง ลาว
โครงการปกปักรักษาหนังสือโบราณลาว (โครงการร่วมมือ ลาว-เอเยอร์มัน)

เป็นที่สังเกตได้ว่าคัมภีร์หรือคาถาอุปาทสันติแยกพระวรกายและพระ
ธรรมกายของพระพุทธเจ้าออกจากกันอย่างชัดเจน โดยระบุว่าธรรมกายของ
พระพุทธเจ้าประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณเป็นต้น และกล่าวอีกว่าพระ
ธรรมกายสามารถเห็นได้ด้วยปัญญาไม่ใช่ด้วยตาสามัญทั่วไป

คัมภีร์สายปฏิบัติเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาอีกคัมภีร์หนึ่งคือ คัมภีร์
พระญาณกสิณ ถึงแม้จะไม่ได้เอ่ยถึงคำว่าธรรมกายตรงๆ แต่คัมภีร์พระญาณ
กสิณก็ระบุถึง “ตัวธรรมภายใน” ของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ว่าจะ
หมั่นหมองหากเกิดความโกรธในใจของพระพุทธองค์หรือพระอรหันต์
ทั้งหลาย⁷⁹

และที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นในคัมภีร์มูลกัมมัญฐานว่าด้วยการภาวนาแบบพุทธานุสสติ ซึ่งขอทบทวนข้อความที่ว่า...ภควา ผู้ได้หักเสียยังราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อวิชชา แล มีศรัทธาอาศัยอันงาม บารมีธรรมกาย บุญคุณตั้งอยู่ในตนหาที่เสียยิ่ง ที่สุดบได้⁸⁰

เนื้อหาต่างๆ เกี่ยวกับธรรมกายในคัมภีร์อักษรธรรมที่กล่าวไว้แล้วนี้ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับวิชาธรรมตามที่ปรากฏในพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) จะพบความสอดคล้องต้องกัน ของความหมายและความสำคัญของธรรมกายในการปฏิบัติสมาธิภาวนา พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้เคยกล่าวถึงธรรมกายโดยอ้างอิงข้อความในพระบาลีประกอบไว้ว่า

ธมฺมกาโย อหํ อิติปิ เราผู้ตถาคตคือธรรมกาย พระตถาคตเจ้านั้นคือธรรมกาย เชื้อธรรมกายนั่นเอง ไม่ใช่เชื้อล่อกล่อกไปทางใดทางหนึ่ง เชื้อธรรมกาย ให้เห็นธรรมกาย ให้เป็นธรรมกาย⁸¹

ข้อความดังกล่าวแสดงถึงความเป็นธรรมกายที่พระพุทธรเจ้าทรงชี้แจ้งด้วยพระองค์เอง ในทางปฏิบัตินั้นธรรมกายในวิชาธรรมกายเป็นผลจากการปฏิบัติสมาธิภาวนาเพื่อการหลุดพ้น⁸² นอกจากการปฏิบัติสมาธิภาวนาให้ถึงธรรมกายแล้ว ไม่มีวิธีอื่นที่จะไปสู่การหลุดพ้นนั้นได้ การเริ่มต้นจากบริกรรมนิมิตเช่นลูกแก้วใสไปสู่อุคคหนิมิตและปฏิภาคนิมิต ซึ่งเป็นเครื่องแสดงอุปจารสมาธิจนสำเร็จเป็นอัปปนาสมาธินั้น วิชาธรรมกายมีหลักปฏิบัติในลักษณะที่ปรากฏให้เห็นในสมาธิเป็นบุคคล ซึ่งจะมีความสว่างความใสและขนาด

หน้าตักมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อพัฒนาไปสู่ระดับสมาธิที่สูงขึ้นไป รวมได้ถึง 18 ระดับ หรือ 18 กาย ได้แก่กายมนุษย์หยาบ กายมนุษย์ละเอียด ไปจนถึงกายอนาคามี หยาบ กายอนาคามีละเอียด กายอรหัตตหยาบ กายอรหัตตละเอียด โดยมีหลักการพื้นฐานว่าสัตว์โลกทั้งหลายมีธรรมกายอยู่ที่ศูนย์กลางกายของตน ผู้เข้าถึงธรรมกายย่อมเข้าถึงความหลุดพ้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักธรรมกาย พระองค์เข้าถึงธรรมกายและเป็นธรรมกาย

แม้ว่าพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีจะมีชีวิตในพุทธศตวรรษที่ 25 ต่อกับต้นพุทธศตวรรษที่ 26 แต่ท่านได้กล่าวถึงอายุของวิชชาธรรมกายว่า “ที่เราได้ธรรมกาย แล้วก็ถึงพุทธรัตนะ...เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้พุทธรัตนะ ที่ได้แล้วอย่าดูเบาหนา ดับมาเกือบ 2,000 ปี หนา มาโผล่ขึ้นในครั้งนั้นเป็นอัศจรรย์ทีเดียว”⁸³ ข้อความนี้แสดงว่าวิชชาธรรมกายเป็นสิ่งที่มียู่มาก่อนเกือบ 2,000 ปี และได้ถูกกลืนเลือนหรือสูญหายไป จนกระทั่งได้มาฟื้นฟูใหม่ในช่วงเวลาปัจจุบัน คำว่าธรรมกายพบในหลักฐานหลายแห่ง ดังกล่าวไว้แต่ต้นแล้วว่าหลักฐานโบราณคดีเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยได้แก่จารึกพระธรรมกายหลักที่ 54 ระบุ พ.ศ. 2092 ตรงกับสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งเป็นช่วงปลายอยุธยา ตอนต้น หลักฐานทางคัมภีร์ไบลังาก็พบคัมภีร์ไบลังอักขรลำนานาของวัดป่าสักน้อย จังหวัดเชียงใหม่ ที่จารคาถาธรรมกายไว้และบันทึกเป็นไมโครฟิล์ม โดยสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2525 สิ่งนี้ย่อมแสดงความต่อเนื่องการรู้จักและนับถือธรรมกายมาถึงยุคสมัยใกล้ๆ นี้ คัมภีร์สายปฏิบัติกล่าวว่าธรรมกายเป็น “ลักษณะ” ของพระพุทธเจ้าซึ่งไม่ใช่รูปกาย แต่เป็นกายที่ประกอบด้วยญาณต่างๆ มีสัพพัญญุตญาณเป็นต้น ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยนัยน์ตาแต่สามารถรับรู้ได้ด้วยปัญญา⁸⁴ และด้วยเหตุที่ธรรมกายดังกล่าว

เป็นลักษณะของพระพุทธเจ้า บุคคลผู้ปรารถนาสัพพัญญุตญาณจะพึงระลึกถึงโดยสม่ำเสมอเพื่อให้ได้ตั้งปรารถนานั้น โดยนัยนี้ธรรมภายในคัมภีร์สายปฏิบัติจึงเป็นทั้งกรรมฐานในการปฏิบัติภาวนาสมาธิประเภทพุทธานุสติ และเป็นทั้งผลสำเร็จของการปฏิบัติสมาธิภาวนา แต่เนื่องจากพบในกลุ่มคัมภีร์ที่ศึกษาอยู่เพียงกายเดียวคือธรรมกายของพระพุทธเจ้า ไม่มีธรรมกายของโสดาบัน สกทาคามี หรืออนาคามี จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าธรรมกายเป็นทางผ่านจากระดับหนึ่งไปสู่ธรรมกายที่สูงกว่าละเอียดกว่าดังเช่นระบุไว้ในวิชชาธรรมกาย

อย่างไรก็ตามพบว่าในคัมภีร์บวรพะพนธ์มีการบรรยายถึงสิ่งที่อาจนับได้ว่าเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของพระพุทธเจ้า สิ่งนั้นมีศัพท์บัญญัติว่า “พระยานากสิม” ดังข้อความว่า

การอันนี้คือว่า ดาวเดือนพระอาทิตย์ ให้หลับตาแลเห็นดู
 เมื่อนั่งเมื่อนอนนั้น ได้ชื่อว่าคิดถึงพระพุทธเจ้าแล เจ้าก็ให้พระยานากสิมนั้น ลงมารับเอาอย่างบุคคลผู้หลับตาแลเห็นพระยานากสิม
 อันส่องแจ่มดังแสงพระอาทิตย์ ในทางมรรคสี่นั้นแล⁸⁵

คำว่าพระยานากสิมนั้นสามารถปรับเปลี่ยนเสียใหม่ พร้อมกับวันวรรคตอนให้เหมาะสม จะได้ศัพท์ใหม่อ่านได้ว่า “พระญาณกสิณ” ซึ่งคือชื่อของหนึ่งในคัมภีร์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ และเมื่อตรวจหาในคัมภีร์พระญาณกสิณก็พบข้อความที่ให้ความหมายของพระญาณกสิณว่า

...ให้อยู่ในคิณนั้นทั้งสี่ที่นั้นเป็นหนทางมรรคสี่ผลสี่ ชื่อว่า
 พระญาณกสิณแล พระพุทธเจ้าอยู่ในนิพพานส่องแจ่มผลญาณ

ลงมาแต่นิพพาน บุคคลผู้ใดแลได้รักษาศีลให้เป็นดังผู้ชายหญิง
อันมีรูปอันงามนั้นแล⁸⁶

ข้อความที่ยกมาทำให้ทราบว่ามรรคสี่ผลสี่มีชื่อโดยรวมว่า “ศีล” หรือ “ศีลทั้งสี่” ซึ่งหมายถึงโลกุตรธรรมทั้งสี่คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และ อรหัตต์ ดังนั้นการที่พระญาณกลินหมายถึงโลกุตรธรรมทั้งสี่ สามารถเข้าใจ จากข้อความข้างต้นได้ว่าโลกุตรธรรมทั้งสี่ปรากฏเป็นแสงสว่าง และไม่มี เหตุผลใดที่จะเรียกแสงสว่างดังพระอาทิตย์ว่าพระญาณกลินหากแสงนั้นไม่ ได้เป็นบุคลาธิษฐานประเภทหนึ่ง แต่จะเป็นรูปร่างหรือเป็นบุคคลหรือไม่ นั้น สุดที่จะกล่าวในที่นี้ได้ และอาจเป็นไปได้ที่ “ธรรมกาย” ในวิชาธรรมกายจะ พ้องกับ “พระญาณกลิน” ของคัมภีร์เล่มนี้ด้วยชื่อที่ต่างกัน ลักษณะการเรียก ธรรมกายด้วยชื่อที่ต่างกันนี้ อาจจะพบในคัมภีร์ที่มาจากพื้นที่ต่างกันหรือคัมภีร์ ที่ประพันธ์ขึ้นในยุคสมัยที่ต่างกันได้ ควรแก่การค้นคว้าต่อไป⁸⁷

นิพพาน

คัมภีร์สายปฏิบัติที่ศึกษาอยู่นี้ใช้ศัพท์ นิรพาน หรือ นิรพาน หรือ นิรพ พาน เมื่อกล่าวถึงนิพพาน โดยระบุว่านิพพานเป็น สุข และ นิจุจฺชัดเจนหลาย ตำแหน่งตลอดเล่ม แต่ไม่ได้กล่าวถึงความเป็นหรือไม่เป็น อตฺตา ไว้ให้เห็น มี ข้อความที่กล่าวถึงนิพพานในที่ต่างๆ ไว้ว่า

- นิพพานอยู่ที่สะดือ⁸⁸
- การเข้าถึงปรมาตม์คือการเห็นประตู่ทั้งสี่ของเมืองนิพพานและเห็น พระพุทธเจ้า⁸⁹

- นิพพานเป็นสถานที่แห่งความสุขปราศจากทุกข์ทั้งมวล⁹⁰
- “ดวงแก้วที่เข้ามา” อยู่ที่นิพพาน⁹¹
- นิพพานเป็นที่ชุมนุมของพระพุทธเจ้า⁹²

ข้อความต่างๆ ข้างต้นแสดงถึงตำแหน่งที่แน่นอนของนิพพานว่าอยู่ที่ สะดือ แสดงความเป็นสถานที่ว่าเป็นที่ชุมนุมของพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้ ไม่ใช่ข้อสันตทาแต่ก็ไม่สามารถระบุว่าเป็นอตฺตา อย่างไรก็ตามคัมภีร์บวรพะพันธะ ได้ให้คำอธิบายถึงนิพพานไว้ว่า “อันว่านิพพานนั้นหารูปรมิได้ ยังแต่จิตอยู่ใน ดวงแก้วอันเห็นส่องแจ่มอยู่ทุกอันนั้นแล”⁹³ นับเป็นข้อความที่แสดงจุดยืนของ คัมภีร์สายปฏิบัติ ที่เขียนไว้ในพระพุทธศาสนาตั้งแต่โบราณถึงนิพพานและจิต อย่างชัดเจน

ดวงแก้ว ดวงจิตแก้ว

คัมภีร์อักษรธรรมสายปฏิบัตินี้ได้กล่าวถึงสิ่งที่มีลักษณะเป็นดวงแก้วไว้ หลายครั้ง ในคัมภีร์ได้เทียบชั้นทั้ง 5 หรือเทียบร่างกายมนุษย์ที่ประกอบด้วย รางค์ทั้งห้าคือ ศีรษะ แขน ขา เป็นต้นมะเดื่อห้ากิ่ง⁹⁴ และกล่าวถึงอริยผลทั้ง สี่เป็นดวงแก้วสี่ดวงในดอกมะเดื่อ มินกอินทรี 4 ตัวเฝ้าต้นมะเดื่อและคอยกิน คนทั้งเป็น⁹⁵ ซึ่งสามารถเทียบได้กับอายตนะ จักขุ โสถ ฆานะ และ ชิวหา⁹⁶ ที่ คอยชักพาให้มนุษย์หลงไปในวัฏสงสาร ดวงแก้วทั้งสี่เป็นจุดมุ่งหมายของมนุษย์ ที่มีอยู่ในตัวเอง ต้องหาไว้ให้ได้โดยการกำจัดนกอินทรี และนำดวงแก้วส่อง ทางพาตัวเข้าไปพำนักในเมืองนิพพาน ที่น่าสนใจคือวลี “เกิดมาหาดวงแก้ว” ซึ่งคล้ายกับคำกล่าวของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ว่า

“เกิดมาว่าจะมาหาแก้ว พบแล้วไม่กำจะเกิดมาทำไม...”⁹⁷ นอกจากนี้ยังมีดวงแก้วต่างๆ ซึ่งอาจารย์รวบรวมนำเสนอได้ดังนี้

ผลจากการปฏิบัติสมาธิภาวนานั้น ทางคัมภีร์ที่ศึกษาอยู่ได้เรียกขานและบรรยายในรูปแบบหนึ่งว่า ในขณะที่ได้อภิธรรมสุญาณสุขุมลมหากเห็นเป็นแสงดาวก็จะได้ชื่อว่า “สังฆรัตน์ะ” หากเห็นเป็นแสงเดือนก็จะได้ชื่อว่า “ธรรมรัตน์ะ” และหากเห็นเป็นแสงอาทิตย์ก็จะได้ชื่อว่า “พุทธรัตน์ะ”⁹⁸ ซึ่งต่างจากความหมายของรัตนตรัยทางปริยัติที่ทราบกันทั่วไป

คัมภีร์พระญาณกสิณกล่าวถึงสิ่งที่เป็นผู้ทำให้เกิดการเกิดว่าคือ “ดวงจิตสงฆ์”⁹⁹ สงฆ์หรือพระสงฆ์ในที่นี้มีความเกี่ยวข้องกับ “ดวงแก้ว” ที่กล่าวไว้ข้างต้นโดยตรง ซึ่งสามารถทราบได้จากข้อความในคัมภีร์บวรระพันระว่า

เมื่อรู้จักดิน น้ำ ไฟ ลม ก็รู้จักอากาศก็รู้จักพระสงฆ์แล
จักได้นิมนต์พระสงฆ์มาบังสุกุลตัวเมื่อตายให้นำทางรู้จักสัณตวั
อยู่ และได้นำไปเกิดในดวงแก้ว...อันว่าคนใดได้ไปสู่อบายนรก
นั้น เห็นว่าบมิได้นิมนต์พระสงฆ์มาบังสุกุลตัวแล เมื่อสงฆ์เมื่อ
รักษายอยู่ให้ตื่นด้วยเดชสงฆ์นั้นแล¹⁰⁰

และข้อความที่ว่า “พระพุทเจ้า...ยอมตั้งอนุโลมเสวยธรรม...สร้างกุศลเมื่อพระสงฆ์อยู่”¹⁰¹ และอีกข้อความในคัมภีร์เดียวกันว่า “อากาศรองพระพุทเจ้าไว้ ครั้นว่าอากาศนั้นหาบได้แล้ว พระธรรมเจ้าพระพุทเจ้าก็หาบได้แล...อากาศนั้นคือพระสงฆ์เจ้าแล”¹⁰² ข้อความที่ยกมาแสดงเหล่านี้บอกให้ทราบว่าพระสงฆ์มิได้หมายถึงพระสงฆ์สาวกหรือสมมุติสงฆ์ใดๆ แต่หมายถึงสิ่งที่หล่อเลี้ยง¹⁰³ ให้ชีวิตดำรงอยู่ในร่างกายได้ แนวความคิดนี้คล้ายคลึงกับ

“สังฆรัตนะที่หล่อเลี้ยงธรรมรัตนะอันเป็นละอียดของพุทธรัตนะ” ซึ่งเป็นเนื้อหาเฉพาะธรรมชั้นโลกุตระในวิชาธรรมกาย อันจะได้ศึกษาเปรียบเทียบในลำดับต่อไป

คัมภีร์พุทธนรกัน คัมภีร์พระญาณกสิณ และคัมภีร์บวรระพันธะ กล่าวถึงการถวายชีวิตให้แก่พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยมีเจตนาในการป้องกันการตกไปสู่อบายภูมิ และเป็นการนำไปเกิดใน “ดวงแก้วที่เข้ามา” การเรียกขานเช่นนี้เมื่อประกอบกับนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายของการปฏิบัติ ย่อมชี้ให้เห็นว่า “ดวงแก้วที่เข้ามา” คือนิพพานที่กำลังพยายามจะไป คือกลับไปสู่กำเนิดเดิมที่บริสุทธิ์ เมื่อพิจารณาข้อความในคัมภีร์บวรระพันธะว่า “ตั้งไว้ยังน้ำใจให้ชื่อใสบริสุทธิ์หนัก แลเอาคลองนิพพานเป็นอารมณ์ แม้นว่าจักปรารถนาเป็นพระพุทฺธเจ้าก็ดียกยอมจักได้”¹⁰⁴ จึงอาจกล่าวได้ว่าสภาวะบริสุทธิ์นั้นรวมเอาจิตอันบริสุทธิ์ไว้ด้วย มนุษย์จำต้องปฏิบัติภาวนาสมาธิอันเป็นหนทางเดียวที่จะกลับไปสู่จิตดั้งเดิมอันบริสุทธิ์นั้น ข้อความนี้ยังแสดงถึงความเป็นไปได้ที่บุคคลจะกลับไปนิพพาน ซึ่งกล่าวไว้แล้วว่าเป็น “ดวงแก้วที่เข้ามา” คือการคืนสู่สภาวะบริสุทธิ์ และมีผลทำให้บุคคลเป็นพระพุทฺธเจ้าได้ตามปรารถนา

การถือกำเนิดของมนุษย์และจิตบริสุทธิ์

สิ่งที่ทำให้เป็นมนุษย์ขึ้นมาได้นั้น วิชาธรรมกายกล่าวว่าคือสัทธรรมที่บริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา และบริสุทธิ์ใจ ในระดับที่เหนือกว่าธรรมที่ทำให้เป็นสัตว์นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย สัทธรรมดังกล่าวมีลักษณะเป็นดวงกลมมีขนาดเท่าฟองไข่แดงของไก่ สัทธรรมหรือดวงธรรมดวงนี้เองที่จะมีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติสมาธิภาวนาในวิชาธรรมกายต่อไป เพื่อการ

เปรียบเทียบวิชชาธรรมกายและคัมภีร์อักษรธรรมสายปฏิบัติให้เห็นได้ชัดเจน จะขอ นำข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์และข้อความที่ปรากฏในพระธรรมเทศนา ของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) แสดงเป็นกรณีๆ ดังนี้

สัทธรรม แปลว่า ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ทำให้
สัทธรรมของพวกนรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย ท่วมทับ
ธรรมให้เป็นสัตว์นรกเป็นสัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกายหายไป
แทรกซอนเข้ามาไม่ได้ อยู่ด้วยความบริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา
บริสุทธิ์ใจ นี่เป็นสัทธรรมของมนุษย์¹⁰⁵

สำหรับคัมภีร์พระญาณกสิณซึ่งอยู่ในกลุ่มคัมภีร์อักษรธรรมที่ศึกษาไว้ปรากฏ
ข้อความดังต่อไปนี้

ดวงจิตนั้นนำไปเกิดที่โสโครก ในดวงแก้วที่ภูมานั้นแล บ่
นำเอาถูกไปเกิดในดวงนั้นเล่าแล ดวงจิตกลับกลายเป็นได้¹⁰⁶

ข้อความตัวอย่างอีกข้อความหนึ่ง

ด้วยเดชกุศลบุญแห่งข้า ขอให้เกิดในดวงแก้วที่ข้ามา
นั้นเกิด¹⁰⁷

อีกข้อความหนึ่ง

ข้าจักขอไปเกิดในดวงแก้วที่ข้ามานั้น ข้าจักขอไปอยู่ที่
ข้ามานั้นแล¹⁰⁸

และจากคัมภีร์เดียวกันอีกข้อความหนึ่ง

...จึงจักว่าดวงจิตตัวร้าย ในดวงแก้วที่ภูมานั้นมันกับน่ากุก
 ไปเกิดในดวงแก้วอันเป็นสุขเกษมอันรับรู้เฝ้ารับรู้ตายนั้นแล¹⁰⁹

ตัวอย่างข้อความต่างๆ จากคัมภีร์พระญาณกสิณข้างต้นกล่าวว่า มนุษย์มีกำเนิดจากดวงแก้วและมีปลายทางแห่งการเวียนว่ายคือดวงแก้วที่กำเนิดมานั่นเอง ดวงแก้วดวงนี้เป็นที่อันสุขเกษมไม่มีความขราไม่มีความตาย ซึ่งเป็นสภาพที่จีรังยั่งยืน แต่แล้วจิตก็นำเอามนุษย์มาเกิดในที่โสโครก เช่นนี้แล้วแสดงว่ามนุษย์มีกำเนิดที่ไม่โสโครกคือมีกำเนิดที่บริสุทธิ์มีสภาพอันเป็นสุข จึงสรุปได้ว่าจุดรวมของทั้งวิชาธรรมกายและคัมภีร์ที่ศึกษาอยู่คือมนุษย์มีต้นกำเนิดที่บริสุทธิ์ซึ่งมีพื้นฐานเป็นดวงกลม

วิชาธรรมกายอธิบายปรากฏการณ์การถือกำเนิดของมนุษย์เริ่มจากแตกกายทำลายชั้นธัมม เหลือแต่ดวงธรรมบริสุทธิ์ดวงที่จะไปเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งจะอาศัยกายทิพย์มาถึงศูนย์กลางภพ และประกอบกับธาตุที่สำเร็จเป็นชั้นประจำภพแล้วเคลื่อนไปสู่บิดา ดวงธรรมช่วงนี้มีขนาดเล็กเท่าเมล็ดโพธิ์ไทร โดยชายเข้าทางจุมูกขวาหญิงเข้าทางจุมูกซ้ายของบิดา เมื่อบิดาได้ร่วมกับมารดาอายตนะของมารดาจะรับดึงดูดสู่ขั้วมดลูกของมารดาไปเป็นคัพภเสยสัตว์ จากนั้นรับกลรูปของบิดาและมารดาเข้าไว้ ในระหว่างนี้มนุษย์ยังเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์อยู่ เนื้อหาดังกล่าวปรากฏในพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ดังนี้

จะกล่าวถึงธรรมทั้งหลายต่อไป คือเป็นดวงใส มนุษย์ได้มาด้วยความบริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา บริสุทธิ์ใจ ไม่มีร่องพิรุณเลย พอแตกกายทำลายชั้นธัมมจากมนุษย์ ก็ติดดวงธรรมอันนั้น

สำหรับให้เกิดเป็นมนุษย์ ได้ดวงธรรมดวงหนึ่งสำหรับเกิดเป็นมนุษย์ ไสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ นี่เป็นกายมนุษย์มีธรรมดวงเท่านี้¹¹⁰

ท่านได้กล่าวไว้อีกว่า

เวลาที่จะส่งมาเป็นกายนั้น อาศัยกายทิพย์ที่มาถึง ศูนย์กลางภพนั้นเข้าเครื่องประกอบพร้อมกับธาตุที่สำเร็จเป็นขั้นประจำภพแล้ว ก็จะส่งเข้ายังเครื่องที่ศูนย์กลางกายพอ ธาตุสำเร็จที่ส่งเข้าไปในศูนย์กลางกายของพ่อนั้น ขนาดเล็กเพียงเท่าเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทรเท่านั้น เป็นชายก็ส่งผ่านเข้าโดยทางจมูกขวา หูจึงเข้าทางซ้าย เวลาที่จะออกจากศูนย์กลางกายพอไปอยู่ในศูนย์กลางกายแม่ก็อาศัยความดึงดูดของอายตนะของเครื่องที่มีอยู่ในศูนย์กลางกายแม่ รับเอามาจากศูนย์ของพ่ามาไว้ที่ขั้วมดลูกของแม่ ต่อจากนั้นก็อาศัยธาตุส่วนหยาบรักษาหล่อเลี้ยงกันต่อไป¹¹¹

สำหรับกลุ่มคัมภีร์อักษรธรรมกล่าวว่า

แลรูปร่างเรานี้เป็นดังเรือ ณ ตัวเราเป็นดังเจ้าเรือน ได้พึ่งแก่กันไปตามดั่งอัน จักได้ไปในน้ำในบกแล เหตุว่ารูปนั้นมีแล ครั้นหารูปได้มีแต่ลมห่อไฟกับทั้งดวงจิต นำหนทางไปเกิดแต่ที่ใดก็จักได้ไปทางนั้นแล¹¹²

คัมภีร์บวรพะพนระกล่าวถึงการปฏิสนธิว่า

เมื่อเรามาเกิดนั้นผิวผู้หญิงเข้ารูกุมแม่เบื่องซ้าย อยู่ในท้องแม่ก็เบื่องซ้ายแล ผิวผู้ชายเข้าก็รูกุมแม่เบื่องขวา และอยู่ในท้องแม่ก็เบื่องขวาแล... อันว่าน้ำราคะฝ่ายแม่นั้น มันเอาให้บังเกิดเป็นธาตุน้ำสืบสองประการแล อันว่าน้ำราคะฝ่ายพ่อ นั้นเป็นประดุจดั่งน้ำทิธินนอนไว้นั้นแล ให้บังเกิดเป็นธาตุสืบเอ็ดประการแล¹¹³

คัมภีร์บวรพะพนระกล่าวถึงการถือกำเนิดนี้ในลักษณะที่คล้ายกันมาก กล่าวคือเมื่อมนุษย์แตกกายไม่เหลือรูปแล้วจะเหลือแต่ “ลมห่อไฟ” และจิต สำหรับ “ลมห่อไฟ” คือสภาวะของจิตที่ตัดหรือหมดจากการรับรู้จากสิ่งกระทบภายนอกทั้งปวง ซึ่งก็เป็นเรื่องที่สมเหตุผลเพราะเมื่อปราศจากรูปอันเป็นที่ตั้งของ จักขุ โสต ฆานะ ชิวหา และกายแล้ว ก็ไม่สามารถรับรู้สิ่งกระทบจากภายนอกได้¹¹⁴ เหลือแต่จิตที่พร้อมที่จะไปสู่ภพใหม่โดยการชักนำของกรรมที่ตนได้เคยกระทำไว้ กล่าวคือจิตที่ทุจริตก็จะไปเกิดใน “ทีโสโครก” วนเวียนเช่นนี้ไม่รู้จบ

สำหรับช่องทางเข้าสู่ร่างมารดาเพื่อถือกำเนิดนั้น ผู้หญิงจะเข้าทางรูกุมซ้ายและอยู่ในครรภ์มารดาเบื่องซ้าย ในขณะที่ผู้ชายจะเข้าทางรูกุมขวาและอยู่ในครรภ์เบื่องขวาของมารดา ส่วนวิชาธรรมกายระบุว่าช่องจุมูกเป็นทางเข้าเช่นกัน ต่างกันตรงที่เป็นช่องจุมูกของบิดาไม่ใช่มารดา และเวลาที่จะออก

จากศูนย์กลางกายพอไปอยู่ในศูนย์กลางกายแม่ ก็อาศัยการดึงดูดของอายตนะ ที่มีอยู่ในศูนย์กลางกายแม่ รับเอามาจากศูนย์ของพ่อมาไว้ที่ขั้วมดลูกของแม่

สัทธรรมหรือดวงธรรมที่ประกอบกับธาตุประจำภพในวิชาธรรมกาย และจิตที่ประกอบกับลมห่อไฟในคัมภีร์อักษรธรรม ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญของการปฏิสนธิของมนุษย์ ที่จุดต้นกำเนิดนี้มนุษย์ยังเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์อยู่¹¹⁵ ซึ่งเป็นอุทาหรณ์ที่จะถูกหยาบย้อมมากล่าวเมื่อคัมภีร์พูดถึงการปฏิบัติสมาธิภาวนาในลำดับต่อไป

มนุษย์และธรรมะ

วิชาธรรมกายกล่าวถึงดวงธรรมที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ ดวงธรรมนั้นคือ สัทธรรมที่มีสัณฐานทรงกลมดังกล่าไว้แล้วข้างต้น พระธรรมเทศนาของ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีในเรื่องนี้มีว่า

หญิงก็ดีชายก็ดี เกิดในครรภ์มนุษย์ ที่จะเกิดในกายมนุษย์ ต้องเกิดในธรรมดวงนั้นจะไปเกิดที่อื่นไม่ได้ กายมนุษย์ละเอียด ต้องเข้าไปอยู่ในกลางธรรมดวงนั้น ไปหยุดนิ่งอยู่ในกลางธรรมดวงนั้น เอาใจหยุดนิ่งกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ดวงนั้นเข้าไปหยุดนิ่งอยู่ พอนิ่งแล้วอาศัยกลลระรูปของพ่อแม่โอบอ้อมอยู่ข้างนอกหล่อเลี้ยงธรรมดวงนั้น ก็เป็นกายมนุษย์ปรากฏขึ้นข้างนอก แต่ธรรมนั้นอยู่ข้างใน พอเป็นมนุษย์แล้วธรรมดวงนั้นอยู่ในกลางตัว สะดือทะลุหลังซึ่งด้ายกลุ่มเส้นหนึ่งตึง ขวาทะลุซ้ายซึ่งด้ายกลุ่มเส้นหนึ่งตึงแค่นั้น ตึงทั้ง 2 เส้นตรงกลางจรดกัน ตรงจรดกันนั้นแหละเรียกว่า กลางกัก...ดวงนี้แหละเป็น

ธรรมสำคัญ แล้วก็พระไตรปิฎก วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก ปรมัตถปิฎกอยู่ในกลางดวงธรรมนี้ทั้งนั้น ไม่ใช่อยู่ที่อื่น อยู่ในกลางดวงธรรมนี้ทั้งนั้น ธรรม 84,000 พระธรรมชั้นธรรมาอยู่ในกลางดวงธรรมนี้ทั้งนั้น ไม่ใช่อยู่ที่อื่น จะต้องรู้จักธรรมดวงนี้ก่อน ธรรมดวงนี้เป็นประหนึ่งว่าพระไตรปิฎก หรือเป็นประหนึ่งว่าหีบของพระไตรปิฎกสำหรับบรรจุธรรมทั้งนั้น¹¹⁶

คัมภีร์พระญาณกสิณให้คำอธิบายในเรื่องนี้ว่า

พระพุทธเจ้าจึงเทศนาว่า เมื่อเราอยู่ในท้องแม่นั้นอยู่ในท้องน้ำพ่อแม่ทั้งสองนั้นแล ลูกนั้นชื่อว่าพระธรรม ไฟนั้นได้แก่ศีลแล ลมพัดไฟเคี้ยวน้ำให้แห้งใสเป็นดั่งน้ำมันงา เป็นอักษรตัวหนึ่งชื่อว่า ส ลมพัดไฟเคี้ยวน้ำให้แห้งเป็นเปือกตมอยู่ เกิดเป็นอักษรแถมตัวหนึ่งชื่อว่า วิ ลมพัดไฟเคี้ยวน้ำให้แห้งเป็นน้ำล้างเนื้อ เกิดเป็นอักษรตัวหนึ่งชื่อว่า ธา ลมพัดไฟเคี้ยวน้ำให้แห้งเป็นเลือดขุนอยู่เกิดเป็นอักษรตัวหนึ่งชื่อว่า ปุ แล ลมพัดไฟเคี้ยวน้ำให้แห้ง เกิดเป็นอักษรตัวหนึ่งชื่อว่า ก แล พัดไฟเคี้ยวน้ำให้แห้งเป็นเลือดตมูก เกิดเป็นอักษรตัวหนึ่งชื่อว่า ย ลมพัดไฟเคี้ยวน้ำให้แห้งเป็นก้อนเนื้ออยู่ เกิดเป็นอักษรตัวหนึ่งชื่อว่า ป แล เป็นอักษรเจ็ดตัวคือได้ ส วิ ธา ปุ ก ย ป หัวใจพระอภิธรรมเป็นก้อนเนื้ออยู่ เราถือเอาพระอภิธรรมนิสสวาท นิโรธอยู่ แดก ปณจสสขาทั้งห้าแห่ง¹¹⁷

จากข้อความที่ยกมาของวิชาธรรมกายกล่าวว่ากายมนุषย์ละเอียดต้องเข้าไปในดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุषย์ เอาใจหยุดนิ่งที่ดวงธรรมนั้น และเอากลรูปของบิดามารดาหล่อเลี้ยงเป็นกายภายนอกซึ่งเป็นกายมนุषย์ แต่ธรรมหรือดวงธรรมนั้นอยู่ภายใน กล่าวคือมนุषย์มีดวงธรรมอยู่ภายในกาย ตั้งอยู่ที่ศูนย์กลางกายบริเวณสะดือ

ดวงธรรมนั้นคืออะไร พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวว่าดวงธรรมนี้เป็นที่รวมของพระไตรปิฎก คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระปรมาัตถปิฎก รวมแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ สำหรับการสลับนามธรรมเป็นรูปธรรมและรูปธรรมกลับเป็นนามธรรมนั้น ตัวอย่างที่อาจช่วยให้เห็นจริงคือหลักการของศาสนาพุทธเกี่ยวกับการตักบาตรและการอุทิศส่วนกุศล การนำอาหารหรือสิ่งของซึ่งเป็นรูปธรรมตักบาตรหรือถวายแด่พระสงฆ์ สามารถเปลี่ยนเป็นบุญอันเป็นนามธรรมได้ อีกทั้งสามารถอุทิศส่งบุญที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นนามธรรมให้แก่ผู้ล่วงลับ โดยเปลี่ยนเป็นรูปธรรมแก่ผู้ล่วงลับในต่างภพได้ เช่น กรณิพระเจ้าพิมพิสารอุทิศส่วนกุศลให้พระญาติที่เป็นเปรตให้พ้นจากความหิวโหย หรือกรณิพระสารีบุตรทำบุญถวายสิ่งของแก่คณะสงฆ์แล้วอุทิศส่วนกุศลให้เปรตมารดาในอดีตชาติ เปรตต่างๆ นั้นได้รับการอุทิศบุญซึ่งเป็นผลให้ได้รับข้าวน้ำเครื่องนุ่งห่มเป็นทิพย์ ในมุมมองของผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนานั้น การเห็นคำสอนแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์เป็นดวงธรรมจึงอยู่ในลักษณะการสลับนามธรรมเป็นรูปธรรมและรูปธรรมกลับเป็นนามธรรมตามที่ยกเป็นตัวอย่างข้างต้น

คัมภีร์พระญาณกสิณบรรยายการพัฒนาเป็นรูปร่างในครุภีมารดา โดยกล่าวว่าเป็นพุทธาธิบายที่มีแก่พระอานนท์ว่า “ลูกนั้นชื่อว่า พระธรรม”

ทารกหรือลูกนั้นเป็นพระธรรมอันเกิดจากปรากฏการณ์ “ลมพัดไฟเคี้ยวน้ำ” และเกิดเป็นอักษรเจ็ดตัวคือ “ส วิ ธา ปุ ก ย ป” ซึ่งเป็นหัวใจพระอภิธรรม และเป็นก้อนเนื้อต้นกำเนิดของทารก ปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงว่าทารกเป็น “พระธรรม” หรือ “พระอภิธรรม” นั่นคือมนุษย์เกิดจากพระธรรมแล้วพัฒนาเป็นปัญญาสาขา หรือ ศีระะแซนขาต่อไป

ทั้งวิชาธรรมกายและคัมภีร์อักษรธรรมมีความพ้องกันในเรื่องความเป็นมนุษย์ว่าเป็นธรรมะ หลักการนี้จะถูกนำไปใช้เป็นเหตุอ้างอิงในกรณีการมีพระธรรมอยู่ภายในกายมนุษย์มาตั้งแต่ถือกำเนิดในหัวข้อถัดไป

บุญ-บาป

เมื่อจิตเป็นสิ่งบริสุทธิ์มาแต่เดิม สิ่งที่จรเข้ามาสู่จิตมีสองฝ่ายคือฝ่ายสุจริตอันเกิดจากวิชาและอนาสวะปรากฏเป็นสีขาวสว่างในจิต ทางฝ่ายทุจริตเกิดจากอวิชาและอาสวะปรากฏเป็นสีดำขุ่นมัว หรือมีสีอื่นๆ เมื่อระคนด้วยกิเลส เช่นเป็นสีแดงเมื่อเจือด้วยราคะหรือโลภะ เป็นสีดำเมื่อระคนด้วยโทสะ และขุ่นเป็นตมหรือน้ำล้างเนื้อเมื่อระคนด้วยโมหะ เป็นต้น เหล่านี้เห็นได้ด้วยธรรมกาย ทั้งฝ่ายสุจริตและทุจริตต่างซ่อนอยู่ในดวงธรรมที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งคอยอำนวยความสะดวก (ไม่ใช่การตัดสินใจ) ให้ได้ทำบุญและทำบาป ดังปรากฏอยู่ในพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีดังนี้

พระองค์ทรงสอนไว้ในทางปรมัตถ์ว่า ธรรมดาจิตนั้นใส บริสุทธิ์อยู่เสมอ ซึ่งหมายความว่าจิตที่ไม่มีกิเลสผสม ส่วนพวกกิเลสเช่นโลภะเรียกว่าเป็นของจรมา เมื่อมาพ้องพานจิตก็ย้อมจิตให้เป็นไปตามสภาพอันชั่วช้าของกิเลสนั้นๆ จิตระคนด้วย

ราคะหรือโลภะมีสีแดง ระคนด้วยโทสะสีดำ ระคนด้วยโมหะขุ่น เหมือนนมหรือน้ำล้างเนื้อ สิ่งเหล่านี้พระองค์ใช้ตาธรรมกายมองเห็นจริงๆ พวกเราเหล่าศาสนิกชนเมื่อเรียนภาวนาเพ่งถึงขนาด จะเห็นจริงด้วยตนเอง¹¹⁸

พระธรรมเทศนาอีกวาระหนึ่งบันทึกไว้ว่า

สังขารคือความรู้สึกนึกคิดปรุงแต่ง และมีทางเกิดเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายทุจริตเกิดจากอวิชาและอาสวะ ฝ่ายสุจริตเกิดจากวิชาและอนาสวะ ฝ่ายเหตุทุจริตเป็นดวงดำมืดมน ฝ่ายเหตุสุจริตเป็นดวงขาวใสซ่อนอยู่ในดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ เป็นคู่ปรายกันอยู่ ฝ่ายชั่วเป็นภาคมารฝ่ายดีเป็นภาคพระต่างมีเจ้าของด้วยกัน ฝ่ายชั่วอำนาจการให้มืด ฝ่ายดีอำนาจการให้สว่างคล้ายโรงงานทำหมอกควันพวกหนึ่ง โรงงานทำไฟฟ้าพวกหนึ่ง เมื่อเราไม่คอยระวังฝ่ายชั่วสอดเข้าไปได้ ย่อมเป็นเหตุให้เราตกไปทางชั่ว คือจะทำอะไรก็ทำในทางชั่วจะพูดอะไรออกมา ก็เป็นทางชั่ว จะคิดทำอะไรก็เป็นไปทางชั่วหมด¹¹⁹

ในคัมภีร์อักษรธรรมที่ศึกษาอยู่ระบุว่าบุญเป็นสีขาวส่วนบาปเป็นสีดำ แสดงให้เห็นทางใจเช่นกัน ยิ่งกว่านั้นยังกล่าวว่าบุญและบาปต่างก็ผูกอยู่กับใจและส่งผลต่อผู้กระทำ

ครั้นว่าเฝาระทำบุญๆ นั้นก็จักมาสำแดงให้เห็นแต่คนึงในใจนั้นแล เห็นในตากก็เชื่อเอา ถึงตัวบาปนั้นก็ดำแสงนั้นก็ดำมืดมนอนธการ เหตุว่าใจคิดนั้นคิดให้ดำตาก็มีดอยู่ ให้กระทำบุญให้

ทานจำศีลเมตตา ภาวนา แลวันแลแสนโกฏิคาบ ก็ด้วยว่ามีดำ
 อยู่นั่นแล แม้นว่าไปเกิดในสถานที่ใดๆ ก็ดี ครั้นตายก็ไปตกนรก
 อย่างแสนทรมาน กิจักได้เคย¹²⁰ ที่อยู่ตัวเรานั้นแลฯ ตัวบุญนั้นก็
 ขาวแสงนั้นก็ขาวผ่องส่องแจ่มรุ่งเรืองงามดังแสงพระอาทิตย์¹²¹

เมื่อเป็นดังนั้นในวิชาธรรมกายบุคคลจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง
 บำเพ็ญตนให้อยู่ในฝ่ายขาวเสมอ กล่าวคือต้องทำให้จิตขาวใสเพื่อจะได้ไปสู่
 สวรรค์ไม่หลงตายไปสู่ทุกข์ ตามที่ปรากฏในพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณ
 พระมงคลเทพมุนีดังนี้

ถ้าเราคอยระวังรักษาไว้ให้ดี บำเพ็ญสมาธิให้ดวงขาวใส
 ปรากฏอยู่ในศูนย์กลางกายเสมอ เราจะทำอะไรก็เป็นไปในทาง
 ดี พุทธอะไรก็พุทธไปทางดี คิดอะไรก็คิดไปทางดี เพราะฉะนั้น จึง
 ควรบำเพ็ญตนให้เป็นฝ่ายขาวเสมอ เวลาจะตายถ้าปล่อยให้ไป
 ตกอยู่ฝ่ายดำเรียกว่าหลงตายจะไปสู่ทุกข์ ถ้าอยู่ในฝ่ายขาวเรียก
 ว่าไม่หลงตาย จะไปสู่สุคติแน่แท้ จึงเป็นการจำเป็นยิ่งที่จะระวัง
 ให้อยู่ฝ่ายขาว¹²²

ในทางคัมภีร์อักษรธรรมได้เสริมเนื้อหานี้ออกไปอีก โดยเน้นเวลาในช่วง
 วิกฤตคือช่วงที่บุคคลกำลังจะละโลก ว่าให้นึกถึงบุญที่ตนได้เคยทำไว้เป็นที่พึ่ง
 มิฉะนั้นผู้ที่ตายด้วยการหลับตาเปล่าจะถูกบาปที่ตนกระทำตามมادتันทนทาง

นิพพาน ข้อความเหล่านี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ที่ศึกษาแทบทุกคัมภีร์ ดังตัวอย่างข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธรักษ์

บุญอันตรา¹²³ ได้สร้างมานั้น ให้นึกเอาเป็นที่จึ่งที่พึงแก้
ตัวเกิด เหตุว่าตัวตายทั้งหลับตานั่นแล อันบาปอันตนได้กระทำ
นั้นก็มาตามตน ก็ไปตันหนทางนิรพานไว้ ปให้เห็นทางนิรพาน
แล ให้รีบเอาไวๆ ดังกล่าวมานั้นเกิด¹²⁴

มนุษย์จะเป็นผู้ตัดสินใจกระทำบุญหรือบาปด้วยตนเอง ทั้งนี้ด้วยสังขาร หรือความรู้สึคนึกคิดปรุงแต่งของตนเอง หากฝ่ายชั่วสามารถแทรกเข้าได้บุคคล จะกระทำแต่ความชั่วมีตน ในทางตรงข้ามบุคคลจะทำดีเมื่อฝ่ายดีเข้าซ้อนใน ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ได้ สังเกตได้ชัดเจนว่าในวิชาธรรมกายบุคคล จะต้องดำรงอยู่ในฝ่ายดีเสมอ ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่าดวงธรรมที่ทำให้เกิด เป็นกายมนุษย์อยู่ภายในกายมนุษย์ และดวงธรรมนี้เป็นธรรมแปดหมื่นสี่พัน พระธรรมชั้น วิชชาธรรมกายกล่าวต่อไปว่าดวงธรรมนี้ “ฝ่ายดีฝ่ายชั่วอยู่ใน นี้เสร็จ” อีกทั้งบุญและบาปที่บุคคลกระทำไว้จะติดอยู่ที่ดวงธรรมที่ทำให้เกิด กายมนุษย์นี้

ดวงนี้แหละเป็นธรรมสำคัญ แล้วก็พระไตรปิฎกวินยปิฎก สุตตันตปิฎก ปรมัตถปิฎกอยู่ในกลางดวงธรรมนี้ทั้งนั้น ไม่ใช่อยู่ที่อื่นอยู่ในกลางดวงธรรมนี้ทั้งนั้น ธรรม 84,000 พระธรรมชั้น อยู่ในกลางดวงธรรมนี้ทั้งนั้นไม่ใช่อยู่ที่อื่น จะต้องรู้จักธรรมดวงนี้ ก่อน ธรรมดวงนี้เป็นประหนึ่งว่าพระไตรปิฎก หรือเป็นประหนึ่ง ว่าหีบของพระไตรปิฎกสำหรับบรรจุธรรมทั้งนั้นไม่ได้บรรจุอื่น

ฝ่ายดีฝ่ายชั่วอยู่ในนี้เสร็จ อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น ติดอยู่ในกลางนั้น ทำบาปบาปก็ไปติดอยู่กลางดวงนั้น ทำบุญดวงบุญก็ไปติดอยู่กลางนั้น¹²⁵

ส่วนในทางคัมภีร์อักษรธรรมก็กล่าวว่ามนุษย์ระคนด้วยส่วนของบาปหรือมีโอกาสถูกชักนำจากบาป สิ่งนี้เกิดมากับมนุษย์ตั้งแต่หลังปฏิสนธิและพัฒนาขึ้นเป็นร่างกาย โดยแสดงไว้ในคัมภีร์บวรพะพันธะว่า นอกจากจะได้ปัจจัยของบิดามารดาแล้ว ฝ่ายกุศลธรรมมาช่วยสร้างรูปร่างสี่ส่วน และสัตว์นรกฝ่ายอกุศลธรรมมาช่วยสร้างสองส่วน รวมทั้งสิ้นเป็นหกส่วนหกวัตถุคือจักขุวัตถุ โสตวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ และจิตวัตถุ ทั้งหมดนี้เป็นส่วนภายในที่พร้อมจะรับรู้สิ่งที่มากระทบหรือสัมผัสจากส่วนภายนอก อันได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และธรรมารมณ์ต่างๆ เกิดเป็นปัจจัยสาเหตุชักนำให้บุคคลกระทำต่างๆ นานานั้นเอง

สัตว์นรกมาช่วยแปลงรูปร่างเราเป็นสี่ขื่อถ้วนสองอกุศลธรรม ขาวนรกมาช่วยแปลงรูปร่างเราเป็นสี่ขื่อถ้วนสองอกุศลธรรมนั้นแล บาปสองบุญเป็นสี่ขื่อถ้วนหก เข้าช่วยแปลงกระทำรูปร่างเราเป็นสี่ขื่อถ้วน... อันว่าตัวนี้คือว่าวัตถุหกอันนั้นกล่าวมานี้แล มาแปลงให้บังเกิดนี้แล... จักขุวัตถุให้บังเกิดเป็นตาแล โสตวัตถุให้บังเกิดเป็นหูแล ฆาตวัตถุให้บังเกิดเป็นดังแล ชิวหาวัตถุให้บังเกิดเป็นลิ้นแล กายวัตถุให้บังเกิดเป็นรูปร่างแล วิญญาณวัตถุให้บังเกิดเป็นจิตใจแล¹²⁶

ธรรมะที่เป็นมนุษย์นี้มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว จุดร่วมของวิชาธรรมกาย และคัมภีร์อักษรธรรมเช่นนี้อาจทำให้ประเมินความเป็นมนุษย์ในความเข้าใจในยุคปัจจุบันได้ว่า ธรรมชาติของมนุษย์ อาจเลือกกระทำได้ดีทั้งความดีและความชั่ว และอาจประเมินความหมายได้อีกว่าธรรมะในฝ่ายดีล้วนหรือฝ่ายขาวใส เป็นสิ่งที่มนุษย์ควรกลั่นกรองเลือกรักษาไว้ที่ตัว¹²⁷ เพื่อเป็นปัจจัยเกื้อกูลความหลุดพ้น ตรงข้ามกับธรรมะฝ่ายชั่วหรือบาปที่ต้องละทิ้งกำจัดออก¹²⁸ มิฉะนั้นจะต้องวนเวียนอยู่ในวัฏฏะตลอดไป

ขั้น 5 อุปกรณ์สำคัญ

มนุษย์มีส่วนประกอบสำคัญคือขั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ วิชาธรรมกายกล่าวว่าขั้น 5 ถูกใช้เป็นที่อาศัยไปเกิดมาเกิด มีดิน น้ำ ลม ไฟ และ “ที่ว่างๆ” หรืออากาศเป็นองค์ประกอบ ดังนั้นผู้ที่ไม่ต้องการมีภพหรือมีการเกิดอีกจะต้องละขั้น 5 นี้เสีย¹²⁹ ในวิชาธรรมกาย นอกจากกายมนุษย์แล้วยังมีกายอื่นๆ ซ่อนอยู่ภายใน กายภายในต่างๆ ที่ว่านี้ต่างก็มีขั้น 5 เฉพาะตนทั้งสิ้น ขั้น 5 มีคุณสมบัติเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การละขั้น 5 ของทุกร่างได้สำเร็จจะนำไปสู่การหลุดพ้นจากวัฏฏะการเวียนว่ายตายเกิดได้ แต่หากยังไม่สามารถละขั้น 5 ได้ทุกกาย อย่างน้อยการหลีกเลี่ยงการไปเกิดในอบายภูมิอาจปฏิบัติได้โดยการละขั้น 5 ของกายมนุษย์แล้วไปเอาขั้น 5 ของกายทิพย์เมื่อบุคคลกำลังจะละโลก เรื่องนี้ต้องฝึกหัดให้ชำนาญในขณะมีชีวิตเสียก่อน จึงจะปฏิบัติได้เมื่อเผชิญกับเวลาวิฤตนั้น

จะขอยกข้อความในพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี
 3 ข้อความจาก 3 วาระมาแสดง ข้อความแรกมีดังนี้

โลกนะคือชั้น 5 ชั้น 5 นี้แหละ ร่างกายอันนี้แหละคือตัว
 โลกสำคัญละ เขาเรียกว่า สัตว์โลก โอกาสโลก ชั้นโลก สัตว์โลก
 โอกาสโลก ว่างๆ ที่ว่างๆ เหล่านี้ที่ว่างๆ ทั้งหลาย ดิน น้ำ ไฟ ลม
 วิญญาณ อากาศนี่เขาเรียกโอกาสโลก ชั้นโลกที่มันรวมเป็น รูป
 เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเดียว ชั้นโลก สัตว์โลกไอ้
 ที่อาศัยชั้นนั้นแหละไปเกิดมาเกิด ไอ้ที่เป็นกายๆ เข้าไปข้างใน
 นี่เป็นสัตว์โลกทั้งนั้น เป็นกายเข้าไปข้างในเป็นชั้นๆๆ เข้าไป
 สัตว์โลกเป็นชั้นๆ เข้าไปสัตว์โลกทั้งนั้น เมื่อเห็นกายในกาย
 เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรมของกายมนุษย์ละเอียด
 แล้ว กายมนุษย์ละเอียดนี้แหละ¹³⁰

ข้อความที่ 2 มีว่า

ชั้น 5 เป็นชื่อของอุปาทาน ถ้าปล่อยชั้น 5 หรือวางชั้น
 5 ไม่ได้ก็พ้นจากภพไม่ได้ คงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกามภพ รูป
 ภพ อรูปภพ นี่เอง มีत्मมวนอยู่ในที่มีตคือโลกนี้เอง ได้ในคำว่า
 อนธภูโต อโย โลก ซึ่งแปลว่าโลกนี้นะมีต ผู้แสวงหาโมกขธรรม
 ถ้ายังติดชั้น 5 อยู่แล้วยังจะพบโมกขธรรมไม่ได้เป็นอันขาด กาย
 มนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม เหล่านี้อยู่ในพวก
 มีชั้น 5 กล่าวคือ มนุษย์ เทวดา รูปพรหม อรูปพรหม เหล่านี้

อยู่ในพวกมีชั้น 5 สัตว์ดิรัจฉาน สัตว์นรกก็พวกมีชั้น 5 พวก
มีดทั้งนั้น ยิ่งในโลกนรกเรียกว่ามีดใหญ่ทีเดียว¹³¹

ข้อความที่กล่าวถึงการฝึกปฏิบัติให้ชำนาญมีว่า

เวลาถึงคราวเราก็ถอดคล้องขานชำนาญเสียแล้ว พอรู้ว่า
จะตายส่งชั้น 5 มนุษย์ออกไป ข้าก็เอาชั้น 5 ของทิพย์ ขาน
ชำนาญอย่างนี้แล้วก็ไม่มีความเสียดาย¹³²

คัมภีร์สายปฏิบัติอักษรธรรมแสดงองค์ประกอบของชั้น 5 ไว้ชัดเจนว่า
รูปชั้นคือดินหรือบก เวทนาชั้นคือน้ำ สัญญาชั้นคือไฟ สังขารชั้นคือลม
และวิญญาณชั้นคืออากาศ การเวียนว่ายตายเกิดมีดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นปัจจัย
สำคัญประกอบกัน ในคัมภีร์พุทธนรกกักล่าวถึงการ “ว่าคาถา” ต่างๆ สำหรับ
ผู้ปฏิบัติก่อนเข้า “เมืองนิพพาน” คาถาในที่นี้หมายถึงข้อความที่ประพันธ์เป็น
ภาษาบาลี ในการศึกษาคาถาเหล่านี้พบว่า มีจุดประสงค์ในการ “ว่า” หรือ
ภาวนาคาถาประกอบการแผ่เมตตา มิได้มีจุดประสงค์ด้านคุณวิเศษของคาถา
ในเชิงเวทมนต์ มีคาถาอยู่บทหนึ่งซึ่งผู้จะเข้า “เมืองนิพพาน” จะต้องกล่าว
เพื่อ “ประจักษ์”¹³³ อันเป็นการตั้งใจสละธาตุทั้งสี่ หรือ จตุฎติ ออกไปจาก
ตน ซึ่งเป็นการปฏิเสธปัจจัยไม่ให้เกิดอีกต่อไป จตุฎติหรือธาตุทั้งสี่เมื่อถูก
ละทิ้งแล้วจึงเหลือแต่ความว่างเปล่าหรืออากาศ ซึ่งก็คือธาตุแห่งวิญญาณชั้น
ข้อความในเรื่องดังกล่าวคัดจากคัมภีร์พระญาณกสิณความว่า

ให้รู้จักรูปชั้นทั้งห้านั่นแล ภาวนั้นได้รูปชั้นจักได้กระทำ
นั้นบมีแล อาไปเวทนาชั้นจักรู้ให้ไปกระทำบาปนั้นบมีแล เตโช
สัญญาชั้นจักรู้ไปกระทำนั้น(บมี)แล วาโยสังขารชั้นนั้นจักรู้ให้

ไปกระทำบาปนั้นบมีแล วิญญานขันธ แจก ดิน น้ำ ลม ไฟ ให้ไป
 กระทำบาปนั้นคือว่า วิญญานขันธด้วยเสียแล้วตั้งอันกันนอนหลับ
 อยู่แล ชื่อว่าวิญญานขันธทั้งหกคือได้เปลวไฟอันลุกขึ้นนั้นแล รูป
 ร่างเรานี้เป็นดังเรือน ตัวเราเป็นดังเจ้าเรือน ได้พึงแก่กันไปมา
 ตั้งอัน จักได้ไปในน้ำในบกแล เหตุว่ารูปนั้นมีแล ครั้นหารูปได้
 มีแต่ลมห่อไฟกับทั้งดวงจิต...¹³⁴

และคัมภีร์บวรพะพนธะกล่าวถึงวิญญานขันธว่า

วิญญานขันธนั้นคืออากาศ บกดิน น้ำ ลมอันเดินเที่ยว
 ไปมาหาพญายมบาล ครั้นว่าพบบพญายมบาลแล้วก็ว่าดิน น้ำ ลม
 ไฟนั้นให้แก่พญายมบาลนั้นแล ครั้นว่ารู้จัก ดิน น้ำ ไฟ ลม แล้ว
 ก็รู้จักอากาศแล้ว... อันว่าพระพุทธรเจ้าและพระปัจเจกโพธิเจ้า
 และอรหันตเจ้า เข้าสูนิพพานทั้งสี่พระองค์นั้น จักได้ภาวนาอัน
 หาลมบมีได้แล เทียรย่อมภาวนาแต่วิญญานขันธคืออากาศนิโรธ
 สัมมาจิตนั้นแล¹³⁵

ส่วนคัมภีร์พุทธนรกันกล่าวถึงการ “ประจู่ร่าง”¹³⁶ หรือปฏิเสธาตุทั้ง
 4 หรือ จตุฤติไว้ว่า

ส่วนครั้นว่าประจู่ร่างแล้วให้เอาจิตนึกผูกเอานิพพานเป็น
 อารมณกินเป็นอาหารต่างข้าวเถิด แล้วว่าดังนี้ไฟ¹³⁷ อันใด ๆ อย่า
 มาเบียดเบียนกู จักไปสูนิพพานแล จตุรฤติ แลทั้งสี่นั้นรักษาร่าง
 เราไว้ให้เวียนเกิดเวียนตายนั้น มันออกหนีไปอยู่นอกฟ้าจักรวาล
 พ้นแล้ว ตัวเราจึงได้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงแล เหตุว่าจตุรฤติหาได้

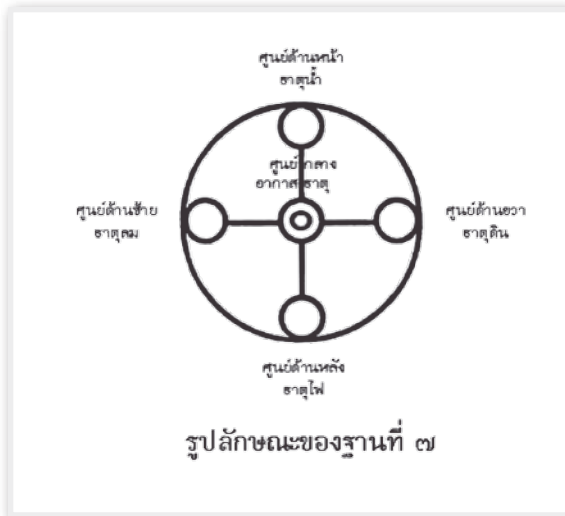
ในร่างเรานั้นแล เมื่อจตุรฤดียังอยู่ในร่างเรานั้นทุกตัวดั่งนั้น มัน
ให้เวียนเกิดเวียนตายอยู่ไม่รู้แล้วเลย ครั้นว่าประจุร่างเสียแล้ว
บได้ลงมาเกิดเมืองลุ่มแล¹³⁸

ความสำคัญของวิญญานชั้นธปรากฏในคัมภีร์สายปฏิบัติอักษรธรรมว่า

วิญญานชั้นธได้แก่อากาศ รองพระธรรมเจ้าๆ ไว้ พระธรรม
รองพระพุทธเจ้าไว้แล¹³⁹

คัมภีร์บัวระพันธะยังกล่าวว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า
และพระอรหันต์ที่เข้าสู่นิพพาน “เทียรย้อมภาวนาแต่วิญญานชั้นธคือ
อากาศนิโรธสัมมาจิตนั้นแล”¹⁴⁰ คัมภีร์พระญาณกลีณกล่าวเสริมว่าวิญญาน
ชั้นธคืออากาศธาตุ ซึ่งรองรับพระธรรม และพระธรรมรองรับพระพุทธเจ้าอีกที
จึงกล่าวได้ว่าอากาศธาตุเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการปฏิบัติสมาธิ
ภาวนาสู่นิพพาน

ในส่วนที่ว่าด้วยธาตุในเชิงปฏิบัติสมาธิภาวนานั้น พระเดชพระคุณพระ
มงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้ใช้ภาพประกอบการสอนการทำสมาธิอยู่ภาพ
หนึ่ง ภาพดังกล่าวเป็นภาพด้านตัดของช่วงกลางท้องบุคคล¹⁴¹ มีกากบาทซึ่ง
อยู่กลางภาพ มีวงกลมขนาดเล็กอยู่ที่ปลายทั้งสองของกากบาท และมีวงกลม
ขนาดเล็กอีกวงตั้งอยู่กลางกากบาท วงกลมที่ปลายกากบาททั้งสองชี้แสดงถึงธาตุ
สี่ แม้ว่าจะไม่มีข้อมูลว่าธาตุใดหมายถึงชั้นใด แต่วงกลมที่ตั้งอยู่กลางกากบาท
ถูกระบุว่าเป็นอากาศธาตุ ซึ่งก็คือศูนย์กลางกายแหล่งที่ตั้งของจิต และเป็น
วิญญานธาตุ¹⁴² เป็นเส้นการเดินทางของใจ และเป็นที่หมายในกระบวนการ
สมาธิภาวนาของวิซชาธรรมกาย

1 ด้านหน้า ธาตุน้ำ	2 ด้านขวา ธาตุดิน
3 ด้านหลัง ธาตุไฟ	4 ด้านซ้าย ธาตุลม
5 ศูนย์กลาง อากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ ¹⁴³	

ทั้งวิชาธรรมกายและคัมภีร์อักษรธรรมมีหลักการพ้องกันในเรื่องของ
 ชั้นที่ 5 ว่าเป็นที่มาของกองทุกข์โดยรวมถึงการเกิดการตาย การติดอยู่กับชั้น
 5 จะทำให้บุคคลวนเวียนอยู่ในวัฏฏะ ในทางกลับกันชั้นที่ 5 ก็เป็นอุปกรณ์
 จำเป็นมิใช่เพื่อการดับ ซึ่งก็คือการละไม่ยึดติดโดยผ่านกระบวนการปฏิบัติ
 สมาธิภาวนานั่นเอง

ทางไปของพระพุทธเจ้า - วิธีสู่ความหลุดพ้น

ทางไปสู่การหลุดพ้นจากวัฏฏะเป็นหนทางดำเนินของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งปวง ในวิชาธรรมกายการเข้าสู่กระบวนการเพื่อการหลุดพ้นนั้น เริ่มที่การเอาใจไปจรดหรือหยุดไว้ที่ศูนย์กลางกาย และประคองไว้ไม่ให้เคลื่อนไปที่ใดตลอดเวลาของการภาวนา เมื่อปฏิบัติจนถึงระดับที่ถูกต้องหรือ “ถูกส่วน” แล้ว ก็จะได้ผลการปฏิบัติในระดับต่างๆ ดังพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ต่อไปนี้

ผู้ที่จะเข้าถึงพระรัตนตรัยต้องเอาใจของตนไปจรดอยู่ที่ศูนย์กลางกายของตนนั้น แล้วทำใจให้หยุด หยุดในหยุด หนักเข้าไปทุกทีไม่ให้คลายออก ทำไปจนใจไม่คลายออก ใจนั้นหยุดในหยุดหนักเข้าไปทุกที นี่เป็นทางไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ไม่ใช่ทางไปของปุถุชน ทางไปของปุถุชนไม่หยุด ออกนอกจากหยุด นอกจากทางไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ อยู่เสมอ จึงได้เจอเจอพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ยากนัก ขอผู้จงรักภักดีต่อตนของตนที่แท้แล้ว จงตั้งใจแน่วแน่ให้ถูกทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์เถิดประเสริฐนัก พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ในอดีตอนาคต ปัจจุบันไปทางเดียวเหมือนกันทั้งหมด¹⁴⁴

กลุ่มคัมภีร์อักษรธรรมที่ศึกษาอยู่กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การปฏิบัติสมาธิภาวนาเป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่จะนำไปสู่พระธรรม ซึ่งเป็นกุญแจไขประตูเมืองนิพพาน และหนทางนี้เป็นหนทางของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์

ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต คัมภีร์อธิบายว่าการทำสมาธิได้แก่การ “เอาจิตผูกไว้ในดวงแก้ว” ดวงแก้วในที่นี้คือ “ดวงแก้วที่เข้ามา” หรือดวงแก้วต้นกำเนิดนั่นเอง ผลการปฏิบัติในขั้นที่สูงขึ้นไปจากการได้สมาธิคือการได้บรรลุโลกุตระธรรม หรือพระธรรมดังกล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งเท่ากับการได้เข้าไปในประตูเมืองนิพพาน และผลการปฏิบัติที่สูงขึ้นไปจากโลกุตระธรรมคือปรมาตม์ ซึ่งเป็นการได้พบพระพุทธเจ้าผู้สถิตในเมืองนิพพานนั้น ดังข้อความที่คัดจากคัมภีร์พุทธนรกนังดังนี้

ทางพระสมาธิเจ้านี้แวนประเสริฐ¹⁴⁵ นักแล แม้จะว่าพระเจ้าพระปัจเจกโพธิเจ้าและอรหันตเจ้าทั้งหลายอันพ้นจากทุกข์ทั้งมวลนั้น ก็เทียบย่อมน้อมเอาในทางพระสมาธิเจ้านี้ ก็จึงได้ถึงนิรพานแล อันว่าทางพระสมาธิเจ้านั้นคือว่า ให้เอาจิตผูกไว้ในดวงแก้วให้มันอย่าให้จิตฟุ้ง¹⁴⁶ สว่าง¹⁴⁷ ไปแห่งใดๆ เลย อันนี้ชื่อว่าทางสมาธิแล เหตุว่าผูกจิตใจในดวงแก้วให้ส่องรุ่งเรืองเข้าไปสู่พระนิรพานนั้นแล สมมาทิ นนฺจ สหสสาโก¹⁴⁸ แต่นึกคิดเอาทางสมาธินั้นได้แล้วพ้นโกฏีคาบกับเท่าทางพระนวลโลกุตระธรรมเจ้าแล อันว่าทางพระนวลโลกุตระนั้นคือว่าได้แลเห็นดวงแก้วรุ่งเรืองงามชัดสว่าง เอาส่องเข้าไปในประตูทั้งเก้าแห่งนั้นแล หลับตาแลเห็นมโนตา¹⁴⁹ ก็แลเห็นทั้งภายในและภายนอก อันนี้ชื่อว่า ทางพระนวลโลกุตระธรรมเจ้าแล สหสสานวลโลกุตระ มหาคตฺ แต่ถือเอาในทางพระนวลโลกุตระธรรมได้เก้าพันคาบ กับเท่าอันได้ถือเอาในทางพระปรมาตม์คาบหนึ่งแล ในทางพระปรมาตม์เจ้าเป็นที่หมดที่แล้ว ด้วยประตูเมืองแก้วชื่อว่านิรพานได้เห็นองค์พุทธเจ้าแล

จึงหวังจักได้ถึงนิรพานแลพุทธรได้แก่ พระพุทธเจ้านั้นแล อันนี้
ชื่อว่าปรมัตถ์จริงแล¹⁵⁰

นอกจากจะเน้นว่าสมาธิภาวนาเป็นทางปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจาก
วิญญูะเพียงหนทางเดียวแล้ว คัมภีร์อักษรธรรมยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า สงฆ์ผู้ไม่
ประสบผลในทางภาวนาถึงขั้นรู้จักนิโรธหรือการระงับจากสิ่งกระทบภายนอก
สงฆ์เหล่านั้นจะไม่สามารถพ้นจากนรกได้เลย ด้วยเหตุผลว่าสงฆ์เหล่านั้นยังมีได้
ฆ่าบาปกรรมในตัวได้สำเร็จ ดังข้อความต่อไปนี้

ชื่อว่าคณฤชระนั้นรู้แต่อันจักไปเทศนานั้นได้ทุกนิยาย
แล ในพระจตุรียสัจจทั้งสี่นั้น คือว่าทุกขสัจจนั้นมีสี่ประการ
สมุทยสัจจเมื่อจักภาวนาบรรลุจักหนทางเข้านิโรธนั้นแล ครั้นว่า
บรรลุจักพระจตุรียสัจจนั้น ได้ชื่อว่าสงฆ์รู้เทศนานั้นได้ทุกนิยาย¹⁵¹
เอาพระธรรมไปขายกิน จักได้นำเอาตัวไปตกนรกเสี่ยงแท้งชะแล
เหตุนี้พระพุทธรเจ้าว่า “อสงฆ์” แล เหตุทั้งหลายยังมีบาปกรรม
ทั้งสิบสี่ตัวนั้น ยังมีอยู่ในตัวบได้ฆ่าให้ตายเสี่ยงนั้นแล จึงให้รู้ฉิรู้
หายรู้ตายรู้เกิดจักเสี่ยงจักสุดได้นั้นแล แม้นว่าจักสวตมนต์ให้
พระพุทธรเจ้าภาวนาอันใดก็ดี ครั้นว่าบได้ฆ่าบาปกรรมสิบสี่ตัวนี้
เพื่อดังอัน ก็ยังไกลแต่นิพพานอยู่แล¹⁵²

คัมภีร์พระญาณกสิณยังให้ข้อความเปรียบเทียบในประเด็นนี้เพิ่มเติม
อีกว่า การปฏิบัติสมาธิภาวนาเพื่อการหลุดพ้นบุคคลพึงกระทำด้วยตนเอง จะ
ให้ผู้อื่นกระทำแทนไม่ได้ เปรียบเหมือนคนไข้ให้ผู้อื่นกินยาแทนตนไม่อาจหาย
จากความป่วยไข้ได้เลย

อันใดเจ็บเป็นพยาธิได้กินอย่าพ้อว่าให้คนอื่นกินยา
 ต่างๆ กระทำผิดรีดคลองประเพณีตั้งอัน จึงจักเวียนตายเวียน
 เกิดไปในนรกปรุจกเสี่ยงจักสุดได้แล¹⁵³

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีก็กล่าวว่าการปฏิบัติให้เข้าถึงได้
 เท่านั้นจึงจะให้ผลในทางปฏิเวธ และการปฏิบัติแท้จริงแล้วเป็นหลักของ
 ศาสนาพุทธ จะนับถือศาสนาไปนานเท่าไรก็ได้ประโยชน์หากไม่ได้ปฏิบัติ
 ดังข้อความที่ยกมาแสดงต่อไปนี้

จะปฏิบัติไปอย่างไรก็ว่าไปเถอะ ปริยัติเมื่อเข้าถึงปฏิบัติ
 แล้วก็เข้าถึงปฏิเวธเป็นลำดับไป เข้าถึงโสดา โสดาละเอียด สก
 ทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด อรหัต อรหัต
 ละเอียด เป็นลำดับไป ไม่เคลื่อนละ ไม่เคลื่อนหลัก เอาหลักมา
 ปรับดูเถอะ ปริยัติเอามาปรับดูเถอะ แต่ว่าผู้เรียนปริยัติ ผู้เรียน
 บาลีท่านไม่เห็น ท่านก็เรียนตามศัพท์ของท่านไป เมื่อท่านเห็น
 ท่านก็เรียนตามความเห็นของท่าน นี่เรื่องนี้สำคัญ เพราะเหตุ
 นั้นการปฏิบัติศาสนาหรือนับถือศาสนา ถ้าว่าศึกษาไม่ได้หลัก
 พระพุทธศาสนาแล้ว จะนับถือไปสัก 50 ปีก็เอาเรื่องไม่ได้ ถ้า
 ได้หลักแล้วจึงจะเอาเรื่องได้¹⁵⁴

ทั้งวิชาการธรรมกายและคัมภีร์สายปฏิบัติอักษรธรรมต่างมีหลักการสำคัญ
 ชัดเจนร่วมกัน ในวิธีปฏิบัติสู่การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายในวัฏฏะ¹⁵⁵ กล่าว
 คือการปฏิบัติสมาธิภาวนาเท่านั้นนอกเหนือจากนี้ไม่มี การปฏิบัติสมาธิภาวนา
 เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนของการสงบนิ่งหรือการทำใจหยุดนิ่งที่ดวงธรรม

หรือดวงแก้ว และให้ผลตั้งแต่สมาธิขั้นต้นหรือโลกียะผ่านไปสู่โลกุตระและที่สุดคือปรมาตม์

ภาวะสงบนิ่งในครรรค์มารดา

วิชาธรรมกายกล่าวถึงภาวะสงบนิ่งในระหว่างการปฏิบัติสมาธิภาวนาว่าเป็นสภาวะที่เด็กในครรรค์มารดาทำได้ และเป็นภาวะที่เทวดารูปพรหม อรูปพรหมก็ทำได้ ภาวะที่เด็กในครรรค์ทำได้นั้นคือการสงบสังขาร พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แจกแจงเพิ่มเติมไว้ว่า กายสังขารสงบคือลมหายใจหยุด วจิตสังขารสงบคือความตรีกตรองหยุด และจิตสังขารสงบคือใจหยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ และกล่าวอีกว่าการเข้าถึงพระรัตนตรัยจำเป็นจะต้องจรดใจลงที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ การจรดใจดังกล่าวบุคคลได้เคยปฏิบัติมาแล้วเมื่ออยู่ในครรรค์มารดา ดังข้อความที่นำมาแสดงดังนี้

กายวาจาใจที่ละเอียดจรดลงที่ศูนย์กลางของธรรมนั้น ก็หยุดพร้อมทั้งกายสังขาร วจิตสังขาร จิตสังขารนับว่าหยุดเป็นจุดเดียวกัน ได้ชื่อว่าสังขารสงบ การสงบสังขารชนิดนี้เด็กในท้องมารดาก็สงบจึงอยู่ในที่แคบเป็นอยู่ได้ เทวดาใน 6 ชั้นทำได้ รูปพรหม และอรูปพรหมทำได้ เด็กในท้องก็นับว่าสังขารสงบเทวดา ก็นับว่าสังขารสงบได้ รูปพรหม และอรูปพรหมก็นับว่าสังขารสงบได้ การสงบสังขารเสียเป็นสุข...กายสังขารสงบคือลมหายใจหยุด วจิตสังขารสงบคือความตรีกตรองหยุด จิตสังขารสงบคือใจหยุดอยู่ที่ศูนย์กลางของดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์¹⁵⁶

ท่านได้กล่าวในพระธรรมเทศนาอีกบทว่า

การที่จะเข้าถึงพระรัตนตรัย ที่ถูกแท้นั้น ต้องเอาใจของ
 ตนจรดลงที่ศูนย์กลางของธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ เป็นดวง
 ไสบริสุทธ์เท่าๆ ฟองไข่แดงของไก่ ตั้งอยู่ศูนย์กลางของกาย
 มนุษย์ มีเหมือนกันหมดทุกคน จำเดิมแต่อยู่ในท้องมารดาใจของ
 กุมารกุมารีจรดจี๋หยุดนิ่งอยู่ตรงศูนย์กลางของดวงธรรมนั้นทุก
 คน ตรงศูนย์กลางของดวงธรรมมีว่างอยู่ประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์
 หรือเมล็ดไทร ใจของกุมารหรือกุมารก็จรดอยู่ศูนย์กลางนั้น¹⁵⁷

คัมภีร์อักษรธรรมยกสภาวะการหายใจของเด็กในครรภ์มารดาเป็น
 อุทาหรณ์เช่นกัน โดยกล่าวว่าเด็กมีความทุกข์เมื่ออยู่ในครรภ์ และมีเพียง
 กระแสลมหายใจที่จำกัดไว้จากสะดือถึงคอเท่านั้น กระแสลมหายใจชนิดนี้
 เรียกว่า “ปัสสาวาต”¹⁵⁸ ไม่มีกระแสลมพ่นออกจากจมูก เรื่องนี้กล่าวไว้อย่าง
 สอดคล้องกันในคัมภีร์สายปฏิบัติต่างๆ ตัวอย่างข้อความอธิบายในคัมภีร์
 บัวระพันธะมีว่า

ให้โยคาวจรจารย์เจ้าทั้งหลายรำพึงดู เมื่ออยู่ในท้องแม่ให้
 คิดถึงความตายว่า เมื่อถูกจกตายจักหายใจแต่ตั้ง¹⁵⁹ ลมถึงสะดือ
 และหายใจออกจากจมูกบ่มีได้แล้วแล ถือเอาขันธ์¹⁶⁰ อย่าแปร
 ตัวไปมาแล ให้รักษา ครพวากิ ในใจ สวาตมรรคสี่นี้สวาตผล
 นั้นแล¹⁶¹

ข้อความจากคัมภีร์พระญาณกลินกล่าว่า

เมื่อเราทั้งหลายอยู่ในท้องแม่หายใจอยู่แต่ในท้องขึ้นลง
แต่สะดือขึ้นมาถึงดัง ออกนอกดังนั้นหาบได้แล¹⁶²

อีกข้อความจากคัมภีร์เล่มเดียวกัน

กุมเอาพระอิศรมาสุญาณสุขุมาลแต่ค่อถึงกระหม่อม
เพื่อ นิงกุมไ้วให้มันชื่อว่าถึงอรหันต์ เข้านิโรธได้หับประตุสวรรค
เสียในตาแล้ว ได้เผยประตุนิพพานในกระหม่อม บ่ได้หายใจเข้า
ออกได้สะอื้นอยู่ เป็นดังเราอยู่ในท้องแม่นั้นชื่อว่าอรหันต์¹⁶³

แต่ในกรณีของหน่อพุทธางกูรทราจะอยู่ในครรภ์มารดาอย่างมีความสุข
นั่งทำสมาธิหรือแพ่งเชิงพร้อมกัภาวนา “นิสสวาท”¹⁶⁴ คือการไม่มี
กระแสมหายใจในขณะที่สมาธิภาวนา ดังข้อความอธิบายว่า

ตัวเรานี้เมื่ออยู่ในท้องแม่มารดาทนทุกข์ยากลำบากยิ่ง
หนักหนา เมื่ออยู่นั้นนั่งโยงโยเอามือเท้าคางบ่มีหนา¹⁶⁵ต่อสัน
หลังแม่ ภาวนาปัสสวาทอยู่แล... อันว่าเชื้อหน่อพุทธางกูรเจ้า
ทั้งหลายอันจักได้ตรัสรู้เป็นพระนั้นแล แม่มารดานั้นก็ปลิ้นหน้า
ออกตามหน้าแม่มาแล้ว และนั่งอยู่พับแพ่งเชิงภาวนานิสสวาท
อยู่สุขสบายดุจดั่งอยู่ในขง¹⁶⁶ท้องนั้นแล¹⁶⁷

ไม่ว่าการจำกัดกระแสมหายใจอยู่เฉพาะสะดือถึงคอ หรือการหยุดนิ่ง
ไม่มีกระแสมหายใจของคัมภีร์สายปฏิบัติอักษรธรรม รวมถึงการที่ลมหายใจ
หยุดหรือกายสังขารสงบของวิชาธรรมกายย่อมเป็นที่ประหลาดใจของผู้เริ่ม

ปฏิบัติสมาธิภาวนา การนำเสนอสภาวะเช่นนี้ว่าเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นในกรรมมารดา เข้าใจว่าเพื่อให้ผู้เริ่มปฏิบัติสมาธิภาวนาคุ่นเคยยอมรับได้ในภาวะการหยุดนิ่งต่างๆ นั้น โดยเฉพาะความรู้สึกไม่มีกระแสลมหายใจ

การพบพระพุทธเจ้า

หนึ่งในจุดมุ่งหมายแห่งการปฏิบัติสมาธิภาวนาคือการพบเห็นพระพุทธเจ้า ในวิชาธรรมกายการได้พบธรรมกายหรือการได้ธรรมกายคือการได้พบพระพุทธเจ้า พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวสรุปไว้ว่า “หรือพูดให้เข้าใจง่ายกว่านี้ก็ว่า ผู้ใดเห็นดวงธรรมที่วามนี้ ผู้นั้นเห็นพระพุทธเจ้า หรืออีกอย่างหนึ่งว่า ผู้ใดเห็นธรรมกาย ผู้นั้นเห็นพระพุทธเจ้า”¹⁶⁸ และผู้ที่ได้ทั้งธรรมกายหายาบและละเอียดเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ หรือผู้เข้าถึงพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ¹⁶⁹ ดังข้อความพระธรรมเทศนานี้

ใจต้องนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายทีเดียว คำมีดตีกดินเพียงคืบไม่ลุก ลืมตาก็แจ่มอยู่กับธรรมกายนั้น เมื่อนอนหลับเข้าก็แล้วไป เข้าที่ไปจนกระทั่งหลับอยู่กับธรรมกาย ตื่นขึ้นก็ติดอยู่กับดวงธรรม ที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้นแจ่มจำอยู่เสมอ นี่แหละเจอแล้วซึ่งพระตถาคตเจ้า นั่นตัวพระตถาคตเจ้าทีเดียว¹⁷⁰

และกล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า

เข้าถึงซึ่งพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ มีธรรมกาย
แล้ว มีธรรมกายทั้งหยาบทั้งละเอียดได้ชื่อว่าตั้งอยู่ในพระไตร
สรณคมนา¹⁷¹

คัมภีร์พุทธนรกกัณกล่าวว่าการได้ถึงเมืองนิพพานแล้วได้พบพระพุทธเจ้า
เป็นการตัดขาดพ้นจากวัฏฏะการเวียนว่ายไม่มีการตายการเกิดอีกต่อไป ซึ่งเป็น
“ปรมัตถ์” หรือที่สุดของการปฏิบัติ¹⁷² ดังข้อความต่อไปนี้

ในทางพระปรมัตถเจ้าเป็นที่หมดที่แล้ว ด้วยประตุ
เมืองแก้วชื่อว่านิพพาน ได้เห็นองค์พุทธเจ้าแล จึงหวังจักได้ถึง
นิพพานแลพุทธะ ได้แก่พระพุทธานั้นแล อันนี้ชื่อว่าปรมัตถ์
จริงแล¹⁷³

ในคัมภีร์เล่มเดียวกันมีข้อความอีกว่า

ให้ศีลสองรุ่งเรืองแจ้งขวาลดังกล่าวนั้นเกิด มีรัศมี
รุ่งเรืองอยู่ก็ให้ค่อยบินขึ้นไปรอด ปตตพิศุ¹⁷⁴ เป็นที่บริสุทธิ์เสีย
สิ้นแล้วบริบูรณ์แล้วดังนั้น จักนับชาติเกิดแล้วตายก็หาบได้แล
ก็จักได้ถึงอรหันตเจ้า ไปเอาปฏิสนธิได้เกิดในดวงแก้ว แล้วก็ได้
ถึงพระนิพพานเป็นที่สำราญอยู่เย็นเป็นสุขพ้นจากทุกข์เวทนา
ทั้งปวงแล้วแล¹⁷⁵

ความสำเร็จในสมาธิภาวนาคือการได้พบพระพุทธเจ้า ทั้งวิชาวรรณกาย
และคัมภีร์ปฏิบัติอักษรธรรมกล่าวไว้สอดคล้องกันในเรื่องนี้ อนึ่งการได้
พบพระพุทธเจ้าในคัมภีร์อักษรธรรมก็มีนัยแสดงการได้เห็นบุคคลหรือองค์

ของพระพุทธเจ้า ซึ่งแน่นอนว่ามีไร่ร้างที่เคยเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แต่มีความเป็นไปได้ที่จะหมายถึงกายแห่งสัพพัญญุตญาณ หรือธรรมกายที่ปรากฏในธรรมกายคานันนั้นเอง

จากข้อความตัวอย่างในเรื่อง “ทางไปของพระพุทธเจ้า” การทำใจนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่เกิดขึ้นเป็นกายมนุษย์เป็นทั้งวิธีที่จะเข้าถึงพระรัตนตรัย¹⁷⁶ เช่นเดียวกับเป็นวิธีที่จะพบพระตถาคตเจ้า¹⁷⁷ และการกลับเข้าไปหาความบริสุทธิ์ที่เป็นกำเนิดเดิม¹⁷⁸

ที่ตั้งของธรรมที่ทำให้เป็นกายนั้นๆ คือตรงกลางตัว ตัดขาดแค่สะดือบังเวียนเข้าไปที่ศูนย์กลางพอดี ไม่เหลื่อมซ้ายขวาหน้าหลัง สำหรับสัตว์ที่จะไปเกิดมาเกิด ต้องอาศัยศูนย์กลางนั้นด้วยกันทั้งหมดจึงได้ชื่อว่าที่สืบ เทวดาพรหมอรูปพรหมตลอดพระนิพพาน ใช้เป็นแบบเดียวกันทั้งสิ้น ตรงที่สืบนั้นว่างประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์หรือเมล็ดไทร เป็นอากาศว่าง เรียกว่า กำเนิดเดิมก็ถูก ที่กำเนิดเดิมนั้นมีธรรมดวงหนึ่งเท่าฟองไข่แดงของไก่ สันฐานกลมเนื้อละเอียดสีขาวใสหุ้มกำเนิดเดิมนั้นโดยรอบ กำเนิดเดิมนั้นอยู่ที่ศูนย์กลางข้างในพอดี ธรรมดวงนั้นแหละชื่อว่ามนุษย์ธรรม มนุษยธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์อยู่ศูนย์กลางของกายมนุษย์ มีเหมือนกันทุกกายทั้งสุตหยาบสุดละเอียด มีชื่อตามกายนั้นๆ เช่น ธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์¹⁷⁹

ในกรณีที่ยังปฏิบัติไม่ถึงขั้นโลกุตระและนิพพาน สิ่งที่ได้จากการพบพระพุทธรูปหรือได้ธรรมกายแล้วและ/หรือได้เข้าถึงพระพุทธรัตตะ พระธรรมรัตตะ พระสังฆรัตตะแล้วนั้น ทางวิชาธรรมกายกล่าวไว้ว่า เวลาเจ็บบุคคลจะไม่เดือดร้อนไปตามกาย เวลาตายก็ไม่เป็นทุกข์แต่กลับสบาย สามารถช่วยให้ญาติพ้นนรก ช่วยให้มนุษย์พ้นจากภัยอันตรายต่างๆ นอกจากนี้พระพุทธรูปยังส่งพระญาณ “ท่านก็ช่วยเหลือพ่อแม่ คอยแก้ไข บำบัดความทุกข์ บำรุงความสุข ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป” อีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนียังกล่าวถึงการช่วยเหลือของพระพุทธรูปเจ้านี้ในระดับประเทศดังปรากฏในพระธรรมเทศนาว่า

ในพุทธรัตตะมีคุณอนันต์ เวลาเจ็บก็ไม่อาดูรเดือดร้อนไปตามกาย เวลาจะตายก็นั่งยิ้มสบายอกสบายใจ เห็นแล้วว่าละจากกายนี้ มันจะไปอยู่โน้น เห็นที่อยู่ มีความปรารถนา นี้คุณของพุทธรัตตะ พรณนาไม่ไหว นี้เรียกว่าคุณพระพุทธรูป คือธรรมกาย¹⁸⁰

ในเรื่องอุทิศส่วนบุญท่านกล่าวไว้ว่า

ถ้าว่ามีธรรมกาย ง่ายเต็มที่ ทำบุญเท่าไรได้หมด เพราะเหตุว่า ธรรมกายนำไปบอกว่าให้อนุโมทนา ก็ได้สำเร็จสมความปรารถนา แม้จะไปตกนรก ธรรมกายนำส่วนกุศลที่ญาติอุทิศส่งไปให้ไปถึงนรก ก็ได้รับส่วนกุศลสมมาดปรารถนา พ้นจากนรกทีเดียว¹⁸¹

สำหรับการพนันต่างๆ ปรากฏในพระธรรมเทศนาอีกบทว่า

มนุษย์ที่จะพ้นจากภัยอันตรายด้วยพุทธานุภาพ ด้วย
 ธรรมานุภาพ ด้วยสังฆานุภาพ มนุษย์ถ้ายังอยู่ในพุทธานุภาพ
 ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพแล้ว สิ่งหนึ่งสิ่งใดจะมากำทำให้เป็น
 อันตรายนั้นไม่ได้¹⁸²

ในระดับประเทศพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวว่

พระพุทธเจ้าท่านก็คอยดู สอดญาณส่องญาณคอยดู ได้
 รับความสุขแค่ไหน ได้รับความทุกข์แค่ไหน ท่านก็ช่วยเหลือ
 เพื่อแผ่คอยแก้ไข บำบัดความทุกข์ บำรุงความสุขให้ยิ่งๆ ขึ้นไป
 นี่ก็เพราะอาศัยพระพุทธเจ้าอยู่ลับๆ เรานับได้ ในประเทศไทย
 พระพุทธเจ้ามีจริงๆ ในที่ลับๆ¹⁸³

ทางคัมภีร์อักษรธรรมก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การปฏิบัติสมาธิ
 ภาวนาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าและหมั่นระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าตลอด
 เวลา พระพุทธเจ้าจะทำให้ผู้ปฏิบัติอยู่ในข่ายญาณของพระองค์ซึ่งประทับอยู่
 ในเมืองนิพพาน ผู้ปฏิบัตินั้นจะพ้นจากการตกนรก นอกจากนี้ผู้ปฏิบัติยังจะ
 ได้รับอานิสงส์ในภพชาติต่อไป โดยจะได้เกิดในฐานะสูงหรือเกิดเป็นเทวดา
 พระอินทร์ หรือชาวสวรรค์ชั้นพรหม ในทางตรงข้ามหากไม่ได้อยู่ในข่ายพระ
 ญาณของพระพุทธเจ้า บุคคลผู้นั้นก็ต้องติดอยู่ในวัฏฏะต่อไป เนื้อหาที่กล่าว
 ไว้นี้ได้จากข้อความในคัมภีร์พระญาณกสิณว่า

พระพุทธเจ้าก็ให้ญาณส่องลงมาแต่निพพาน...ครั้นได้เข้า
ในขัณฑ์ญาณพระพุทธเจ้าแล้วไปได้ไปตกนรกแล ครั้นหลับตาอยู่
 ยังเห็นมิตตาอยู่นั้น[ป]ันจากนรกแล ครั้นเกิดมายุ่อมกุศลอัน
 ตนได้สร้างมาต่างๆ จึงจักมาเป็นท้าวพระยาและเทพดาอินทรา
 พรหม ครั้นไปได้เข้าขัณฑ์ญาณพระเทือนั้น หลับตาเล็งเห็นมิต
ตานั้นยังจักเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในนรกบ่สูญเสียเลย¹⁸⁴

ข้อความเพิ่มเติมในคัมภีร์พระญาณกลินเล่เดียวกัน

พระพุทธเจ้าอยู่ในนิพพานส่องแจ้งผลญาณลงมาแต่
 นิพพาน บุคคลผู้ใดแลได้รักษาศีลให้เป็นดังผู้ขายหญิงอันมีรูป
 อันทมนั้นแล ให้ได้รำพึงถึงเมื่อจักตายนั้นว่า มีแต่พระพุทธเจ้า
 แลมาเป็นที่พึ่งแก่กูนี้เป็นอันมั่นคงเที่ยงแท้จริงแล เมื่ออน
 นั้นเมื่ออย่างเมื่อเหียวไปมาให้ระนึกถึงคุณพระพุทธเจ้าตั้งอัน
 พระพุทธเจ้าก็จักแผ่ญาณลงมาแต่นิพพาน โปรดเอาบุคคลผู้อัน
 รำพึงถึงคุณพระพุทธเจ้าทุกยามนั้นชะแล¹⁸⁵

ในวิชชาธรรมกายการปฏิบัติสมาธิภาวนาจนได้ธรรมกายคือการได้
 พบพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์ปฏิบัติอักษรธรรมการปฏิบัติสมาธิภาวนาจนได้แสง
 สว่างคือการได้ถึงดวงแก้วหรือเมืองแก้วนิพพานแล้วจึงได้พบพระพุทธเจ้า แต่
 ทั้งสองฝ่ายระบุเหมือนกันว่าผลจากการได้พบพระพุทธเจ้านั้นคือการพ้นจาก
 นรก รวมถึงการหลุดจากวิภวภูตจากการเกิดการตาย และเมื่อปฏิบัติ
 และระลึกถึงพระพุทธเจ้าก็จะได้รับการคุ้มครองจากพระองค์

นิมิตความสว่าง

การปฏิบัติสมาธิภาวนาที่ประสบความสำเร็จอาจรับรู้ได้ด้วยแสงสว่างภายใน ทางคัมภีร์อักษรธรรมผลการปฏิบัติในชั้นโลกุตระหรือชั้นปรมัตถ์จะปรากฏความสว่างขนาดต่างๆ กัน กล่าวคือความสว่างขนาดหึ่งห้อยเป็นชั้น โสตาบัน ความสว่างขนาดดวงดาวจะเป็นชั้นสกทาคามี ความสว่างขนาดดวงจันทร์เป็นชั้นอนาคามี และความสว่างขนาดดวงอาทิตย์จะเป็นชั้นอรหัตต์ จะขอยกตัวอย่างข้อความที่ชัดเจนจากคัมภีร์พุทธนรกนังดังนี้

ไฟกองหนึ่งเท่าหึ่งห้อยเมื่อจกตายให้รีบถือเอาได้ ครั้นว่าถือเอาแล้วไปได้ไปตกนรกแล แม่นว่ากระทำบาปเท่าใดๆ ก็ไปได้ไปตกนรกเลย อันนี้ชื่อว่าโสตาบันจกเวียนไปมาในชั้นฟ้าแลชั้นอินทร์ได้เจ็ดชาติ จึงจกได้ถึงนิรพานแล กองหนึ่งแลเห็นเท่าดาวรุ่งในฟ้า ไฟกองหนึ่งประเสริฐตักนัก เมื่อตนจกตายให้รีบถือเอาไว้ เอาไว้ให้ได้ไปเกิดเป็นพรหม แล้วจึงลงมาเกิดเป็นอินทร์ยังสามชาติจึงจกได้ถึงนิรพาน อันนี้ชื่อว่าสกทาคาแล เพราะว่าได้ไฟส่องในอารมณฺ์นั้นแล ไฟกองหนึ่งแลเห็นเท่าพระจันทร์เมื่อวันเพ็ญ ไฟกองหนึ่งยังตัวนั้นได้เห็นถึงชั้นพรหมและชั้นดินแลรุ่งเรืองโชติการงาม เมื่อจกตายให้รีบถือเอาให้ได้ก็ค่อยเรื่องขึ้นไปสู่นิรพาน อันนี้ชื่อว่าอนาคาแล... ไฟกองหนึ่งแลเห็นดังพระอาทิตย์รุ่งเรืองงามยิ่งกว่าไฟทั้งหลาย ครั้นเมื่อตนเราจกตายให้ถือเอาได้ ได้ถึงพระนิรพานเทียวพลันนักแล¹⁸⁶

ในส่วนของวิชาธรรมกายนั้นแม้ว่าจะได้ระบุอย่างชัดเจนว่าผลการปฏิบัติจะได้ธรรมกายขนาดหน้าตักต่างๆ ซึ่งจะกว้างใหญ่ขึ้นเมื่อได้ผลในระดับสูงขึ้น แต่กระนั้นพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีก็ได้กล่าวขยายความไว้ว่าผู้ที่ได้ธรรมกายจะได้ธรรมปรากฏอยู่ประจำตัว และธรรมนี้เองจะสว่างไสวเหมือนดวงอาทิตย์ ธรรมมีหลายดวงมีความสว่างแตกต่างกันสว่างมากบ้างน้อยบ้าง

เรื่องนี้พระองค์ทรงรับสั่งในเรื่องธรรมว่า ทิฐฐมมสุข วิหาริ ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันทันตาเห็น ธรรมที่บังเกิดปรากฏอยู่กับตัวนะ พวกเรามีธรรมกายมีธรรมปรากฏแก่ตัวเสมอ พวกไม่มีธรรมกายนานๆ จะปรากฏธรรมสักครั้งหนึ่ง ธรรมที่ปรากฏขึ้นนะประจำตัวเชียวนะ ติดอยู่กับใจของบุคคลนั้น สว่างไสว ถ้าปฏิบัติดีๆ เหมือนดวงอาทิตย์ในกลางวันเชียวนะ แจ่มจ้าอยู่เสมอ แต่ว่าใจนั้นต้องจรดอยู่กับธรรม ถ้าว่าใจไม่จรดอยู่กับธรรมหรือธรรมไม่ติดอยู่กับใจละก็ ความสว่างนั้นก็หายไปเสีย เหมือนอย่างตามประทีปในเวลากลางวัน ประทีปอย่างย่อมๆ ความสว่างก็น้อย ประทีปนั้นขยายออกไป ความสว่างก็ขยายออกไป อย่างนั้นแหละฉันใด ธรรมก็มีหลายดวง สว่างต่างกัน อย่างนั้นเหมือนกัน¹⁸⁷

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนทสโร) มิได้กำหนดชัดเจนถึงขนาดความสว่างตามลำดับความสำเร็จอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อักษรธรรม แต่ผู้ที่มีธรรมปรากฏขึ้นประจำตัวหรือผู้ที่ได้ธรรมกายทั้งหลาย ย่อมหมายถึง

กลุ่มผู้บรรลุโลกุตตรธรรมขั้นใดขั้นหนึ่ง อันได้แก่ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ จึงอาจอนุมานได้ว่า “ธรรมที่มีหลายดวง” ที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีก่่าวไว้นั้น คือลำดับขั้นต่างๆ ของโลกุตตรธรรมนั่นเอง ดังนั้นในกรณีความสว่างขนาดต่างๆ ในวิชชาธรรมกาย จึงมีเนื้อหาไปในทิศทางเดียวกับคัมภีร์อักษรธรรมกลุ่มนี้

ทั้งวิชชาธรรมกายและคัมภีร์อักษรธรรมที่ศึกษาอยู่นี้ ต่างบรรยายถึงผลสำเร็จจากการปฏิบัติสมาธิภาวนาว่ามีนิมิตเป็นความสว่างเหมือนกัน ซึ่งขนาดของความสว่างขึ้นอยู่กับระดับของธรรมะที่สำเร็จในบุคคลนั้นๆ สิ่งนี้เป็นความสอดคล้องกันประการหนึ่งในหลายๆ ประการของทั้งสองฝ่าย

พระอภิธรรมเป็นพระปิฎกสูงสุด

พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเรียกพระอภิธรรมปิฎกในพระธรรมเทศนาของท่านว่า “พระปรมัตถ์ปิฎก” และกล่าวเทียบกับพระปิฎกอื่นอีกสองปิฎกไว้ว่า “คัมภีร์พระวินัยปิฎก คัมภีร์สูตรตันตปิฎก คัมภีร์ปรมัตถปิฎก ในปิฎกทั้ง 3 ปรมัตถปิฎกเป็นคัมภีร์สูง เป็นประธานหมดของพระวินัยพระสูตร”¹⁸⁸

คัมภีร์อักษรธรรมที่ศึกษาเรียกพระอภิธรรมปิฎกว่าพระปรมัตถธรรม ในบางครั้ง ตัวอย่างเช่น “พระธรรมอัสสวาทพระสูตรตันตตะแปดคัมภีร์ ปัสสวาทพระวินัยห้าคัมภีร์ นิสสวาทพระอภิธรรมพระปรมัตถธรรมเจ็ดคัมภีร์ เข้ากับกันเป็นยี่สิบ”¹⁸⁹ พระอภิธรรมถูกกำหนดให้มีลมประจำอยู่ด้วย คือลมนิสสวาท ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำนโรธเพื่อเข้าสู่โลกุตตรธรรม ดังข้อความในคัมภีร์พุทธนรกันว่

นิสสวาทให้เป็นนิโรธก็รู้จักตัวพระธรรม อภิธรรมเจต
พระธรรมเจตคัมภีร์นี้ เอาเป็นขอกะดาน¹⁹⁰ ไชประคุนิรพาน
เถิด ตามพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสังฆเจ้า ทั้งหลายได้เข้าสู่
นิรพาน ก็เที่ยวร้อมถือเอาพระอภิธรรมเจตคัมภีร์นี้¹⁹¹

การถือพระอภิธรรมปิฎกอยู่เหนือกว่าพระปิฎกอื่นในลักษณะที่ยกมา
ข้างต้น อาจเป็นลักษณะเดียวกับการถือพระอภิธรรมปิฎกเป็นใหญ่ในพุทธ
ศาสนาดั้งเดิมหลายนิกาย เช่นนิกายसरस्वतीवादเป็นต้น ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น
นิกายดังกล่าวอาจจะเป็นนิกายที่เน้นการปฏิบัติเป็นอย่างยิ่งก็ได้

มุมมองของทาง “ปฏิบัติ”

ทั้งวิชาธรรมกายและคัมภีร์ปฏิบัติอักษรธรรมต่างแสดงตนว่า คำสอน
ต่างๆ ที่อธิบายไว้หรือบันทึกไว้ล้วนเป็นคำสอนจากมุมมองของทางปฏิบัติ¹⁹²
หรือมุมมองของทางวิปัสสนา ซึ่งโดยนัยแล้วกำลังบอกถึงความเป็นไปได้ ที่
เนื้อหาหรือความหมายของศัพท์ต่างๆ อาจอธิบายแตกต่างกันไปจากมุมมองอื่นๆ
โดยอาจหมายถึงมุมมองทางฝ่ายปริยัติ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี
(สด จนทสโร) มักจะอ้างอิงเนื้อหาทางปริยัติไว้ในท่อนต้นพระธรรมเทศนาของ
ท่าน จากนั้นจึงเทศน์ด้วยเนื้อหาทางปฏิบัติ ท่านจะมีประโยคเริ่มต้นแจ้งให้ผู้รับ
ฟังทราบไว้เสมอ ดังตัวอย่างพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับขันธ 5 ที่แสดงไว้เมื่อ
วันที่ 29 ธันวาคม 2496 ว่า “ที่แสดงแล้วนั้นเป็นปริยัติ ถ้าปฏิบัติต้องเห็นเห็น
ขันธทั้ง 5 นั้น”¹⁹³ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งซึ่งมักจะพบบ่อยๆ “...ที่แสดงมาแล้ว
นี้เป็นทางปริยัติถ้าจะแสดงโดยปฏิบัติให้แน่ชัดลงไปแล้วละก็...”¹⁹⁴ นอกจาก
นั้นท่านได้กล่าวแนะนำอีกว่าผู้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติ อาจนำเอา

ผลการปฏิบัติไป “ปรับ” เข้ากับ “หลัก” ของคำสอนทางปริยัติได้ ซึ่งจะช่วยให้ได้ความเข้าใจที่ดี มุมมองทางปฏิบัติที่แตกต่างจากทางปริยัติอาจศึกษาได้จากข้อความที่คัดจากพระธรรมเทศนาหลายวาระต่อไปนี้

พระรัตนตรัยเป็นแก้วจริงๆ หรือเปรียบด้วยแก้ว ถ้าเป็นทางปริยัติเข้าใจตามอักขระแล้วเป็นอันเปรียบด้วยแก้ว ถ้าเป็นทางปฏิบัติเข้าใจตามปฏิบัติแล้วเป็นแก้วจริงๆ ซึ่งนับว่าประเสริฐเลิศกว่าสัพพัญญูณภิกษุและอภิกษุณภิกษุซึ่งมีในไตรภพลบรัตนะในไตรภพทั้งหมดสิ้น¹⁹⁵

พระธรรมเทศนาอีกวาระหนึ่งเกี่ยวกับ “ธรรมบริสุทธิ์” มีว่า

อนันน์เมื่อบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ ไม่มีร่องรอยแล้ว นี้เรียกว่าธรรมโดยทางปริยัติยังไม่ใช่ทางปฏิบัติ ถ้ากลั้นเข้ามาถึงเจตนา เจตนาภิสุทธิ บังคับกายบริสุทธิ์ บังคับวาจาบริสุทธิ์ บังคับใจบริสุทธิ์ นั่นก็เป็นทางปริยัติอยู่เลยยังไม่ใช่ทางปฏิบัติ เข้าถึงทางปฏิบัติเข้าถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ สำเร็จมาจากบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ สำเร็จมาจากบริสุทธิ์เจตนา เป็นดวงใสเท่าฟองไข่แดงของไก่ใสเป็นกระจกส่องเงาหน้า เท่าฟองไข่แดงของไก่ นี่ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์¹⁹⁶

ตัวอย่างข้อความที่กล่าวถึงการปรับ “หลัก” กับปริยัติ

เข้าถึงโสดา โสดาละเอียด สกทาคา สกทาคาละเอียด
อนาคา อนาคาละเอียด อรหัต อรหัตละเอียด เป็นลำดับไป ไม่

เคลื่อนไหว ไม่เคลื่อนไหวหลัก เอาหลักมาปรับดูเถอะ ปริยัติเอามา
ปรับดูเถอะ¹⁹⁷

ส่วนทางคัมภีร์อักษรธรรมกล่าวว่า คำสอนต่างๆ ของตนมีลักษณะการอธิบายแบบ “ว่ามาในทางวิปัสสนา” และเสริมว่าทางคันถธุระแม้จะรู้การเทศนา แต่เมื่อไม่รู้จักกระทำให้ได้จตุรยัสสัจก็จะ “นำเอาตัวไปตกนรก” อีกทั้งให้ความสำคัญของคำสอนทางปฏิบัติว่า แม้จะเอาเงินทองทรัพย์สินมหาศาลมาตอบแทนเป็นค่า “บอกหนทางมรรคสี่ผลสี่” ก็ไม่เป็นสิ่งที่พึงกระทำได้ ดังข้อความจากคัมภีร์พระญาณกสิณที่คัดไว้ด้านล่างนี้

เมื่อจักคีนเข้ามาสู่วัดก็ให้รำพึง พระวินัยเจ้าพาข้าเข้ามา
ในวัด ครั้นบ่ออกคีนมาก็จักตายเน่ากองอยู่ชะแล เป็นดังซากผี
ตายนั่นแล ครั้นว่ามารอดในวัดแล้ว ให้กุมเอาพระอธิธรรมแล้ว
สอนความตายอยู่ในตัวใจๆ เป็นดังซากผีนั่นแล มันบ่ได้หายใจ
ออกมดั่งว่ามาในผละสีนั้นแล ว่ามาในทางวิปัสสนา¹⁹⁸

อีกข้อความจากคัมภีร์เดียวกัน

อานนทถามพระพุทธเจ้าว่าเมื่อหลับตาเล็งเห็นภาวนา
ต่างๆ บาปกรรมอันเกิดได้ตานั้นหายเสี่ยงอันชะฤก เหตุตานั้น
ใช้ให้ไปกระทำปานาติปาต พระพุทธเจ้าแกจึงกล่าวว่า อันจัก
ถือทางวิปัสสนานั้นบ่มี เหตุว่าเขาบ่ได้รู้จักในเบญจขันธ์ทั้งห้า
ภาวนา จักได้พาเอาตัวไปตกนรกทั้งเสี่ยงชะแล เขาฝ่ายถือทาง
คคณาร¹⁹⁹ นั้นเล่า รู้จักเทศนาพ้อย²⁰⁰ ได้ทุกนิยายแล แต่ได้จตุ
รยัสสัจนั้นพร่องก็กระทำพร่องก็บ่กระทำได้แล ...จึงจักได้ชื่อ

ว่าเทศนาเอาธรรมขายกิน เหตุนั้นจึงจักได้เทศนานำเอาตัวไป
 ตกนรกเสียจริง²⁰¹

ข้อความว่าด้วยมูลค่าของมรรคสี่ผลสี่คัตจากคัมภีร์พระญาณกลินเช่น
 เดียวกัน

ครั้นผู้ใดว่ามี ยศ สมบัติ แก้ว แหวน เงิน คำ เอาไปกองไว้
 ในแผ่นดินเต็มทั่วไปทั้งสี่ทิศและสูงขึ้นไปถึงภควพรหมอนิภูฏา
 แล้ว ว่าจักเอามายูชาทานผู้รู้จักหนทางมรรคสี่ผลสี่ นั้นดังอัน
 ทานผู้นั้นจักบอกหนทาง มรรคสี่ผลสี่ บัสมบ่ควร²⁰²

การอธิบายด้วยมุมมองของการปฏิบัติอันอาจแตกต่างไปจากปรีชา
 ดังกล่าวมานี้ เมื่อประกอบเข้ากับการอธิบายประสบการณ์ภายในด้วยการ
 บรรยายเป็นข้อความให้เกิดความเข้าใจนั้น เป็นความลำบากอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ
 ปรากฏการณ์ภายในที่ผิดจากปรากฏการณ์ภายนอก เช่นสิ่งของขนาด
 ใหญ่บรรจุอยู่ในสิ่งของขนาดเล็ก และหากเขียนด้วยภาษาบาลีก็จะยิ่งสร้าง
 ความลำบากต่อความเข้าใจเป็นทวีคูณ ดังนั้นการใช้ภาษาท้องถิ่นร่วมกับการ
 อุปมาด้วยสิ่งของที่คุ้นเคยรอบตัวจะเป็นวิธีสื่อสารแก่ผู้อ่านที่ดีกว่า คัมภีร์สาย
 ปฏิบัติในเอเชียอาคเนย์จึงเขียนขึ้นด้วยภาษาท้องถิ่นประกอบกับอุปมาแต่ก็
 อ้างอิงศัพท์บาลีด้วยลักษณะเฉพาะตัวเสมอ

บริกรรมภาวนา

ในการปฏิบัติสมาธิภาวนาเพื่อให้จิตนิ่งไม่สั่นส่าย อาจใช้บริกรรมภาวนา
 ช่วยในการทำให้จิตไม่ว่างไปคิดฟุ้งซ่านถึงเรื่องอื่นๆ ในวิชชาธรรมกายพระเดช

พระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) กำหนดให้ใช้คำบาลีสำหรับบริกรรมภาวนาว่า “สมา อรห” ตามที่ปรากฏในพระธรรมเทศนาของท่านว่า “...แล้วให้บริกรรมภาวนาประกอบบริกรรมนิมิตนั้นไว้ว่า *สมาอะระหัง*”²⁰³ และปรากฏในอีกพระธรรมเทศนาหนึ่งว่า “*อรห*” เป็นคำพวกเรานักปฏิบัติธรรมเจ็ดชูกันหนักหนา ถึงแก่ได้นำมาใช้เป็นบทบริกรรมภาวนาในเมื่อนั่งสมาธิ”

ส่วนในคัมภีร์อักษรธรรมกำหนดให้ใช้คำบาลีว่า “*อรห*” ซึ่งไม่ได้ต่างกันในความหมาย ดังข้อความในคัมภีร์พระญาณกสิณว่า “...ใจนี้อยู่ระนี้กว่า *อรห อรห อรห* ให้เป็นดังแสงดาวได้สี่เทือคือผละทั้งสี่แล”²⁰⁵

คำว่า *อรห* โดยศัพท์แล้วย่อมหมายถึงผู้ที่เจริญแล้วด้วยกาย ศีล จิต และปัญญา²⁰⁶ ซึ่งเป็นที่เข้าใจของผู้ปฏิบัติ จึงเป็นปกติที่ทั้งสองฝ่ายจะเลือกบริกรรมภาวนานี้ร่วมกัน

บริกรรมนิมิต

ผู้ปฏิบัติอาจใช้บริกรรมนิมิตประกอบกับบริกรรมภาวนาในการช่วยให้จิตนิ่งไม่สั่นส่าย วิชชาธรรมกายกำหนดให้ใช้บริกรรมนิมิตเป็นดวงแก้วหรือดวงเพชรใส มีลักษณะเป็นทรงกลมไม่มีมลทิน สำหรับชั้นโลกียธรรมนั้น พบว่าในกลุ่มคัมภีร์อักษรธรรมได้บรรยายถึงกรรมฐานต่างๆ ซึ่งรวมถึงอาโลกกสิณหรือกสิณความสว่าง ไว้ในคัมภีร์บวระพันระผูกที่สองและผูกที่สามและในคัมภีร์มูลกัมมัญฐาน (ฉบับล้านนา) โดยไม่ได้เจาะจงให้ใช้กรรมฐานใดกรรมฐานหนึ่งเป็นการเฉพาะ ซึ่งในขั้นนี้การบริกรรมนิมิตทั้งดวงแก้วใสหรือเพชรลูกและความสว่างของดวงอาทิตย์หรือดวงดาว ต่างก็สามารถจัดเข้าในกสิณกลุ่มอาโลกกสิณหรือกสิณความสว่างตามที่แจกแจงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค²⁰⁷

ในวิชาธรรมกายบริการนิมิตชั้นโลกุตระธรรมคือธรรมกายที่ใสและสว่าง โดยใช้กลางลำตัวธรรมกายเป็นที่ตั้งของจิต ส่วนคัมภีร์อักษรธรรมเมื่อปฏิบัติถึงชั้นโลกุตระธรรมนั้น ได้กำหนดให้ใช้ความสว่างของดวงอาทิตย์ดวงดาว ฯลฯ เป็นบริการนิมิต ดังข้อความในคัมภีร์พุทธนรกนว่า “ให้รำพึงเห็นในมโนทวาร ให้สว่างแจ้งทั้งสี่ประตุนิรพานอยู่ในนาภีดังพระอาทิตย์นั้นเกิด”²⁰⁸ และข้อความในคัมภีร์พระญาณกสิณว่า “ให้ค่อยระนึกสัญญาลงถึงสะดือ ว่า นโม ตสส แถมทีนิกชื่อว่าในหัวใจดังแสงดาวนั้น”²⁰⁹ จึงสรุปได้ว่าในส่วนชั้นโลกุตระธรรมนั้น ทั้งสองฝ่ายบรรยายถึงความสว่างเช่นเดียวกัน

นิโรธสมาบัติ

การละกิเลสกับการหยุดของกระแสลมหายใจ

เมื่อปฏิบัติสมาธิภาวนาแล้วผลจากการปฏิบัติได้แก่ รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 และสัญญาเวทิตินิโรธหรือนิโรธสมาบัติ²¹⁰ ที่เรียกว่านิโรธสมาบัตินั้นคือเป็นสมาบัติที่ดับสัญญาและเวทนา ผู้เข้านิโรธสมาบัตินี้ วิจสังขาร ภายสังขาร และจิตตสังขาร ดับไปตามลำดับ คัมภีร์อักษรธรรมนั้นกล่าวถึงการเข้านิโรธสมาบัติไว้ชัดเจนตามขั้นตอนของอริยบุคคลระดับต่างๆ ได้แก่ โสตาปัตติผล สกาทาคามีผล อนาคามีผล และ อรหัตตผล ดังข้อความตัวอย่างด้านล่าง

ให้ค่อยอนุโลมปฏิโลมด้วยญาณสมาธิแต่นาภีลงถึงนาภีให้มัน ชื่อว่า โสตาผล เข้านิโรธหับประตุนรกในตา ได้ฆ่าบาปกรรมตายสองตัวเสียแล ชื่อว่า วิจิกจฉา จิตตูปปาท ... ให้ค่อยอนุโลมปฏิโลมด้วยปรยา²¹¹ ญาณสมาธิแต่นาภีลงมาถึงหัวใจก็ดีไว้ให้มันได้ชื่อว่า สกาทาคามี เข้านิโรธได้หับประตูลัทธิวิจจฉานในหูแล้ว

ได้ฆ่าปาปกรรมตายสาม²¹²ตัวคือ ทิฏฐิ มาโน โลโภ โทโส ... ให้
 ค่อยอนุโลมปฏิโลมด้วยญาณสมาธิถึงอกกุมไวกัณฐ์นั้น ชื่อ อนาคา
มิผลแล เข้านิโรธได้หับประตูเมืองมนุษย์เสียในรูปร่างแล้ว ฆ่าปาป
 กรรมตายสี่ตัวคือว่า เมถุนธรรม มัจฉริยะ กุกกุจะ ถีนะ ... ให้
 ค่อยอนุโลมปฏิโลมด้วยญาณสมาธิแต่นาสิกอิม²¹³ลงไปถึงคอกุม
 ไวกัณฐ์นั้น ชื่อว่า พระอรหันตผล เข้านิโรธได้หับประตูสวรรค์ในปาก
 ได้ไขประตูนิพพานอยู่ตรงกระหม่อม ... ชื่อ พระอรหันตผล เข้า
นิโรธสัมมาปฏิ²¹⁴ได้ฆ่าปาปกรรมตายสี่ตัว มิทระ อุทัจจะ
 อหิริกะ อโนตตปปะ อิสสา ได้ชื่อว่า อรหันต์²¹⁵

สภาวะเข้านิโรธของคัมภีร์สายปฏิบัติอักษรธรรมมีลักษณะเด่นชัดใน
 ส่วนของการหยุดหรือไม่มีกระแสลมหายใจ ประเพณีการอธิบายของคัมภีร์จะ
 แบ่งลมหายใจออกเป็น 3 ประเภท โดยใช้ศัพท์ที่บัญญัติจากคำบาลีว่า วาต ซึ่ง
 แปลว่าลม ได้แก่ “ปัสสาสวาต” คือลมหายใจภายนอก “อัสสาสวาต” คือลม
 หายใจที่แล่นอยู่ภายใน และ “นิสสาสวาต” คือลมหายใจที่อยู่นิ่งไม่มีกระแส
 คัมภีร์พระญาณกสิณเรียกลมหายใจนี้ด้วยชื่อ “นิสสาต” และกล่าวถึงการ
 หยุดนิ่งไม่มีกระแสลมหายใจกับนิโรธว่า

เมื่อจักเอาผ้าสังฆาฏิเข้ามาพาดตัวนั้นก็ให้ระนึก นิสสาต
 คือลมห่อไฟไว้ให้ระนึกอยู่ในอิทธิธรรมบ่ปลิ้นแปร ตั้งอยู่เป็นดังผ้า
 สังฆาฏิพับไว้หนึ่งอยู่บ่ให้หายใจออก ได้ชื่อว่าพระอิทธิธรรมนิสสาต
 เข้าทางนิโรธสญาณสุขุมล บิให้ได้หายใจออก²¹⁶

ส่วนคัมภีร์พุทธนรกันให้ความสัมพันธ์ระหว่างนิสสาสวาทกับนิโรธไว้ว่า “ครั้นว่าผู้ใดรู้จัก นิสสาสวาทให้เป็นนิโรธ ก็รู้จักตัวพระธรรม”²¹⁷ ซึ่งหมายถึงการทำนิโรธด้วยการถือลมหายใจที่ไม่มีกระแสนั่นเอง

ส่วนในวิชชาธรรมกายนั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวถึงการดับกิเลสหรือละกิเลสของอริยบุคคลเป็นลำดับดังนี้

การละกิเลสของพระองค์หลุดไปเป็นขั้นๆ ตั้งแต่กิเลสในกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหมเป็นลำดับไป กิเลสในกายมนุษย์ คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ กิเลสในกายทิพย์ คือ โลภะ โทสะ โมหะ กิเลสในกายรูปพรหม คือ ราคะ โทสะ โมหะ กิเลสในกายอรูปพรหม คือ กามราคะนิวสัย ปฏิฆานุสัย อวิชชานุสัย

ต่อแต่นี้ไปจึงชักเข้าถึงกายหนึ่งคือกายธรรมหรือเรียกว่าธรรมกาย เข้าชั้น โคตรภูจิต เรียกว่า โคตรภูบุคคล โคตรภูบุคคลนี้เดินสมาบัติเพ่งอริยสัจ 4 เป็นอนุโลมปฏิโลม จนหลุดพ้นจากกิเลสพวกสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพทปราคแล้วตกศูนย์วับกลับเป็นพระโสดาบันเป็นอันว่าพระโสดาบันละกิเลสได้ 3 คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพทปราค

แล้วกายโสดาบันนี้เดินสมาบัติเพ่งอริยสัจ 4 เป็นอนุโลมปฏิโลมต่อไปถึงขีดสุดละกิเลสได้อีก 2 คือ กามราคะ พยาบาท ขันหยาบ จึงเลื่อนขั้นขึ้นเป็นสกทาคามี

กายพระสกทาคามีเดินสมาบัติเพ่งอริยสังข์ 4 ทำนองเดียวกันนั้นต่อไปถึงขีดสุดละกิเลสได้อีก 2 คือ กามราคะ พยาบาทขั้นละเอียดจึงเลื่อนขึ้นเป็นพระอนาคามี

แล้วกายพระอนาคามีเดินสมาบัติเพ่งอริยสังข์ 4 ทำนองเดียวกันนั้นต่อไปถึงขีดสุดละกิเลสได้อีก 5 คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา จึงเลื่อนขึ้นจากพระอนาคามีเป็นพระอรหันต์ จิตของพระองค์บริสุทธิ์ผุดผ่องปราศจากกิเลสทั้งมวล จึงได้พระเนมิตกนามว่า อรห²¹⁸

ที่ว่าเดินสมาบัตินั้นหมายถึงสมาบัติ 8 ดังพระธรรมเทศนาว่า

ธรรมกายนั้นแหละ ชื่อว่า โคตรภูบุคคล ถ้าจะให้เป็นอริยบุคคลต่อไป ธรรมกายต้องเข้าสมาบัติ 8 ในระหว่างเข้าสมาบัตินั้นตาธรรมกายต้องดูตาย, ดูเจ็บ, ดูแก่, ดูเกิด, ของมนุษย์ให้เห็นตามความเป็นจริงของทุกข์ สมุทัย, นิโรธ, มรรค, ถ้ายังไม่เห็นตามความเป็นจริงต้องดูไปอีก แต่พอเห็นถูกส่วนเข้าเท่านั้น ธรรมกายตกศูนย์วัดเส้นผ่าศูนย์กลางของศูนย์นั้น 5 วา แล้วศูนย์นั้นกลับเป็นธรรมกายหน้าตัก 5 วา เป็นพระโสดา ทำต่อไป ธรรมกายของพระโสดานั้นเข้าสมาบัติ 8 ในระหว่างเข้าสมาบัตินั้นต้องเอาตาธรรมกายของพระโสดาดูตาย, ดูเจ็บ, ดูแก่, ดูเกิด, ของเทวกาย เหตุให้เกิดและความดับ เหตุให้ดับ ให้เห็นตามความเป็นจริง ของทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค, ... แล้วศูนย์นั้นกลับเป็นธรรมกายหน้าตัก 10 วา เป็นพระสกทาคา ทำต่อไป ธรรมกายของพระสกทาคานั้น เข้าสมาบัติ 8 ในระหว่างเข้าสมาบัตินั้น ต้องเอาตาธรรมกายของ

พระสกทาคาตุตาย, ดูเจ็บ, ดูแก่, ดูเกิด, ของพรหมกาย เหตุให้เกิดและความดับและเหตุให้ดับ ให้เห็นตามความเป็นจริง ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค...แล้วศูนย์นั้นกลับเป็นธรรมกายหน้าตัก 15 วาเป็นพระอนาคาทำต่อไป ธรรมกายของพระอนาคานั้น เข้าสมาบัติ 8 ในระหว่างเข้าสมาบัตินั้น ต้องเอาตาธรรมกายของพระอนาคา ดูตาย, ดูเจ็บ, ดูแก่, ดูเกิด, ของอรุปรหมกาย ทั้งเหตุให้เกิด และความดับทั้งเหตุให้ดับให้เห็นตามความเป็นจริง ของทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค ... แล้วศูนย์นั้นหายวับกลับเป็นธรรมกายหน้าตัก 20 วา เป็นพระอรหันต์ พระอรหันต์นี้แล ถ้าค้นคว้าหาให้เป็นขึ้นได้ด้วยตนเอง ไม่มีผู้ใดแนะนำสั่งสอนอย่างพระสิทธัตถราชกุมารนั้น นั่นเป็นพระพุทเจ้าในศาสนาของท่าน เป็นพระอรหันต์มากน้อยเท่าไรเป็นสาวกทั้งสิ้น²¹⁹

สมาบัติ 8 ที่กล่าวถึงนั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดงพระธรรมเทศนาไว้ว่า

พอแน่นอนในใจ เห็นทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง พอครบสี่เข้าเท่านั้นแหละได้บรรลุพระโสดาบันที่ พอพระโสดาเข้าสมาบัติ นั่งอยู่ในปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสาณัญจายตนฌาน วิญญานัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ทบไปทวนมา ๆ ตาธรรมกายของพระโสดาไปเห็นทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง รู้ด้วยญาณของพระโสดา พอครบรอบ 4 เข้าเท่านั้นได้บรรลุพระสกทาคา หน้าตัก 10 วา สูง 10 วา เกตุดอกบัวตูมใสบริสุทธ์หนักขึ้นไป ธรรมกายพระสกทาคา เข้าปฐมฌาน

หุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสาัญญายตนฌาน วิญญูณัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัณญานาสัณญายตนฌาน ทบไปทวนมาแบบเดียวกัน เห็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายรูปพรหม เห็นชัด พอถูกส่วนเข้าก็ได้บรรลुพระอนาคา พระอนาคาเดินสมาบัติแบบเดียวกัน เห็น ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายอรุปรพรหมเข้าก็ได้บรรลุพระอรหัตที่เดียว หมตกิเลสเป็นสมุทเฉทปหานทีเดียว²²⁰

กล่าวโดยสรุปคือการเดินสมาบัติหรือการเข้าสมาบัติ 8 คือการเข้ารูปฌาน 4 อันได้แก่ ปฐมฌาน หุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และต่อด้วยการเข้าอรุปรฌาน ซึ่งก็คือ อากาสาัญญายตนฌาน วิญญูณัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัณญานาสัณญายตนฌาน พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีไม่ได้กล่าวถึงนิโรธสมาบัติในกระบวนการละกิเลสนี้แต่อย่างไร

สำหรับลักษณะของนิโรธนั้น ปรากฏในพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีว่า

กายมนุษย์ เมื่อปฏิบัติถูกส่วนเข้าแล้วเห็นกายมนุษย์ละเอียด นั้นเป็นนิโรธ เป็นปฏิเวธรู้แจ้งแทงตลอดของกายมนุษย์ เมื่อกายมนุษย์ละเอียดเข้าถึงกายทิพย์ ก็เป็นปฏิเวธของกายมนุษย์ละเอียด

กายทิพย์เมื่อเข้าถึงกายทิพย์ละเอียด ก็เป็นปฏิเวธของกายทิพย์ รู้จักกายทิพย์ละเอียดแล้ว เมื่อกายทิพย์ละเอียดเข้าถึงกายรูปพรหม ก็เป็นปฏิเวธของกายทิพย์ละเอียด...

กายธรรมพระอนาคาเห็นกายธรรมละเอียดของพระอนาคาเอง ก็เป็นปฏิเวธของกายธรรมพระอนาคา กายธรรมของพระอนาคาละเอียดเห็นกายธรรมของพระอรหันต์ ก็เป็นปฏิเวธของกายธรรมพระอนาคาละเอียด

กายธรรมของพระอรหันต์หยาบหรืออรหันต์มรรคเข้าถึงกายธรรมของพระอรหันต์ละเอียดหรือพระอรหันต์ผลก็เป็นปฏิเวธของกายธรรมพระอรหันต์ ...²²¹

การได้ผ่านจากกายหนึ่งไปสู่อีกกายที่ละเอียดกว่าท่านกล่าวว่าเป็นปฏิเวธ ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการทำให้สังขารบริสุทธิ์หรือ สังขารสงบ คือ ลมหายใจหยุด การตรีกตรองหยุด และใจหยุด พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีมีพระธรรมเทศนาในเรื่องนี้โดยย้าถึงสภาวะ “หยุด” กระแสลมหายใจมีว่าไว้ว่า

กายสังขารสงบคือลมหายใจหยุด วจิตสังขารสงบคือความตรีกตรองหยุด จิตสังขารสงบคือใจหยุดอยู่ที่ศูนย์กลางของดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ชื่อว่าสันติ ลมหยุดลงไปในที่เดียวกัน ชื่อว่า อานาปาน ซึ่งแปลว่าลมหยุดนิ่งหรือไม่มี²²²

เป็นที่สังเกตได้ว่ากิเลสที่ละไปตามพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) นั้น จำแนกตามสังโยชน์ 10 หรือธรรมที่มัตสัตัวไว้กับทุกข์ แต่ในคัมภีร์อักษรธรรมจำแนกบาปตามอกุศลเจตสิก 14 ซึ่งเป็นอกุศลธรรมที่เกิดทางใจเท่านั้น แม้ว่าประเภทของกิเลส

หรืออภุศลธรรมจะแตกต่างกัน แต่การละกิเลสไปสู่ความบริสุทธิ์ของจิตนั้น ทั้งวิชาธรรมกายและคัมภีร์อักษรธรรมระบุว่าต้องผ่านหรืออยู่ในภาวะที่กระสละมหายใจหยุดเช่นเดียวกัน

ความแตกต่างในการปฏิบัติ

การเปรียบเทียบการปฏิบัติสมาธิภาวนาจากพระธรรมเทศนาของ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) กับเนื้อหาในคัมภีร์สายปฏิบัติ อักษรธรรมที่ศึกษาอยู่นี้ ทำให้พบความแตกต่างในการปฏิบัติระหว่างกันบางประการ แม้ว่าในหลักการจะมีความเหมือนกันหรือคล้ายกันในหลายกรณี สำหรับการแจกแจงความแตกต่างให้เห็นได้นี้ จำเป็นจะต้องยกข้อความอธิบาย การปฏิบัติที่มีเนื้อหาขัดแย้งมาแสดงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากนั้นจึงจะชี้ให้เห็น จุดสำคัญที่ปรากฏในข้อความนั้นๆ

สมาธิภาวนาในชั้นโลกียฌาน

การปฏิบัติในชั้นโลกียธรรมนี้ไม่มีหัวข้อใดที่สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบกับวิชาธรรมกายได้เลย²²³ เนื่องจากวิชาธรรมกายกำหนดให้ใช้กายต่างๆ เป็นเครื่องมือ (means) ในการปฏิบัติ ตั้งแต่กายมนุษย์ซึ่งมีดวงธรรมที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์หรือศูนย์กลางกายอยู่บริเวณสะดือ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรุปรพรหม และกายอรุปรพรหมละเอียด รวม 8 กาย และให้หยุดใจไว้ที่ศูนย์กลางกาย นิ่งเข้ากลางของกลางต่อเนื่องเข้าไปสู่ลำดับสมาธิที่สูงกว่า ไม่มีส่วนใดเกี่ยวข้องกับนิมิตหรือวัตถุที่กำหนดในกรรมฐานทั้ง 40 ประการ ยกเว้นนิมิต

แสงสว่างหรืออาโลกสถินเท่านั้น ส่วนที่น่าสนใจมากคือธรรมกายที่ระบุไว้ใน คัมภีร์มูลกัมมัญฐานว่าเป็นหนึ่งในพระพุทธรูปและใช้เป็นกรรมฐานในประเภท อนุสติคือพุทธานุสติ ปฏิบัติเพื่อให้ได้ปิติ อุดคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต สมาธิและ ฌาน ซึ่งแตกต่างจากวิชาธรรมกายที่ธรรมกายจะไม่ปรากฏในสมาธิภาวนา ชั้นโลกียธรรมนี้ แต่จะปรากฏในชั้นโลกุตระธรรมเท่านั้น โดยมีธรรมกายโคตรภู คั่นกลาง ปรากฏการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่าโลกียฌานอาจมีกระบวนการปฏิบัติให้เข้า ถึงได้หลายวิธี

ทางเดินของใจและกระบวนการบรรลุวิมรรคอริยผล

เมื่อสำเร็จในชั้นโลกียฌานแล้วการปฏิบัติสมาธิภาวนาในลำดับต่อไป เป็นการเข้าสู่ชั้นโลกุตระธรรม พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้กล่าวถึง ธรรมชั้นนี้ โดยเริ่มทำความเข้าใจกายอรุปพรหมละเอียดซึ่งเป็นกายสูงสุดของ ฝ่ายโลกียธรรมก่อน

กายอรุปพรหมละเอียดผ่น ก็เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่งเรียกว่า กายธรรมองค์หนึ่ง ไม่ใช่คนหรืออก ที่นี้ เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่ง รูป เหมือนพระปฏิมากรเกตุดอกบัวตูม สีเหมือนกับกระจกคันฉ่อง ส่องเงาหน้า นี่แน่ตัวพระพุทธรูป กายอรุปพรหมละเอียดผ่น ก็เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่ง เป็นกายธรรมเรียกว่าพระพุทธรูปที่เดียว กายธรรมผ่นเข้าอีก เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่งเรียกว่ากายธรรมละเอียด หน้าตัก 5 วา สูง 5 วา เกตุดอกบัวตูม กายธรรมละเอียดผ่นเข้า เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่งเท่ากันนั้น เป็นกายธรรมพระโสดา หน้าตัก 5 วา สูง 5 วา เกตุดอกบัวตูม กายธรรมพระโสดาผ่นเข้า เกิด

ขึ้นอีกองค์หนึ่งเรียกว่า กายธรรมพระโสดาละเอียด หน้าตัก 10 วา สูง 10 วา เกตุดอกบัวตูม กายธรรมพระโสดาละเอียดผืนเข้า ก็เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่งเรียกว่า กายธรรมพระสกทาคา หน้าตัก 10 วา สูง 10 วา เกตุดอกบัวตูม กายธรรมพระสกทาคาผืนเข้า ก็เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่งเรียกว่า กายธรรมพระสกทาคาละเอียด หน้าตัก 15 วา สูง 15 วา กายธรรมพระสกทาคาละเอียดผืนเข้า ก็เกิดองค์หนึ่งเรียกว่า กายธรรมพระอนาคา หน้าตัก 15 วา สูง 15 วา เกตุดอกบัวตูม กายธรรมพระอนาคาผืนเข้า ก็เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่งเรียกว่า กายธรรมพระอนาคาละเอียด หน้าตัก 20 วา สูง 20 วา เกตุดอกบัวตูม นี่พระพุทเจ้าทั้งนั้น กายธรรมพระอนาคาละเอียดผืนเข้า ก็เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่งเรียกว่า กายธรรมพระอรหัต หน้าตัก 20 วา สูง 20 วา เกตุดอกบัวตูม กายธรรมพระอรหัตผืนเข้าก็เกิดขึ้นอีกองค์หนึ่งเรียกว่า กายธรรมพระอรหัตละเอียด²²⁴

คำว่าธรรมกายที่กล่าวถึงในช่วงต้นข้อความที่ยกมานั้น หมายถึงโคตรภูบุคคลซึ่งยังมีโอริยบุคคล แต่เป็นช่วงต่อระหว่างปุณฺณและอริยบุคคล พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเทศน์ไว้ว่า

พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายธรรม มีรูปเหมือนพระปฏิมากร เกตุดอกบัวตูม หน้าตักไม่ถึง 5 วา คือหย่อน 5 วา ยังไม่ใช่ธรรมกายขึ้นพระอริยบุคคล เป็นเพียงโคตรภูบุคคล นี่แหละเป็นธรรมกายตัวพระตถาคตละ²²⁵

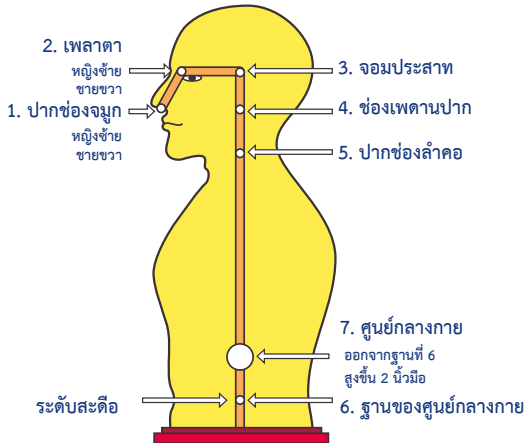
เมื่อได้กายธรรมโคตรภูแล้วผู้ปฏิบัติสามารถเจริญสมาธิภาวนาต่อไปได้อีก ซึ่งจะได้ผลเป็นธรรมกายต่างๆ อีกคือธรรมกายโคตรภูละเอียด ธรรมกายโสตาบัน ธรรมกายโสตาบันละเอียด ธรรมกายสกทาคามี ธรรมกายสกทาคามีละเอียด ธรรมกายอนาคามี ธรรมกายอนาคามีละเอียด ธรรมกายอรหัต และธรรมกายอรหัตละเอียดในที่สุด เป็นที่สังเกตได้ว่าธรรมกายหยาบของพระโสตาบัน เทียบได้กับโสตาปัตติมรรค และธรรมกายละเอียดของพระโสตาบันเทียบกับโสตาปัตติผล ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะเดียวกันในระดับพระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ทั้งนี้แปลความหมายจากพระธรรมเทศนาของ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีว่า

อภฺรฐปุริสปุคฺคลาจัดเป็นปุริสปุคฺคล 8 จัดเป็นบุคฺคล 8 หรือจัดเป็น 4 คู่ คือ พระโสตาปัตติมรรค พระโสตาปัตติผล พระสกทาคามีมรรค พระสกทาคามีผล หยาบนั้นเป็นมรรคส่วนละเอียดนั้นเป็นผล พระอนาคามีมรรค พระอนาคามีผล พระอรหัตตมรรค พระอรหัตตผล รวมเป็นพระอริยบุคฺคล 8 จำพวก หยาบเป็นมรรคละเอียดเป็นผล²²⁶

ข้อความข้างต้นแสดงว่าความสำเร็จขั้นมรรคจะต้องสลับกับขั้นผล กล่าวคือเมื่อสำเร็จจากขั้นโสตาปัตติมรรคแล้วจึงไปสู่โสตาปัตติผล สำเร็จจากสกทาคามีมรรคแล้วจึงไปสู่สกทาคามีผล จากอนาคามีมรรคแล้วจึงไปสู่อนาคามีผล อรหัตตมรรคแล้วจึงไปสู่อรหัตตผลในที่สุด

ส่วนกริยา “ฝัน” ที่กล่าวไว้ในกาเทศน์ของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีนั้น หมายถึงการหยุดใจให้หนึ่งที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่เกิดขึ้น

กายนั้นๆ หรือหยุดใจให้หนึ่งที่ศูนย์กลางกาย ซึ่งจะลึกเข้าไปเป็นลำดับตามความละเอียดของกายต่างๆ ที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์การปฏิบัติของวิชาธรรมกายจะไม่มีการเปลี่ยนที่ตั้งของใจ คือผู้ปฏิบัติต้องหยุดใจโดยมีศูนย์กลางกายเป็นที่ตั้งเท่านั้น

ภาพแสดงศูนย์กลางกาย และฐานที่ตั้งต่างๆ ของใจในวิชาธรรมกาย

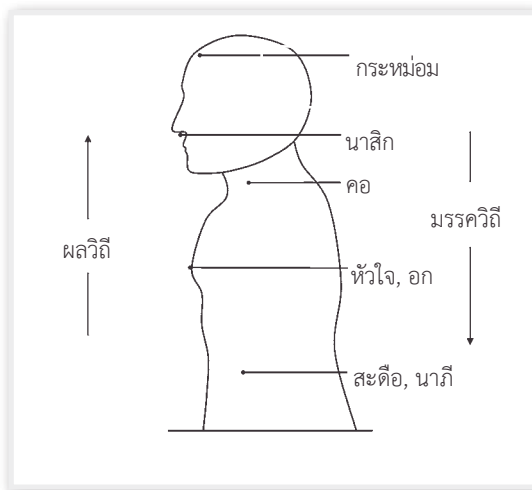
สำหรับโลกุตรธรรมทางคัมภีร์สายปฏิบัติอักษรธรรมเท่าความอ้างอิงชั้นโคตรภูจนกระทั่งถึงนิพพานนั้น ในคัมภีร์บวรพะพันธะได้บรรยายไว้โดยพิสดารแจกแจงชั้นของมรรคและผลไว้ต่างๆ ดังนี้

เมื่อจักเข้าสู่นิพพานนั้น สัญญาณิกแลเห็นตนพรหมเป็นดังแสงดาวนั้น นิกให้สว่างลงถึงสะดือจึงว่า นโม ตสฺส ที่หนึ่งชื่อว่า โสตามรรคแล นิกให้สว่างลงถึงนภี จึงว่า นโม ตสฺส ที่หนึ่งชื่อว่า อนาคาแล แล้วจึงสัญญาให้สว่างแจ้งเห็นเป็นดังแสง

พระอาทิตย์ สว่างแจ้งภายใน สว่างใสในประตูลวาททั้งเก้า เป็น
 ดั่งได้คอมไฟไว้ทั้งเก้าแห่งนั้น จึงยกมือไว้นาฏีจึงว่า นมโ ตสส ที่
 หนึ่งชื่อว่า อรหันตมรรคได้รักษาไว้ยังรูปพระธรรม อันว่ารักษา
 โลกุตระทั้งมรรคสี่ได้พ้นคาบ อาณิสสได้นั่งเมตตาตั้งปรมัตถ์
 เสวยมรรคสี่นั้น ได้ชื่อว่ารักษาแต่ลูกพระธรรมเจ้าไว้ ยังบ่
 มิได้กินรสรธรรมเจ้าก่อนแล ...ให้อนุโลมด้วยสัญญาณสมาธิแต่
กระสีกถึงนาฏีและกุมไว้ให้มัน ชื่อว่าโสตาผละเข้านิโรธ ได้ชื่อว่า
 บาบธรรมตายสองตัว คือ วิจิกจจา จิตตูปาทแล ถ้าสิ้นแล้วก็จัก
 เกิดเป็นเทวดา มนุษย์ยังเจ็ดชาติก็จึงถึงนิพพาน และเสวยธรรม
 เป็นอาหารกานี้แล ให้ค้อยอนุโลมปฏิโลมด้วยญาณสมาธิ คือแต่
นาสิกกลงถึงหัวใจกุมไว้ให้มัน ชื่อว่า สกทาคามิผละเข้าทางนิโรธ ได้
 ฆ่าบาปและเสวยธรรมตายสามตัวคือ ทิฏฐิมโน โลโห โทโส โมโห
 เสีย ยังสามชาติจักถึงนิพพาน และได้เสวยธรรมสี่มรรคธรรมสี่แล
 ให้ค้อยอนุโลมปฏิโลมด้วยญาณสมาธิ แต่นาสิกกลงถึงคอกุมไว้ให้
มัน ชื่อว่า อนาคามิผละ เข้าทางนิโรธได้ฆ่าบาปธรรมตายสี่ตัวคือ
 ว่า เมถุน มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถินมิทธะ สีน สว่างแล้วจักเอาตน
 เคียน²²⁷ เข้าสู่นิพพาน เพราะว่าให้เสวยธรรมแล ให้ค้อยอนุโลม
 ปฏิโลมด้วยญาณธรรมสมาธิ แต่นาสิกกลงถึงคอกุมไว้ให้มันอย่า
วางเสีย เมื่อหายใจเข้าออกแต่นาสิกกลงถึงคอนั้น ... พระพุทธเจ้า
 และอรหันตเจ้าทั้งหลายได้ถึงร้อยตนก็ดีพันตนก็ดี ไฟธาตุในตัว
 เองก็หากไหม้เผาตัวเอง ก็ได้เข้าสู่นิพพาน ชื่อว่าอรหันตผละ
 จักเข้าทางนิโรธหายใจเข้าออกแต่สะดือขึ้นถึงคอแล ได้ฆ่าบาป

ธรรมตายสี่ตัวคือว่า มิทธะ อหิริกะ อโนตตปปะ อุทัจจะ โมหา
ด้วยเดชได้นิมนต์พระสงฆ์เจ้ามาบ้านโพนเข้าทางนิโรธ ฆ่าบาป
ธรรมตายสิบสี่ตัว²²⁸

คัมภีร์พระญาณกสิณได้บรรยายถึงการปฏิบัติในระดับนี้แตกต่างออกไปบ้าง
ในรายละเอียด

ภาพแสดงที่ตั้งของจิตตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระญาณกสิณ

แม้ว่าทั้งสองคัมภีร์จะมีข้อความสับสนไม่สอดคล้องกันในเรื่อง
ตำแหน่งที่ตั้งของใจ ซึ่งเกินกว่าจะนำมาตัดสินความถูกต้องของคัมภีร์ใดคัมภีร์
หนึ่งในที่นี้ได้²²⁹ แต่ก็อาจสรุปได้ว่าในทางคัมภีร์อักษรธรรมได้แยกการปฏิบัติ
ในชั้นโลกุตระธรรมเป็นสองวิถี คือวิถีของ “โลกุตระมรรค” ได้แก่ โสดาปัตติมรรค

สกาทาคามีมรรค อนาคตามิมรรค และอหัตมรรค ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องเจริญสมาธิภาวนาไปในทิศทางนี้ให้ครบทุกชั้นเสียก่อน จากโสดาปัตติมรรคไปจนถึงอหัตมรรค โดยการ “สัญญาณิก” เป็นความสว่างซึ่งมักจะกำหนดขนาดว่าเป็นแสงดาวบางครั้งเป็นแสงอาทิตย์ ไปหยุดตามจุดต่างๆ ตั้งแต่กระหม่อม คอ หัวใจ อก สะตือ และนาภี พร้อมกับกำกับด้วย “นโม ตสฺส” เมื่อเสร็จจากชั้น โลกุตระมรรค แล้วจึงดำเนินไปสู่วิถีของโลกุตระผล อันได้แก่ โสดาปัตติผล สกาทาคามีผล อนาคตามิผล และอหัตมผลในที่สุด ซึ่งเป็นการ “ไขประตูนิพพาน” ที่กระหม่อม ในวิธีนี้ผู้ปฏิบัติจะต้อง “อนุโลมปฏิโลมด้วยญาณสมาธิ” ไปตามจุดต่างๆ ระหว่างกระหม่อม คอ อก หัวใจ และสะตือ นาภี เช่นกัน จึงอาจสรุปได้ว่าในทางปฏิบัตินั้น คัมภีร์อักษรธรรมมีจุดที่ตั้งของจิตประมาณ 5-6 จุด แต่ละจุดเป็นจุดที่มีความสำคัญเป็นที่เกิดของโลกุตระมรรคและโลกุตระผลในระดับต่างๆ ได้ทั้งสิ้น

เมื่อกล่าวถึงที่ตั้งของใจ วิชาธรรมกายแม้จะมีการเดินของใจและมีฐานที่ตั้ง 7 จุด คือ ปากช่องจุมก, เพลาตา, กลางศีรษะระดับตา, ในปากช่องเพดาน, ในปากช่องคอ, กลางตัวระดับสะตือ และ กลางตัวเหนือสะตือ 2 นิ้ว แต่ 6 จุดแรกก็เป็นจุดที่ถูกกำหนดให้เป็นจุด “ทางผ่าน” ของใจก่อนที่จะไปตั้งเพื่อ “หยุด” ที่ฐานสุดท้าย คือฐานกลางตัวเหนือสะตือ 2 นิ้วมี²³⁰ ที่จุดสำคัญจุดนี้เป็นศูนย์กลางกายที่ตั้งของดวงธรรมที่ทำให้เกิดเป็นกายต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว และเป็นจุดเดียวเท่านั้นที่จะเกิดโลกุตระธรรมตั้งแต่โสดาบัน สกาทาคามี อนาคตามิ ถึงอหัตต์เป็นที่สุด พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีย้าว่า “จะไปสู่มรรคผลนิพพาน ต้องเข้ากลางดวงนั้นแห่งเดียวไปได้ทางเดียวทางอื่น

‘ไม่มี’²³¹ ในทางปฏิบัติของวิชาธรรมกายเพื่อให้ได้มรรคผลไม่ได้กำหนดให้ใจต้องเคลื่อนไปที่ฐานใดๆ อีกเลยนอกจากศูนย์กลางกายฐานที่ 7

บทสรุป

จากการวิเคราะห์ด้วยการศึกษาเปรียบเทียบ ทั้งในส่วนของหลักการ และส่วนของการปฏิบัติระหว่างวิชาธรรมกายและคัมภีร์อักษรธรรมนั้น พบว่าทั้งสองฝ่ายมีความสอดคล้องกันในหลักการเป็นอย่างมาก อันได้แก่การมีอยู่ของธรรมกายอันเป็นกายแห่งญาณต่างๆ โดยเฉพาะธรรมกายของพระพุทธเจ้า เรื่องของมนุษย์และจิตบริสุทธิ์ เรื่องของมนุษย์และธรรมะ บุญและบาปที่เป็นเครื่องตัดสินปรภพของมนุษย์ การปฏิบัติสมาธิภาวนาเป็นวิธีเดียวไปสู่ความหลุดพ้นจากวัฏฏะ เรื่องของชั้น 5 ที่เป็นอุปการณ์สำคัญยิ่งในการเป็นมนุษย์ อีกทั้งเป็นสิ่งที่ต้องดับจากสัมผัสเพื่อความหลุดพ้น เรื่องการทำนิโรธหรือเข้านิโรธสมาบัติเพื่อขจัดบาป-อกุศลต่างๆ รวมถึงหลักการที่ว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายยังดำรงอยู่ในพระนิพพาน การไปนิพพานอันเป็นจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติคือการไปพบพระพุทธเจ้าในนิพพาน เรื่องของประสบการณ์ภายในเป็นความสว่างในระดับต่างๆ และการอธิบายพรรณนาด้วยมุมมองของ สายปฏิบัติ หรือ “สายวิปัสสนา” แต่จะมีความแตกต่างกันบ้างในส่วนรายละเอียด เช่น ศัพท์บัญญัติของคำว่าศีลภายใน และการแจกแจงบาป-อกุศลที่อ้างอิงพระบาลีต่างบทกัน สำหรับการปฏิบัติมีความเหมือนกันระหว่างวิชาธรรมกายและคัมภีร์อักษรธรรมในเรื่อง การใช้บริกรรมนิมิตความสว่างและคำที่ใช้ในบริกรรมภาวนา รวมถึงการทำหรืออยู่ในนิโรธสมาบัติซึ่งเป็นการดับสังขารทั้งสามให้อยู่ในสภาพ “หยุด” โดยมีผลให้เห็นทางกายภาพที่เหมือนการหยุดหายใจ

แต่สำหรับกระบวนการในการทำสมาธิภาวนานั้นมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของใจภายในร่างกาย ทางเดินของใจและกระบวนการสู่อริยมรรคและอริยผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีกายธรรมในระดับต่างๆ ในกระบวนการ “ผ่าน” จากกายธรรมหนึ่งไปสู่กายธรรมที่สูงขึ้นขึ้น กล่าวคือวิชาธรรมกายให้ใช้กายต่างๆ 8 กายตั้งแต่กายมนุษย์หยาบไปจนกายอรูปพรหมละเอียดสำหรับการปฏิบัติในชั้นโลกียฌาน ใช้กายโคตรภู 2 กายในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ และอีก 8 กายในระดับโลกุตระธรรมรวม 18 กาย เปรียบเทียบกับคัมภีร์อักษรธรรมในการใช้ธรรมกายเป็นบริกรรมนิมิตในกรรมฐานพุทธคุณซึ่งเป็นเพียงระดับที่จะไปสู่อุปปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ แล้วจึงไปสู่ฌานในชั้นต่างๆ ต่อไป

ความเหมือนกันในส่วนของหลักการและความแตกต่างในระดับกระบวนการปฏิบัตินี้ ชี้ให้เห็นว่าหลักการของทั้งสองฝ่ายมีโครงสร้างเดียวกัน แต่พัฒนากระบวนการในการปฏิบัติไว้ต่างกัน และมีความเป็นไปได้สูงที่การพัฒนานั้นเป็นอิสระต่างคนต่างพัฒนา ซึ่งเห็นได้ชัดจากการหยุดนิ่งที่ตำแหน่งที่ตั้งของใจเพียงจุดเดียวในกรณีวิชาธรรมกาย กับการเคลื่อนของใจไปในตำแหน่งต่างๆ หลายตำแหน่งในกรณีคัมภีร์อักษรธรรม และเห็นได้ชัดอีกในกระบวนการทำความสำเร็จในชั้นของอริยมรรค (กายหยาบ) สลับกับชั้นของอริยผล (กายละเอียด) ของวิชาธรรมกาย ซึ่งแตกต่างกับการทำความสำเร็จในชั้นของอริยมรรคให้เสร็จสิ้นทั้งหมด ก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการทำความสำเร็จในชั้นของอริยผลของคัมภีร์อักษรธรรม

การวิเคราะห์นี้ให้ผลว่าธรรมกายเป็นที่รู้จักกันมานานแล้วในสังคมชาวพุทธของเอเชียอาคเนย์ซึ่งอาจสืบสาวด้วยเงื่อนงำทางวรรณกรรมไปได้ถึง

กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ธรรมกายเป็นที่รู้จักว่าประกอบขึ้นด้วยญาณและเป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า การไปสู่นิพพานคือการได้พบพระพุทธเจ้า ซึ่งควรหมายถึงการได้พบพระธรรมกายด้วย คัมภีร์อักษรธรรมได้พัฒนากระบวนการปฏิบัติสมาธิภาวนาเพื่อไปถึงจุดดังกล่าว และได้บันทึกไว้เพื่อการทำความเข้าใจสำหรับผู้ต้องการปฏิบัติ โดยได้สืบทอดมาจนถึงช่วงท้ายพุทธศตวรรษที่ 24 ส่วนกระบวนการปฏิบัติสมาธิภาวนาของวิชาธรรมกาย ซึ่งสั่งสอนโดยพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ในครั้งท้ายพุทธศตวรรษที่ 25 ต่อมาถึงพุทธศตวรรษที่ 26 และกล่าวว่าได้รื้อฟื้นขึ้นหลังจากสูญหายไปราวสองพันปีนั้น มีความแตกต่างในนัยสำคัญของการปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

บรรณานุกรม

หลักฐานอ้างอิงชั้นปฐมภูมิ

“พุทธนรกัน”. (พุทธศักราช 2466). วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองฯ จังหวัดมหาสารคาม. (หนังสือใบลาน 1 ผูก. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาไทยอีสาน และ ภาษาบาลี)

“ธัมมกาย”. (พุทธศตวรรษที่ 24). วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพฯ. (คัมภีร์ลานทอง. อักษรขอมไทย. ภาษาบาลี)

“ธรรมกาย”. (ม.ป.ป.). สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (หนังสือใบลาน 1 ผูก. อักษรธรรมล้านนา. ภาษาไทยยวน และ ภาษาบาลี. ไมโครฟิล์ม. ฉบับวัดป่าสักน้อย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. 79.029.11.027-029 1/10)

“นิไลบัวรพันธะ”. (จุลศักราช 1198). สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (หนังสือใบลาน 3 ผูก. อักษรธรรมลาว. ภาษาไทย-ลาว และ ภาษาบาลี. ไมโครฟิล์ม. ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่. พร. 01.20.132.02)

“บัวรพันธะ”. (ม.ป.ป.). สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (หนังสือใบลาน 3 ผูก. อักษรธรรมล้านนา. ภาษาไทยยวน และ ภาษาบาลี. ไมโครฟิล์ม. ฉบับวัดรัตนาราม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. 84.183.01D 087-089)

“บัวรพันชะ”. (จุลศักราช 1295). สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (หนังสือใบลาน 3 ผูก. อักษรธรรมล้านนา. ภาษาไทยยวน และ ภาษาบาลี. ไมโครฟิล์ม. ฉบับวัดสันปง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่. 84.136.01D 031-033)

“พระญาณกลิน”. (จุลศักราช 1261). สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (หนังสือใบลาน 1 ผูก. อักษรธรรมล้านนา. ภาษาไทยยวน และ ภาษาบาลี. ฉบับวัดป่าบงหลวง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย. 82.117.11.057-057)

“พระญาณกลิน”. (จุลศักราช 1236). สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (หนังสือใบลาน 1 ผูก. อักษรธรรมล้านนา. ภาษาไทยยวน และ ภาษาบาลี. ไมโครฟิล์ม. ฉบับวัดช่วงสิงห์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่. 82.117.11.057-057)

“มูลกัมมัญฐาน”. (ไม่ปรากฏศักราช). สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (หนังสือพับสา 1 เล่ม. อักษรธรรมล้านนา. ภาษาไทยยวน และ ภาษาบาลี. ไมโครฟิล์ม. ฉบับวัดป่าเหมือด อำเภอปัว จังหวัดน่าน. นน.06.20.011.00)

“พระธรรมสามไตร”. (พุทธศักราช 2385) โครงการปกปักรักษาหนังสือใบลานลาว (โครงการร่วมมือลาว-เยอรมัน) (หนังสือใบลาน 3 ผูก, อักษรธรรมลาว ภาษาลาว และ บาลี. ไมโครฟิล์ม. ฉบับวัดโพททอง บ้านสองเหมืองเหนือ เมืองหนองบก แขวงคำม่วน 12030510004-03)

หลักฐานอ้างอิงชั้นทุติยภูมิ

ฉำ ทองคำวรรณ (2508) “หลักที่ 54 ศิลาจารึกพระธรรมกาย” ใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3 : *ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย อันจารึกด้วยอักษรและภาษาไทย, ขอม มอญ, บาลีสันสกฤต คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี พระนคร*

ธวัช ปุณโณทก (2540) *อักษรโบราณอีสาน: อักษรวิทยาอักษรตัวธรรมและไทยน้อย* สยามเพรสแมเนจเม้นท์ กรุงเทพฯ

ธิดา สารยา, แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, และ ปราณี กล่ำส้ม (2533) *สมบัติวัดโพธิ์* สำนักพิมพ์เมืองโบราณ กรุงเทพฯ

บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล, และ นภาพร พิมพ์วรเมธากุล (2545) *พจนานุกรมภาษาถิ่นอีสาน* บริษัท ขอนแก่น คลังนาธรรมชาติ จำกัด ขอนแก่น

บุญย์ นิลเกษ (2541) *พระพุทธศาสนาหายานเข้าสู่ประเทศไทย* หจก. เชียงใหม่ บี.เอส. การพิมพ์ เชียงใหม่

บำเพ็ญ ระวิน, ผู้แปล (2540) *อุปาสนติปริกษ และ มังคลสันติงลำนวนล้านนา* เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พจนานุกรมลาว-ไทย-อังกฤษ (2543) คณาจารย์ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ

พระคันธสาราภิวังศ์. ผู้แปล (2552) *บทสวดอุปัชฌาย์. วัดท่ามะโอ ลำปาง*

พระธรรมปิฎก (2546) *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ 12

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) *รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวดึงส์* โดยพระวิชัย วิชัย และคณะ บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด กรุงเทพฯ

พิริยะ ไกรฤกษ์ (2553) *รากเหง้าแห่งศิลปะไทย*. บริษัท สำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊คส์ จำกัด กรุงเทพฯ

สมเด็จพระสังฆราชญาณสังวรมหาเถรเจ้า (สุก ไก่เถื่อน) (2550) *คู่มือสมณวิปัสสนากรรมฐานมัชฌิมาแบบลำดับ*. วัดราชสิทธารามราชวรวิหาร (พลับ) กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ 3

สมหมาย เปรมจิตต์ (2545) เอกสารประกอบการเสวนาเรื่อง “วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา” ในการจัดประชุม สัมมนาทางวิชาการเรื่อง “พระพุทธศาสนาในล้านนา” โดย คณะศาสนาและปรัชญา ระหว่างวันที่ 20-21 กรกฎาคม พ.ศ. 2545. ศูนย์ฝึกอบรม ธนาครไทยพาณิชย์ ต.บ้านโป่ง อ.หางดง จ.เชียงใหม่

แสง มนวิthur (2524) “ความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย”. ใน *รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม 1*. ศูนย์หนังสือเชียงใหม่. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่

เสถียร โพธิ์นันทะ (2543) *กระแสพุทธธรรมฝ่ายมหายาน* มหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ

----- (2519) ปรัชญามหายาน มหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2539) *พระพุทธศาสนา* มหายาน สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธรศาสนา กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ 4

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2539) *พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏใน ไบลาน* สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ เชียงใหม่

อุดม รุ่งเรืองศรี (2547) *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง* ภาควิชา ภาษาไทยคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่

Bhattacharyya, Benoytosh. 1980. *An Introduction to Buddhist Esoterism*. Motilal Banarsidass. Delhi.

Bizot, François. 1994. *Le Bouddhisme des Thaïs*. Cahiers de France. Bangkok.

-----, 1992. “Le Chemin de Laṅkā”. in *Textes bouddhiques du Cambodge*. École française d’Extrême-Orient. Paris.

-----, 1981. “Le don de soi-même: recherches sur le bouddhisme khmer, III”. in *Publications de L’École Française d’Extrême-Orient*, Vol. CXXX. 206 pp. École Française d’Extrême-Orient. Paris.

-----, 1976 *Le Figuier à Cinq Branches, Recherches Sur Le Bouddhisme Khmer*. Ecole française d’Extrême-Orient. Paris.

-----, 1980. “La grotte de la naissance Recherches sur le bouddisme Khmer, II”. in *Bulletin de l’Ecole Française d’Extrême-Orient*, vol. LLXVII. École Française d’Extrême-Orient, 221-273. Paris.

Bizot, 1994. François and Hinüber, Oskar von. La Guirlande de joyaux, “*Textes bouddhiques du Cambodge* “. École française d’Extrême-Orient. Paris.

Bizot, François and Lagirarde, François. 1996. La pureté par les mots, “*Textes bouddhiques du Laos*”. Chiang Mai: EFEO, FEM (Fonds d’édition des manuscrits). Paris.

Buddhaghosâcariya. 1989. *Visuddhimagga of Buddhaghosâcariya*. Edited by Warren, Henry Clarke. Revised by Dharmananda Kosambi. Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Reprint. Delhi.

Cheng, Hsueh-li. 1991. Empty Logic: *Mādhyamika Buddhism from Chinese Sources*. Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd. Delhi.

Coedès, George. 1956. “Dhammakāya”. in *The Adyar Library Bulletin*. vol XX, 254ff. Madras.

Crangle, Edward Fitzpatrick. 1994. *The Origin and Development of Early Indian Contemplative Practices. Studies in Oriental Religions*. Hubert & Co. Göttingen.

-----, 2007. “The Bodhisattva Intent: Guanyin and the Dynamics of Healing in Buddhist Meditation.” in *Bodhisattva Avalokiteśvara (Guanyin) and Modern Society Proceedings of the Fifth Chung-Hwa International Conference on Buddhism*. Ed. Magee, William and Yi-hsun Huang. Dhamma Drum Publishing corporation, Taipei. 65-110.

-----, 2010. “Stopping of the Āsavas (Cankers) in Buddhist Meditation.” in *The Pathway to the Center-Purity and the Mind Proceedings of the Inaugural International Samādhi Forum*. Ed. Crangle, Edward F. Dhammachai International Research Institute Inc. Sydney.

-----, 1984. “A Comparison of Hindu and Buddhist Techniques of Attaining Samādhi” in *Under The Shade of A Coolibah Tree Australian Studies in Consciousness*. Ed. Hutch, Richard A. and Fenner, Peter G. Lanham. New York. London.

-----, *Centre-of-the-Centre: Efficacy in Buddhist Meditation*. A work in progress presented to the international conference on Meditative Traditions of East Asia, National Tsing Hua University (NTHU) and Dharma Drum Buddhist College in Taiwan on 29 – 31 October 2009 (unpublished).

Crosby, Kate et.al. “The Sutta on Understanding Death in the Transmission of Born Meditation from Siam to the Kandyan Court,” in *Journal of Indian Philosophy*, 40 (2). 177- 198.

-----, 1999. “The History versus Modern Myth: the Abhayagiri vihāra, the Vimuttimaggā and yogāvacara Meditation” in *Journal of Indian Philosophy* issue 6. 503-550. B-6

-----, 2000. “Tantric Theravāda: A Bibliographic Essay on the Writings of François Bizot and Others on the Yogāvacara Tradition,” in *Contemporary Buddhism* 1.2 , 141 - 198.

-----, 2000. “Uddis and Ācikh. The inclusion of the sikkhāpada in the pabbajjā liturgy according to the Samantapāsādikā”, in *Journal of Indian Philosophy*, November 2000, 461- 477.

-----, 2005. “Devotion to the Buddha in Theravada and its Role in Meditation” in Anna King (eds.) *The Intimate Other: Love Divine in Indic Religions*, 244-277, Chap-ter Eight, Orient Longman.

Griffiths, Paul J. 1986. *On Being Mindless: Buddhist Meditation and the Mind-Body Problem*. Open Court. La Salle.

King, Winston L. 1980. *Theravāda Meditation: The Buddhist Transformation of Yoga*. The Pennsylvania State University Press. University Park and London.

Lagiarde, François. 1993. “Textes Bouddhiques Du Pays Khmer Et Du Lanna : Un Exemple De Parenté” in *Nouvelles Recherches Sur Le Cambodge*. Ed. François Bizot. École française d’Extrême-Orient. Paris.

-----, 1998. “Une Interprétation Bouddhique Des Rites Funéraires Du Lanna Et Du Laos : Le Sutta Apocryphe De Maha Kala.” in *The Journal Aséanie* 2: 44-77.

McDaniel, Justin Thomas. 2011. *The lovelorn ghost and the magical monk : practicing Buddhism in modern Thailand*. Columbia University Press. New York .

Snellgrove, David. 2004. *Indo-Tibetan Buddhism : Indian buddhists and their Tibetan succes-sors*. Orchid Press. Bangkok.

Urkasame, Kitchai. 2013. “*A Study of Elements in Yogāvacara Tradition from Tham Scripts Palmleaf Manuscripts*.” Doctor of Philosophy. The University of Sydney.

Visudhivācā Translation of Morradok Dhamma of Luang Phaw Wat Pak Nam Phra Mongkolthepmuni. 2006. The 60th Dhammachai Education Foundation. Berrilee.

Visudhivācā Translation of Morradok Dhamma of Luang Phaw Wat Pak Nam Phra Mongkolthepmuni (Volume II). 2008. The 60th Dhammachai Education Founda-tion. Berrilee.

Wú Rǔ Jūn. 1995. *Buddhism Dictionary*. 3rd ed. Běijīng: National Printing House. (吳汝鈞. 1995.佛教大辭典. 3rd ed. 北京: 民族印刷廠.)

เชิงอรรถท้ายบทที่ 5

- ¹ เรียบเรียงจากรายงานวิจัย “สมาธิภาวนาในคัมภีร์อักษรรธรรม” โดย กิจชัย เอื้อเกษม 2556
- ² สมณะอิจิง 義淨 หรือ 义淨 Yijing; พ.ศ.1196-1256 (ค.ศ. 635-713)
- ³ พิริยะ ไกรฤกษ์ (2553) รากเหง้าแห่งศิลปะไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์เวิร์คส บัคส์ จำกัด
- ⁴ concept
- ⁵ practice
- ⁶ โปรดศึกษารายละเอียดได้จากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ “สมาธิภาวนาในคัมภีร์อักษรรธรรม” โดย กิจชัย เอื้อเกษม 2556
- ⁷ ควรเป็น 40 ทศ
- ⁸ มุลลกัมมัญฐาน 1.10-2.2
ตลอดหัวข้อ “สมาธิภาวนาในคัมภีร์มุลลกัมมัญฐาน” นี้ อ้างอิงคัมภีร์พัสามุลลกัมมัญฐาน โดยแสดงเฉพาะเลขหน้า และบรรทัด เช่น มุลลกัมมัญฐาน 1.10 หมายถึงหน้าที่ 1 บรรทัดที่ 10 บางกรณีคัมภีร์ให้เลขหน้าซ้ำกันสองครั้ง บทความนี้จะอ้างเลข หน้า (เลขอารบิก) ครั้งที่ (เลขโรมัน) และบรรทัด (เลขอารบิก) เช่น 171.5 คือ หน้าที่ 17 ครั้งที่ 1 บรรทัดที่ 5 เป็นต้น
- ⁹ จากเนื้อหาคัมภีร์ที่กล่าวมาตามลำดับ ขวนให้เข้าใจว่า “ทฤษฎีสังขารวิปัสสนาปัญญา” หมายถึงปัญญาที่เกิดจากการเจริญ ทฤษฎีสัทธิกรรมฐาน กังขารวิปัสสนา และอนุปัสสนาหรือวิปัสสนาที่เหลือ ซึ่งนับเป็นปัญญาฝ่ายวิปัสสนา
- ¹⁰ มุลลกัมมัญฐาน 2.5
- ¹¹ มุลลกัมมัญฐาน 3.2
- ¹² มุลลกัมมัญฐาน 4.7-4.9, 5.3-5.5
- ¹³ มุลลกัมมัญฐาน 13.11
- ¹⁴ มุลลกัมมัญฐาน 3.9-3.12
- ¹⁵ มุลลกัมมัญฐาน 5.5-5.10
- ¹⁶ มุลลกัมมัญฐาน 5.10-6.9
- ¹⁷ มุลลกัมมัญฐาน 6.10-7.4
- ¹⁸ มุลลกัมมัญฐาน 7.4-9.6
- ¹⁹ มุลลกัมมัญฐาน 9.7-10.2
- ²⁰ มุลลกัมมัญฐาน 10.2-11.2
- ²¹ มุลลกัมมัญฐาน 11.3-11.9
- ²² มุลลกัมมัญฐาน 11.10-12.10
- ²³ มุลลกัมมัญฐาน 12.10-13.5
- ²⁴ มุลลกัมมัญฐาน 22.8

- 25 มุลลกัมมฏฐาน 22.12
- 26 มุลลกัมมฏฐาน 24.7
- 27 มุลลกัมมฏฐาน 25.14
- 28 มุลลกัมมฏฐาน 33.1
- 29 มุลลกัมมฏฐาน 43.11
- 30 มุลลกัมมฏฐาน 45.13
- 31 มุลลกัมมฏฐาน 49.5
- 32 มุลลกัมมฏฐาน 50.1
- 33 คัมภีร์มได้กล่าวไว้ว่าเป็นพระพิมพ์/พระผง หรือพระพุทธรูปบูชา
- 34 หมายถึง พระพุทธรเจ้า
- 35 มุลลกัมมฏฐาน 52.11
- 36 มุลลกัมมฏฐาน 12.9
- 37 มุลลกัมมฏฐาน 17/ 8-19.3
- 38 มุลลกัมมฏฐาน 53.1-54.3
- 39 มุลลกัมมฏฐาน 18 II 5
- 40 ระบุ พ.ศ.2092 สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ช่างผู้จารึกคือพระมหาเถรศรีพงศ์ ผู้สร้างจารึกคือ
มหาพรหมกุมารและทายก
- 41 จะได้กล่าวถึงพม่าและกัมพูชาในหัวข้อต่อไป
- 42 ระบุโดย ชัชวาลย์ เสรีพุททะกะณะ
- 43 มุลลกัมมฏฐาน 54.3
- 44 Urkasame, Kitchai. 2013. “A Study of Elements in Yogāvacara Tradition from Tham Scripts
Palmleaf Manuscripts.” Doctor of Philosophy. The University of Sydney. p.245
- 45 Ibid. p. 290
- 46 มุลลกัมมฏฐาน 58.4
- 47 มุลลกัมมฏฐาน 59
- 48 มุลลกัมมฏฐาน 61.7
- 49 ประวัติศึกษารายละเอียดจากรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “สมาธิภาวนาในคัมภีร์อักษรธรรม” โดย
กิจชัย เอื้อเกษม 2556
- 50 concept
- 51 มุลลกัมมฏฐาน 60.7
- 52 ระบุโดย ชัชวาลย์ เสรีพุททะกะณะ
- 53 จุลศักราช 1261
- 54 สำเนาไมโครฟิล์มโดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 82.117.11.057-057
- 55 จุลศักราช 1236
- 56 สำเนาไมโครฟิล์มโดย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 82.117.11.057-057

- 57 จุลศักราช 1198
- 58 ลำเนาไมโครฟิล์มโดย สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พร.01.20.132.02
- 59 โปรดอ่านเพิ่มเติมในบทที่ 6
- 60 theme
- 61 พระญาณกลิน 2.1, 13.1
- 62 Bizot 1994, 1992, 1981, 1976; Bizot & Lagirarde 1996
- 63 โปรดศึกษารายละเอียดจากรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “สมาธิภาวนาในคัมภีร์อักษรรธรรม” โดย
กิจชัย เอื้อเกษม 2556
- 64 พระญาณกลิน 6.4
- 65 พุทธนภัน 9.2
- 66 โปรดศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ภาษาเขมรในบทถัดไป
- 67 โปรดศึกษารายละเอียดจากรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “สมาธิภาวนาในคัมภีร์อักษรรธรรม” โดย
กิจชัย เอื้อเกษม 2556
- 68 บัระพันธะ 2.40.1
- 69 โยคาวจรจารย์เจ้าหมายถึงพระสงฆ์ปฏิบัติ
- 70 บัระพันธะ 2.5.2, 8.1, 13.4, 14.4, 16.3
- 71 บัระพันธะ 3.14.4
- 72 คัมภีร์ธัมมกาย 8.1-4
- 73 คัมภีร์ธัมมกาย 2.4
- 74 บำเพ็ญ ระวิน, ผู้แปล (2540) อุปาสตนปิปกรณ์ และ มังคลสันตังล้านนา ล้านนา เชียงใหม่: คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 75 พระคันธสาราภิงศ์, ผู้แปล (2552) บทสวดอุปาสตันติ. ลำปาง: วัดท่ามะโอ
- 76 ฉบับวัดบุพพาราม วัดท่ามะโอเขียน มารพนธวิโมจโน
- 77 ฉบับวัดบุพพาราม วัดท่ามะโอเขียน เตโชเพลนมหา
- 78 แปลภาษาไทยโดย บำเพ็ญ ระวิน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2540.
- 79 พระญาณกลิน 44.4
- 80 มุลลกัมมัฏฐาน หน้า 18 II. 5
- 81 พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) คณะ
ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
284
- 82 soteriology
- 83 พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หน้า
371
- 84 wisdom

- 85 บั้วระพันธะ 2.17.1
- 86 พระญาณกลิน 53.27
- 87 โปรดศึกษาเพิ่มเติมในคัมภีร์ภาษาเขมรบทถัดไป
- 88 พุทธนรกัน 13.2
- 89 พุทธนรกัน 16.1
- 90 พุทธนรกัน 17.1
- 91 บั้วระพันธะ 2.15.2
- 92 บั้วระพันธะ 1.28.1, 45.3
- 93 บั้วระพันธะ 2.48.3
- 94 บั้วระพันธะ 1.43.1, 2.18.1
- 95 ฉบับเขมร มินกอนทรี 6 ตัว
- 96 ฉบับเขมรเพิ่ม กาย และ ใจ
- 97 โปรดศึกษาเพิ่มเติมในคัมภีร์ภาษาเขมรในบทถัดไป
- 98 พระญาณกลิน 16.3, บั้วระพันธะ 3.5.3
- 99 พระญาณกลิน 31.2
- 100 บั้วระพันธะ 2.47.2
- 101 บั้วระพันธะ 2.39.4
- 102 บั้วระพันธะ 2.48.4
- 103 essence
- 104 บั้วระพันธะ 1.30.1
- 105 พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 655
- 106 พระญาณกลิน ฉบับวัดช่วงสิงห์ 6.2
- 107 พระญาณกลิน 15.2-4
- 108 พระญาณกลิน 27.1
- 109 พระญาณกลิน 57.2
- 110 พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 531
- 111 เรื่องเดียวกัน หน้า 36
- 112 พระญาณกลิน 57.1
- 113 บั้วระพันธะ 1.48.4
- 114 extinction
- 115 decontaminated

- ¹¹⁶ พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) คณะ
 ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
 427
- ¹¹⁷ พระญาณกลิน 33.1
- ¹¹⁸ พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) หน้า
 20
- ¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54
- ¹²⁰ เคียน: ก. พัน; คาค
- ¹²¹ พุทธนรก 10.4
- ¹²² พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) คณะ
 ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
 54
- ¹²³ ตวา: ว. เมื่อวานนี้
- ¹²⁴ พุทธนรก 20.3
- ¹²⁵ พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) คณะ
 ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
 427
- ¹²⁶ บัระพันธะ 1.26.3
- ¹²⁷ purify
- ¹²⁸ eliminate
- ¹²⁹ extinct
- ¹³⁰ พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทลโร) คณะ
 ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
 598
- ¹³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22
- ¹³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 797
- ¹³³ จากบริบทที่มีความเป็นไปได้สูงว่า “ประจุร่าง” ใช้นัยเดียวกับ ประจุชาติ (น. วิถีกล่าวคำลสิกจาก
 พระ)
- ¹³⁴ พระญาณกลิน 56.3
- ¹³⁵ บัระพันธะ 2.47.1
- ¹³⁶ จากบริบทที่มีความเป็นไปได้สูงว่า “ประจุร่าง” ใช้นัยเดียวกับ ประจุชาติ (น. วิถีกล่าวคำลสิกจาก
 พระ)
- ¹³⁷ ควรเป็น ภัย
- ¹³⁸ พุทธนรก 37.1
- ¹³⁹ พระญาณกลิน 48.4

¹⁴⁰ บั้วระพันชะ 2.47.1

¹⁴¹ cross section

¹⁴² พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 44, 566, 598

¹⁴³ ภาพจากหนังสือ รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด

¹⁴⁴ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หน้า 72

¹⁴⁵ แวนประเสริฐ: ว. ประเสริฐยัง

¹⁴⁶ ฟัง(ฟัง): ก. กระเด็น, ปลิว, ตลบ

¹⁴⁷ ส่ว้น: ก.(ลม) ตีขึ้นข้างบน

¹⁴⁸ บาลิถ่ายทอดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิล

¹⁴⁹ มินตา: ก. ลืมตา

¹⁵⁰ พุทธนรกัณ 14.4

¹⁵¹ ควรเป็น ทุกนียาย

¹⁵² พระญาณกลิน 48.4

¹⁵³ พระญาณกลิน 56.1

¹⁵⁴ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 173

¹⁵⁵ methodology

¹⁵⁶ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 69

¹⁵⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 72

¹⁵⁸ ปัสสาवाद: ป+สาส+वाद ลมภายใน

¹⁵⁹ ดัง: น. จมูก

¹⁶⁰ ู้: ก. ยินดี, พอใจ, รับผิดชอบ

¹⁶¹ บั้วระพันชะ 2.37.4

¹⁶² พระญาณกลิน ฉบับวัดช่วงสิงห์ 6.1

¹⁶³ พระญาณกลิน 7.3

¹⁶⁴ นิสสาवाद: นิ+สาส+वाद ไม่มีกระแสลม

¹⁶⁵ หนาใจ: ก. สนใจ, ใส่ใจ มักใช้ในรูปปฏิเสธเป็น บ่หนา หรือ บ่หนาใจ

¹⁶⁶ ชง: น. กรุง, เมือง, อาณาเขต

¹⁶⁷ บั้วระพันชะ 2.32.3

- 168 พระมวงคตเทพมณี (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมวงคตเทพมณี (สด จันทโร) คณะ
ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
51
- 169 เรื่องเดียวกัน, หน้า 386
- 170 เรื่องเดียวกัน, หน้า 285
- 171 เรื่องเดียวกัน, หน้า 867
- 172 พุทธนรกัน 16.1
- 173 พุทธนรกัน 15.4
- 174 ปตตพิรุ: ควรเป็น ปตตพพคุณ หมายถึง คุณแห่งสิ่งที่ควรบรรลุ
- 175 พุทธนรกัน 16.4
- 176 พระมวงคตเทพมณี (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมวงคตเทพมณี (สด จันทโร) คณะ
ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
72
- 177 เรื่องเดียวกัน, หน้า 285
- 178 เรื่องเดียวกัน, หน้า 47
- 179 เรื่องเดียวกัน
- 180 เรื่องเดียวกัน, หน้า 464
- 181 เรื่องเดียวกัน, หน้า 773
- 182 เรื่องเดียวกัน, หน้า 775
- 183 เรื่องเดียวกัน, หน้า 100
- 184 พระญาณกลิน 46.3
- 185 พระญาณกลิน 53.3
- 186 พุทธนรกัน 7.1
- 187 พระมวงคตเทพมณี (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมวงคตเทพมณี (สด จันทโร) คณะ
ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
294
- 188 เรื่องเดียวกัน, หน้า 332
- 189 พระญาณกลิน 57.3
- 190 ขอกระดาน: น. กุญแจ
- 191 พุทธนรกัน 31.4
- 192 task of practice
- 193 พระมวงคตเทพมณี (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมวงคตเทพมณี (สด จันทโร) คณะ
ศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า
145

- 194 เรื่องเดียวกัน, หน้า 194
- 195 เรื่องเดียวกัน, หน้า 67
- 196 เรื่องเดียวกัน, หน้า 167
- 197 เรื่องเดียวกัน, หน้า 173
- 198 พระญาณกลิน 14.2
- 199 ตามบริบทควรเป็น คันธธุระ
- 200 พ้อย: ว.โฉน, ทำไม้, กลับกลาย, แปรผัน
- 201 พระญาณกลิน 47.3
- 202 พระญาณกลิน 22.3
- 203 พระมณฑลเทศมนั (สด จนทลโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนทลโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกาน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 925
- 204 เรื่องเดียวกัน, หน้า 16
- 205 พระญาณกลิน 40.4
- 206 AIII.106. อภ.ปญจก. 22/79/121.
- 207 Vism 118–169. วิสุทธิ.1/150–217
- 208 พุทธนรกัน 21.1
- 209 พระญาณกลิน 19.1
- 210 อนุบุพพิหาร หรือ อนุบุพพนโรธ (M I.301; S IV.293. ม.ม. 12/510/549; ส.สพ. 18/564/362.)
- 211 แม้ว่า ปริญญา จะหมายถึงปัญญา แต่ในที่นี้ความหมายน่าจะหมายถึงญาณ
- 212 ควรเป็น สี่
- 213 อิม: ว. เปิกบาน, แซ่มซีน
- 214 ควรเป็น สมบัติ
- 215 พระญาณกลิน 20.1
- 216 พระญาณกลิน ฉบับวัดช่วงสิงห์ 5.2
- 217 พุทธนรกัน 31.4
- 218 พระมณฑลเทศมนั (สด จนทลโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนทลโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวกาน้ำ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 17
- 219 เรื่องเดียวกัน, หน้า 50
- 220 เรื่องเดียวกัน, หน้า 200-201
- 221 เรื่องเดียวกัน, หน้า 149
- 222 เรื่องเดียวกัน, หน้า 69
- 223 เรื่องเดียวกัน, หน้า 69
- 224 พระญาณกลิน ฉบับวัดช่วงสิงห์ 5.2

- ²²⁵ พุทธนรกัน 31.4
- ²²⁶ M I.301; S IV.293. ม.ม.12/509/550; ส.สพ. 18/561/361.
- ²²⁷ comparative analysis
- ²²⁸ พระมณฑลเทศาภิบาล (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมณฑลเทศาภิบาล (สด จันทโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดำ วัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 678
- ²²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 745
- ²³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 586
- ²³¹ เคียน: ก. พัน, คาค, โปก. มัด
- ²³² บัรระพันธะ 2.38.3
- ²³³ โปรดอ่านรายละเอียดได้จากรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ “สมาธิภาวนาในคัมภีร์อักษรธรรม” โดย กิจชัย เอื้อเกษม 2556
- ²³⁴ พระมณฑลเทศาภิบาล (สด จันทโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา พระมณฑลเทศาภิบาล (สด จันทโร) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดำ วัดปากน้ำ โดยพระวิชัย วิชิโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 35
- ²³⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 608

บทที่ 6

ร่องรอยธรรมกายในคัมภีร์
ไบเบิลภาษาเขมร¹

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในสุวรรณภูมิราวพุทธศตวรรษที่ 3 และได้แพร่เข้ามาในกัมพูชา เวลานั้นกัมพูชามีเมืองหลวงชื่อว่า นครเกาะโกกระโลก (ช่วง พ.ศ. 300-500) ต่อมาในสมัยนครพนมหรือพุนน (ช่วง พ.ศ. 500-1100) พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับในหมู่ประชาชน จนมาถึงในรัชสมัยพระเจ้าพุทธศรีเมธา พระพุทธศาสนาเถรวาทจากอินเดียได้รับการยกให้เป็นศาสนาประจำชาติ ในสมัยเจนละ (ช่วง พ.ศ. 1100-1300) พระพุทธศาสนารุ่งเรืองสืบต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 12 จึงได้มีพระพุทธศาสนามหายานนิกายอาเจริยวาทแพร่เข้ามา โดยพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ได้รับความนิยมนับถือกันมาก ต่อมาในสมัยพระนคร (ช่วง พ.ศ. 1300-2000) ศาสนาพราหมณ์ได้รับการยกย่องจากราชสำนักในระยะแรกเนื่องด้วยการนำ “ลัทธิเทวราช” เข้ามา แต่ในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724 - พ.ศ. 1762?) พระพุทธศาสนามหายานได้เข้ามามีบทบาทแทนศาสนาพราหมณ์ด้วยระบบ “ลัทธิพุทธราช” ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นยังคงเจริญอยู่ในหมู่ประชาชนเป็นหลัก จนถึงปลายรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โอรสของพระองค์ชื่อพระตามาลินทะได้นำพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ในกัมพูชา จนได้รับการยกย่องจากราชสำนัก และได้เป็นศาสนาประจำชาติของกัมพูชาในเวลาต่อมา เมื่อถึงยุคหลังพระนคร (พ.ศ. 2000-2500) ซึ่งแบ่งออกได้เป็นสองสมัย คือสมัยกรุงละแวก กรุงอุดงคัมขัยและสมัยอาณาจักรมโหรีฝรั่งเศส พระพุทธศาสนาเถรวาทก็ยังเป็นศาสนาประจำชาติตลอดมา มีพระภิกษุสงฆ์บวชเรียนและมีการศึกษาธรรมวินัยและปฏิบัติธรรมตามอารามต่างๆ พระสงฆ์ในยุคนี้ มีบทบาทสำคัญในการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม ภาษา และความเป็น

เอกลักษณ์ของชาติ จวบจนกระทั่งกัมพูชาต้องเข้าสู่ภาวะสงครามกลางเมือง พระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบจากสงครามนั้นอย่างรุนแรง

ประติมากรรมพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อัครพุทธศาสนูปถัมภก
สมัยพระนคร (พ.ศ. 1724 - พ.ศ. 1762?)

หลังจากสงครามกลางเมืองในกัมพูชาสงบลง พระพุทธศาสนาและวัดวาอารามได้รับการฟื้นฟู คัมภีร์ไบเบิลภาษาเขมรที่ยังหลงเหลือจากการทำลายถูกรวบรวม โดยองค์กรที่ทำหน้าที่หลักสององค์กรใหญ่ คือสถาบันพุทธศาสนบัณฑิตกัมพูชารวบรวมและลงทะเบียนไว้ได้ประมาณ 800 ผูก และองค์การศึกษาและอนุรักษไบเบิลภาษาเขมรรวบรวมได้ประมาณ 3400 ผูก² แต่คัมภีร์ที่กระจายอยู่ตามวัดต่างๆ ในกัมพูชาก็ยังมีอีกเป็นจำนวนมาก ไบเบิลภาษาเขมรที่หลงเหลือจากสมัยสงครามกลางเมืองที่มีอายุมากที่สุด เป็นคัมภีร์ที่คัดลอกในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25³ ส่วนภาษาที่ใช้จารึกนั้นพบทั้งภาษาเขมรล้านและภาษาเขมรปักษ์ใต้ เนื่องจากกัมพูชาเคยอยู่ในปกครองของสยามระยะหนึ่ง

สมาธิภาวนาในคัมภีร์ไบเบิลภาษาเขมร

จากบัญชีรายการคัมภีร์ 927 ฉบับที่เก็บรวบรวมโดยองค์การศึกษาและอนุรักษไบเบิลภาษาเขมร กรุงพนมเปญ พระปอหม่าได้คัดเลือกคัมภีร์ที่มีเนื้อหาน่าสนใจออกมาได้ 28 ฉบับ เพื่อศึกษาหาร่องรอยธรรมกาย และได้สรุปภาพรวมเนื้อหาคัมภีร์ไว้โดยสังเขป โดยได้เลือกศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์ “มูลพระกัมมัฏฐาน” เป็นหลัก เพื่อเปรียบเทียบกับตำรากรรมฐานโบราณฉบับอื่นๆ และเปรียบเทียบกับคำสอนในวิชชาธรรมกาย

หลักสูตรการเรียนการสอนพระกรรมฐานแบบโบราณ

กัมพูชาในยุคโบราณนั้น มีแนวทางการเรียนการสอนพระกรรมฐานเป็นขั้นเป็นตอน และไล่ไปตามลำดับขั้นในการเข้าถึงของผู้ปฏิบัติ พระผู้สอนจะ

ใช้คัมภีร์ใบลานที่บ้านทีกผลการปฏิบัติของครูบาอาจารย์ของตนที่สืบทอดต่อกันมา เป็นบรรทัดฐานในการวัดผลการปฏิบัติของผู้เรียน ส่วนหลักสูตรหรือแนวทางการเรียนการสอนพระกรรมฐานนั้นมี 11 ชั้นและ 15 ชั้น ซึ่งมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด เนื้อหาในคัมภีร์กล่าวถึงวิธีการอาราธนาพระกรรมฐาน และการรายงานผลของผู้ปฏิบัติที่ได้เข้าถึงสภาวะธรรมในชั้นต่างๆ ไปตามลำดับได้แก่ ⁴ ชั้นพระปิติ 5 องค์ ชั้นพระยุคล 6 องค์ ชั้นพระกายสุข ๒ องค์ ชั้นอาณานิคมธัมมชฌาน 8 องค์ ชั้นพระพุทธรคุณ 10 พระองค์ ชั้นพระกสิณทั้ง 10 ชั้นพระอสุภ 10 องค์ ชั้นพระอริยสงฆ์ 8 องค์ ชั้นมะม่วงกัลป์ (ป่าวิราญชร) และชั้นสำเภาแก้ว ชั้นพรหมวิหาร 4 องค์ ชั้นพระจุฬามณี 5 พระองค์ ชั้นคุณพระบิดา 21 ชั้นคุณมารดา 12 ชั้นพระอานาปาณะ 4 องค์ และชั้นดวงศีล 5 องค์ โดยที่คัมภีร์ต่างกันก็อาจมีจำนวนชั้น การจัดลำดับชั้น ชื่อเรียกแต่ละชั้นแตกต่างออกไปจากที่กล่าวมานี้บ้าง

วิธีการปฏิบัติ

ชั้นแรกนักเรียนเตรียมพานสักการะของตน (พานอุปจาร) จุตุรูปเทียน และสวดบูชาพระรัตนตรัย, วันทาพระประธานและครูกรรมฐาน, สมาทานศีล 5 หรือ 8 จากนั้นครูผู้สอนกรรมฐานจะนำอาราธนากรรมฐานและสอนวิธีการเจริญกรรมฐาน โดยเริ่มจากทำนั้งเอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย และภาวนาคำบริกรรมภาวนาในการปฏิบัติขั้นแรกนั้นอาจารย์จะสอนให้ศิษย์ศึกษาหาธรรมในชั้นที่ 1 คือชั้นพระปิติ 5 พระองค์ก่อน จากนั้นหากธรรมะก้าวหน้าอาจารย์ผู้สอนจะแนะนำชั้นที่สูงขึ้นในลำดับถัดไป

การใช้คำภานา

คัมภีร์ภานาคาถาฉบับวัดจก-อัง-เร-กรอม คัดลอกในปี พ.ศ. 2489 ได้แนะนำวิธีการเตือนสติของตนเองไม่ให้ฟุ้งซ่าน โดยการตรึงระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณและพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้า และให้ปริกรรมภานาคำว่า “อะระหังฯ” หรือ “สัมมาสัมพุทโธ” แต่หากต้องการให้จิตเกิดการเบื่อหน่ายคลายกำหนดให้ใช้คำภานาว่า “นามะรูปัง อนัตตา” คัมภีร์มุลลัมมัตโรของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต^๕ แนะนำให้ใช้คำภานาแบบใดแบบหนึ่งใน 3 แบบคือ “พุทโธ อะระหัง” “สัมมา อะระหัง” และ “อะระหัง” ส่วนในตำราการเจริญสมาธิภานาแบบโบราณของวัดมุนีสุวรณ อำเภอสแสนสุข กรุงเทพมหานคร ใช้คำว่า “สัมมา อะระหัง” ในการภานา

การกำหนดใจขณะภานา

คัมภีร์วารปริยายพระวิปัสสนาสูตร จารโดยพระภิกษุพรหมสุวรณ ราวปี พ.ศ. 2461 เป็นบันทึกประสบการณ์การเรียนรู้พระกรรมฐานจากอาจารย์พรหมสอ^๖ ในจังหวัดเสียมเรียบ แสดงฐานที่ตั้งของจิต 5 ฐานคือที่ปลายจมูก ที่อาหารสำลักที่ลิ้นไก่ ที่ลำคอ ที่ปลายสุดลมหายใจ ที่สะดืออันเป็นกลางกึ่งของกลางกาย

ทั้ง 5 ฐานนี้หากจะสอนในเชิงสัญลักษณ์ ท่านเปรียบเทียบกับตัวอักษรย่อ 5 ตัวคือ น-โม-พุท-ธา-ยะ โดยฐานที่ 1 ที่ปลายจมูก เป็นที่ตั้งของพระอักขระตัว “น” ฐานที่ 2 ที่ลิ้นไก่ เป็นที่ตั้งพระอักขระตัว “โม” ฐานที่ 3 ที่ลำคอ เป็นที่ตั้งพระอักขระตัว “พุท” ฐานที่ 4 ปลายสุดของลมหายใจ เป็นที่ตั้ง

พระอักขระตัว “ธา” และฐานที่ 5 ศูนย์กลางกึ่งของกลางกาย เป็นที่ตั้งพระอักขระตัว “ยะ”

ในหนังสือการสอนพระกรรมฐานแบบโบราณของวัดมณีสุวรรณบันทึกว่า น-โม-พุท-ธา-ยะ เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ในภัทรกัปนี้ ทรงประทับอยู่ภายในกายเราตรงที่ตั้งของฐานทั้ง 5 ฐานนั้น นอกจากนี้ยังบอกว่า น-โม-พุท-ธา-ยะ เป็นคำภาวนา และเป็นสัญลักษณ์แทนปิติทั้ง 5 องค์เช่นกัน ดังเช่นตัวอย่าง อาจารย์บางท่านเวลาสอนพระกรรมฐานจะบอกลูกศิษย์ในเชิงปริศนาธรรมว่า วันนี้ไปหาตัว “น” ภายในตัวให้พบ ตัว “น” ที่อาจารย์ท่านว่านั่นหมายถึง ให้ไปหาพระขุททกปิติอันเป็นปิตีข้อแรกในปิตีทั้ง 5 องค์นั่นเอง ส่วนในคัมภีร์วารมุลพระกัมมถาน น-โม-พุท-ธา-ยะ จะหมายถึงดวงศีล 5 ดวงเป็นต้น

วิธีการสอนกรรมฐานแบบโบราณครูผู้สอนจะสอนในลักษณะปริศนาธรรม คือท่านจะไม่อธิบายรายละเอียดให้ศิษย์ทราบก่อนเลย ว่าเวลานั่งสมาธิไปแล้วจะพบประสบการณ์อะไรบ้าง แต่ท่านจะให้ลูกศิษย์เรียนรู้และมีประสบการณ์โดยตรงด้วยตนเอง และเมื่อเกิดประสบการณ์จากการปฏิบัติ นั้นแล้ว ท่านจะสอบถามผลทุกวันในช่วงเวลาทำวัตรเย็น เพื่อตรวจสอบว่าประสบการณ์ที่ได้รับนั้น ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงเพียงใด หากไม่ตรง ท่านจะแนะนำตัวต่อตัว หรือหากมีศิษย์ติดขัดหรือสงสัยในข้อปฏิบัติ ท่านก็จะอธิบายให้ทราบโดยตรงในช่วงดังกล่าวนี้เอง

ผลจากการปฏิบัติ

จากการศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์มูลพระกัมมัฏฐานและคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องพบว่า ในสมัยโบราณ ผู้ปฏิบัติธรรมได้กำหนดใจของตนไว้ภายในตัวเวลาทำภาวนา และเมื่อปฏิบัติแล้วก็เข้าถึงสภาวะธรรมในระดับชั้นต่างๆ ตั้งแต่ขั้นปิติ 5 จนถึงอรุณมาน โดยในช่วงแรกผู้ปฏิบัติจะเห็นนิมิตหรือเกิดประสบการณ์ทางอารมณ์ก่อน อย่างเช่นมีบุพนิมิตเกิดขึ้นแล้วมีอาการกายเบา ใจสบาย กายขยาย กายลอย เป็นต้น จากนั้นเกิดแสงสว่างภายใน เห็นสภาวะธรรมต่างๆ ไปตามลำดับ ได้แก่ เห็นแสงสว่าง เห็นดวงศีลหรือดวงธรรม เห็นพระพุทเจ้า หรือพระอริยสงฆ์ เป็นต้น เมื่อเข้าถึงสภาวะธรรมนั้นแล้ว ผู้ปฏิบัติก็ทำการศึกษาเปรียบเทียบในเชิงสัญลักษณ์ เพื่อแนวทางในการสอนพระกรรมฐานแก่ลูกศิษย์ หรือเพื่อแนวทางในการทรงจำหมวดหมู่พระธรรมในพระไตรปิฎกต่อไป

ธรรมกายในคัมภีร์เขมร

ในกลุ่มคัมภีร์ไบลานภาษาเขมรที่ศึกษาอยู่พบคำว่าธรรมกายสองแห่งคือ

ในคัมภีร์วารปริยายพระวิปัสสนาสูตร หรือผลั้วพระธรรมลังกา มีคาถาสวดสรรเสริญพระธัมมกาย⁷ ซึ่งมีข้อความสรุปในตอนท้ายว่า ธรรมกายคือพุทธลักษณะอันกุลบุตรผู้มีปัญญา มีญาณอันประเสริฐ พึงตามระลึกนึกถึงเนื้อๆ เป็นต้น เมื่อทำการสวดสรรเสริญพระธรรมกาย สวดสรรเสริญในองค์พระผู้มีบุญทุกๆ วันเช่นนี้ จะมีอันถึงสัจทำให้สมหวังได้ในทุกสิ่งที่ปรารถนา บทสวดมีเนื้อหาทำนองเดียวกับ “คาถาพระธรรมกาย” ที่พบในประเทศไทย ตั้งแต่

ข้อความ สพพณฺณตณฺณยานปวรสีสํ จนถึง ธมฺมกายพุทฺธลฺกขณํ โยคาวจรกุล
 ปุตุเตน ติกขวาณน สพพณฺณพุทฺธภาวํ ปฏฺฐเนเตน ปุณฺณปุณฺณ อนุสสริตพฺพา
 และมีคำลงท้ายเพื่อเป็นการจบบทสวดสรรเสริญพระธรรมกายว่า “ธมฺมกาย
 ปริปฺภนฺนา นิฏฺฐิตา”⁸

อีกแห่งที่พบคำว่าธรรมกายคือหนังสือ “การเจริญกรรมฐานแบบ
 โบราณ” ของวัดเขตพน อำเภอกองเมืง จังหวัดกำแพงจาม กัมพูชา ซึ่งมีเนื้อหา
 ทำนองเดียวกัน แต่มีข้อความเพิ่มเติมในตอนท้ายว่า “เกสสุ เกสาฉินทิตฺวา
 สพพพุทฺธเทหิ เทสิตํ นิพพานํ คมนตถาย...”⁹ แปลได้ว่าเพื่อประโยชน์แก่การเข้า
 ถึงพระนิพพานที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงผู้ทรงปลงพระเกศาเสด็จออกบรรพชาได้
 แสดงไว้แล้ว ทั้งนี้อาจเป็นการเชื่อมโยงเนื้อหาคาถาพระธรรมกายเข้ากับการ
 เจริญกรรมฐาน

ภาพแสดงคำว่า “พระธัมมกาย” ที่ปรากฏในคัมภีร์ภาษาเขมร

เกิดมาเพื่อหาดวงแก้ว

ข้อความว่า “เกิดมาเพื่อหาดวงแก้ว” เป็นที่คุ้นเคยของผู้ปฏิบัติมาแต่สมัยโบราณ จากการศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์เหล่านั้นพบว่า การเกิดมาเป็นมนุษย์มีเป้าหมายหลักคือเกิดมาเพื่อหาดวงแก้วที่อยู่ในกายตน เพราะแก้วดวงนี้จะสามารถนำพาผู้ปฏิบัติและสรรพสัตว์ให้ประสบความสำเร็จจนถึงพระนิพพานได้ เรื่องราวของการเกิดมาเพื่อหาดวงแก้วนี้มีปรากฏในคัมภีร์โบราณหลายๆ คัมภีร์ดังตัวอย่างต่อไปนี้¹⁰

โยคาวจารย์ทั้งหลายหากอยาจะยกตนให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏสงสาร ให้ค้นหาธรรมะที่เรียกว่า “มูลกัมมฐาน” เพราะตอนมาเกิดเป็นมนุษย์ได้ตั้งใจว่า จะมาหาดวงแก้ว...หากพบดวงแก้วนั้นแล้วจงถือให้มั่น เดชะอานุภาพของดวงแก้วนี้จะพาตนเองให้ไปสู่พระนิพพานได้¹¹

คำกล่าวนี้นี้มีความหมายลึกซึ้งและสอดคล้องกับคำที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ค้นพบวิชชาธรรมกายเคยกล่าวไว้ว่า

เกิดมาว่าจะมาหาแก้ว พบแล้วไม่ทำจะเกิดมาทำไม อ้ายที่อยาก มั่นก็หยอก อ้ายที่หลอกมันก็หลง ทำให้จิตเป็นห่วงเป็นใย เลิกอยากลาหยอก รีบออกจากกาม เดินตามขั้นธัมมเรื่อยไป เสรีจกกิเลสขบขันไม่ตกกันดาร เรียกว่านิพพานก็ได้¹²

“ดวงแก้ว” หรือ “แก้ว” ทั้งในคำกล่าวของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี และในคัมภีร์เขมร ย่อมหมายถึงผลจากการปฏิบัติธรรมยกตนให้พ้นจากวัฏสงสาร ซึ่งจะนำไปสู่นิพพานในที่สุด

ฐานที่ตั้งของใจ - การวางใจเข้าไปในตัว

จากหลักฐานคัมภีร์ปริยายพระวิปัสสนาสูตร หรือผโลว์พระธรรมลังกา พบว่า ฐานที่ตั้งของใจนั้น มี 5 ฐานคือ ที่ปลายจมูก ที่ส่าลักของลิ้นไก่ ที่ลำคอ ที่ปลายสุดลมหายใจ และที่สะดือกลางท้อง เมื่อผู้ปฏิบัติวางใจในฐานที่ 1 คือ ที่ปลายจมูกแล้ว ให้ภาวนา “สัมมาอะระหังฯฯ” จนใจสงบจะเห็นแสงรัศมีสีขาว จากนั้นเลื่อนใจไปที่ฐานที่ 2 ที่ตั้งของลิ้นไก่ แล้วภาวนาสัมมาอะระหังต่อไปจะเห็นแสงรัศมีสีเขียว แล้วเคลื่อนใจไปฐานที่ 3 ที่ต้นลำคอ แล้วภาวนาสัมมาอะระหังต่อไป จะเห็นแสงรัศมีสีเหลือง จากนั้นเดินใจไปฐานที่ 4 จะเห็นเป็นดวงกลมๆ ขนาดเท่าเมล็ดพริกไทย เรียงเป็นแถวลงไปจนถึงที่ตั้งปลายสุดของลมหายใจ แล้วภาวนาสัมมาอะระหังไปเรื่อยๆ แล้ว จะเห็นแสงรัศมีสีแดง ต่อจากนั้นนำใจไปฐานที่ 5 ที่อยู่ตรงกลางกึ่งแนวเดียวกับสะดือ แล้วกล่าวสัมมาอะระหังต่อไป ก็จะได้เห็นดวงธรรมสีขาวใสสว่างอยู่ตรงนั้น

จากนั้นท่านให้ค้นหาดวงพระ “อะ-ระ-หัง” ต่อจากฐานที่ 5 อันเป็นศูนย์กลางกึ่งของกลางกาย ปรากฏว่าเมื่อผู้ปฏิบัติวางใจที่ศูนย์กลางกึ่งแล้ว ก็เห็นดวงธรรม “อะ” ท่านเรียกดวงนี้ว่า “ดวงแก้วใหญ่” อันเป็นเหมือนโอสถทิพย์สามารถช่วยรักษาตนให้พ้นทุกข์ได้ จากนั้นก็หาดวง “ระ” ท่านกล่าวว่า “ต้องเอาใจไปตั้งไว้ที่ศูนย์กลางสะดือ เมื่อเห็นศูนย์กลางกึ่งขนาดเท่าเมล็ดพริกไทยแล้ว ให้เอาดวงแก้วใหญ่วางซ้อนทับข้างบนจากเมล็ดพริกไทยนั้นไปอีกที” แล้วจะเห็นดวง “ระ” ซ้อนในศูนย์กลางกึ่งของกลางกายนั้น จากนั้นท่านให้หาดวง “หัง” โดยเอาดวงแก้วใหญ่ “อะ” ซ้อนทับตรงกลางกึ่งซ้อน

กับดวง “ระ” ขึ้นไปข้างบน แล้วจะเห็นดวง “หัง” อยู่ตรงบนสุดของการซ้อนทับระหว่างดวงแก้วกับศูนย์กลางก๊ก

จากข้อความที่กล่าวมานั้น หากเปรียบเทียบกับวิชาธรรมกายที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้ค้นพบ จะเห็นว่าฐานที่ตั้งของใจที่มีเหมือนและต่างกับวิชาธรรมกายในฐานบางฐานคือ ในส่วนที่ขาดหายไปคือทางคัมภีร์ปฏิบัติภาษาเขมรไม่ได้กล่าวถึงที่ตั้งของใจ 3 ฐานคือ ฐานที่อยู่เพลาตา ฐานที่จอมประสาท และศูนย์กลางกายฐานที่ 7

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติหาดวงแก้วหรืออักขระ “อะ-ระ-หัง” ต่อจากศูนย์กลางก๊กนั้น นับได้ว่าเป็นความสอดคล้องตรงกันกับการปฏิบัติธรรมวิชาธรรมกาย ที่เน้นความสำคัญของการวางใจไว้ภายในตัวราวช่วงกลางของลำตัว

การเห็นดวงจิต และดวงแก้วพระธรรมเจ้า

ในคัมภีร์ปริยายพระวิปัสสนาสูตรฉบับเดียวกันได้กล่าวถึงเรื่องการเห็นดวงจิตว่า เป็นดวงที่เกิดขึ้นในศูนย์กลางกายระดับเดียวกับสะดือ ดังข้อความในคัมภีร์ดังนี้

ตั้งภาวนาไปแล้วเห็นจิตนั้นชื่อว่า “ดวงจิต”

เห็นดวงจิตนั้นบังเกิดมาจากที่ไหน ?

ผู้ปฏิบัติตอบว่า นั่งภาวนาแล้วเห็นบังเกิด ณ ศูนย์กลางก๊ก

กลางกายระดับเดียวกับสะดือ

คำว่า “จิต” ในภาษาเขมรหมายถึงธรรมชาติที่สะสมอารมณ์ หรือความคิด ภาษาเขมรไม่มีคำศัพท์สำหรับเรียกดวงจิตว่า “ใจ” ดังนั้นคำว่า “จิต” ที่จาร

ไว้ในใบลานภาษาเขมรอาจแปลได้ 2 ความหมายคือ “จิต” และ “ใจ” ส่วนในวิชาธรรมกายกล่าวว่า “จิต” เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของใจ

คำว่า “ใจ” ในวิชาธรรมกายนั้น พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) อธิบายว่าเห็นอย่างหนึ่ง จำอย่างหนึ่ง คิดอย่างหนึ่ง รู้อย่างหนึ่ง ทั้ง 4 อย่างนี้รวมเข้าเป็นจุดเดียวกันเรียกว่า “ใจ” ดังนั้น “ใจ” จึงหมายถึง ดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ทั้ง 4 ดวงนี้รวมกันมาจรดอยู่กลางกึ่งคือกลางกาย แล้วจะทำให้เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ซึ่งดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นี้มีที่ตั้งแห่งเดียว คือศูนย์กลางกึ่งของกลางกายของเรานั้นเอง

ส่วนคำว่า “ศูนย์กลางกึ่ง” ที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน ซึ่งหมายถึง ตำแหน่งที่อยู่ตรงกลางกายระดับเดียวกับสะดือนั้น มีความสอดคล้องกับวิชาธรรมกายตามที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้อธิบายว่า

คำที่เรียกว่า “ใจ” นี้แหละเราต้องบังคับให้หยุดเป็นจุดเดียวกัน เห็น จำ คิด รู้สี่อย่างนี้ต้องมารวมหยุดเป็นจุดเดียวกัน อยู่กลางกายมนุษย์มารวมหยุดเป็นจุดเดียวกัน อยู่กลางกายมนุษย์สะดือทะลุหลังขวาทะลุซ้าย กลางกึ่งข้างใน สะดือทะลุหลังเป็นด้ายเส้นหนึ่งตั้ง ขวาทะลุซ้ายเป็นด้ายเส้นหนึ่งตั้งตรงกัน ตั้งทั้ง ๒ เส้น ตรงกลางจรดกัน ที่กลางจรดกันนั้นแหละ เรียกว่า กลางกึ่ง¹³

จากนั้นเนื้อหาในคัมภีร์เดียวกัน ได้กล่าวถึง “ดวงแก้วธรรมเจ้า” ว่าเป็นดวงที่เกิดจากการทำภาวนา โดยเอาพระ “อะ-ระ-หัง” มาผูกกับจิต แล้วเอาจิตนั้นมาผูกกับดวงแก้ว ดวงแก้วจึงมันคงไม่ขยับหายไปไหน เนื้อหานี้กล่าวดังนี้

เมื่อจิตผูกกับดวงแก้ว ดวงแก้วนั้นมีชื่อว่า “พระธรรมเจ้า” จิตนั้นได้มาจากการทำภาวนา ทำภาวนาโดยพระ “อะระหัง” จิตจึงมาอยู่ หากไม่ได้ตั้งภาวนาโดยพระ “อะ-ระ-หัง” จิตนั้นย่อมไม่ได้มาตั้งอยู่ การภาวนาเอาพระ “อะ-ระ-หัง” มาผูกจิต จึงทำให้จิตสามารถอยู่ได้...เพราะจิตถูกผูกติดกับดวงแก้วจิตจึงไม่อาจไปไหนอื่นได้ ดวงแก้วนั้นมีชื่อว่า “พระธรรมเจ้า”¹⁴

กระบวนการเห็นธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ ได้แสดงการเข้าถึงธรรมภายในเป็นลำดับว่า ช่วงแรกผู้ปฏิบัติได้เห็นจิตของตนก่อน จากนั้นจึงทราบว่าเป็นจิตที่เห็นนั้นเรียกว่าดวงจิต เป็นดวงจิตที่บังเกิดขึ้นที่ศูนย์กลางกึ่งกลางกายอยู่แนวเดียวกับสะดือ จากนั้นปฏิบัติสมาธิต่ออีกโดยเอาใจมาจรดต่อกับดวงแก้ว และภาวนาพระ “อะ-ระ-หัง” ที่กลางดวงจิตนั้นจนใจตั้งมั่น จากนั้นจึงเห็นดวงธรรมอีกดวงหนึ่ง ซึ่งผู้ปฏิบัติเรียกว่า “ดวงแก้วพระธรรมเจ้า”

กล่าวโดยสรุป การปฏิบัติธรรมตามแนวทางในคัมภีร์มโหฬารพระธรรมลังกา ภาษาเขมรนี้มีผลทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นสภาวะธรรมที่เป็นรูปธรรมได้ กล่าวคือได้เห็นธรรมในลักษณะเป็นดวงๆ จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นร่องรอยของวิชาธรรมกายประการหนึ่ง ในประเด็นเรื่องศูนย์กลางกายและดวงธรรมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งคัมภีร์โบลานเขมรเรียกต่างออกไปว่า “ดวงพระธรรมเจ้า”

การเห็นพระรัตนตรัยภายในตัว

ข้อความในคัมภีร์ฝัลโรว์พระธรรมลังกาเล่มเดียวกัน¹⁵ ได้กล่าวถึงประสบการณ์จากการเห็นพุทธรัตตะ ธรรมรัตตะ สังขรัตตะซ้อนกันภายในตัวว่า ท่านอาจารย์ให้ตั้งบริกรรมให้เกิดองค์พระที่ศูนย์กลางกาย นั่งบริกรรมแล้วเห็นพระพุทธร่องค์เสด็จมาโปรด ทรงบังเกิดขึ้นที่ศูนย์กลางกึ่งกลางกาย เห็นพระองค์ทรงพระจีวรมีพระสังฆาฏิบนบ่า ทรงมีรัศมี 6 ประการ ขนาดขององค์พระนั้นใหญ่ขนาดเท่านิ้วโป้ง จากนั้นอาจารย์ถามว่า “ภายในองค์พระ เห็นอะไรบ้าง?” ผู้ทำภาวนาตอบว่า “เห็นมีองค์พระธรรมเจ้าอยู่ข้างใน องค์พระ เห็นดวงพระสงฆ์เจ้าอยู่รวมในนั้นด้วย” อาจารย์จึงถามกลับไ้ว่า “เห็นทั้ง 3 พระองค์ อยู่พร้อมกันหรืออย่างไร?” ผู้ทำภาวนาตอบไ้ว่า “เห็นทั้ง 3 พระองค์ อยู่รวมพร้อมกันทีเดียว”

ในวิชาธรรมกายพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) กล่าวไว้ว่า พระรัตนตรัยทั้งสามคือ พุทธรัตตะ ธรรมรัตตะ สังขรัตตะ อยู่ในตัวของเราทุกๆ คน

พระรัตนทั้ง 3 คือ พุทธรัตตะ ธรรมรัตตะ สังขรัตตะ เป็นเนมิตถนามเกิดขึ้น พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ ว่านี่แหละเป็นที่พึ่งของเราจริงแท้แน่นอน โดยไม่ผิดเพี้ยนยกเอียงแปรผัน ท่านจึงได้ตราตัวรับตำราเป็นเนติแบบแผนไว้ว่า นาวา โหนตมปิ วตฺถุโค ถ้าว่าโดยวัตถุแล้วแยกเป็น พุทธรัตตะ ธรรมรัตตะ สังขรัตตะ เอกิภูตมฺปนตฺถโค ถ้าว่าโดยอรรถประสงค์แล้ว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แยกจากกันไม่ได้ อญฺญมญฺญาวิโยคาว พุทฺธรัตตะ ธรรมรัตตะ สังขรัตตะ เป็นของเนื่องซึ่งกันและกัน แยกแตกจากกัน

ไม่ได้ เมื่อรู้จักดังนี้แล้ว นี่แหละเป็นตัวพระพุทธรูปศาสนาที่เรียกว่า “พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ อยู่ในตัวของเรา มีทุกคนด้วยกัน”¹⁶

นับว่าประสบการณ์การปฏิบัติธรรมที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ไบลานภาษาเขมรนั้น มีความสอดคล้องใกล้เคียงกันมากกับวิชชาธรรมกาย โดยเฉพาะที่ระบุไว้ว่าพระรัตนตรีย่อยอยู่ในตัว และพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ อยู่รวมด้วยกัน เป็นสิ่งที่เนื่องซึ่งกันและกันซึ่งแยกกันไม่ได้ นับเป็นมุมมองพระรัตนตรัยของสายปฏิบัติที่มีร่วมกันประการหนึ่ง

ดวงศีล

การเห็นดวงศีลที่ปรากฏในเนื้อหาคัมภีร์มูลพระกัมมัฏฐาน ได้กล่าวถึงดวงศีลในทุกชั้นแห่งการปฏิบัติ คือตั้งแต่ขั้นปิติ 5 เป็นต้นไปจนถึงขั้นมหาจุฬามณี กล่าวคือผู้ปฏิบัติภาวนาแล้วจะพบตัวศีล มีลักษณะเป็นดวงกลมและมีรัศมีที่แตกต่างกันในแต่ละชั้นแห่งการปฏิบัติ อย่างเช่นในขั้นปิติ 5 กล่าวว่า

1. เมื่อพระขุพทกาปิตีบังเกิดขึ้นภายในกาย ผู้ปฏิบัติรู้สึกขนลุก กายเย็น ชุ่มชื้น จากนั้นเห็นดวงศีลปาณา (ศีลข้อ 1) มีแสงรัศมีสีขาว เมื่อใจนิ่งเป็นอัปปนาสมาธิแล้ว (ศีลขันติซ้อนกันกับศีลปาณา) ดวงศีลนั้น ก็มีรัศมีเป็นวงกลมเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ
2. เมื่อพระขณิกาปิตีบังเกิดขึ้นภายในกาย ผู้ปฏิบัติรู้สึกขนลุก กายสั่น จากนั้นเห็นดวงศีลอทินนาทานา (ศีลข้อ 2) มีรัศมีสีม่วงเป็นวงกลมเหมือนดาวพระศุกร์ แผลรัศมีออกไปทุกสารทิศ เมื่อพระอัปปนาสมาธิ

เอาศีลสัจจมาซ้อนกับศีลอทินนาทานาแล้ว ก็มีแสงรัศมีสีแดง เป็นดวงกลมเหมือนดังเช่นแสงฉัพพรรณรังสีแผ่รอบทิศ

3. เมื่อพระโศกกันติกาปีติบังเกิดขึ้นภายในกาย ผู้ปฏิบัติรู้สึกขณลูกกายชุ่มชื้น จากนั้นเห็นดวงสีลกาเมฯ (ศีลข้อ 3) มีรัศมีสีเหลืองสีเขียวเหมือนสายรุ้งทั้ง 7 สีแผ่ออกเป็นแสงฉัพพรรณรังสีรอบทิศ
4. เมื่อพระอุงคภาปีติบังเกิดขึ้นภายในกาย ผู้ปฏิบัติรู้สึกสงบนิ่ง ภายเบาลอย จากนั้นเห็นดวงสีลมุสาฯ (ศีลข้อที่ 4) มีรัศมีสีเหลืองเหมือนมหาฤกษ์ทั้ง 7 ดวง
5. เมื่อพระพรณาปีติบังเกิดขึ้นภายในกาย ผู้ปฏิบัติรู้สึกกายเบา ใจนุ่มนวล จากนั้นเห็นดวงสีสุราฯ (ศีลข้อที่ 5) เป็นแสงสว่างสีเขียวกลมเหมือนดวงพระอาทิตย์ทั้ง 7 ดวง

ดวงศีลที่เจ้าวิปัสสนาเห็นนั้น ถูกเรียกตามชื่อแห่งศีล 5 ข้อ ส่วนดวงศีลที่ปรากฏในชั้นพระยัคค 6 นั้นถูกเรียกตามศีล 8 และศีล 10 ต่อจากดวงศีลในชั้นปีติ 5 ได้แก่ดวงศีลวิกาฯ (ศีลข้อ 6) ดวงศีลนจจิตาฯ (ศีลข้อที่ 7) ดวงศีลมาลาฯ (ศีลข้อที่ 8) ดวงศีลอุจจาฯ (ศีลข้อที่ 9) และดวงศีลชาตรุปาฯ (ศีลข้อที่ 10)

จากข้อความในคัมภีร์ดังที่ยกแสดงข้างต้น เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงการมีตัวตนของดวงศีลที่เจ้าวิปัสสนา (ผู้ปฏิบัติ) ได้ไปรู้ไปเห็น แล้วเรียกชื่อดวงนั้นไปตามหมวดแห่งศีลหรือหมวดแห่งธรรม ชื่อของดวงศีลนั้นมีใช้จำกัดเฉพาะชื่อที่ปรากฏในศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 แต่ยังมีศีล 227 ข้อและศีลข้ออื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก

ตัวอย่างคัมภีร์ใบลานอักษรเขมร

ในวิชาธรรมกาย ดวงศีลเป็นดวงที่สองรองมาจากดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีท่านกล่าวเรื่องนี้ว่าดังนี้

หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ พอหยุดถูกส่วนก็เห็นดวงใส ดวงใสนั้นแหละเรียกว่า เอกายนมรรค หรือเรียกว่าปฐมมรรค หรือเรียกว่า ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ใจก็หยุดนิ่งอยู่กลางดวงนั้น พอหยุดนิ่งถูกส่วนเข้าเท่านั้น หยุดในหยุด หยุดในหยุด หยุดในหยุด พอถูกส่วนเข้าเท่านั้น หยุดในหยุด กลางของหยุด หยุดในหยุด กลางของหยุดเรื่อยเข้า เห็นดวงอีกดวงหนึ่งเท่าๆ กัน อยู่กลาง ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานเรียกว่า **ดวงศีล** หยุดอยู่กลางดวงศีลนั้น พอถูกส่วนเข้าเห็นอีกดวงหนึ่งเท่าๆ กันเรียกว่า ดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธินั้น พอถูกส่วนเข้าเห็นอีกดวงหนึ่งเรียกว่า ดวงปัญญา ดวงเท่าๆ กัน หยุดอยู่กลางดวงปัญญานั้น พอถูกส่วนเข้าเห็นอีกดวงหนึ่งเรียกว่า ดวงวิมุตติ ใส ละเอียด หนักลงไปหยุดอยู่กลางดวงวิมุตตินั้น พอถูกส่วนเข้าเห็นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า ดวงวิมุตติญาณทัสนะ¹⁷

ข้อความข้างต้นเปรียบเทียบให้เห็นว่า การเห็นดวงศีลรัศมีสีต่างๆ ที่ปรากฏในชั้นการปฏิบัติแต่ละชั้นตามคัมภีร์ใบลานมูลพระกัมมัญฐานภาษาเขมรนั้น มีความคล้ายคลึงกับที่กล่าวไว้ในวิชชาธรรมกาย แต่ก็แตกต่างกันในหลายด้าน เช่นการที่ดวงศีลในคัมภีร์เขมรนั้นเรียกชื่อตามศีลแต่ละข้อ และแตกต่างกันในขั้นตอนของการเข้าถึง ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า แท้จริงแล้ว “ดวงศีล” ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สายปฏิบัติของเขมรกับ “ดวงศีล” ในวิชชาธรรมกายอาจไม่ใช่สิ่งเดียวกัน อย่างไรก็ตามการกล่าวถึงศีลในลักษณะดวงใสที่เห็นได้จากการปฏิบัติธรรม ก็แสดงความเป็นสากลในการปฏิบัติสมาธิภาวนาตามหลักพระพุทธศาสนา ที่คัมภีร์สายปฏิบัติภาษาเขมรได้รักษาสืบทอดมาแต่โบราณกาล เช่นเดียวกับที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดงไว้ในยุคปัจจุบัน

การบรรลุมรรคผล

คัมภีร์ “มูลพระกัมมัญฐาน” ของวัดมงคลศิริเกียน-เขลียง กัมพูชา กล่าวถึงผลการปฏิบัติธรรมในชั้นพระอริยสงฆ์ทั้ง 8 ตามแบบอานาปานสติกรรมฐานว่า

เมื่อลมหายใจลงมาถึงสะดือ ภาวนาให้ติดแน่นได้เห็น พระรัศมีเหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ นี้เรียกว่าได้บรรลุอนุคามรรคฯ เมื่อลมหายใจออกจากสะดือขึ้นไปถึงลำคอ ภาวนาให้ติดแน่นได้เห็นพระรัศมีเหมือนพระอาทิตย์อุทัยขึ้น นี้เรียกว่าได้บรรลุอรหัตมรรค¹⁸

เนื้อหาในส่วนนี้คล้ายกับคัมภีร์บวรระพันระอักษรธรรมเป็นอย่างมาก¹⁹ ซึ่งจะได้มีการค้นคว้าในลำดับต่อไป สำหรับการปฏิบัติสมาธิภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบลานมูลพระกัมมัญฐานภาษาเขมรขอพักไว้เพียงเท่านี้ก่อน เนื่องจากเนื้อหาในชั้นถัดไปยังต้องอาศัยหลักฐานทางวิชาการประกอบการศึกษาเพิ่มเติมอีกพอสมควร

กล่าวโดยสรุปสำหรับคัมภีร์มูลพระกัมมัญฐาน คัมภีร์นี้เป็นบันทึกผลจากการปฏิบัติธรรมของบุคคลในเวลาที่ท่านได้บรรลุระดับสมาธิชั้นต่างๆ ปรากฏรายละเอียดเป็นขั้นตอนตามหลักสูตรที่เขียนไว้ ซึ่งได้สืบทอดและเผยแพร่ไปจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ต่อมาคัมภีร์นี้ก็มีการจารคัดลอกและอาจจะมีการอธิบายเนื้อหาเพิ่มเติมในเชิงสัญลักษณ์ และอธิบายตามสภาวะธรรมต่างๆ ด้วยแนวทางการเรียนการสอนของคนในสมัยหลัง ผลที่เกิดจากการปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ กล่าวได้ว่าผู้ปฏิบัติภาวนามีประสบการณ์ภายในคือ เกิดปิติ เห็นแสงสว่าง เห็นดวงแก้ว ดวงศีลเห็นพระพุทธรเจ้า เห็นพระอริยสงฆ์ และการเข้าฌานไปสวรรค์ ไปพรหมโลก เป็นต้น

สิ่งที่แตกต่างระหว่างผลแห่งการปฏิบัติในคัมภีร์ฉบับนี้กับวิชาธรรมกายก็คือ เนื้อหาในคัมภีร์นี้บอกรายละเอียดประสบการณ์ภายในเพียงเบื้องต้น มิได้แสดงรายละเอียดการเข้าถึงธรรมในชั้นสูงขึ้นอย่างที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้แสดงไว้ และอีกประการหนึ่งคือผลจากการปฏิบัติธรรมตามหลักสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ กับผลจากการปฏิบัติที่บันทึกในคัมภีร์พระกัมมัญฐานฉบับอื่นๆ แสดงไว้ไม่ตรงกัน ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าสภาวะธรรมของผู้เจริญภาวนาแต่ละท่านหรือแต่ละสำนักในสมัยนั้น ได้เข้าถึงประสบการณ์ที่มีความละเอียดอ่อนไม่เท่ากัน ถึงแม้จะเรียนและปฏิบัติตามหลักสูตรเดียวกัน

ก็ตาม แต่อย่างน้อยเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานภาษาเขมรโบราณนี้ อาจเป็นหลักฐานที่แสดงความเป็นไปได้ของร่องรอยวิชาธรรมกายที่ขาดหายไปยาวนาน คงเหลือเพียงบางส่วนที่คนสมัยโบราณได้บันทึกไว้ในคัมภีร์เท่านั้น

ข้อสรุปจากเอเชียอาคเนย์²⁰

ภาพรวมทางประวัติศาสตร์จากคัมภีร์ใบลานในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง เกี่ยวกับคำสอนเรื่องธรรมกายและธรรมปฏิบัติที่มีอยู่ในท้องถิ่นก่อนที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีจะค้นพบธรรมกายนั้น อาจสรุปได้ดังนี้

การศึกษาของพระครูวิเทศสุธรรมญาณและกิจชัย เกี่ยวกับ “คาถาพระธรรมกาย” ได้ข้อสรุปว่า “ธรรมกาย” ในฐานะที่เป็นพุทธคุณและเป็นกายที่ประกอบด้วยญาณรู้แจ้งนั้น เป็นที่รู้จักของชาวพุทธในหลายท้องที่ของประเทศไทยมานานกว่า 4 ศตวรรษแล้ว โดยเฉพาะในท้องที่ที่มีการใช้อักษรขอมและอักษรธรรมอย่างแพร่หลายเป็นทางการ อีกทั้งแนวทางในการพรรณนาคุณพระธรรมกายลักษณะนี้ จะเป็นแนวทางของชาวพุทธเถรวาทเช่นเดียวกันกับที่พบในอรรถกถาบาลี แต่ไม่ปรากฏในคัมภีร์มหายานหรือคัมภีร์วัชรยานใดๆ พระปอหม่อมพบว่าในประเทศกัมพูชา ก็มีคาถาพระธรรมกายในคัมภีร์ใบลานภาษาเขมรเช่นเดียวกัน โดยนิยมใช้เป็นบทสวดสรรเสริญพระพุทธรูปเพื่อความเป็นสิริมงคล และใช้ประกอบในการเจริญภาวนา ส่วนการศึกษาของ สุปราณี ในเรื่อง “ธรรมกาย” ในคัมภีร์จตุรารักขานอกจากจะให้ข้อสรุปเดียวกันว่า ธรรมกายเป็นกายที่อุดมด้วยญาณตรัสรู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นอจินไตยแล้ว เธอยังได้เชื่อมโยงให้เห็นด้วยว่า

คำสอนของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเกี่ยวกับความรู้แจ้งของธรรมกาย กับหลักฐานที่พบในพระบาลีนั้นเข้ากันได้และไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ เพราะธรรมกายประกอบด้วยญาณรู้แจ้ง ดังนั้นการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ อริยสัจธรรมได้ก็ด้วย “ตาและญาณของธรรมกาย” หาใช้ด้วยตาเนื้อและการรับรู้ของพระรูปกายแห่งพระสิทธัตถราชกุมารแต่อย่างใดไม่ ดังนั้นการเข้าถึงธรรมกายจึงมีความจำเป็นต่อการตรัสรู้อริยสัจธรรม ดังมีนัยแสดงไว้ในพระวินัยปิฎกเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่พระพุทธร่องค์ตรัสรู้ปฏิจสงมุปบาทธรรม ณ คงไม้พระศรีมหาโพธิ์ และเพราะเหตุนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายผู้มีธรรมกาย และเป็นธรรมกายจึงทรงอุตมด้วยธรรมจักขุและพระญาณอันแจ่มแจ้งชัดเจนในสรรพสิ่ง ดังที่มีพระคาถาสรรเสริญพระพุทธรูปฉบับที่ไว้ในคัมภีร์อุปทานนัปเป็นการเชื่อมโยงที่ทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นชัดถึง “หน้าที่” และความจำเป็นของธรรมกายต่อการตรัสรู้ธรรมตามนัยของวิชาธรรมกาย

อย่างไรก็ดี แม้คัมภีร์สายปฏิบัติท้องถิ่นจะพรรณนาคุณของพระธรรมกายไว้อย่างลึกซึ้ง โดยมีหลักการที่ตรงกันกับวิชาธรรมกายว่า “ธรรมกายประกอบด้วยญาณรู้แจ้ง” ก็ตาม แต่เรากลับไม่เคยพบเห็นข้อความใดในคัมภีร์เหล่านี้ ที่ระบุถึงความสำคัญของธรรมกายต่อการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธร่องค์หรือพุทธสาวกเลยสักครั้งเดียว การศึกษาแต่ “คาถาพระธรรมกาย” เพียงอย่างเดียว จึงอาจทำให้ผู้ศึกษาตีความไปว่า การที่ธรรมกายมีญาณรู้แจ้งก็เป็นเพราะธรรมกายเป็นคุณสมบัติของพระพุทธร่องค์ผู้ตรัสรู้ธรรมแล้วเท่านั้น และดังนั้นจึงมีเพียงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นที่มีธรรมกาย เพราะญาณของธรรมกายเป็น “อสาธารณะ” มิได้เป็นของทั่วไปแก่พระสาวกด้วย เชื่อว่าความเข้าใจเช่นนี้ยังเป็นการเข้าใจของคนส่วนใหญ่ในแวดวง

วิชาการปัจจุบันรวมทั้งในแวดวงชาวพุทธด้วย ทั้งเป็นไปได้ว่าอาจเป็นความเข้าใจของผู้ปฏิบัติในยุคสมัยของท่านเองด้วย

กล่าวได้ว่าหากขาดเสียซึ่งคำอธิบายของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ในเรื่องกายธรรมหลายระดับแล้ว เป็นไปได้ยากหรือเป็นไปได้ไม่ได้เลยที่ผู้ศึกษาจะจินตนาการเอาเองว่า ธรรมกายได้บังเกิดขึ้นแก่สิทธัตถราชกุมาร ตั้งแต่ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว และธรรมกายนั้นเองที่ “ทำหน้าที่ในการตรัสรู้ริยสัจธรรม” เปลี่ยนแปลงสิทธัตถราชกุมารเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่สุด การที่พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีกล่าวอธิบายได้อย่างชัดเจนและยืนยันมาตลอดโดยไม่เคยเปลี่ยนแปลงคำสอนเลยนั้น อาจนับเป็นเครื่องรับรอง “การค้นพบ” ความรู้เรื่องธรรมกายของท่าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ว่าใครก็คิดตีความหรือทำความเข้าใจเอาเองจากการศึกษา “คถาธรรมกาย” ที่เก็บรักษาและสืบทอดกันมาเป็นเวลาหลายศตวรรษได้เลย

สำหรับผลการศึกษาคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นที่ใช้อักษรธรรมในประเทศไทยและสปป.ลาวโดย กิจชัย และคัมภีร์ท้องถิ่นในประเทศกัมพูชาโดยพระปอเหมมานัน ให้ข้อสรุปในทิศทางเดียวกันว่า คำสอนในคัมภีร์สายปฏิบัติมีความสอดคล้องกับหลักการวิชาธรรมกายเป็นอย่างมาก เช่นเรื่องมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เพื่อจะมาหาดวงแก้ว หรือการที่จะกลับไปหา “ดวงแก้วที่ขำมา” เรื่องบุญบาปเรื่องชมพูทวีปเป็นแหล่งสร้างบารมี เรื่องพระพุทธเจ้าทั้งหลายปรินิพพานแล้วยังดำรงอยู่ในอายตณนิพพานเป็นต้น แม้จะมีข้อแตกต่างกันในรายละเอียดบ้างก็ตาม ส่วนด้านธรรมปฏิบัติในคัมภีร์ท้องถิ่นและวิชาธรรมกายพบที่มีความคล้ายคลึงกันในวิธีการเบื้องต้น เกี่ยวกับ

การใช้บริกรรมนิมิตความสว่างและคำบริกรรมภาวนา “สัมมาอะระหัง” รวมไปถึงประสบการณ์เบื้องต้นในการปฏิบัติเช่นการเห็นความสว่าง เห็นดวงแก้ว หรือดวงธรรมใสสว่างเป็นต้น แต่แตกต่างกันในเรื่องฐานที่ตั้งของใจในการเจริญภาวนาและการบรรลุมรรคผล ในคัมภีร์ปฏิบัติธรรมท้องถิ่นไม่ปรากฏหลักการและขั้นตอนในการบรรลุมรรคผลนิพพานด้วยพระธรรมกายแต่อย่างไร

การที่คัมภีร์ปฏิบัติธรรมท้องถิ่นสอดคล้องกันกับวิชาธรรมกายแต่เพียงในระดับของการเจริญภาวนาเบื้องต้น แต่ไม่ได้กล่าวถึงการบรรลุมรรคผลนิพพานด้วยพระธรรมกายนั้น หากสรุปในภาษาวิชาการ ก็คงสรุปได้ว่าหลักการในภาคปฏิบัติของทั้งคัมภีร์ปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นและวิชาธรรมกาย เริ่มต้นจากโครงสร้างเดียวกันแต่พัฒนากระบวนการในการปฏิบัติไว้ต่างกัน ในขณะที่เดียวกันเมื่อมองในแง่ของประสบการณ์ ความชัดเจนของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีในการชี้แจงเรื่องความสำคัญของธรรมกายในการตรัสรู้ธรรม และสามารถแจกแจงขั้นตอนการบรรลุธรรมได้โดยละเอียดทุกขั้นตอนนั้น น่าจะเกิดจากการรู้เห็นจากประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรมของตัวท่านเอง จึงอาจถือได้ว่าเป็นเครื่องยืนยันการ “ค้นพบ” คำสอนในส่วน “ปฏิเวธ” ที่เลื่อนหายไปจากคัมภีร์ท้องถิ่นนานแล้วนั่นเอง

บรรณานุกรม

Bizot, François. 1992. “Le Chemin de Lan̄kā”. in *Textes bouddhiques du Cambodge*. Paris: École française d’Extrême-Orient. Bizot

เชิงอรรถท้ายบทที่ 6

- ¹ เรียบเรียงจากรายงานวิจัย “ร่องรอยธรรมกาย ในคัมภีร์ใบลานภาษาเขมร” โดย พระบอเหม่า ธมฺมจิโต พ.ศ. 2556
- ² องค์การการศึกษาและอนุรักษ์ใบลานเขมร (FEMC, EFEO) - <http://www.khmermanuscripts.org/en/methodology/age.html>
- ³ ช่วงกลางของปี พ.ศ. 2401-2500
- ⁴ โปรดศึกษารายละเอียดได้จากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ “ร่องรอยธรรมกาย ในคัมภีร์ใบลานภาษาเขมร” โดย พระบอเหม่า ธมฺมจิโต พ.ศ. 2556
- ⁵ ผู้กที่ 8 หน้า ก 3 - 4
- ⁶ Brahm Sar
- ⁷ Bizot, François. 1992. “Le Chemin de Lan̄kā”. in *Textes bouddhiques du Cambodge*. Paris: École française d’Extrême-Orient. Bizot p.297-299
- ⁸ คำบาลีรักษาตัวสะกดตามที่ปรากฏในคัมภีร์
- ⁹ คำบาลีรักษาตัวสะกดตามที่ปรากฏในคัมภีร์
- ¹⁰ ตัวอย่างคัมภีร์ที่กล่าวเรื่องเกิดมาหาดวงแก้ว (หรือหาดวงแก้วในดอกหรือผลมะเดื่อ) เช่น คัมภีร์มูลพระกัมมัญฐาน วัดมณฑลศิริ เกียน-เขลียง, คัมภีร์ ขษตรากัมมัญฐาน วัดเกียน-เขลียง เป็นต้น
- ¹¹ มูลกัมมัญฐาน ฉบับวัดศิริสสรองหน้าที่ 66
- ¹² โปรดศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมจาก รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวดึงส์ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 201
- ¹³ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวดึงส์ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 909
- ¹⁴ ปริยายพระวิปัสสนาสูตร ข้อ 24.1-24.14
- ¹⁵ เรื่องเดียวกัน ข้อ 42.1-42.11
- ¹⁶ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (2555) รวมพระธรรมเทศนา คณะศิษยานุศิษย์หลวงพ่อดาวดึงส์ โดยพระวิชัย วิชโย และคณะ กรุงเทพฯ: บ. เอกพิมพ์ไท จำกัด หน้า 96
- ¹⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 910-911

- ¹⁸ มูลพระกัมมัฏฐาน หน้า 56
- ¹⁹ โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5
- ²⁰ เรียบเรียงจาก ข้อสรุปของ ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล

บทที่ 7

บทสรุปรวม¹

ด้วยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ดินแดนคันธาระเป็นที่รู้จักในกลุ่มนักวิชาการ ว่าเป็นปากประตูในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างอินเดียกับชนชาติต่างๆ ที่สัญจรและทำการค้าบนเส้นทางสายไหมมาแต่อดีตกาล ดินแดนนี้จึงเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม ในส่วนของพระพุทธศาสนา ความหลากหลายดังกล่าวได้สะท้อนออกมาให้เห็น จากเนื้อหาคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ของนิกายต่างๆ ที่พบในดินแดนคันธาระเอง รวมถึงที่พบในเอเชียกลางและประเทศจีน ซึ่งเชื่อว่ารับเอาพระพุทธศาสนาไปจากคันธาระด้วย

หลักฐานทางคัมภีร์ที่นำมาศึกษาจากดินแดนต่างๆ ดังกล่าวนี พบว่ามากกว่าครึ่งเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนามหายานที่หลากหลายด้วยเนื้อหา นอกจากนั้นเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานิกายหลักที่พบคลุกกันหลายนิกาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของนิกายสรวาสติวาทและนิกายธรรมคุปต์ ที่มีเนื้อหา คำสอนใกล้เคียงกันกับพระไตรปิฎกบาลีเป็นอย่างมาก และมีบางส่วนเป็นของนิกายมหาasanghika-โลโกตตรวาท ซึ่งมีคำสอนที่แตกต่างกันไปบ้างแต่ก็ยังรักษา จุตร่วมบางอย่างไว้ คัมภีร์ลายมือเขียนที่ศึกษาจากคันธาระและเอเชียกลาง มีอายุของการคัดลอกมาตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 5 (คือประมาณ พ.ศ. 450 เป็นต้นมา) จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18-19 ทำให้ประมาณได้ว่าต้นฉบับของ คำสอนนั้นๆ น่าจะย้อนไปได้ถึงพุทธศตวรรษที่ 4 เป็นอย่างช้า

จากการศึกษาได้พบหลักฐานคำว่าธรรมกายปรากฏอยู่ในคัมภีร์เหล่านั้น และได้พบร่องรอยวิชาธรรมกายในลักษณะความสอดคล้องทางหลักธรรม อีกทั้งพบหลักฐานความสอดคล้องกับวิชาธรรมกายในเรื่องวิธีปฏิบัติสมาธิภาวนา หรือในแง่ของประสบการณ์จากการเจริญภาวนา

สำหรับหลักฐานทางคัมภีร์ที่ปรากฏคำว่าธรรมกายจากภูมิภาคคันธาระ เอเชียกลางและจีนนี้ พบในคัมภีร์ที่มีอายุการคัดลอกตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา จนถึงคัมภีร์ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 หรือหลังจากนั้น ความหมายของคำว่าธรรมกายที่พบในคัมภีร์มีทั้งที่ตรงกันอย่างสมบูรณ์ ตรงกันเพียงบางส่วน และตรงกันในความหมายของธรรมกายแต่แตกต่างกันในคำสอนอื่นๆ เป็นต้น โดยภาพรวมพบว่า จากคัมภีร์ที่นำมาศึกษามากกว่า 20 คัมภีร์ขึ้นไป ความหมายของคำว่าธรรมกายที่ตรงกับวิชาธรรมกายอย่างสมบูรณ์ จะพบอยู่ในคัมภีร์ของนิกายหลักและคัมภีร์ที่มีอายุเก่าแก่ ได้แก่ คัมภีร์อาคัมมะของจีน คัมภีร์พระพุทธรูปศาสนายุคต้น และยุคกลางบางคัมภีร์ ส่วนคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนายุคต้นที่มีการขยายความเชิงปรัชญาไปมากแล้ว พบว่ามีความสอดคล้องในหลักการเบื้องต้น แต่เมื่อกล่าวถึงรายละเอียดแล้วพบว่าแตกต่างกัน ตัวอย่างความหมายของคำว่าธรรมกายที่สอดคล้องกับวิชาธรรมกายคือ พึงเห็นพระพุทธรูปโดยธรรม เพราะพระองค์ทรงมีธรรมเป็นกาย (พระตถาคตเป็นธรรมกาย), พระพุทธรูปองค์ทรงประกอบด้วยทั้งรูปกายและธรรมกาย, ธรรมกายเป็นกายแห่งการตรัสรู้ธรรม, อริยสงฆ์สาวกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยธรรมกาย และกิเลสของพระพุทธรูปสิ้นแล้วคงเหลือแต่ธรรมกายเท่านั้นดำรงอยู่ เป็นต้น

ในแง่ของลักษณะความสอดคล้องทางหลักธรรมทั่วไปนั้น พบหลักฐานที่มีคำสอนตรงกับหลักการของวิชาธรรมกาย จากคัมภีร์ที่มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา จำนวน 11 พระสูตร ดังตัวอย่างบางประการต่อไปนี้ คือพระพุทธรูปองค์ทรงเป็น “พุทธะ” เท่านั้นเพราะทรงหมดกิเลสที่จะทำให้เป็นอย่างอื่นแล้ว, นิพพานเป็นแดนเกษมที่ไม่มีความชรา, ต้องทั้งรู้ทั้งเห็นจึงกำจัด

กิเลสได้, พึงปล่อยวางขั้น 5 ซึ่งไม่ใช่ตน และควรหน่ายในขั้น 5, ผู้ไม่ยึดติดในสิ่งใดย่อมมุ่งตรงไปสู่พระนิพพาน, นิพพานเป็นสุขที่เที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยน, พระพุทธองค์ทรงมีพระคุณเหนือพระอรหันต์แม้จะตรัสรู้นิพพานเดียวกัน, พระพุทธเจ้าในอดีตมีมากมายเหมือนเม็ดทรายในคงคาหาหนที่ และธรรมกายเป็นส่วนหนึ่งในเส้นทางสายกลางสู่นิพพาน เป็นต้น

ในส่วนของหลักฐานแสดงความสอดคล้องกับวิชาธรรมกายในวิธีการทำสมาธิภาวนาหรือในแง่ของประสบการณ์จากการเจริญภาวนานั้น คัมภีร์สายปฏิบัติที่นำมาศึกษาในครั้งนี้มีจำนวน 10 คัมภีร์ เป็นคัมภีร์ที่สอนอานาปานสติ 2 คัมภีร์ และคัมภีร์ที่สอนพุทธานุสติ 8 คัมภีร์ มีทั้งที่พบเป็นต้นฉบับลายมือเขียนภาษาคานธารีและภาษาสันสกฤต และที่แปลเป็นภาษาจีน พบว่าคัมภีร์ที่สอนอานาปานสติเป็นคัมภีร์ของนิกายหลักคือสรวาสติวาท มีเนื้อหาแนะนำให้วางใจที่ศูนย์กลางกาย ส่วนคัมภีร์ที่สอนเกี่ยวกับพุทธานุสติมีผลการปฏิบัติธรรมแบบเห็นพระ นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ที่ให้ความสำคัญกับศูนย์กลางกาย และมีคัมภีร์บางส่วนที่ไม่ได้แสดงฐานที่ตั้งของใจไว้ให้ชัดเจน แต่มีหลักการปฏิบัติในการวางใจในทำนองเดียวกับการปฏิบัติธรรมเพื่อเข้าถึงพระธรรมกาย

ในภาพรวมของคัมภีร์เหล่านี้ คัมภีร์ที่แสดงถึงความสอดคล้องกับวิชาธรรมกายสูงมากเป็นคัมภีร์ในพระพุทธรูปศาสนานิกายหลักและพระพุทธรูปศาสนาพุทธยุคต้น แต่เริ่มแตกต่างกันขึ้นในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาพุทธที่มีการขยายความมากขึ้น ปรากฏการณ์เช่นนี้ออกจากจะบ่งชี้ว่า คำสอนในวิชาธรรมกายเป็นคำสอนเก่าแก่ในพระพุทธรูปศาสนาที่ยังเก็บรักษาไว้ในบางคัมภีร์

ของคันธาระ เอเชียกลาง และประเทศจีนแล้ว ยังแสดงให้เห็นประวัติศาสตร์การเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยรวมอีกด้วย

ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวเบงกอลตรงกันข้ามกับชมพูทวีป คือดินแดนสุวรรณภูมิอันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณต่างๆ มีอาณาจักรทวารวดีเป็นต้นหลักฐานโบราณคดีและจารึกต่างๆ ที่แสดงความเป็นพระพุทธศาสนาจากทวารวดี มีความเก่าแก่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 เรื่อยลงมา หลักฐานเหล่านี้สะท้อนความหลากหลายของนิกายต่างๆ ของพระพุทธศาสนาในลักษณะการผสมผสานกลมกลืนกัน ซึ่งบางครั้งไม่สามารถแยกแยะออกจากกันได้ ทั้งนี้เพราะความเป็นอยู่สะสมที่รับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมสืบเนื่องต่อกันมาหลายยุคหลายสมัยของภูมิภาคนี้เอง

ในการศึกษาคัมภีร์โบราณจากเอเชียอาคเนย์นั้น พบหลักฐานคำว่า “ธรรมกาย” อยู่ 2 ประเภท ประเภทแรกซึ่งเป็นประเภที่พบมากที่สุดคือที่ปรากฏในคถาธรรมกาย และอีกประเภที่พบในคัมภีร์ที่บรรยายพระพุทธคุณ ซึ่งเป็นเนื้อหาในส่วนการแนะนำการปฏิบัติธรรมแบบพุทธานุสติ หลักฐานของคำว่าธรรมกายทั้งหมดที่พบในเอเชียอาคเนย์ ให้ความหมายของคำว่าธรรมกายไปในทิศทางเดียวกันว่า เป็นกายที่ประกอบด้วยพุทธญาณอันเป็นเครื่องรู้แจ้ง ซึ่งเป็นความหมายที่สอดคล้องกับความหมายของคำว่าธรรมกายในวิชาธรรมกายอย่างตรงไปตรงมา

ธรรมกายในความหมายของกายแห่งพุทธญาณเครื่องรู้แจ้งนี้ น่าจะเป็นที่รู้จักดีในเอเชียอาคเนย์หรืออย่างน้อยในดินแดนล้านนานานามากแล้ว ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นอย่างช้า เพราะเป็นไปได้ว่าคถาอุปาสถิติที่

ประพันธ์ขึ้นในล้านนา ซึ่งกล่าวถึงธรรมกายในฐานะเป็นที่รวมแห่งพุทธญาณมีพระสัพพัญญุตญาณเป็นต้นนั้น อาจจะประพันธ์ขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งหากคัมภีร์ดังกล่าวประพันธ์ในช่วงเวลานั้นจริง แสดงว่าท่านผู้ประพันธ์น่าจะรู้จักคุณสมบัติของธรรมกายมาก่อนหน้านั้นระยะหนึ่งแล้ว ส่วนคาถาพระธรรมกายมีหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันวันเวลาได้ชัดเจนในปลายพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็นเวลาทีระบุไว้บนศิลาจารึกพระธรรมกายที่พบที่พระเจดีย์วัดเสื่อ พิชณุโลก

ในคาถาพระธรรมกาย ธรรมกายที่กล่าวไว้เป็นพระธรรมกายของพระพุทธเจ้า มีลักษณะของการเป็นที่รวมแห่งพระพุทธญาณและพุทธคุณ มีประการต่างๆ ญาณของพระธรรมกายมีคุณสมบัติของความรู้แจ้ง จึงบ่งบอกนัยของพระธรรมกายว่าเป็นกายแห่งความรู้แจ้งหรือกายแห่งการตรัสรู้ธรรมไปด้วย ในเวลาเดียวกันพระพุทธรองค์ทรงได้ชื่อว่าเป็นธรรมกาย (ธมมกายมตฺตํพุทฺธิ) ธรรมกายอันเป็นที่รวมแห่งพระพุทธคุณจึงเป็นพุทธลักษณะประการหนึ่งที่ผู้มีความเพียรปฏิบัติธรรมควรน้อมระลึกถึงเนื่องๆ ในการเจริญพุทธานุสติ นอกจากนี้ยังได้พบว่าคาถาธรรมกายสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะการอาศัยอานุภาพของพระพุทธรูปให้ได้มาซึ่งความสำเร็จทั้งทางโลกและในทางธรรม

ในด้านหลักธรรมทั่วไปที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของเอเชียอาคเนย์ 35 คัมภีร์ ซึ่งเป็นคาถาบาลี 3 คัมภีร์ ไม่มีข้อสงสัยในความเป็นเถรวาทของคัมภีร์เหล่านั้น ทั้งนี้เพราะความเป็นเถรวาทของภูมิภาคแหล่งกำเนิดของคัมภีร์เอง และด้วยการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาในคัมภีร์ดังกล่าวกับพระไตรปิฎกบาลี นอกจากนี้แล้วยังพบว่าคัมภีร์ที่ใช้ศึกษามีคำสอนในการปฏิบัติที่สอดคล้อง

กับวิชาธรรมกายเป็นอย่างมาก เช่นเรื่องมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เพื่อจะมาหาดวงแก้ว หรือการที่จะกลับไปหา “ดวงแก้วที่เข้ามา”, เรื่องบุญบาป, เรื่องชมพูทวีป เป็นแหล่งสร้างบารมี, เรื่องพระพุทธเจ้าทั้งหลายปรินิพพานแล้วยังดำรงอยู่ในอายตณนิพพาน เป็นต้น แม้จะมีข้อแตกต่างกันในรายละเอียดการใช้ศัพท์ปรากฏอยู่บ้างก็ตาม

ส่วนด้านธรรมปฏิบัติพบว่าในคัมภีร์ท้องถิ่นและวิชาธรรมกายมีความคล้ายคลึงกันในวิธีการเบื้องต้น เกี่ยวกับการใช้บริกรรมนิมิตความสว่างและคำบริกรรมภาวนา “สัมมาอะระหัง” รวมไปถึงประสบการณ์เบื้องต้นในการปฏิบัติ เช่นการเห็นความสว่าง เห็นดวงแก้วหรือดวงธรรมใสสว่าง เป็นต้น แต่จะแตกต่างกันในเรื่องฐานที่ตั้งของใจในการเจริญภาวนาและการบรรลุมรรคผล ที่สำคัญที่สุดในคัมภีร์ปฏิบัติธรรมท้องถิ่นไม่ปรากฏหลักการและขั้นตอนในการบรรลุมรรคผลนิพพานด้วยพระธรรมกายแต่อย่างใด แม้จะมีร่องรอยของ “พระญาณกลิน” อยู่บ้าง แต่ก็เป็นที่ประเด็นที่ไม่ชัดเจนต้องค้นคว้าต่อไป

การที่คัมภีร์โบราณจากภูมิภาคคันธาระ เอเชียกลาง และจีน รวมถึงคัมภีร์ปฏิบัติธรรมท้องถิ่นแถบเอเชียอาคเนย์มีความสอดคล้องกับวิชาธรรมกายแต่เพียงบางระดับ ซึ่งแตกต่างกันไปขึ้นกับอายุความเก่าแก่ของนิยาย ภาษาวรรณกรรม ยุคสมัยกาลเวลา หรือที่ตั้งภูมิศาสตร์ก็ตาม ย่อมให้ภาพของแกนกลางที่ใช้ร่วมกัน (norm) ของพระพุทธศาสนาอันเป็นสากล โดยเฉพาะในธรรมปฏิบัติสมาธิภาวนา หากสรุปในภาษาวិชาการ ก็คงกล่าวได้ว่าภาคปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ และวิชาธรรมกายมีโครงสร้างเดียวกันแต่พัฒนากระบวนการในการปฏิบัติไว้ต่างกัน ในขณะที่เหมือนกันเมื่อมองในแง่ของประสบการณ์ ความชัดเจนของพระเดช

พระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ในการสั่งสอนและชี้แจงความสำคัญของธรรมกายในการตรัสรู้ธรรม และสามารถแสดงขั้นตอนการบรรลุธรรมได้โดยละเอียดทุกขั้นตอนนั้น เป็นสิ่งที่เกินกว่าวัฒนธรรมร่วมสมัยในรูปตำราหรือคำสอนจะพึงมีได้ในยุคนั้น และจากที่มีผู้ปฏิบัติธรรมวิชชาธรรมกายที่ท่านได้ถ่ายทอดให้ จนสำเร็จมรรคผลเป็นพยานบุคคลให้ท่านได้มากมาย จึงอาจสรุปได้ว่าคำสอนวิชชาธรรมกายของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีเกิดจากการรู้เห็นประสบการณ์ภายในจากการปฏิบัติธรรมของตัวท่านเอง สิ่งนี้ถือได้ว่าเป็นเครื่องยืนยันการ “ค้นพบ” คำสอนในส่วน “ปฏิเวธ” ที่เลื่อนหายไปจากคัมภีร์ต่างๆ นานแล้วนั่นเอง

เชิงอรรถท้ายบทที่ 7

¹ เรียบเรียงจากบทความของ ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล

ประวัตินักวิจัย

พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. (สุธรรม สุธมฺโม) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (Dhammachai International Research Institute; DIRI) นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง นักธรรมเอก พระอาจารย์สอนสมาธิภาวนา ร่วมประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนา ที่มหาวิทยาลัยลอนดอน สหราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2549 ร่วมประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนา ที่มหาวิทยาลัยเอมอรี สหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. 2551 ร่วมประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ประเทศไต้หวัน เมื่อ พ.ศ. 2553 ได้รับใบประกาศเกียรติคุณผู้สนับสนุน “โครงการปกป้องรักษาคัมภีร์โบราณลาว” จากหอสมุดแห่งชาติ สปป.ลาวใน พ.ศ. 2549 และเป็นประธานผู้ดำเนินการ “โครงการดิจิทัลเซชัน คัมภีร์ฉบับเทพขุมนุมน” วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2556 งานที่วิจัยอยู่เป็นการค้นคว้าคำสอนดั้งเดิมจากคัมภีร์โบราณต่างๆ ในแถบสุวรรณภูมิ

พระมหา ดร.สุธรรม สุตโน (แก้วเคน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย อาจารย์ใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย ผู้ช่วยผู้อำนวยการสำนักการศึกษา พระอาจารย์สอนสมาธิภาวนา พระวิปัสสนาจารย์ พระอาจารย์สอนแผนกบาลี - ธรรม ที่ปริกษาฝ่ายวิชาการ สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จบการศึกษาเปรียญธรรม 9 ประโยค พ.ศ. 2541 สำเร็จการศึกษาปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยมคอ ประเทศอินเดีย สาขาปรัชญา พ.ศ. 2554 วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาพระพุทธศาสนา ศีลธรรมและการทำสมาธิ” งานวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับหลักฐานธรรมกาย

จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกาและปกรณ์วิเสสต่างๆ ในภาษาบาลี งานวิจัยที่กำลังทำคือเรื่อง “การศึกษาการปฏิบัติธรรมแบบพุทธานุสสติใน คัมภีร์พุทธศาสนาภาษาบาลี”

พระเกษตร ภาณวิชิโซ (วิทยานุกาพป็นยง) จบการศึกษา เกษตรศาสตร์บัณฑิต สาขาสัตวบาล จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2520 และจบปริญญาโท เกษตรศาสตร์ สาขาการผลิตสัตว์ จากมหาวิทยาลัยแมสซัสซัสเซตส์ ประเทศนิวซีแลนด์ พ.ศ. 2530 ปฏิบัติศาสนกิจที่ประเทศออสเตรเลียตั้งแต่ พ.ศ. 2541-2554 ปัจจุบันกำลังทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอก สาขาปรัชญา เรื่อง “ทฤษฎีตถาคตครุระในคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลี” เพื่อเสนอต่อมหาวิทยาลัยชิตนีย์ ประเทศออสเตรเลีย งานวิจัยที่กำลังทำคือเรื่อง “คำสอนวิชาธรรมกายในคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลี” ในโครงการสืบค้นหลักฐานวิชาธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม ในอุปถัมภ์พระเทพญาณมหามุนี วิ.

พระเกียรติศักดิ์ กิตติปญโญ เป็นนิสิต DCI รุ่น 1 ได้รับการคัดเลือกให้ไปศึกษาต่อที่วิทยาลัยสงฆ์ฉงหลิน วัดโฝกวงซัน 1 ปี และจบปริญญาตรีด้านศาสนศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเสวียนจั้ง ไต้หวัน ปัจจุบันกำลังศึกษาปริญญาโทด้านศาสนศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ โดยทำวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบสมาธิในพุทธศาสนาจีนยุคต้น, ธรรมกายในพระไตรปิฎกจีน, 4 เสาหลักองค์กรพุทธไต้หวัน มีผลงานการนำเสนอบทความวิชาการ, เขียนบทความสารคดี และเข้าร่วมประชุมวิชาการในประเทศต่างๆ เช่น ไทย, ฮองกง, ไต้หวัน, จีน, นิวซีแลนด์, ออสเตรเลีย และ เนเธอร์แลนด์ นักศึกษาทุน โครงการสืบค้นหลักฐานวิชาธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม ในอุปถัมภ์พระเทพญาณมหามุนี วิ.

พระปอเหมมา ธมฺมจิตโต สำเร็จการศึกษาระดับมหาบัณฑิตจากสถาบันธรรมกาย ปทุมธานี เมื่อ พ.ศ. 2549 ผ่านการอบรมในโครงการคัมภีร์พุทธศาสนาดั้งเดิมภาษาคานธารีและสันสกฤตจากมหาวิทยาลัยวอชิงตัน ซีแอตเทิล สหรัฐอเมริกา ปัจจุบันปฏิบัติศาสนากิจอยู่ที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมวอชิงตัน งานวิจัยเมื่อปี พ.ศ. 2550 ค้นคว้าเกี่ยวกับผลกระทบจากสงครามกลางเมืองที่มีต่อพระพุทธศาสนาในกัมพูชาระหว่าง พ.ศ. 2513-2534 และมีงานวิจัยในปี พ.ศ. 2556 ด้วยหัวข้อ “ร่องรอยวิชาธรรมกายในคัมภีร์เขมร” ในโครงการสืบค้นหลักฐานวิชาธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม ในอุปถัมภ์พระเทพญาณมหามุนี วิ.

พระวีรชัย เตชขงฺกโร (ลือฤทธิกุล) กำลังศึกษาปริญญาโทภาควิชาสันสกฤต ที่มหาวิทยาลัยออสโลว์ (Asia and Middle East Studies, University of Oslo) งานวิจัยวิทยานิพนธ์เป็นงานชำระคัมภีร์อักษรโบราณกลุ่ม Gilgit Manuscripts ซึ่งค้นพบที่กิลกิตในประเทศปากีสถานเมื่อคริสต์ศักราช 1931 คัมภีร์มีอายุในราวคริสต์ศตวรรษที่ 5 งานวิจัยนี้เป็นการชำระจาก Facsimile Edition ที่ Professor Raghu Vira และ Lokesh Chandra ถ่ายภาพคัมภีร์ไว้ ในการนี้งานวิจัยได้นำเสนอการปริวรรตอักษรจาก Gilgit Manuscript เป็นอักษรโรมันพร้อมทั้งศึกษาและแปลใหม่ โดยใช้คัมภีร์พระวินัยของมูลสรรวาสติวาทิน ชื่อ โปษธสถาปนาวัสตุ (poṣadhaṣṭhāpanavastu) เป็นคัมภีร์วิจัย ตามกระบวนการชำระคัมภีร์ที่เรียกว่า Diplomatic Edition ซึ่งจะทำให้เห็นภาพของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาได้ชัดเจนมากขึ้น นักศึกษาทุน โครงการสืบค้นหลักฐานวิชาธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม ในอุปถัมภ์พระเทพญาณมหามุนี วิ.

ดร.ชนิดา จันทราศรีไสล บ.ศ.9 สำเร็จการศึกษาปริญญาเอก จาก มหาวิทยาลัยชิตนีย์ ประเทศออสเตรเลีย สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ ทุนโครงการสืบค้นหลักฐานวิชาธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม ในอุปถัมภ์พระเทพญาณมหามุนี วิ. เป็นนักวิจัยของสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย ทำงานศึกษาร่องรอยธรรมกายในคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา โดยศึกษาจากคัมภีร์ภาษาคานธารีและสันสกฤต เปรียบเทียบกับบาลี งานวิจัยที่ผ่านมา ศึกษาความหมายของธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม และความเข้าใจเรื่องธรรมกายในอรรถกถาและฎีกาบาลี

ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวรังกุล จบปริญญาตรี คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกียวโต และปริญญาเอก มหาวิทยาลัยเดลี คณะอักษรศาสตร์ เอกพุทธศาสนา เคยเป็นอาจารย์พิเศษสอนที่มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยและสถาบันธรรมชัย ปัจจุบันเป็นนักวิจัยประจำสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย อาจารย์สอนวิชาภาษาสันสกฤตพระพุทธศาสนา มหายานและเถรวาท ที่ภาควิชาเทววิทยาและศาสนา มหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ ดร.ชัยสิทธิ์ได้รับทุนการศึกษาจากรัฐบาลญี่ปุ่นและสโมสโรตาริญี่ปุ่นเพื่อทำงานวิจัยในหัวข้อ “ปฏิจจสมุปบาทและสุญญตาในคัมภีร์มรยอันตวิภาค” ในระดับปริญญาโท และ “การศึกษาเรื่องธรรมกายในพระไตรปิฎกพุทธศาสนาทิเบต” เป็นนักเขียนร่วมมีผลงานพิมพ์เป็นตำราในหนังสือ “Unifying Buddhist Philosophy Views” ของ สนพ.มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และ “Madhyamaka and Yogācāra: Allies or Rivals?” ของ สนพ.อ็อกซ์ฟอร์ด

สุปราณี พณิชยพงศ์ ปัจจุบันเป็นนักศึกษาวิจัยในโครงการสืบค้นหลักฐานวิชาธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม ในอุปถัมภ์พระเทพญาณมหามุนี วิ.สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เรียนจบบาลีศึกษา 9 มหามกุฏราชวิทยาลัย สำเร็จการศึกษาปริญญาโท สาขาพระพุทธศาสนา โดยทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การตรวจชำระและศึกษาคัมภีร์จตุรารักขา ขณะนี้กำลังศึกษาในระดับปริญญาเอก สาขาปรัชญา ที่มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย โดยทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การตรวจชำระและศึกษาคัมภีร์สพายนสังยุต สังยุตตนิกาย สพายนวรรค มีความสนใจในการตรวจชำระ ศึกษาโครงสร้าง และเนื้อหาคำสอนที่เก็บรักษาไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนาดั้งเดิม ปัจจุบันเป็นนักวิจัยประจำสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย

ประวัติผู้เรียบเรียง

กิจชัย เอื้อเกษม สำเร็จการศึกษา ปรัชญาดุชะฎิบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยซิดนีย์ ออสเตรเลีย ในโครงการสืบค้นหลักฐานวิชาธรรมกายในคำสอนดั้งเดิม ในอุปถัมภ์พระเทพญาณมหามุนี วิ. งานวิจัยเป็นงานค้นคว้า ร่องรอยวิชาธรรมกายจากเอกสารอักษรธรรม อักษรขอมไทย และจารึกโบราณ มีผลงานส่วนใหญ่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในอดีตของไทย โดยค้นคว้าจาก คัมภีร์อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมล้านช้าง และอักษรธรรมอีสาน ปัจจุบัน เป็นนักวิจัยของสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย

รายนามเจ้าภาพร่วมอนุโมทนา

น้อมบูชาธรรม

พระมงคลเทพมุนี (หลวงปู่สด จันทสโร)
พระเทพญาณมหามุนี วิ. (หลวงพ่อัมมชโย)
พระราชภาวนาจารย์ (หลวงพ่อดัตตชีโว)
คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาทองสุข สำแดงปั้น
คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง

เจ้าภาพกิตติมศักดิ์พิเศษสุด

คุณอนันต์ อัสวโกคิน และครอบครัว
คุณบุญชัย เบญจรงค์กุล และครอบครัว
ดร.ประกอบ-คุณวรรณา จิรกิติ
คุณบรรณพจน์-คุณบุษบา-คุณพลภูมิ ตามาพงศ์
คุณชาลิสา-คุณอาชนัน อัสวโกคิน
คุณศรีสุกร จาตุรงควนิชย์ และครอบครัว
คุณประสงค์ สุวิวัฒนชัย

เจ้าภาพกิตติมศักดิ์พิเศษ

วัดพระธรรมกายเมลเบิร์น
วัดพระธรรมกายไซโลมอน

วัดพระธรรมกายต้นน้ำดิน

วัดพระธรรมกายนครชิตินีย์

วัดพระธรรมกายบรีสเบน

วัดพระธรรมกายเวสเทิร์นออสเตรเลีย

วัดพระธรรมกายนครโอ๊คแลนด์

ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวลลิงตัน

ศูนย์ปฏิบัติธรรมอัลบูรี

สมาคมบัณฑิตรัตน์

พระมหา ดร.สมชาย จานวุฑโฒ

พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. กองทุน 9 กพ.

พระมหาชูพงษ์ ธมฺมโก และคณะญาติมิตร

พระวิภาช ฑนตจิตฺโต, วิภาดา-ภัทระ-ธนกร กาญจน์อาภากร

โยมพ่อสุกร-โยมแม่ธรรมบุญ และครอบครัวตี่ระวนิช

ครอบครัวไต้ธงชัย

คุณกิตติเดช-คุณอินทิรา ภัทรธีรานนท์ และครอบครัว

คุณจางเจริญ นวพร ศรายุทธ พรพิมล

คุณจันทร์เย็น ควาเตอร์เมน

คุณจิตรา ร่วมญาติ และครอบครัว

คุณฉวีวรรณ กลิ่นจ้อย

คุณชัย-คุณวิลาวัลย์ นิมากร

คุณชัยยศ เตชะทวีวัฒน์

คุณเชิงชาย-กัลฯ สุพัตรา-คุณชลภัทร์-ชนพล ภูริปัญญา

คุณพงษ์ศักดิ์-คุณอรพินท์ วิเชียรณี และครอบครัว
คุณดิฐพงศ์ เรืองฤทธิเดช
ดร.กฤษฎา-คุณทัศนีย์ จ่างใจมนต์ และครอบครัว
คุณทวีชัย-คุณนิธินันท์-คุณจรรยา ฐานะโชติพันธุ์
คุณทัน เลติ และครอบครัว
คุณธนกันย์ พงศวรินทร์
คุณชัชชกิตต์-คุณชัญญาณ์การณ ธานันต์ตระกูล
คุณบุญยัง สวนทองและครอบครัว
คุณปณณิภัทร์ ไต้ธงชัย
คุณพรรณทิพย์-คุณพรทิพย์ พิริยะโยธิน
คุณพวงเพ็ญ ทิสยากร และครอบครัว
คุณพิสมัย แสงหิรัญ และครอบครัว
คุณมงคล-คุณลาวัลย์ จิรพัฒนกุล
คุณมัลลิกา จิรพัฒนกุล
คุณมานพ พุ่มเข็ม และครอบครัว
คุณรุจิรา ไชยเสื่อ
คุณลภัส จิตติวสุรัตน์
คุณลักษณา ช่วงเปี้ย
คุณวิมลวรรณ ตันติสุนทร
คุณวิระศักดิ์ ฮาดดา
คุณศักดิ์ชัย พิเชพัฒน์
คุณศุภวิทย์ ชะนะ-คุณแน่งน้อย พันธุ์มีเขาวน

คุณสมควร วานิชสัมพันธ์ และคริสตอล กรู๊ป
คุณสมจิตร์ บุญไชโย
คุณสรรพศักดิ์ -คุณไพเพาว - คุณกุลธิดา รักษ์ศีลขันธ
คุณสำรวย-ผ.ศ.ดร.นภา สุขใจ
คุณสิริพันธ์ นนทสูตร
คุณสุจินดา เรือนแก้ว-คุณแอนมรี-คุณเบญจมิน ชอ
คุณสุรีย์-วิชัย เจียมพิทยานุวัฒน์ และครอบครัว
คุณสุวณี เอมสุตา
คุณสุวิทย์-คุณศศิณา-คุณพอเพียง วิมุตตานนท์
คุณอภิชาติ-คุณนงกรณ์ จีวัจจรานุกูล
ทพ.ว่องไว โกวิทย์จินดาชัย และครอบครัว
นายแพทย์มานัส-คุณจากรูวรรณ ประเสริฐธรรม และครอบครัว
พ.อ.ทพ. ไพเกียรติ แสนยานุสิน และครอบครัว
พ.อ.พิเศษ กล้าณรงค์-คุณเนตรชนก ไพรีพายฤทธิเดช
Jeenanath Brady & Family

เจ้าภาพกิตติมศักดิ์

วัดพระธรรมกายซิลิคอนวัลเลย์
พระครูใบฎีกาอำนวยศักดิ์ มุนิสกโก
พระครูปลัดพัฒนาพร กิตติสุโก
พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ.
พระครูวินัยธรสุวิทย์ สุวิชาโม
พระครูสมุห์ทวี สุขิโต

พระครูสังฆรักษ์ธรรมวี รวีโณ

พระมหา ดร.สุธรรม สุรตโน และ ร.ร.พระปริยัติธรรม

พระมหาสมเกียรติ วรโยโส

พระมหาสมคิด ดิคุโขโน

พระมหาอริยะ อริยชโย-คุณประจักษ์-คุณฉัตรฉาย ถิรทินรัตน์

พระเกษตร ญาณวิโช

พระเกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ

พระปอเหมมา (รวี) ธมฺมจีโต

พระปัญญา จานิโย

พระโปเทง กตทีโป

พระวีรชัย เตชงกูโร

พระครูสมุห์สกล กิตตินนโท

พระสาธิต จิตธมฺโม

พระสายนธ์ จันทธมฺโม

พระอาทร ธมฺมจโนโท

พระเอกศักดิ์ สุทธิสโกโก

ครอบครัวคงรัตนานนท์

ครอบครัวโตศิริพัฒนา

ครอบครัวสุวรรณวรางกูล

คุณกมล-คุณยุพาภรณ์ พรวรโรจนาบุญ

คุณกัญญา-คุณโอม ทองเจริญ

คุณกัมพล ตรีสหเกียรติ

คุณกัมพล-คุณกฤตยา-คุณอิสรา ตรีสหเกียรติ

คุณกิตติเดช-คุณอินทิรา-คุณอริสา-คุณสปีญญา-คุณธีรรา ภัทรธีรานนท์

คุณเกษมสุข ภมรสถิตย์ และสมาชิกบ้านมธุระ

คุณคงศักดิ์-คุณคุณทิพย์วรรณ เอื้อเกษมและครอบครัว
 คุณงามตา อนุกุล
 คุณชัชวาลย์ เสรีพุททเกษ
 คุณฐปนีย์ ฐานะโชติพันธุ์
 คุณณัฐธพัฒน์-ใจพิสุทธิ์ รัตนขจรศักดิ์
 คุณดาราวรรณ ห่านศรีสุข
 คุณดารุณี หนูหมื่น
 คุณธนกร บุญธนาโรจน์
 คุณนันทยา เทนเทอร์
 คุณนิรมล พรหมเพ็ชร
 คุณเบญจวรรณ โฉมปรางค์
 คุณพจนีย์-คุณธวัชชัย อมรโกศลพันธ์
 คุณพรพิมาน กะตะศิลา, ธนดล-เมทิกา ธนะวิโรจน์
 คุณพรรณประภา กลิ่นจ้อย และครอบครัว
 คุณพวงเพ็ญ ฮีสซ์
 คุณพีรพงษ์ พุทธยานานนท์
 คุณพุทธพล ภูมิพุทธ
 คุณพุทธภูมิ-คุณเอื้อมพร ภูมิพุทธ
 คุณเพ็ญศรี ทรงแตรกุล
 คุณมงคล-คุณลาวัลย์-คุณมัลลิกา-คุณวิชากร-คุณวิโรจน์ จิรพัฒนกุล
 คุณลักขณา ช่างเปี้ย
 คุณวรชัย ชูชัยศรี
 คุณวรรณิ์ ปิยะธนศิริกุล
 คุณวิชัย-คุณสุรีย์ เขียมพิทยานุวัฒน์
 คุณวิรงรอง รัตนฉายา และครอบครัว

คุณวีรยุทธ-คุณดอกเอื้อง ทวีเดช
คุณศรีสมัย-คุณวิศิษฐ์-ศุภวัฒน์-ศิริมาศ-รุจิรัตน์-ดร.สุพจน์ พัฒนะศรี
คุณศักดิ์ภววรรณ กุลถวายพร
คุณศิริเพ็ญ-คุณไผท-ดร.เอกพล เมธารมย์
คุณศิริรัตน์ กองทอง
คุณศิริอร แบนนิสเตอร์
คุณสมโชค พันธุ์วิริยรัตน์
คุณสมพร พันธุ์มีเชาวน์
คุณสีฟ้า-คุณพงษ์ศักดิ์ ณ นคร
คุณสุชาดา พงศ์พันธ์
คุณสุเทพ ชลเวกสุวรรณ
คุณสุปราณี พณิชยพงศ์
คุณสุริยะ-คุณสุริสา-คุณศาตนันท์ จิ้งรุ่งเรืองกิจ
คุณแสงเดือน-คุณคำตัน รัตนสมัย บุตรหลานและญาติมิตร
คุณเหมชาติดา-คุณสุขุม-คุณสุชาดา-คุณรัชฎา-คุณผกาวรรณ-คุณสุขพัฒน์ พงศ์พันธ์
คุณอนงค์ งามพูนสุข
คุณอภิชาติ รินทะระ
คุณอิศรา ตรีสหเกียรติ
ดร.กิจชัย เอื้อเกษม
ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล
ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวรารกุล
ดร.ศิริพร ศิริขวัญชัย
ดร.อนัญญา เมธมนัส
น.พ.วรพงษ์ ขวัญไพโรจน์
น.พ.ฉัตรชัย ศรีบัณฑิต

คุณณฤพณ์-เมย์-คชา-ชญา-ชนา เตชะ
วัฒนวรรณ

ผ.ศ.สุนันท์ พันธุ์มิเชาวน์

พ.ต.อ.อดุลย์ เม่นบางผึ้ง

ศาสตราจารย์ ดร.พรทิพย์ ดีสมโชค
และครอบครัว

ศาสตราจารย์กิตติคุณ สุกัญญา สุตบรรทัด
และครอบครัว

อาจารย์เชเอม แก้วคล้าย

Dr.Edward Crangle

Dr.Elizabeth Guthrie

Dr.Jeff Wilson

Emeritus Professor Garry Trompf

Kongkoe Souvannakane

Nadia Tarzi

.....

เจ้าภาพอุปถัมภ์

พระโมฆิต จิตภาโน

พระโพนี กตสิหุโธ

พระบัณฑิต วิสุทธาโณ

พระพงษ์ศักดิ์ สุภาวิโส

พระพีระ อดควิโร

พระไพบุลย์ ธมมวโร

พระมหา ดร.มนต์ชัย มนตาคโม

พระมหานรพล พลนุชโย

พระมหาวิโรจน์ ญาณวิโรจน์

พระมหาอริยะ อริยชโย

พระวรเทพ รติโก

พระมหาอภิวัตร คุณวฑฺฒโน, คุณอัศรเดช-

คุณกัลยา ปัญญาสกุลวงศ์ และครอบครัว

โพธิทัพบะ

พระวันชัย ธมมปิโย

พระวิตดาลิน สมตฺโธ

พระวินัย ปญฺณารตโน

พระสังเวียน อตฺตมโม

พระสาทิพย์ ทิตตนนโท

พระอดุลย์ จนูปโม

พระเอกบดินทร์ ปณณารตโน

กลุ่มมะลิพุทธบูชา

กัลยาณมิตรกลุ่มกุรุรัฐ

ครอบครัวเขวงศักดิ์โสภาคย์

คณะกัลยาณมิตร สหพันธ์รวมใจไทยทั้งชาติ

คุณกมลทิพย์ พฤกษมาศ

คุณกัลยา นิยมสุข

คุณกิตติพงษ์ วงศ์อักษร

คุณเกียรติศักดิ์ ศิริรัตน์

คุณชนิษฐา วงษ์ชื่น

คุณจรรยา สมบูรณ์ศิลป์

คุณจำปี แก้วหนองแดง

คุณจำเรียง ขาวเกตุ

คุณญาดา ปันมณี

คุณณัฐฐา ศิวะเถาว์

คุณณัฐปียา สาระดำ

คุณดารณี นันตวานิช

คุณทนงศักดิ์ ปันทะสืบ

คุณทองธิดา กระเวนกิจ

คุณทศารัตน์ ปันเจริญ

คุณเทพีพรรณ ฉวีวงศ์

คุณธนกร นันต๊ะภาพ

คุณธนศร์ ลิ้มพิรานุรักษ์

คุณนพวรรณ ถาวรบุดร

คุณนฤมล โตนดแก้ว

คุณนฤมล ศรีสมนึก

คุณนันทา ดิฐักดิ์ธอร์

คุณนิตยา แซ่อู่ย

คุณนิตยา ผึ้งทอง

คุณบุญเลิศ ปันมณี

คุณบุษรา แซ่หลือ

คุณปณิดา ชินประกายรัตน์

คุณปทุมมา ศรีสุขทักษิณ

คุณประนอม ตีบทน่อ

คุณประสงค์ สมน้อย

คุณปริยา กฤษฏาธิวัชร

คุณปิยะมาศ ศรีดาติษฐ์

คุณปทุมเมศวร์ จิราศิริพัฒน์

คุณพรทิพย์ นาทะพันธุ์

คุณพรพรม ทิพย์มนตรี

คุณพุทธพงษ์ ภูมิพุทธ

คุณมาฆะมาศ งามเกียรติทรัพย์

คุณยอดคม ชัยนิริติสัย

คุณยุพา ศรีพลาย

คุณรัชตพงศ์ ดอนสรระ

คุณวราภรณ์ วันแพ

คุณวัฒนาวรรณ จันทระกุล

คุณวัลภา เจือจันทร์

คุณวิไลวรรณ ทรัพย์สิน

คุณวุฒิเลิศ-คุณเพียงใจ ทองคำแท้

คุณศุภชัย พรหมสันต์

คุณสมชาย เพชรบุรณ์

คุณสมชาย ปาละกุล
คุณสมชาย-คุณนิภาพรรณ ครอบครวั
จิวัจฉรานุกูล และญาติมิตร,
บจก.รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977)
คุณสายชนนี รัชมีไพฑูรย์
คุณสิรินาม วัฒนศัพท์
คุณสุขารมณ ัสโคลด์ และครอบครวั
คุณสุทธิสสา ลาภเพิ่มทรัพย์
คุณสุมิตรา วิฑูรชาติรี
คุณสุรศักดิ์ เพชรอินทร์
คุณอชิพร พรหมพิทักษ์
คุณอภิรติ์ ตันติวิท, คุณแจณีศ-คุณเจสัน
เติกนาเทล
คุณอารยา ศรีบุตร และครอบครวั,
คุณเบนจามิน กรีน
คุณอิสริย์ สายจีน
คุณอุดม ท้วมสมบุญ
คุณอุษา จันผกา
คุณอโนชา เจริญธรรมาภรณ์
คุณเอกชัย คำแฝง
คุณอภิสิทธิ์ วิศิษฐ์วรพร
คุณนครินทร์ ฤกษ์यरรง
ร.ท.เครือวัลย์ แนบชิด
อาสาสมัครอธิฐานธรรม 2
Alice Lee Seow Hong & Family
Collin-Namfon-Cartier-Lehi-Cole Jes-
sup

Dr.Ronny, Sunisa, DD and family
Lim Eng Koon and Family
Teh Beng Eong-Leong Shan Shan

โครงการสืบค้น “หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ” สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์)

องค์สถาปนา	พระเทพญาณมหามุนี วิ. (ไชยบูลย์ ธมฺมชโย)
ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์	พระพรหมสิทธิ (ธงชัย สุขญาโณ) พระราชภาวนาจารย์ (เผด็จ ทตตชีโว) พระครูวินัยธรสุวิทย์ สุวิชาโณ
ที่ปรึกษา	พระมหาสมเกียรติ วรรณโส ป.ธ.9 พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณีกนฺโต) ป.ธ.3 พระครูใบฎีกาอานวยศักดิ์ มุนิสโก พระมหา ดร.มนต์ชัย มนตาโคโม ป.ธ.6 ท่านอาจารย์ชะเอม แก้วคล้าย กัลยา วรรณชัย ชูชัยศรี ดร.อนัญญา เมธมนัส กัลยา เกษมสุข ภมรสติธัย กัลยา วิรงรอง รัตนฉายา Dr. Edward F. Crangle Dr. Jeffrey P. Wilson Mrs. Nadia Tarzi

ประธานคณะกรรมการอำนวยการ (President: DIRI-Board of Directors)

ผู้อำนวยการ	พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. (สุธรรม สุธมฺโม) ศาสตราจารย์กิตติคุณ สุภัฏญา สุตบรรทัด ราชบัณฑิต ภาคีสมาชิก
ผู้ช่วยผู้อำนวยการ	ศาสตราจารย์ ดร.พรทิพย์ ดีสมโชค
เลขาธิการ	อุบาสิกา ดร.ศิริพร ศิริขวัญชัย

นักวิจัย

พระครูวิเทศสุธรรมญาณ วิ. (สุธรรม สุธมโม)
พระมหา ดร.สุธรรม สุตโน ป.ธ.9
พระเกษตร ญาณวิโช
พระเกียรติศักดิ์ กิตติปญโญ
พระวีรชัย เตชกโร
พระปอเหมมา (รวิ) ธมมจิตโต
ดร.กิจชัย เอื้อเกษม
ดร.ชัยสิทธิ์ สุวรรณวรังกุล
อุบาสิกา ดร.ชนิดา จันทราศรีไศล บ.ศ.9
อุบาสิกา สุปราณี พณิชยพงศ์ บ.ศ.9

ผู้ช่วยนักวิจัย ฝ่ายวิชาการ

พระมหาสมคิด ติกขิโน ป.ธ.3
พระทอง กตทีโป
พระมหาอริยะ อริยชโย ป.ธ.9
พระมหานรพล พลนชโย ป.ธ.9
พระเอกบดินทร์ รตนปญโญ
พระมหาวิโรจน์ ญาณวิโรจโน ป.ธ.9
กล้าฯ ชัชวาลย์ เสรีพุททกะณะ
กล้าฯ กัมพล ตริสทเกียรติ
กล้าฯ สุชาดา พงศ์พันธ์
อุบาสิกา ประสงค์ สมน้อย
อุบาสิกา ทองธิดา กระเวนกิจ
อุบาสิกา สุมิตรา วิฑูรชาตรี
กล้าฯ ดารณี นันทิวานิช

กล้าฯ พรพรหม ทิพยมนตรี
กล้าฯ ญัฐปียา สาระดำ
กล้าฯ อิศรา ตรีสหเกียรติ
อุบาสิกา สุทธิสา ลาภเพิ่มทรัพย์
กล้าฯ ขนิษฐา วงษ์ชื่น
กล้าฯ สายชนนี รัชมีไพฑูรย์
กล้าฯ กิตติพงษ์ วงศ์อักษร

ผู้ช่วยนักวิจัย ฝ่ายเทคนิคและอนุรักษ์คัมภีร์

พระสาธิต จิตธมโม
พระอดุลย์ จนบุปโม
พระปัญญา จานิโย
พระบัณฑิต วิสุทธาโม
กล้าฯ Leng Kok An
กล้าฯ สุเทพ ชลเวกสุวรรณ
กล้าฯ ทนงค์ศักดิ์ ปันทะสืบ
กล้าฯ บุญเลิศ ปันมณี
กล้าฯ ปุณเมศวร์ จิราศิริพัฒน์
กล้าฯ พุทธพล ภูมิพุทธ
กล้าฯ เอกชัย คำแฝง
กล้าฯ เกียรติศักดิ์ ศิริรัตน์
กล้าฯ นิรมล พรหมเพชร
อุบาสิกา ดารุณี หนูหมื่น
กล้าฯ วัลภา เจือจันทร์
อาสาสมัคร “สหพันธ์รวมใจไทยทั้งชาติ”
อาสาสมัคร “สมาคมบัณฑิตรัตน์”

**กราบขอบพระคุณและกราบอนุโมทนาบุญกับทุกท่าน
ที่มีส่วนสำคัญกับความสำเร็จของโครงการสืบค้น
“หลักฐานธรรมกายในคัมภีร์พุทธโบราณ 1”**

พระครูวิเทศปัญญารักษ์ (สมบุญ สมมาบุญโณ)

พระครูวินัยธรไพฑูรย์ ธรรมวิบุโล

พระครูวิเทศธรรมภาวนา (วิโรจน์ วิโรจโน)

พระครูภาวนาพุทธจริตรม (วีระ วีรณธโร)

พระครูภาวนาวิเทศ (วิรัตน์ มณีกนโต)

พระครูวินัยธรบัณฑิต วรปญโณ

พระมหาบุญชัย จารุทตโต

พระครูภาวนาจริตรม วิ. (ผจญ เถรธมโม)

พระครูใบฎีกาอำนวยศักดิ์ มุนิสโก

พระถวัลย์ศักดิ์ ยติสโก

พระสนธยา สุทธาโณ

พระธีรวิทย์ ธีรวิฑู

พระจงหัชพัฒน์ กุลธโร

อุบาสก ปรัชญา สัมพัญญวิทย์

ดร.พิบูลย์ ชุมพลไพศาล

อุบาสิกา วิชาญา ไตรวิเชียร

อุบาสิกา ศรีกานดา เบญพลศิริจิตต์

อุบาสิกา สุธีรา งามเกียรติทรัพย์

อุบาสิกา ขวัญจิตต์ จิตสินธุ

อุบาสิกา จารุวรรณ วตินสกุล

อุบาสิกา เบญจวรรณ สว่าง

กล้าฯ แสงเดือน - คำตัน รัตนสมัย

กล้าฯ งามตา อนุกุล

กล้าฯ พวงเพ็ญ ฮีสซ์

กล้าฯ ศิริรัตน์ กองทอง

กล้าฯ สมหทัย มั่นสวโรวงศ์

กล้าฯ สุนิสา ศรีนวล

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายแคลิฟอร์เนีย

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายซีแอตเติล

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายนอร์เวย์

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายลอนดอน

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายซาร์ซวัลด์

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายเบอร์ลิน

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายแฟรงก์เฟิร์ต

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายเบเนลักซ์

คณะพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ และกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกายประเทศ

ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์

คณะพระภิกษุเจ้าหน้าที่กองรับบริจาค

ผู้ประสานงาน เจ้าหน้าที่ ภาคนครหลวงและแก้วภูธรทุกภาค

หัวหน้าชั้น ทีมงานพิธีกร ศูนย์ประสานงานโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา

และนักเรียนโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยาทั่วโลก

สถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (จอหอและ นวัตกรรม)